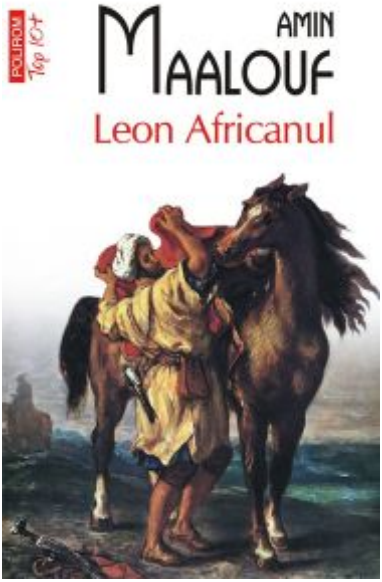

AMIN MAALOUF

Leon Africanul

Traducere din limba franceză şi note de

Ileana Cantuniari

EDITURA POLIROM

2020

Amin Maalouf

Léon L'Africain

Copyright © 1986

By Éditions Jean-Claude Lattès
All rights reserved

© 2005, 2020 by Editura POLIROM, pentru traducerea în limba română

www.polirom.ro
Editura POLIROM
Iaşi, B-dul Carol I nr. 4; P.O. BOX 266, 700506
Bucureşti, Splaiul Unirii nr. 6, bl. B3A, sc. 1, et. 1;
sector 4, 040031, O.P. 53

ISBN ePub: 978-973-46-9772-4
ISBN PDF: 978-973-46-9773-1
ISBN print: 978-973-46-8081-8

Coperta: Carmen Parii
Pe copertă: Eugène Delacroix, *Arab înşeuându-şi calul* (detaliu procesat digital), 1855

Această carte în format digital (e-book) este protejată prin copyright şi este destinată exclusiv utilizării ei în scop privat pe dispozitivul de citire pe care a fost descărcată. Orice altă utilizare, incluzând împrumutul sau schimbul, reproducerea integrală sau parțială, multiplicarea, închirierea, punerea la dispoziția publică, inclusiv prin internet sau prin rețele de calculatoare, stocarea permanentă sau temporară pe dispozitive sau sisteme cu posibilitatea recuperării informației, altele decât cele pe care a fost descărcată, revânzarea sau comercializarea sub orice formă, precum şi alte fapte similare săvârşite fără permisiunea scrisă a deținătorului copyrightului reprezintă o încălcare a legislației cu privire la protecția proprietății intelectuale şi se pedepsesc penal şi/sau civil în conformitate cu legile în vigoare.

Lectura eco - un supererou al lumii moderne!

Versiune digitală realizată în colaborare cu Libris.ro

Romancier prolific, tradus în peste douăzeci de limbi, AMIN MAALOUF (n. 1949, la Beirut) a debutat în 1983, cu eseul *Cruciadele văzute de arabi*. I-au urmat curând romanele *Leon Africanul* (1986), *Samarkand* (1988), pentru care i se decernează Prix des Maisons de la Presse, *Grădinile luminii* (1991), *Primul secol după Beatrice* (1992), *Stânca lui Tanios* (1993), distins cu prestigiosul Premiu Goncourt, *Scările Levantului* (1996) şi *Periplul lui Baldassare* (2000), pentru care i-a fost acordat Premiul Jacques Audiberti d'Antibes. A

publicat, de asemenea, mai multe volume de eseuri, dintre care amintim *Identități ucigaşe* (1998) şi *Naufragiul civilizațiilor* (2019). În 2010 i-a fost decernat Premiul Prințul de Asturias pentru Literatură. În 2011 a devenit membru al Academiei Franceze. La Editura Polirom au apărut, unele în mai multe ediții: *Stânca lui Tanios*, *Primul secol după Beatrice*, *Grădinile luminii*, *Scările Levantului*, *Samarkand*, *Periplul lui Baldassare* şi *Naufragiul civilizațiilor*.

Pentru Andrée

Să nu te îndoieşti totuşi de faptul că Leon Africanul, Leon călătorul, eram tot eu.
W.B. YEATS
Poet irlandez (1865-1939)

Eu, Hassan, fiul lui Mohamed măsurătorul, eu, Giovanni Leone de' Medici, circumcis de mâna unui bărbier şi botezat de mâna unui papă, sunt poreclit azi Africanul, dar eu nu mă trag nici din Africa, nici din Europa şi nici din Arabia. Mi se mai spune şi Granadinul[1], Fasiotul[2], Zayyati[3], numai că

[1] Originar din Granada.

eu nu vin din nicio țară, din nicio cetate, din niciun trib. Sunt fiul drumurilor, patria mea e caravana, iar viața mea, cea mai neașteptată dintre pribegii.

Încheieturile mâinilor mele au cunoscut pe rând mângâierea mătăsii și asprimea lânii, aurul prinților și lanțurile robilor. Degetele mele au înlăturat mii de văluri, buzele mele au făcut să roșească mii de fecioare, ochii mei au văzut orașe stingându-se și împărății pierind.

Din gura mea vei auzi araba, turca, dar și castiliana, berbera, ebraica, latina, precum și italiana vorbită, căci toate limbile, toate rugile îmi aparțin. Eu, însă, nu aparțin nici uneia. Eu sunt doar al lui Dumnezeu și al pământului, și la ei mă voi întoarce într-o zi nu prea îndepărtată.

Iar tu vei rămâne după mine, fiule. Și îmi vei duce amintirea mai departe. Și îmi vei citi cărțile. Și vei revedea atunci scena asta: părintele tău, în veșmânt napolitan pe galionul care-l aduce spre coasta Africii, tot mâzgălind hârtia, ca un negustător care-și face socotelile la capătul unei lungi călătorii.

Dar oare nu asta fac: ce am câștigat, ce am pierdut, ce Îi voi spune Creditorului suprem? Mi-a dat cu împrumut

---

[2] Locuitor din Fès (transcris, de asemenea, Fas sau Fez), veche capitală a Marocului.

[3] După numele tribului de baștină (V. cap. „Anul căderii”).

patruzeci de ani, pe care i-am risipit după voia peregrinărilor: înțelepciunea mea a trăit la Roma, pasiunea la Cairo, neliniştea la Fès, iar la Granada încă mai vieţuieşte nevinovăția mea.

I

Cartea de la Granada

Anul Salmei – Horra

894 de la hegira[4]
(5 decembrie 1488 – 24 noiembrie 1489)

În anul acela, sfânta lună a *ramadanului*[5] cădea în plină vară, iar tatăl meu ieşea arareori din casă înainte de lăsarea serii, căci oamenii din Granada erau nervoşi în timpul zilei, certurile lor erau frecvente, iar dispoziția sumbră era semn

[4] Data strămutării lui Mahomed de la Mecca la Medina, considerată ca fiind începutul erei musulmane (16 iulie 622).

[5] A noua lună a calendarului islamic, perioadă de post care presupune abstinența zilnică de la hrană, băutură, fumat şi raporturi sexuale, de la răsăritul până la apusul soarelui.

de evlavie, deoarece doar un bărbat care nu respecta postul mai era în stare să zâmbească sub dogoarea unui soare de foc, deoarece doar un om nepăsător față de soarta musulmanilor mai putea rămâne jovial şi binevoitor într-un oraş distrus de războiul civil şi amenințat de necredincioşi.

Eu tocmai mă născusem, din voia de neocolit a Celui de Sus, în ultimele zile din *şaabana*, chiar înainte de începutul lunii sfinte; Salma, maică-mea, era scutită de post în aşteptarea întremării, iar taică-meu, Mohamed, nu mai avea acum de ce să bombăne, nici măcar când îi era foame sau când zăduful era în toi, căci naşterea unui fiu ce-i va duce numele mai departe şi-i va purta într-o bună zi armele este, pentru orice bărbat, un motiv de îndreptățită bucurie. Pe deasupra mai eram şi cel dintâi fiu, astfel că, la auzul numelui care i se dădea, de „Abu-l-Hassan", taică-meu îşi umfla pieptul, îşi netezea mustățile şi îşi plimba uşor degetele mari de-a lungul bărbii, trăgând cu coada ochiului spre iatacul de la catul de sus, unde mă aflam eu, înfăşat în scutece. Bucuria lui vioaie nu avea totuşi nici profunzimea, nici intensitatea bucuriei Salmei care, în ciuda durerilor stăruitoare şi a extremei slăbiciuni, simțea că se naşte a doua oară prin venirea mea pe lume, deoarece naşterea mea o făcea să devină prima dintre femeile casei şi îi câştiga favorurile tatălui meu pentru mulți ani de atunci încolo.

Abia mai târziu mi-a mărturisit temerile ei, pe care, fără s-o ştiu, le potolisem, dacă nu chiar le risipisem. Tatăl meu şi cu ea, veri făgăduiți unul celuilalt din copilărie, căsătoriți vreme de patru ani fără ca ea să fi rămas însărcinată, simțiseră cum creşte în jurul lor, încă din al doilea an de căsătorie, zumzetul unui zvon dezonorant. Astfel că, într-o bună zi, Mohamed se întorsese acasă cu o frumoasă creştină cu cosițe negre împletite, pe care o cumpărase de la un soldat ce o luase roabă într-o incursiune în împrejurimile Murciei. O numise Warda, o instalase într-o încăpere micuță care dădea spre patio, curtea interioară, spunând chiar că o va trimite la Ismail egipteanul pentru a o învăța să cânte la lăută, să danseze şi să scrie, la fel ca pe favoritele sultanului.

— Eram liberă, iar ea era roabă, îmi spuse maică-mea, şi lupta dintre noi era inegală. Ea se putea folosi după pofta inimii de toate armele seducției, putea ieşi fără văl, putea să cânte, să danseze, să toarne vin, să clipească din gene şi să se dezbrace, în vreme ce eu nu aveam voie, dată fiind poziția mea, să-mi părăsesc vreodată discreția şi încă şi mai puțin să dau semne de interes pentru plăcerile tatălui tău. El mă numea „verişoară”. Când vorbea despre mine, mă numea cu respect „Horra”, cea liberă, sau „Arabiya”, arăboaica; Warda însăşi îmi arăta toată politețea respectuoasă pe care o

slujnică o datorează stăpânei ei. Numai că noaptea, ea era stăpâna.

— Într-o dimineață, continuă maică-mea cu o voce gâtuită, în ciuda anilor care trecuseră de atunci, veni să bată la uşa noastră Sara cea Bălțată. Cu buzele sulemenite cu suc de rădăcină de nuc, cu ochii încercuiți cu kohol, cu unghiile vopsite cu hena, împopoțonată din cap până la vârful condurilor cu mătăsuri vechi şi mototolite de toate culorile, îmbibate de prafuri frumos mirositoare. Avea obiceiul să treacă să mă vadă – Domnul să aibă milă de sufletul ei, oriunde s-ar afla! –, aducând spre vânzare talismane, brățări, parfumuri cu aromă de lămâie, de ambră, de iasomie sau de nufăr, şi oferindu-se să ghicească viitorul. A băgat pe dată de seamă că aveam ochii roşii, aşa că, fără să fie nevoie să-i spun de ce eram nefericită, a început să-mi citească în palmă ca de pe pagina boțită a une cărți deschise.

Fără să înalțe ochii, a rostit încet aceste cuvinte pe care mi le amintesc şi acum: „Pentru noi, femeile din Granada, libertatea este o robie vicleană, iar robia, o subtilă libertate". Apoi, fără să mai adauge nimic, a scos din coşul ei de răchită un minuscul flaconaş verzui. „În seara asta, ai să torni trei picături din acest elixir într-un pahar cu sirop de migdale pe care ai să-l oferi tu însăți vărului tău. O să vină

la tine aşa cum fluturele vine spre lumina lămpii. Ai să repeți trebuşoara asta peste trei nopți, apoi peste încă şapte."

Câteva săptămâni mai târziu, când Sara s-a întors ca să mă vadă, aveam deja grețuri. I-am dat în ziua aceea toți banii pe care-i aveam la mine, un pumn de dirhami şi de maravedişi; am văzut-o dănțuind şi râzând şi legănându-şi şoldurile, izbind apăsat cu piciorul în podeaua camerei mele, jucându-şi în palme monedele al căror clinchet se amesteca cu acela al *joljol*-ului, clopoțelul impus evreicelor.

Era şi timpul ca Salma să rămână însărcinată, căci Providența făcuse ca Warda să fie deja, deşi ascunsese cu grijă treaba asta de teamă să n-aibă necazuri. Când se descoperi acest lucru, două luni mai târziu, problema era care din ele va avea un băiat, iar dacă amândouă aveau băieți, atunci, care va naşte prima. Doar Salma îşi pierduse somnul de îngrijorare, căci Warda ar fi fost mulțumită să dea naştere fie şi unui fiu mezin, sau chiar unei fete, din moment ce simpla aducere pe lume a unui copil o făcea să dobândească, potrivit legii noastre, statutul de femeie liberă, fără ca ea să-şi piardă din acest motiv prețioasa frivolitate pe care i-o îngăduia originea ei de sclavă.

Cât despre taică-meu, era atât de copleşit de faptul că dăduse acea dublă dovadă de bărbăție, încât nici măcar nu bănui ciudata competiție ce se desfăşura sub acoperişul lui. Când cele două soții ale sale se rotunjiră bine, le porunci într-o seară să-l însoțească amândouă, cu puțin înainte de apusul soarelui, până în preajma tavernei unde obişnuia să-şi întâlnească prietenii, lângă Poarta Steagurilor. Ținându-se de mână, ele făcură câțiva paşi în urma lui, ruşinate, mai cu seamă mama, de privirile cercetătoare ale bărbaților şi de rânjetele bătrânelor cumetre din suburbia noastră, cele mai flecare şi cele mai lipsite de ocupație din întreg cartierul Albaicin, care se holbau la ele de la înălțimea balcoanelor, ascunse după perdelele care se dădeau la o parte la trecerea lor. După ce se făli astfel cu ele, simțind desigur şi el povara privirilor, taică-meu se prefăcu a fi uitat ceva şi se întoarse acasă pe acelaşi drum, în timp ce întunericul începea să ascundă nenumăratele primejdii de pe ulicioarele din Albaicin, unele noroioase şi alunecoase în primăvara aceea ploioasă, altele pavate cu lespezi, dar cu atât mai periculoase, deoarece orice piatră lipsă putea fi o capcană fatală pentru viitoarele mame.

Sfârşite de oboseală, stingherite, ajunse la capătul răbdării, Salma şi Warda, de data asta solidare, se prăvăliră pe acelaşi pat, cel al slujnicei, „Horra” nefiind în stare să

urce scara până la iatacul ei, în vreme ce taică-meu o lua iarăşi din loc spre tavernă, fără să aibă habar că fusese cât pe-aci să-şi piardă în acelaşi timp cei doi viitori copii, grăbit, desigur, zicea maică-mea, să culeagă urările pline de admirație ale prietenilor săi pentru naşterea celor doi flăcăi voinici şi frumoşi, şi să-l provoace la o partidă de şah pe vecinul nostru, Hamza bărbierul.

De îndată ce auziră poarta închizându-se cu cheia, cele două femei izbucniră într-un hohot comun de râs, având nevoie de ceva timp ca să se potolească. Evocându-l cincisprezece ani mai târziu, maică-mea încă mai roşea de ştrengăria asta, atrăgându-mi atenția fără urmă de mândrie că, dacă Warda avea pe atunci abia şaisprezece ani, ea mergea deja pe douăzeci şi unu. Datorită evenimentelor, se crease între ele o anumită complicitate care le micşora rivalitatea, iar când, a doua zi, Sara cea Bălțată îi făcu Salmei vizita ei lunară, ea o pofti pe slujnică să vină pentru a fi palpată pe pântece de către negustoreasa-prezicătoare evreică, aceasta fiind la nevoie şi moaşă sau acordând îngrijiri cum ar fi masajul, pieptănatul, epilatul, pricepându-se, pe deasupra, să şi transmită nenumăratelor ei cliente, închise în harem, veşti şi zvonuri legate de cele o mie şi unu de scandaluri din oraş şi din regat. Sara se jură în fața maică-mii că o găsea cu adevărat urâțită, ceea ce îi făcu

mare plăcere, căci era semnul neîndoielnic că avea băiat; în schimb, o lăudă plină de milă pe Warda pentru prospețimea încântătoare a chipului ei.

Salma era atât de încrezătoare în justețea previziunii medicale, că nu se putu abține să nu-i spună chiar în seara aceea lui Mohamed. Credea că poate astfel strecura o nouă recomandare făcută de Sara, cu mult mai jenantă, şi anume că bărbatul nu trebuia să se mai apropie nici de una, nici de cealaltă din femeile sale, pentru a nu face rău fătului şi a nu provoca naşteri premature. Chiar şi învăluit în precauții şi întrerupt de îndelungi şovăieli, mesajul era îndeajuns de obraznic pentru ca taică-meu să ia foc într-o clipită precum un vreasc prea uscat, şi să se lanseze în invective ce abia se puteau înțelege, în care se repetau sacadat, precum izbiturile de pisălog în piuliță, cuvinte ca „baliverne”, „vrăjitoare”, „Ibliss cel Viclean”, cât şi vorbe puțin măgulitoare la adresa ştiinței medicale, a evreilor şi a creierului femeilor. Salma fu de părere că ar fi şi bătut-o dacă n-ar fi fost însărcinată, dar tot ea îşi spuse că, în cazul ăsta, cearta n-ar mai fi avut loc. Pentru a se consola, trase concluzia că avantajele maternității depăşeau neplăcerile ei trecătoare.

În chip de pedeapsă, Mohamed îi interzise cu străşnicie s-o mai primească iarăşi în propria sa casă pe „otrăvitoarea

aia de Sira” – îi şuiera numele cu acel accent tipic din Granada pe care avea să-l păstreze toată viaţa şi care-l făcea să rostească numele mamei Silma, pe al concubinei Wirda, să numească uşa „bib” în loc de „bab”, oraşul „Ghirnata”, iar palatul sultanului „Alhimra”. Timp de câteva zile, avu o proastă dispoziţie ucigătoare, dar, atât din prudenţă, cât şi din ciudă, nu se mai duse în odăile femeilor până ce acestea născură.

Naşterile se petrecură la interval de două zile. Warda simţi cea dintâi contracţiile care, rărite seara, se îndesiră abia în zori. Doar atunci începu să geamă destul de tare ca să se facă auzită. Taică-meu dădu fuga la vecinul nostru Hamza, bătu darabana în uşa acestuia şi-l rugă s-o înştiinţeze pe mama sa, o bătrână plină de demnitate, cucernică şi foarte îndemânatică, în legătură cu iminenţa naşterii. Aceasta sosi câteva minute mai târziu, învăluită toată în alb şi aducând un lighean cu margini largi, un ştergar şi un săpun. Se spunea că avea mână norocoasă şi că adusese pe lume mult mai mulţi băieţi decât fete.

Sora mea, Mariam, se născu spre amiază. Taică-meu abia de-i aruncă o privire. Nu mai avea acum ochi decât pentru Salma, care cuteză să-i spună: „Eu n-am să te dezamăgesc!” Numai că nu era chiar aşa de sigură, în pofida reţetelor fără greş ale Sarei şi a repetatelor ei făgăduieli. Mai

ales, fu nevoită să suporte încă două nesfârşite zile de nelinişte şi de suferinţe înainte de a vedea că i se împlineşte dorinţa cea mai scumpă: aceea de a-şi auzi vărul numind-o Um-el-Hassan, mama lui el-Hassan.

În a şaptea zi de la naşterea mea, tatăl meu îl chemă pe Hamza bărbierul ca să-mi facă circumcizia şi îşi pofti toţi prietenii la un ospăţ. Dată fiind starea în care se găseau maică-mea şi cu Warda, de pregătirea mesei s-au ocupat cele două bunici ale mele, împreună cu slujnicele lor. Mama nu a asistat la sărbătoare, dar mi-a mărturisit că se strecurase uşurel afară din odaia ei ca să vadă musafirii şi să-i asculte ce spun. Atât de mare îi era emoţia, încât până şi cel mai mic amănunt i se întipărise în minte.

Adunaţi în patio, în jurul fântânii din marmură albă cizelată, a cărei apă răcorea atmosfera atât prin zgomotul făcut, cât şi prin miile de picături pe care le împrăştia, musafirii mâncau cu atât mai mare poftă cu cât erau deja în primele zile ale *ramadanului* şi îşi întrerupeau postul, sărbătorind intrarea mea în comunitatea Credincioşilor. După spusa maică-mii, care avea să se desfete a doua zi cu ce rămăsese, masa era cu adevărat un ospăţ demn de un rege. Felul principal de mâncare era *maruziya*: carne de oaie pregătită cu puţină miere, coriandru, amidon, migdale, pere,

cât şi cu nuci verzi, care erau chiar de sezon. Mai erau: *tafaya* verde, carne de ied amestecată cu un buchet de coriandru proaspăt, şi *tafaya* albă pregătită cu coriandru uscat. Să mai amintesc de pui, de porumbei, de ciocârlii, în sosul lor cu usturoi şi brânză, de iepurele la cuptor, dat cu şofran şi stropit cu oțet, de zecile de alte mâncăruri pe care mama mi le-a înşiruit de atâtea ori, amintire a ultimei mari sărbători care a mai avut loc în casa ei înainte ca mânia Cerului să cadă peste ea şi toți ai săi? Ascultând-o, copil fiind, aşteptam de fiecare dată cu nerăbdare să ajungă la *mujabbanât*, turtele acelea calde cu brânză albă pudrate cu scorțişoară şi muiate în miere, la prăjiturile din pastă de migdale sau de curmale, la plăcintele umplute cu semințe de pin şi cu nuci şi parfumate cu apă de trandafiri.

La ospăț, musafirii n-au băut decât sirop de migdale, se jura maică-mea cu evlavie. Se ferea să adauge că, dacă nu se turnase picătură de vin, era doar pentru a se respecta luna sfântă. Circumcizia a prilejuit întotdeauna, în ținutul *al-Andalus,* sărbători în cursul cărora oamenii uitau cu totul de actul religios pe care-l celebrau. Doar se mai pomeneşte încă şi în zilele noastre de ceremonia cea mai somptuoasă dintre toate, aceea pe care a organizat-o odinioară emirul Ibn Dhul-Nun la Toledo, cu prilejul circumciziei nepotului său, şi pe care de atunci toți se străduiesc s-o imite fără

sorți de izbândă. Nu curseseră atunci vinurile şi licorile în valuri, în vreme ce sute de roabe frumoase dănțuiau în ritmurile instrumentelor mânuite de oamenii lui Danny Jidovul?

Şi la circumcizia mea erau muzicanți şi poeți, stăruia maică-mea. Îşi amintea chiar şi stihurile ce fuseseră declamate pentru tatăl meu:

Fiul tău, prin această circumcizie, este mult mai strălucitor,
Căci lumina făcliei creşte atunci când îi tai moțul.

Recitate şi cântate pe toate tonurile de către bărbier în persoană, aceste stihuri ale unui bătrân poet din Saragosa au marcat sfârşitul ospățului şi începutul ceremoniei propriu-zise. Tatăl meu a urcat la catul de sus pentru a mă lua în brațe, în vreme ce musafirii se strângeau în tăcere în jurul bărbierului şi al ajutorului său, un băiat tânăr fără barbă. Hamza îi făcu semn, iar acesta o porni în jurul patio-ului, cu un felinar în mână, oprindu-se dinaintea fiecărui invitat. Trebuia să i se facă un mic dar bărbierului şi, potrivit datinei, fiecare lipi monedele pe care le dăruia de chipul băiatului, care vestea cu voce tare numele

donatorului şi îi mulțumea, îndreptându-se apoi spre vecinul acestuia. După ce darurile fură strânse, bărbierul ceru să-i fie aduse mai aproape două felinare puternice, desfăcu lama de cuțit recitând versetele cuvenite şi se aplecă asupra mea. Maică-mea spunea că țipătul pe care l-am scos atunci răsunase în tot cartierul ca un semn de precoce bărbăție, apoi, în vreme ce eu continuam să zbier din tot trupuşorul, de parcă aş fi văzut în fața ochilor toate nenorocirile ce aveau să se abată asupră-mi, sărbătoarea reîncepu în sunet de lăută, de flaut, de rebec, vioara cu trei corzi, de tamburină, până la *suhur*, masa din zori.

Dar nu tuturor le ardea de sărbătoare. Unchiul din partea mamei, Abu-Marwân, căruia i-am spus întotdeauna Khâli, pe atunci scrib la cancelaria de stat de la Alhambra, sosi târziu la sărbătoare cu înfățişarea pe care o lua în zilele cu ghinion. Maică-mea ciuli urechea. Prinse nişte cuvinte care o cufundară preț de câteva minute într-un coşmar pe care-l credea pe veci uitat:

— De la Parada cea Mare, zicea el, n-am mai avut parte nici măcar de un singur an de fericire!

„Blestemata aia de Paradă!” Maică-mea simți că o cuprinde iarăşi greața, la fel ca în primele săptămâni de sarcină, iar în mintea ei începtoşată se revăzu fetiță de zece

ani, desculță, aşezată pe jos în noroi în mijlocul unei ulicioare părăsite pe care trecuse de sute de ori, dar pe care acum nu o mai recunoştea, ridicându-şi poalele rochiței roşii mototolite, ude şi pătate, pentru a-şi ascunde obrazul plâns.

— Eram fetița cea mai frumoasă şi cea mai răsfățată din întreg cartierul Albaicin, iar bunica ta – Dumnezeu s-o ierte! – agățase de straiele mele două amulete la fel, una la vedere, iar cealaltă ascunsă, pentru a preîntâmpina orice nenorocire. Numai că în ziua aceea, nimic n-a fost de vreun folos.

*

* *

— Sultanul din vremea aceea, Abu-l-Hassan Ali, hotărâse să organizeze, zi de zi şi săptămână de săptămână, parăzi militare pompoase pentru a arăta tuturor întinderea puterii sale – însă doar Dumnezeu este puternic şi Lui nu-I plac aroganții! Sultanul ăsta pusese să fie construite pe colina roşie a Alhambrei[6], lângă Poarta Trădării, nişte gradene unde se instala în fiecare dimineață cu cei din jurul lui,

[6] În arabă, Alhambra înseamnă „citadela roşie”.

primea oaspeții şi trata probleme de stat, în vreme ce detaşamente de soldați veniți din toate colțurile regatului, de la Ronda până la Basta şi de la Málaga la Almería, defilau necontenit dându-i onorul şi făcându-i urări de sănătate şi viață lungă. Locuitorii Granadei şi ai satelor învecinate îşi luaseră obiceiul să se adune, cu mic, cu mare, pe pantele Sabikăi, la poalele Alhambrei, lângă cimitir, de unde puteau vedea, deasupra lor, nesfârşita ceremonie. Negustori ambulanți se instalaseră în preajmă, oferind spre vânzare atât papuci, cât şi cârnați *mirkâs*, clătite sau sirop cu apă de flori de portocal.

În a zecea zi de Paradă, cum anul arab 882 se încheia, sărbătorirea discretă pentru Râs-as-Sana abia de a fost remarcată în toiul acelor neîntrerupte festivități. Acestea aveau de altfel să se continue pe timpul lunii *moharram*, cea dintâi din anul cel nou, iar maică-mea, care se ducea în fiecare zi pe Sabika împreună cu frații şi verii ei, băgă de seamă că numărul spectatorilor nu făcea decât să crească, aflându-se acolo tot mai multe capete necunoscute. Numărul beților se înmulțea pe străzi, se produceau furturi, izbucneau încăierări între bande de tineri care se băteau la sânge cu bâtele. Numărară un mort şi mai mulți răniți, ceea ce îl făcu pe *muhtasib*, starostele negustorilor, să cheme poliția.

Atunci, temându-se de dezordini şi de răzmeriţe, sultanul se hotărî în sfârşit să oprească festivităţile. Decretă că ultima zi de Paradă avea să fie de 22 *moharram* 883, care cădea pe 25 aprilie din anul creştin 1478, adăugând totuşi că distracţiile de la urmă vor fi încă şi mai somptuoase decât cele din săptămânile precedente. În ziua aceea, pe Sabika, femeile din cartierele de rând se amestecaseră, cu sau fără văl, cu bărbaţii de toate condiţiile. Copiii din oraş, printre care şi maică-mea, ieşiseră îmbrăcaţi cu straie noi încă de la primele ceasuri ale dimineţii, nu fără să fi luat cu ei câteva monede de aramă pentru a-şi cumpăra smochine uscate de Málaga. Atraşi de mulţimea care sporea, jongleri, iluzionişti, saltimbanci, dansatori pe sârmă, echilibrişti, dresori de maimuţe, cerşetori, orbi falşi sau adevăraţi se răspândiseră în tot cartierul de pe Sabika; şi, cum era primăvară, ţăranii plimbau cu ei armăsari pe care-i dădeau la împerechere cu iepele ce le erau aduse, totul contra plată.

— Toată dimineaţa, îşi amintea maică-mea, strigasem şi bătusem din palme la spectacolul oferit de jocul „tabla”, în cursul căruia cavalerii *zeneţi* încercau unul după altul să atingă ţinta de lemn cu ajutorul beţelor pe care le aruncau de la înălţimea cailor în galop. Nu puteam vedea care dintre ei izbutea cel mai bine, dar vacarmul care ajungea până la

noi de pe colină, din locul numit tocmai *al-Tabla*, ne indica fără greş câştigătorii sau perdanţii.

Deodată, un nor negru se ivi deasupra capetelor noastre. Veni atât de iute că ni se păru că soarele se stingea precum o lampă peste care ar fi suflat un djinn. Era beznă la ceasul amiezii şi, fără ca sultanul să fi dat poruncă, jocul se opri, căci fiecare simţea pe umeri povara bolţii cereşti.

Un fulger brăzdă cerul, tunetul bubui, apoi un alt fulger se văzu, iarăşi se auzi un tunet surd, apoi trombe de apă se abătură peste noi. Ştiind că era vorba de o furtună mai curând decât de un blestem, eram mai puţin înfricoşată şi, luându-mă după miile de persoane îngrămădite pe Sabika, am încercat să dau de un loc spre a mă adăposti. Fratele meu mai mare mă ţinea de mână, lucru care mă liniştea, dar care mă şi silea totodată să alerg pe un drum deja plin de noroi. Brusc, la câţiva paşi de noi, nişte copii şi nişte bătrâni se prăbuşiră, iar mulţimea, călcându-i în picioare, îşi pierdu cumpătul. Era în continuare la fel de întuneric. Ţipetele de spaimă se amestecau cu urletele de durere. Am alunecat la rându-mi, iar mâna mea dădu drumul mâinii fratelui meu pentru a încerca să se agaţe de poalele unei rochii ude, apoi de o alta, fără a putea cu adevărat să se prindă de ceva. Apa îmi venea deja până la genunchi şi ţipam cu siguranţă mai tare ca toţi ceilalţi.

De cinci-şase ori am căzut şi m-am ridicat iarăşi fără să fiu călcată în picioare, până ce am descoperit treptat că mulțimea se mai răzlețise în jurul meu, mişcându-se de altfel şi mai încet, căci drumul urca, iar valurile care coborau de sus la vale se umflau. Nu recunoşteam nici oamenii, nici locurile, nu-i mai căutam pe frații şi pe verii mei. M-am aruncat sub o poartă şi am adormit, de oboseală, dar şi de disperare.

M-am deşteptat un ceas-două mai târziu. Era mai puțin întuneric, dar continua să toarne cu găleata şi un bubuit surd îmi ajungea la urechi de peste tot, făcând să tremure lespedea pe care eram aşezată. Ulicioara pe care mă aflam, de câte ori o cutreierasem! Văzând-o însă astfel, pustie şi străbătută de un torent, nu mai izbuteam s-o aşez undeva în minte. Tremuram de frig, veşmintele mi-erau ude, sandalele le pierdusem în goană, iar din păr mi se scurgea un firişor de apă înghețată care-mi scălda neîncetat ochii arşi de plâns. Am tremurat din nou, am tuşit zdravăn, când un glas de femeie mă chemă: „Fetițo, fetițo, vino aici!” Plimbându-mi ochii în toate direcțiile, am văzut, foarte sus deasupra mea, în cadrul unei ferestre boltite, o basma în dungi şi o mână care se agita.

Mama mă prevenise că nu trebuia să intru niciodată într-o casă necunoscută şi că, la vârsta mea, trebuia să încep să

mă feresc atât de bărbați, cât şi de anumite femei. Totuşi, şovăiala mea n-a ținut prea mult. La vreo treizeci de paşi mai încolo, de aceeaşi parte a drumului, cea care mă chemase veni să-mi deschidă o poartă grea de lemn, grăbindu-se să strige ca să mă liniştească: „Te cunosc, eşti fata lui Suleyman librarul, un om cumsecade şi cu frică de Dumnezeu". Mă apropiam de ea pe măsură ce vorbea. „Te-am văzut de mai multe ori trecând cu el ca să vă duceți la mătuşa din partea maică-tii, Tamima, nevasta notarului care locuieşte la doi paşi de aici, în fundătura Gutuiului." Deşi prin preajmă nu se afla picior de bărbat, îşi azvârlise peste obraz un văl alb pe care nu şi-l ridică decât după ce zăvorâse poarta în urma mea. Luându-mă atunci de mână, mă duse printr-un coridor îngust care cotea, apoi, fără să-mi dea drumul, alergă prin ploaie trecând printr-o curte interioară şi o porni pe o scară strâmtă, cu trepte abrupte, care ducea la odaia ei. Mă trase uşurel spre fereastră: „Uită-te, asta e mânia lui Dumnezeu!"

M-am aplecat cu teamă. Eram în vârful colinei Mauror. La dreapta mea se vedea noua Casba, noul palat al Alhambrei, la stânga, vechea Casba cu minaretele albe ale cartierului meu, Albaicin, dincolo de ziduri. Vuietul pe care-l auzisem pe uliță era acum asurzitor. Căutând din priviri de unde venea zgomotul, am căzut în jos şi nu mi-am putut

reține țipătul de spaimă. „Dumnezeu să aibă milă de noi, ăsta e potopul lui Noe!” bombănea gazda în spatele meu.

Mama n-avea să uite nicicând imaginea care se oferea ochilor ei de fetiță înfricoşată, după cum nu aveau s-o uite nici cei ce se aflau în ziua aceea blestemată de Paradă la Granada. În valea în care de obicei curgea zgomotosul, dar altminteri liniştitul Darro, iată că acum se formase un torent înspăimântător, care mătura totul în cale, părăduind grădini şi livezi, scoțând din rădăcini mii de copaci, ulmi tineri şi maiestuoşi, nuci bătrâni de sute de ani, frasini, migdali şi sorbi, pătrunzând apoi în inima cetății, cărându-şi la vale toate trofeele precum un cuceritor tătar, învăluind cartierele din centru, spulberând sute de case, prăvălii şi magazii de mărfuri, făcând una cu pământul locuințele construite pe poduri, formând, la sfârşitul zilei, din cauza dărâmăturilor care năpădiseră albia fluviului, o imensă mlaştină care înghițise curtea moscheii celei mari, Cesareea negustorilor, *suk*[7]-ul, bazarul bijutierilor şi pe acela al fierarilor. Nimeni nu poate şti numărul persoanelor care au pierit înecate, strivite sub surpături sau înghițite de valuri. Seara, când Cerul a îngăduit în sfârşit să se risipească acest coşmar, torentul a dus toate rămăşițele în afara oraşului, în

[7] Piață, târg (arabă).

vreme ce apa scădea mai repede decât crescuse. În zori, dacă victimele continuau să zacă risipite pe solul strălucitor, ucigaşul era de acum departe.

— Era dreapta pedeapsă pentru crimele Granadei, zicea maică-mea, cu acea monotonie a frazelor definitive. Dumnezeu voia să-Şi arate puterea fără seamăn şi să pedepsească aroganța cârmuitorilor, corupția, nedreptatea şi depravarea lor. El ținea să ne prevină asupra a ceea ce avea să se abată peste noi dacă am fi stăruit pe calea nelegiuirii, numai că ochii şi inimile au rămas ferecate.

A doua zi după această dramă, toți locuitorii oraşului se convinseseră că cel dintâi răspunzător de nenorocirea cu pricina, omul care atrăsese asupra lor mânia divină, nu era altul decât arogantul, coruptul, nedreptul, depravatul Abu-l-Hassan Ali, fiul lui Saad Nasridul, al douăzeci şi unulea şi penultimul sultan al Granadei, facă Domnul ca numele lui să fie şters din toate amintirile!

Pentru a urca pe tron, el îl răsturnase şi azvârlise în temniță pe propriul său părinte. Pentru a-şi întări puterea, pusese să li se taie capetele fiilor celor mai nobile familii din regat, printre care vitejii Abenserrahi. Cu toate astea, în ochii mamei mele, crima de neiertat a sultanului era aceea de a-şi fi părăsit soția, femeie liberă, verişoara sa Fatima,

fiica lui Mohamed Stângaciul, pentru o roabă creştină pe nume Isabel de Solis, căreia îi schimbase numele în Soraya.

— Se povesteşte, spunea ea, că sultanul i-a adunat într-o bună zi pe cei din preajma sa în curtea Mirților ca să asiste la baia acestei *rumiyya*. Mama era cu adevărat îngrozită văzându-se nevoită să povestească o asemenea nelegiuire. Doamne, iartă-mă! îngăima ea, cătând spre cer, Doamne, iartă-mă! repeta ea, căci avea cu adevărat de gând să-şi continue totuşi istorisirea. Odată baia isprăvită, prințul îi pofti pe toți să bea un castronaş din apa din care Soraya tocmai ieşise şi toți şi-au exprimat admirația, în proză şi în versuri, în legătură cu minunatul gust pe care-l căpătase lichidul. Toți, în afară de vizirul Abu-l-Kasem Venegas care, departe de a se apleca deasupra bazinului, rămase demn la locul său. Atitudinea acestuia nu scăpă neobservată de sultan, care-i ceru o explicație. „Maiestate, răspunse Abu-l-Kasem, mă tem ca, gustând din sos, să nu mă cuprindă deodată pofta după puiul de potârniche.” Doamne, iartă-mă! tot repeta maică-mea, fără a încerca să-şi țină râsul.

Am auzit povestioara asta în legătură cu mai multe personaje din ținutul *al-Andalus*, şi nu mai ştiu cu adevărat pe seama cui s-o pun; numai că la Granada, după blestemata aia de Paradă, fiecare căuta în viața depravată a stăpânului Alhambrei incidentul care-L putuse supăra pe

Cel de Sus, astfel că se luau la întrecere care putea găsi explicația definitivă, aceasta fiind adesea doar un vers, o glumă sau chiar o veche parabolă potrivită după gustul zilei.

Mult mai neliniştitoare decât toate aceste sporovăieli a fost reacția sultanului însuşi la calamitățile care se abăteau asupra capitalei sale. Departe de a vedea în inundația devastatoare un avertisment al Celui de Sus, el a tras concluzia că plăcerile acestei lumi sunt efemere, că viața se duce pe nesimțite şi că era bine să profite intens de orice clipă. Aceasta era poate înțelepciune de poet, dar cu siguranță nu era aceea a unui prinț care ajunsese la cincizeci de ani şi al cărui regat era amenințat.

S-a dedat astfel plăcerilor, în pofida frecventelor avertismente ale medicului său Işak Hamon. Cu sumedenie de roabe frumoase roind în jurul său, s-a înconjurat de poeți cu moravuri îndoielnice, barzi care sculptau, vers după vers, formele dansatoarelor goale şi ale efebilor zvelți, care comparau haşişul cu smaraldele şi mirosul lui cu tămâia, care, noapte de noapte, înălțau cântări vinului, roşu sau galben, vechi şi totuşi veşnic nou. O imensă cupă de aur trecea din mână în mână, de la buze la alte buze, iar cel care o golea era mândru să cheme paharnicul pentru a i-o umple iarăşi ochi. Dinaintea convivilor se înghesuiau sumedenie de mâncăruri, migdale, semințe de pin şi nuci,

un noian de fructe uscate şi de fructe proaspete, anghinare şi bob, dulcețuri şi cofeturi, neştiindu-se prea bine dacă acestea toate se aflau acolo pentru a potoli foamea sau pentru a ațâța setea. Am aflat mai târziu, cu prilejul îndelungatei mele şederi la Roma, că obiceiul ăsta de a ronțăi îmbătându-te era deja practicat de vechii romani, care numeau fiecare din aceste feluri de mâncare „nucleus” – oare de asta li se dădea la Granada aceloraşi mâncăruri numele de „nukl”? Doar bunul Dumnezeu cunoaşte originea lucrurilor!

Preocupat doar de plăcerile sale, sultanul neglija problemele domniei, lăsându-şi apropiații să adune adevărate averi din strângerea de taxe ilegale şi din exproprieri, în timp ce soldații, nemaiîncasându-şi banii ce li se cuveneau, se vedeau siliți să-şi vândă straiele, caii şi armele pentru a-şi putea hrăni familiile. În oraş, unde domneau nesiguranța şi teama zilei de mâine, unde soarta fiecărui militar era iute cunoscută şi comentată, unde ştirile despre chefuri cu beții se răspândeau regulat datorită indiscreților oaspeților şi ale slugilor, simpla menționare a numelor sultanului şi al Sorayei aducea pe buzele tuturor injurii şi ocări, împingând uneori oamenii până în pragul răzmeriței. Fără a fi nevoiți să se lege direct de Abu-l-Hassan, lucru pe care rareori cutezau să-l facă, unii

predicatori din ziua de vineri[8] nu trebuiau decât să defăimeze corupția, neruşinarea şi nelegiuirea pentru ca toți binecredincioşii să ştie fără urmă de îndoială cine anume era vizat şi să arunce în gura mare strigăte răzvrătite de „Allahu akbar!”, cărora imamul care rostea rugăciunea le răspundea, uneori, cu enigmatică ipocrizie: „Mâna lui Dumnezeu se află deasupra mâinilor lor”. Şi toate astea, în timp ce arunca priviri mânioase în direcția Alhambrei.

Deşi era unanim detestat, sultanul încă mai avea prin mulțime ochi şi urechi care îi raportau tot ce se spunea, ceea ce îl făcea tot mai bănuitor, tot mai brutal şi mai nedrept.

— Câți oameni de vază, orăşeni cinstiți, îşi amintea mama, au fost arestați în urma denunțului vreunui rival sau chiar al unui vecin gelos, acuzați că l-au insultat pe prinț şi că au adus atingere onoarei sale, fiind mai apoi plimbați pe străzi aşezați de-a-ndoaselea pe spinarea unui măgar şi azvârliți după aceea în temniță sau chiar decapitați! Sub influența Sorayei, Abu-l-Hassan şi-a pus propria soție, Fatima, cât şi pe cei doi fii, Mohamed, zis Buabdillah sau Boabdil, şi Yusef, sub supraveghere în turnul Comarilor, o impunătoare citadelă pătrată din nord-estul Alhambrei,

[8] Ziua sfântă de odihnă la musulmani.

față-n față cu Generalife[9]. Amanta spera astfel să le deschidă drumul spre putere propriilor ei fii. Curtea era de altfel împărțită între partizanii Fatimei, numeroşi, dar discreți, şi cei ai Sorayei, singurii pe care prințul îi asculta.

Dacă oamenii de rând găseau în istorisirea acestor lupte de palat cu ce să-şi amăgească plictisul lungilor seri reci, consecința cea mai dramatică a nepopularității crescânde a sultanului a fost atitudinea sa față de Castilia. Întrucât era acuzat că favorizează o *rumiyya* în dauna verişoarei sale, că neglijează armata şi că duce un trai lipsit de glorie, Abu-l-Hassan, căruia nu-i lipsea curajul fizic, se hotărî să încrucişeze spada cu creştinii.

Neținând seamă de avertismentele câtorva sfătuitori înțelepți care-i atrăgeau luarea aminte asupra faptului că Aragonul îşi unise de acum soarta cu aceea a Castiliei prin căsătoria lui Ferdinand cu Isabela, şi că era mai bine să nu le ofere nici cel mai mărunt pretext ce i-ar fi putut face pe aceştia să se ridice împotriva regatului musulman, sultanul se hotărî să pună capăt perioadei de pace care domnea între Granada şi puternicii ei vecini, trimițând un detaşament de trei sute de călăreți din Granada să atace prin surprindere castelul din Zahara, care fusese ocupat de creştini cu trei sferturi de veac în urmă.

---

[9] Palatul de vară al regilor mauri, la Alhambra.

La Granada, cea dintâi reacție a fost o explozie de bucurie, iar Abu-l-Hassan mai recâştigă un pic de încredere în ochii supuşilor săi. Dar, foarte curând, mulți începură să se întrebe dacă nu cumva, împingând regatul la un război cu sfârşit cel puțin nesigur, sultanul nu dădea dovadă de o uşurință criminală. Urmarea evenimentelor avea să le dea dreptate: castilienii ripostară punând stăpânire pe cea mai puternică fortăreață din partea dinspre apus a regatului, Alhama, înălțată pe un pinten stâncos. Iar strădaniile disperate ale sultanului de a o recuceri se dovediră zadarnice.

A început astfel un mare război, un război pe care musulmanii nu-l puteau câştiga, dar pe care l-ar fi putut, dacă nu evita, măcar amâna. Avea să țină zece ani şi să se încheie în modul cel mai degradant. Pe deasupra, avea să fie foarte repede dublat de un război civil ucigaş şi demoralizant, care pecetluieşte de obicei soarta regatelor pe cale de dispariție.

Într-adevăr, după exact două sute de zile de la succesul de la Zahara, Abu-l-Hassan a fost îndepărtat de la putere. Revolta a avut loc în ziua de 27 a lunii *jumada-ula*, adică 14 iulie 1482. Ferdinand se afla, chiar în ziua aceea, în fruntea oştii regeşti pe malul râului Genil, sub zidurile oraşului Loja pe care-l asedia de cinci zile, când se pomeni luat cu asalt

de un detaşament musulman sub comanda lui Ali al-Attar, unul dintre ofițerii cei mai iscusiți din Granada. A fost o zi demnă de a fi ținută minte şi cu care Abu-l-Hassan s-ar fi putut făli, deoarece eroul zilei, acționând la porunca sa, izbutise să semene panica în tabăra regelui creştin, care fugi spre Córdoba, lăsând în urma lui tunuri, muniții, o mare cantitate de făină, dar şi sute de morți şi de prizonieri. Era însă, fără îndoială, prea târziu. Când vestea cea mare ajunse la Granada, revolta se pornise deja: Boabdil, fiul Fatimei, izbutise să fugă din turnul Comarilor coborând pe o funie. A fost pe dată aclamat în cartierul Albaicin, iar începând de a doua zi, câțiva complici l-au lăsat să intre în Alhambra.

— Dumnezeu a vrut ca Abu-l-Hassan să fie răsturnat chiar în ziua victoriei lui, tot aşa cum El a trimis potopul în ziua Parăzii, pentru a-l sili să-şi încovoaie spinarea în fața Creatorului său, comentă Salma.

Numai că bătrânul sultan nu se dădu învins. S-a refugiat la Málaga, şi-a adunat credincioşii în jurul lui şi a pus la cale o revanşă împotriva fiului. Regatul era de acum împărțit în două principate vrăjmaşe, care aveau să se sfâşie sub privirea amuzată a castilienilor.

„Uite, s-au făcut deja şapte ani de război civil, îşi zicea maică-mea, şapte ani dintr-un război în care fiul îşi ucide tatăl, în care fratele îşi sugrumă fratele, în care vecinii se

bănuiesc unii pe alții şi se trădează, şapte ani în cursul cărora oamenii din cartierul nostru Albaicin nu se pot aventura spre Moscheea cea Mare din Granada fără a fi huiduiți, maltratați, snopiți în bătaie, ba uneori tăindu-li-se chiar beregata."

Mintea ei vagabonda atunci departe de ceremonia aceea a circumciziei care se desfăşura la câțiva paşi de ea, departe de glasurile şi clinchetele cupelor care-i ajungeau la urechi ciudat de înăbuşite, ca prin vis. Se pomeni repetând: „Blestemata aia de Paradă!" Şi oftă, pe jumătate ațipită.

*

* *

— Silma, surioară, tot mai visezi cu ochii deschişi?

Vocea seacă a lui Khâli o transformă pe maică-mea într-o fetiță. Îi sări de gât fratelui ei mai mare, acoperindu-i fruntea, umerii, brațele şi mâinile cu sărutări calde şi furişe. Înduioşat, dar oarecum încurcat de efuziunile astea care deranjau întrucâtva demna lui ținută, rămase în picioare, țeapăn în lunga-i *jubba* de mătase cu mâneci fluturânde, purtând eşarfa, *taylassan*, elegant înfăşurată în jurul umerilor, şi abia schițând umbra unui zâmbet ocrotitor care-i mărturisea bucuria. Însă această aparentă răceală nu

o descuraja deloc pe Salma. Ea ştiuse întotdeauna că un bărbat de calitate nu-şi putea etala sentimentele fără a da o impresie de uşurătate, care nu şade bine condiției sale.

— La ce te gândeai?

Dacă întrebarea ar fi venit din partea tatei, răspunsul Salmei ar fi fost evaziv, dar Khâli era singurul om în fața căruia ea îşi putea dezgoli sufletul la fel cum îşi putea despleti părul.

— Mă gândeam la nenorocirile noastre de atunci cu Parada, la războiul ăsta care nu se mai termină, la oraşul nostru învrăjbit, la oamenii care mor în fiecare zi.

Cu degetul mare, el şterse o lacrimă solitară de pe obrazul surorii lui.

— Astea nu-s gânduri pentru o mamă care tocmai a adus pe lume primul ei fiu, decretă el nu prea convins, reluând apoi pe un ton solemn, dar mult mai sincer: Veți avea conducătorii pe care îi meritați, aşa a spus Profetul.

Ea repetă după el:

— *Kama takunu yuala aleikum.*

Apoi spuse cu nevinovăție:

— Ce vrei să zici? N-ai fost tu unul dintre susținătorii sultanului de acum? N-ai ridicat tu cartierul Albaicin ca să-i vină în ajutor? Nu eşti tu un personaj respectat la Alhambra?

Nimerit în plin, Khâli dădea să se apere protestând violent, dar îşi dădu seama că n-o avea dinainte decât pe sora lui mezină, fragilă şi bolnavă, la care pe deasupra mai şi ținea mai mult decât la oricine pe lume.

— Nu te-ai schimbat, Silma. Dai omului impresia că vorbeşte cu o femeiuşcă doar, când de fapt are de-a face cu fata lui Suleyman librarul, fie ca Domnul să adauge anilor tăi ce a răpit alor lui. Şi să-ți mai taie din iuțimea limbii pe cât i-a ascuțit-o lui.

Binecuvântând amintirea tatălui lor, izbucniră amândoi în râs din toată inima. Erau acum complici, la fel ca în trecut. Khâli îşi trase în față pulpana *jubbei* şi se aşează cu picioarele sub el pe o rogojină din pai împletit, la intrarea odăii surorii sale.

— Întrebările tale îți sfâşie mintea cu blândețe, precum neaua de pe muntele Cholair care arde obrazul mai tare decât soarele deşertului.

Dintr-odată încrezătoare şi chiar ghiduşă, Salma îi zvârli fără menajamente:

— Ce-mi răspunzi?

Cu un gest care nu avea nimic spontan, lăsă capul în jos şi apucă marginea *taylassan*-ului fratelui ei, ascunzându-şi ochii roşii. Apoi, cu chipul tot ascuns, rosti, ca un cadiu care porunceşte:

— Spune-mi tot!

Vorbele lui Khâli n-au fost prea multe.

— Oraşul ăsta e ocrotit de propriii săi hoți, cârmuit de propriii săi duşmani. În curând, surioară, va trebui s-o pornim în surghiun dincolo de mări.

Glasul i se frânse şi, pentru a nu-şi trăda emoția, se smulse de lângă Salma şi se făcu nevăzut.

Înlemnită, ea nu încercă să-l rețină. Nici măcar nu băgă de seamă că se îndepărtase. Niciun zgomot, niciun zvon de voci, niciun râset, niciun clinchet de cupe nu-i mai ajungea la urechi dinspre patio. Nicio dâră de lumină.

Sărbătoarea se stinsese.

Anul amuletelor

895 de la hegira
(25 noiembrie 1489 – 13 noiembrie 1490)

În anul acela, din pricina unui zâmbet, unchiul meu din partea mamei luă calea pribegiei. Oricum, aşa mi-a explicat el, mulți ani mai târziu, hotărârea pe care o luase, în vreme ce caravana noastră se deplasa prin întinsa Sahară, la sud de Segelmesse, într-o noapte răcoroasă şi senină, parcă mai

mult legănată decât tulburată de vaietele îndepărtate ale şacalilor. Un vânticel uşor îl silea pe Khâli să istorisească cu glas puternic – vocea lui era atât de liniştitoare, încât mă făcea să respir aromele Granadei mele natale, iar spusele lui erau atât de vrăjite, că până şi cămila mea părea că înaintează în ritmul lor.

Mi-ar fi plăcut să repet fiecare dintre vorbele lui, dar memoria mi-e limitată, iar elocința lipsită de suflu, astfel că multe dintre arabescurile poveştii sale nu vor mai apărea, vai! niciodată în vreo carte.

— În prima zi din acel an, urcasem devreme la Alhambra, nu pentru a mă duce, după obicei, în mica încăpere a *diwan*-ului unde întocmeam epistolele prințului, ci pentru a prezenta, laolaltă cu vreo câțiva dintre oamenii de vază din familie, urările pentru Râs-es-Sana. Curtea sultanului, *majlis*, care se întrunea cu acel prilej în sala Ambasadorilor, mişuna de cadii purtând turbane, de demnitari cu tichii înalte din pâslă, verzi sau roşii, de neguțători bogați cu părul vopsit cu hena şi despărțit în două, la fel ca şi al meu, de o cărare cu grijă desenată.

După ce se înclinaseră în fața lui Boabdil, majoritatea vizitatorilor se retrăgeau spre curtea Mirților, unde dădeau câtăva vreme târcoale în jurul bazinului, pierzându-se în salamalecuri. Cei mai de vază dintre ei se aşezau pe divanele

acoperite cu covoare, rezemate de pereții imensei încăperi, făcându-şi din greu loc cu mişcări din şolduri spre a se apropia pe cât posibil de sultan sau de viziri, pentru a le adresa vreo cerere sau, pur şi simplu, spre a face dovada că erau bine văzuți la curte.

În calitatea mea de scrib şi de caligraf la cancelaria statului, lucru vădit de petele de cerneală roşie de pe degetele mele, mă bucuram de câteva mărunte privilegii, precum acela de a mă preumbla slobod între *majlis* şi bazin şi de a face astfel câțiva paşi în compania personajelor ce mi se păreau interesante, apoi de a mă întoarce să stau jos, pândind o nouă victimă. Excelent mijloc de a culege veşti şi păreri privitoare la treburile acelui moment, cu atât mai mult cu cât oamenii vorbeau liber sub Boabdil, pe când în vremea tatălui acestuia, se uitau de şapte ori jur-împrejur înainte de a formula cea mai măruntă critică, se exprimau în termeni ambigui, făcând apel la versete şi zicale, pentru a le putea retracta în caz de denunț. Chiar dacă se simțeau mai liberi, mai puțin supravegheați, locuitorii Granadei nu erau totuşi mai puțin severi în aprecierile la adresa sultanului, deşi se găseau sub acoperişul acestuia, deşi veniseră să-i ureze viață îndelungată, sănătate şi victorii. Poporul nostru e nemilos cu suveranii care nu sunt aidoma.

În ziua aceea de toamnă, frunzele îngălbenite erau mai strâns prinse de copacul ce le purta decât erau notabilitățile Granadei de monarhul lor. Oraşul era divizat, de ani de zile, între partida păcii şi partida războiului, niciuna dintre ele nebizuindu-se pe sultan.

Cei care voiau pacea cu Castilia spuneau: suntem slabi, iar creştinii, *rumii*, sunt puternici; fraţii noştri din Egipt şi din Maghreb ne-au abandonat, în vreme ce vrăjmaşii noştri se bucură de sprijinul Romei şi al tuturor creştinilor; am pierdut Gibraltarul, Alhama, Ronda, Marbella, Málaga şi multe alte locuri şi, atâta timp cât pacea nu va fi restabilită, lista lor nu va înceta să crească; livezile sunt părăduite de trupe, iar ţăranii se plâng; drumurile nu mai sunt sigure, negustorii nu se mai pot aproviziona, fortăreaţa regală şi *suk*-urile se golesc, iar preţurile alimentelor cresc, în afară de acela al cărnii, care se vinde la un dirham livra, căci am fost nevoiţi să ucidem mii de capete de vite pentru a nu ne fi luate; Boabdil ar trebui să pună totul în mişcare pentru a le închide gura doritorilor de război şi a cădea la o pace durabilă cu castilienii, înainte ca Granada însăşi să fie încercuită.

Cei care voiau războiul ziceau: duşmanul a hotărât odată pentru totdeauna să ne nimicească şi nu supunându-ne noi îl vom face să dea-ndărăt. Uitaţi-vă cum au fost aduşi la

sclavie locuitorii Málagăi după ce s-au predat! Uitați-vă cum înalță Inchiziția ruguri pentru evrei la Sevilla, la Saragosa, la Valencia, la Teruel, la Toledo! Mâine, rugurile se vor înălța chiar aici, în Granada, nu doar pentru oamenii care respectă sabatul, ci şi pentru musulmani! Cum putem împiedica acest lucru dacă nu prin rezistență, prin mobilizare, prin Jihad? De fiecare dată când ne-am bătut cu energie, am putut îngrădi înaintarea castilienilor, dar, după fiecare victorie, s-au găsit printre noi trădători care nu încercau decât să se împace cu duşmanul lui Dumnezeu, care-i plăteau tribut, care-i deschideau porțile oraşelor noastre. Nu i-a făgăduit însuşi Boabdil lui Ferdinand să-i predea într-o zi Granada? Au trecut trei ani de când i-a semnat o hârtie de felul ăsta la Loja. Sultanul ăsta e un trădător. Trebuie să fie înlocuit cu un adevărat musulman, hotărât să ducă războiul sfânt şi să redea armatei noastre încrederea.

Ar fi fost greu să găseşti un soldat, ofițer, comandant peste zece oameni, o sută sau o mie, şi încă şi mai puțin un om al religiei, cadiu, notar, ulema[10] sau predicator la moschee, care să nu împărtăşească acest din urmă punct de vedere, în vreme ce neguțătorii şi țăranii se declarau mai curând pentru pace. Însăşi curtea lui Boabdil era divizată.

[10] Jurist sau teolog musulman.

Lăsat în voia înclinațiilor lui, sultanul ar fi încheiat orice fel de pace, cu orice preț, căci se născuse vasal şi nu dorea să moară altfel; numai că el nu putea să nu țină seamă de vrerea armatei, care observa cu neascunsă nerăbdare luptele pe care le duceau cu eroism alți prinți din familia regală a Nasrizilor.

O pildă grăitoare revenea în toate discuțiile purtate de partizanii războiului: aceea a Bastei, cetate musulmană aflată la răsărit de Granada, încercuită şi bombardată cu tunurile de mai bine de cinci luni de către *rumi.* Regii creştini – fie ca Domnul să dărâme ce au construit şi să clădească la loc ce au dărâmat! – înălțaseră turnuri din lemn în fața incintei şi săpaseră un şanț pentru a-i împiedica pe asediați să comunice cu exteriorul. Cu toate astea, în ciuda superiorității lor numerice zdrobitoare ca oameni şi muniții, în pofida prezenței la fața locului a lui Ferdinand însuşi, castilienii nu izbuteau s-o cucerească, iar garnizoana efectua noapte de noapte ieşiri devastatoare. Astfel, rezistența înverşunată a apărătorilor cetății Basta, sub comanda emirului nasrid Yahya an-Najjar, aţâța elanul locuitorilor Granadei şi le înfierbânta mințile.

Boabdil nu era deloc bucuros de acest lucru, căci Yahya, eroul Bastei, era unul dintre duşmanii lui cei mai aprigi. Revendica de altfel chiar tronul Alhambrei, pe care stătuse

cândva bunicul său, şi îl considera pe sultanul prezent un uzurpator.

Chiar în ajunul Anului Nou, o nouă ispravă a apărătorilor Bastei le ajunse la urechi celor din Granada. Castilienii aflaseră, se spunea, că la Basta cam începeau să se împuţineze proviziile. Pentru a-i convinge de contrariu, Yahya imaginase o stratagemă: să adune toate merindele care rămăseseră, să le aşeze la vedere în *suk*, apoi să poftească o delegaţie de creştini care să vină să negocieze cu el. Intraţi în oraş, trimişii lui Ferdinand au fost uimiţi să vadă un asemenea belşug de produse de toate soiurile, astfel că s-au grăbit să-i raporteze regelui lor aceste lucruri, sfătuindu-l să nu mai încerce să înfometeze Basta, ci mai degrabă să le propună apărătorilor ei o înţelegere onorabilă.

Câteva ceasuri mai apoi, pe puţin zece persoane, la hamam[11], la moschee şi pe culoarele Alhambrei, mi-au relatat cu bucurie aceeaşi întâmplare; de fiecare dată, mă prefăceam surprins pentru a nu-mi jigni interlocutorul, pentru a-i lăsa plăcerea de a mai adăuga ceva de la sine. Şi zâmbeam, dar de fiecare dată tot mai puţin, căci îngrijorarea îmi sfâşia pieptul. Mă întrebam pentru ce Yahya îi lăsase pe reprezentanţii lui Ferdinand să intre în oraşul asediat şi, mai cu seamă, cum anume nădăjduia el să-i ascundă

[11] Baie publică la orientali.

duşmanului mizeria care îi chinuia pe toți la Basta, dacă la Granada şi probabil că şi prin alte părți toată lumea cunoştea adevărul şi se distra pe seama şiretlicului.

Temerile mele cele mai rele, continuă unchiul meu, aveau să se confirme în ziua de Anul Nou, în cursul discuțiilor cu vizitatorii Alhambrei. Am aflat într-adevăr că Yahya, „Luptătorul pentru Credință", „Paloşul Islamului", hotărâse nu doar să dea Basta pe mâna necredincioşilor, ci şi să se alăture trupelor castiliene spre a le deschide drumul către celelalte oraşe ale regatului, în special Guadix şi Almería, şi, în cele din urmă, Granada. Îndemânarea supremă a acestui prinț fusese aceea de a le distrage atenția musulmanilor cu ajutorul aşa-zisei sale viclenii pentru a le ascunde obiectul veritabil al tratativelor lui cu Ferdinand. Luase această hotărâre, ziceau unii, în schimbul unei însemnate sume de bani şi al făgăduielii că viața le va fi cruțată soldaților şi locuitorilor oraşului său. Căpătase însă şi mai mult: convertindu-se el însuşi la credința în Hristos, acest emir din familia regală, acest nepot de sultan, avea să devină un înalt personaj al Castiliei. Îți voi mai vorbi eu mai încolo despre el.

La începutul anului 895, nu se bănuia desigur că o asemenea metamorfoză ar fi cu putință. Dar, încă din primele zile ale lunii *moharram*, ne ajungeau la urechi

veştile cele mai alarmante. Oraşul Basta capitulă, urmat de Purcena, Almería, apoi de Guadix. Toată partea de răsărit a regatului, acolo unde partida războiului era cea mai tare, cădea fără luptă în mâinile castilienilor.

Partida războiului îşi pierduse eroul, iar Boabdil scăpase de un rival stingheritor; cu toate astea, victoriile castilienilor reduceau regatul la nu prea mare lucru, doar Granada cu împrejurimile sale, ele însele fiind supuse la repetate incursiuni. Sultanul trebuia oare să se bucure sau să se tânguiască?

În astfel de momente, zicea unchiul meu, ies la iveală măreția sau micimea sufletească. Iar eu pe aceasta din urmă am citit-o pe chipul lui Boabdil, în ziua de Anul Nou, în sala Ambasadorilor. Tocmai aflasem crudul adevăr despre Basta de la un tânăr ofițer berber din pază, care avea rude în oraşul împresurat. Venea ades să mă vadă la cancelaria statului, şi mi se adresase mie căci nu cuteza să i se adreseze direct sultanului, mai cu seamă pentru a-i vesti o nenorocire. L-am condus pe dată în fața lui Boabdil, care l-a invitat să-i dea raportul cu voce scăzută. Aplecat spre urechea ciulită a monarhului, el îi repetă bâiguind informațiile pe care le căpătase.

Dar, pe măsură ce ofițerul vorbea, chipul sultanului se lărgea într-un zâmbet amplu, indecent, hidos. N-am uitat

nici până astăzi buzele acelea cărnoase care se deschideau, obrajii păroşi care se desfăceau parcă până la urechi, dinţii rari care credeau că muşcă din victorie, ochii care se închideau încet de parcă primeau sărutarea unei amante, şi capul care se mişca cu delectare, înainte şi înapoi, înapoi şi înainte, ca şi cum auzea cel mai galeş dintre cântece. Cât timp am să trăiesc, am să văd în faţa ochilor zâmbetul acela, acel îngrozitor zâmbet al micimii sufleteşti.

Khâli se întrerupse. Întunericul îmi ascundea chipul lui; l-am auzit însă gâfâind, oftând, apoi şoptind câteva formule de rugăciuni pe care le-am repetat după el. Schelălăielile şacalilor păreau mai aproape.

— Atitudinea lui Boabdil nu mă surprindea, reluă Khâli cu voce înseninată. Nu ignoram nici uşurătatea stăpânului Alhambrei, nici slăbiciunea lui de caracter, nici măcar ambiguitatea relaţiilor lui cu castilienii. Ştiam că principii noştri erau corupţi, că nici n-aveau de gând să apere regatul şi că plecarea în surghiun avea să fie în curând soarta poporului nostru. Dar a trebuit să văd cu propriii mei ochi sufletul dezgolit al celui din urmă sultan al Andaluziei pentru a mă simţi constrâns să reacţionez. Dumnezeu îi arată cui vrea El calea cea dreaptă, iar celorlalţi calea pierzaniei!

Unchiul meu n-a mai rămas la Granada decât trei luni, cât să schimbe discret câteva bunuri în monede de aur uşor de transportat. Apoi, într-o noapte fără lună, având un cal şi câteva catârce, plecă împreună cu mama sa, nevasta, cele patru fiice şi un servitor spre Almería, unde obţinu de la castilieni permisiunea de a se îmbarca alături de alţi emigranţi spre Tlemcen. Numai că gândul lui era să se instaleze la Fès, unde aveam să-l reîntâlnim, părinţii mei şi cu mine, după căderea Granadei.

Dacă în anul acela maică-mea plângea neostoită plecarea lui Khâli, tatălui meu Mohamed, facă Domnul ca amintirea să-i fie plină de parfum, nici prin cap nu-i trecea să urmeze pilda cumnatului său. Atmosfera din oraşul nostru nu vădea nicidecum disperare. Au circulat în tot cursul anului istorisiri deosebit de încurajatoare, adesea răspândite de neasemuita Sara. „De fiecare dată când Bălţata îmi făcea o vizită, ştiam că îi voi putea povesti tatălui tău lucruri care-l vor înveseli şi îi vor da încredere pentru o săptămână întreagă. La sfârşit, el însuşi mă întreba, nerăbdător, dacă «joljol-ul» nu răsunase cumva cât lipsise el de acasă."

Într-o zi, Sara sosi încărcată de veşti. Mai înainte chiar de a se aşeza, începu să-şi debiteze povestea făcând mii de gesturi. Tocmai aflase de la un văr instalat la Sevilla că regele Ferdinand primise în mare taină doi soli ai sultanului

Egiptului, doi călugări de la Ierusalim, având sarcina, zice-se, să-i transmită un avertisment solemn din partea stăpânului de la Cairo: dacă atacurile împotriva Granadei nu încetau, mânia sultanului mameluc avea să fie cumplită!

În câteva ceasuri vestea a făcut înconjurul oraşului, crescând peste măsură şi îmbogăţindu-se constant cu amănunte, astfel că a doua zi, de la Alhambra pâna la Mauror şi de la Albaicin până în cartierul Olarilor, oricine ar fi încercat să pună la îndoială sosirea iminentă şi masivă a trupelor egiptene era privit cu mare dispreţ şi cu adâncă neîncredere. Unii dădeau chiar asigurări că o imensă flotă musulmană apăruse în largul La Rabitei, la sud de Granada, şi că egiptenilor li se alăturaseră turci şi maghrebini. Dacă veştile astea n-ar fi adevărate, li se spunea de sus celor ce încă rămăseseră neîncrezători, atunci cum se explică faptul că de săptămâni bune castilienii îşi suspendaseră brusc atacurile în întreg regatul, în vreme ce Boabdil, odinioară atât de temător, lansa acum incursiuni după incursiuni pe teritoriul aflat sub stăpânirea creştinilor, fără urmă de represalii? O ciudată beţie a victoriei pusese stăpânire pe oraşul aflat în agonie.

Eu eram abia un sugar, lipsit de înţelepciunea oamenilor, dar şi de nebunia lor, ceea ce m-a scutit de participarea la credulitatea generală. Mult mai târziu, la vârsta bărbăţiei şi

purtând cu mândrie porecla de Granadinul pentru a le aduce aminte tuturor minunata cetate din care fusesem exilat, nu mă puteam împiedica să nu mă gândesc ades la acea orbire a oamenilor din ținutul meu, începând cu propriii mei părinți, care se lăsaseră convinşi de sosirea iminentă a unei armate salvatoare, când doar moartea, înfrângerea şi ruşinea stăteau de fapt la pândă.

*

* *

Anul acela era şi pentru mine unul dintre cei mai primejdioşi din cei prin care aveam să trec. Nu doar prin ameninţările care planau asupra oraşului şi alor mei, ci şi pentru că primul an este pentru orice fiu al lui Adam acela al bolilor ucigaşe, acela în care mulți bărbați dispar fără să lase urmă de ce ar fi putut să fie sau să facă. Oare câți regi însemnați, poeți inspirați, călători curajoşi nu şi-au putut în veci împlini destinul căruia îi păreau meniți, neputând trece cu bine de această primă şi grea traversare, atât de simplă, atât de ucigaşă! Câte mame cutează să se ataşeze de copilul lor când se tem că într-o zi vor mângâia poate o umbră!

Moartea, spune poetul, *ține viața noastră de ambele capete:*

Bătrânețea nu se află mai aproape de dispariție decât copilăria.

Nu se spunea oare la Granada că momentul cel mai periculos din viața unui sugar este perioada imediat următoare înțărcatului, spre sfârşitul primului an de viață? Lipsiți de laptele matern, mulți copii nu izbutesc să supraviețuiască prea mult, de aceea s-a împământenit obiceiul să li se agațe, în chip de protecție, amulete din jais şi talismane, înfăşurate în punguțe din piele şi conținând uneori fraze misterioase, reputate pentru puterea lor de a-l ocroti de deochi şi de boli pe cel care le purta; un anume talisman, numit „piatra lupului", avea chiar darul de a îmblânzi animalele sălbatice pe capul cărora era pus. Într-o vreme când nu era lucru rar să dai nas în nas cu lei fioroşi în regiunea Fès, mi s-a întâmplat să regret că nu aveam „piatra" asta la îndemână; numai că nu cred că m-aş fi încumetat să mă apropii îndeajuns de acele fiare pentru a le pune talismanul pe coamă.

Oamenii evlavioşi consideră asemenea credințe şi practici drept contrare religiei, dar propriii lor copii poartă adesea

amulete, căci aceşti oameni de treabă cu greu izbutesc să-şi aducă la dreaptă chibzuinţă nevestele sau mama.

Eu însumi, de ce s-o neg? nu m-am despărţit niciodată de bucăţica de jais pe care Sara i-a vândut-o Salmei în ajunul primei mele aniversări, şi pe care sunt desenate nişte semne cabalistice ce nu le-am putut descifra niciodată. Nu cred că amuleta asta este învestită cu vreo putere magică, dar omul este atât de vulnerabil în faţa Sorţii, încât nu poate decât să se lege de obiecte învăluite în mister.

Dumnezeu, care m-a zidit nevolnic, îmi va reproşa El oare într-o zi această nevolnicie?

Anul lui Astaghfirullah

896 de la hegira
(14 noiembrie 1490 – 3 noiembrie 1491)

Şeicul Astaghfirullah avea un turban mare, umeri înguşti şi vocea dogită a predicatorilor din Moscheea cea Mare, iar în anul acela, barba lui aspră şi roşcată căpătă o nuanţă cenuşie, care conferea chipului său colţuros acea aparenţă de nesăţioasă mânie pe care avea s-o ia cu sine drept bagaj la ceasul plecării în bejenie. Nu-şi va mai vopsi niciodată

părul cu hena, hotărâse el într-un moment de lehamite, şi vai de cel care îl întreba din ce motiv: „Atunci când Ziditorul tău te va întreba ce-ai făcut când a fost asediul Granadei, vei cuteza să-I răspunzi că ţi-ai cănit părul?”

În fiecare dimineaţă, la ora muezinului, urca pe acoperişul casei, una dintre cele mai înalte din oraş, nu pentru a-i chema pe credincioşi la rugăciune, aşa cum o făcuse vreme de ani de zile, ci pentru a scruta în zare obiectul furiei sale întemeiate.

— Uitaţi-vă, le striga el vecinilor lui încă adormiţi, acolo vi se construieşte mormântul, pe drumul spre Loja, iar voi staţi aici culcaţi, aşteptând să vină să vă îngroape! Veniţi să vedeţi, dacă Domnul vrea cu adevărat să vă deschidă ochii! Veniţi să vedeţi zidurile ce s-au înălţat într-o singură zi prin puterea lui Ibliss cel Viclean!

Cu mâna întinsă spre soare-apune, arăta cu degetele lui subţiri către incinta oraşului Santa Fe pe care regii catolici începuseră s-o construiască în primăvară şi care, în miezul verii, avea deja înfăţişarea unui oraş.

În ţara asta în care bărbaţii îşi luaseră de multă vreme obiceiul de a umbla pe stradă cu capul descoperit, sau de a şi-l acoperi doar cu o simplă eşarfă aruncată indolent peste creştet şi care aluneca încet în cursul zilei, spre a ajunge pe umeri, toată lumea recunoştea de departe silueta ca o

ciupercă a lui Astaghfirullah. Dar puțini granadini îi ştiau numele adevărat. Se zice că propria sa mamă fusese cea care îl căptuşise prima cu porecla asta, date fiind țipetele înspăimântate pe care le scotea încă de când era un țânc, de fiecare dată când se amintea în fața lui de un obiect sau de o faptă pe care el le socotea vrednice de dispreț. „*Astaghfirullah! Astaghfirullah!* Dumnezeu să mă ierte!" zbiera el la simpla menționare a unui vin, a unei crime sau a unui strai femeiesc.

A fost o vreme când oamenii îl luau peste picior, cu amabilitate sau în chip feroce. Taică-meu mi-a mărturisit că se întâlnea adesea, cu mult timp înainte de naşterea mea, cu o bandă de prieteni, vinerea, chiar înainte de rugăciunea solemnă de la amiază, în prăvălia unui librar aflată nu departe de Moscheea cea Mare, ca să facă rămăşaguri: de câte ori avea să-şi rostească şeicul expresia favorită în timpul predicii? Cifrele variau de la cincisprezece la şaptezeci şi cinci, iar în tot cursul ceremoniei, unul dintre tinerii conspiratori ținea conştiincios socoteala, schimbând cu ceilalți ocheade amuzate.

— Numai că la asediul Granadei, nimeni nu mai făcea haz pe seama pornirilor lui Astaghfirullah, continuă taică-meu, gânditor şi perplex la amintirea vechilor ştrengării. Şeicul a apărut, în ochii marii mase a oamenilor, drept un

personaj venerabil. Nu-şi abandonase deloc odată cu vârsta acele vorbe şi purtări care-l caracterizau, ba dimpotrivă, trăsăturile care ni-l făceau hazliu se accentuaseră. Dar oraşul nostru îşi schimbase sufletul.

Înțelegi tu, Hassan fiule, omul ăsta îşi petrecuse întreaga viață predicând oamenilor că, dacă vor continua să trăiască aşa cum o făceau, Cel de Sus îi va pedepsi şi în lumea asta, şi în cealaltă; transformase nenorocirea într-un hăitaş în folosul lui. Încă îmi mai amintesc un discurs al său care începea cam aşa:

„Când am venit azi-dimineață spre moschee, pe sub poarta Nisipăriei şi prin târgul telalilor, am trecut pe dinaintea a patru cârciumi, *astaghfirullah*! unde se vinde aproape la vedere vin de Málaga, *astaghfirullah*! şi alte băuturi interzise al căror nume nici nu vreau să-l ştiu".

Cu glas răpăitor şi extrem de afectat, tata începu să-l imite pe predicator, împestrițându-şi spusele cu nenumărați *astaghfirullah*! atât de iute şuierați, că erau de-a dreptul de neînțeles, în afară de câțiva, singurii autentici, fără îndoială. Dar, lăsând deoparte exagerarea asta, vorbele mi se păruseră destul de fidel reproduse:

— Cei care frecventează aceste locuri infame n-au învățat oare încă din fragedă pruncie că Dumnezeu l-a blestemat atât pe cel ce vinde vinul, cât şi pe cel care-l cumpără? Că El

l-a blestemat pe cel care-l bea, dar şi pe cel care dă de băut? Au învățat, dar au uitat, sau atunci au preferat băutura care-l transformă pe om în dobitoc târâtor, Cuvântului care făgăduieşte Raiul. Una din cârciumile astea e ținută de o evreică, nimeni nu ignoră acest lucru, dar celelalte trei sunt ținute, *astaghfirullah*! de musulmani. Şi de altfel, muşteriii lor nu sunt nici jidovi, nici creştini, după câte ştiu! Unii dintre ei se află poate printre noi în vinerea asta, plecându-şi umili obrazul în fața Ziditorului lor, în vreme ce ieri-seară se prosternau în fața cupei, prăvăliți în brațele unei prostituate, sau poate chiar, cu mintea înceţoşată şi limba slobodă, rostind blasfemii împotriva Celui ce a interzis vinul, împotriva Celui ce a spus: „Nu veniți la rugăciune în stare de beție!” *Astaghfirullah*!

Mohamed taică-meu îşi drese glasul, având gâtul parcă zgâriat de tonul ascuțit pe care-l luase, după care continuă:

— Da, frați drept-credincioşi, lucrurile astea se petrec în oraşul vostru, sub ochii voştri, iar voi nu faceți nimic, de parcă nu v-ar aştepta Dumnezeu în ziua Judecății ca să vă ceară socoteală. Ca şi cum Dumnezeu n-ar avea ceva mai bun de făcut decât să vă sprijine împotriva vrăjmaşilor voştri, când voi lăsați să fie batjocorit cuvântul Său şi acela al Trimisului Său, Domnul să-i dăruiască rugăciunea Sa şi mântuirea Sa! Când, pe străzile forfotind de oameni din

oraşul vostru, femeile se preumblă fără văl, oferindu-şi obrazul şi părul privirilor necuviincioase a sute de bărbaţi care nu le sunt chiar toţi, presupun, soţ, tată, fii sau fraţi. Pentru ce ar feri Dumnezeu Granada de pericolele care o ameninţă când, în viaţa locuitorilor acestui oraş, s-au reinstalat moravurile din epoca ignoranţei, obiceiurile de dinainte de islam, precum bocetele funebre, trufia rasei, practicarea ghicitului, credinţa în semne prevestitoare, venerarea moaştelor, folosirea, unii faţă de alţii, a cuvintelor de laudă sau de injurie şi a poreclelor împotriva cărora Cel de Sus ne-a prevenit atât de limpede?

Tata îmi aruncă o privire complice, fără a întrerupe totuşi predica şi fără măcar a-şi trage sufletul:

— Când în propriile voastre case au fost introduse, în pofida interdicţiilor categorice, statui de marmură şi figurine de fildeş reproducând în mod profanator formele bărbăteşti, femeieşti şi pe cele ale animalelor, de parcă Ziditorul ar avea nevoie de ajutorul făpturilor Sale pentru a-Şi isprăvi Zidirea? Când în minţile voastre şi în cele ale fiilor voştri s-a strecurat îndoiala vătămătoare şi nelegiuită, îndoiala care vă îndepărtează de Creator, de Cartea Sa, de Trimisul Lui şi de Comunitatea Credincioşilor, îndoiala care face să crape zidurile şi chiar temeliile Granadei?

Pe măsură ce tata vorbea, tonul lui se făcea în chip simțitor mai puțin vesel, gesturile mai puțin ample şi mai puțin dezordonate, iar vorbele îi erau mai puțin presărate cu *astaghfirullah*.

— Când cheltuiți fără ruşine şi fără nicio reținere, doar pentru plăcerea voastră, sume de bani care ar fi potolit foamea a mii de săraci şi ar fi readus zâmbetul pe buzele a mii de orfani? Când vă purtați ca şi când casele şi pământurile de care vă bucurați ar fi ale voastre, când de fapt orice proprietate este a Celui de Sus şi doar a Lui, vine de la El şi se va reîntoarce tot la El atunci când El o va dori, după cum şi noi înşine ne vom întoarce la El, neluând cu noi vreo altă comoară în afară de giulgiu şi de faptele noastre bune? Bogăția, frați drept-credincioşi, nu se măsoară după lucrurile pe care le avem, ci după cele la care ştim să renunțăm. Temeți-vă de Dumnezeu! Temeți-vă de Dumnezeu! Temeți-vă de El când sunteți bătrâni, dar şi când sunteți tineri! Temeți-vă de El când sunteți slabi, dar şi când sunteți puternici! Aş spune chiar că trebuie să vă temeți de El mai vârtos când sunteți puternici, căci pentru voi Dumnezeu va fi cu atât mai necruțător, şi țineți minte că privirea Lui trece la fel de uşor prin zidul impunător al unui palat ca şi prin peretele de lut al unei cocioabe. Şi peste ce dă privirea Lui înăuntrul palatelor?

La acest moment al discursului, tonul tatei nu mai era acela al unui imitator, ci al unui pedagog de şcoală coranică; glasul îi curgea acum fără niciun artificiu, iar ochii îi erau fixaţi în zare, ca ochii unui somnambul:

— Când privirea Celui Preaînalt străbate incintele palatelor, ea vede cum sunt ascultate cântăreţele mai mult decât doctorii Legii, vede cum sunetul lăutei îi împiedică pe oameni să audă chemarea la rugăciune, cum nu se mai deosebeşte bărbatul de femeie nici după strai, nici după mers, vede cum banii jecmăniţi de la credincioşi sunt azvârliţi la picioarele dansatoarelor. Fraţilor! După cum peştele de la cap se împute, tot astfel, în comunităţile omeneşti, putregaiul se întinde de sus în jos.

Urmă o lungă pauză, iar când am vrut să pun o întrebare, tata m-a oprit cu un gest. Am aşteptat aşadar ca el să se întoarcă dintre amintiri şi să înceapă singur să vorbească:

— Frazele pe care ţi le-am repetat, Hassan, sunt crâmpeie din spusele şeicului rostite cu câteva luni înainte de căderea Granadei. Fie că sunt sau nu de acord cu spusele lui, sunt totuşi foarte zdruncinat, chiar dacă mi le aduc aminte după zece ani. Îţi poţi aşadar închipui ce efect produceau predicile sale asupra acestui oraş încolţit care era Granada anului 896.

Pe măsură ce-şi dădeau seama că sfârşitul era aproape şi că nefericirile prezise neobosit de Astaghfirullah începeau să se abată asupra lor, granadinii ajunseră să se convingă de faptul că şeicul avusese dreptate încă de la început şi că prin glasul lui se făcuse întotdeauna auzit glasul Cerului. N-a mai fost de atunci văzut pe stradă chip de femeie, nici măcar în cartierele sărace. Unele, chiar şi fete abia pubere, îşi acopereau chipul din teamă de Dumnezeu, altele de teama bărbaților, căci se alcătuiseră grupuri de tineri înarmați cu ciomege care îi pofteau pe oameni să facă fapte bune şi să fugă de rău. Nicio tavernă nu mai cuteză să-şi deschidă uşa, nici măcar pe ascuns. Prostituatele părăsiră oraşul în număr mare spre a se duce în tabăra asediatorilor, unde soldații le primiră cum nu se poate mai bine. Librarii sustraseră privirilor lucrările care puneau la îndoială dogmele şi tradițiile, culegerile de poeme în care erau slăvite vinul şi plăcerile, la fel şi tratatele de astrologie şi de geomanție. Într-o bună zi, nişte cărți chiar fură confiscate şi arse mai apoi în curtea Marii Moschei. Treceam pe acolo din întâmplare, când micul rug da să se stingă, iar diverşii gură-cască se împrăştiau odată cu fumul. O foaie care zbura mă informă astfel că în grămadă se afla opera unui medic-poet din vremurile de demult, cunoscut sub numele de al-

Kalandar. Pe bucata aceea de hârtie pe jumătate distrusă de foc am regăsit cuvintele:

Tot ce am mai bun în viaţă îmi vine de la beţie.
Vinul curge în mine precum sângele.

*

* *

Cărţile arse în ziua aceea în public aparţineau, îmi explică tata, unui alt medic, unul dintre adversarii cei mai înverşunaţi ai lui Astaghfirullah. Se numea Abu-Amr, dar prietenii şeicului îi schimonosiseră numele în Abu-Khamr, „moş Alcool".

Predicatorul şi medicul nu aveau decât un singur lucru în comun, graiul slobod, şi tocmai vorbirea asta pe şleau le aţâţa necontenit certurile ale căror peripeţii erau urmărite de toţi locuitorii Granadei. Cât priveşte restul, aveai impresia că Cel de Sus se distrase alcătuind două fiinţe cât se poate de nepotrivite una cu cealaltă.

Astaghfirullah era fiul unui creştin convertit şi fără îndoială că asta explica zelul de care dădea dovadă, în vreme ce Abu-Khamr era fiu şi nepot de cadiu, aşadar nu se simţea obligat să facă dovada ataşamentului său faţă de

dogmă şi tradiție. Şeicul era blond, slab şi coleric; medicul era la fel de brun ca o curmală coaptă, mai gras decât o oaie în ajun de Aid, iar de pe buze rareori îi dispărea zâmbetul mulțumit şi ironic.

Studiase medicina după vechile cărți, cele ale lui Hippocrat, Galenus, Razes, Avicenna, Abulcasis, Avenzoar şi Maimonide, cât şi după lucrări mai recente privitoare la lepră şi la ciumă, Domnul să le trimită cât mai departe! Avea obiceiul să împartă în fiecare zi, gratis, atât la bogați cât şi la săraci, zeci de flacoane cu medicamente pe bază de opiu făcute de el însuşi. Asta însă doar pentru a verifica efectul cărnii de viperă sau al doctoriilor din prafuri amestecate cu miere, căci era cu mult mai interesat de ştiință şi de experiment decât de practica medicală. Cum ar fi putut el de altfel, cu mâinile acelea pe care alcoolul le făcea să tremure constant, să opereze un ochi cu cataractă sau chiar să coasă o plagă? Ar fi putut el prescrie diete – „dieta este începutul oricărui tratament", a spus Profetul –, să-şi sfătuiască pacienții să nu facă abuz de băutură şi de alimente, când el însuşi se deda fără reținer la toate plăcerile mesei? Putea cel mult să recomande vin vechi pentru îngrijirea ficatului, cum o mai făcuseră şi alți medici înaintea lui. Dacă i se spunea „tabib", era pentru că, dintre toate disciplinele care-i trezeau interesul şi care mergeau de

la astronomie la botanică, trecând prin alchimie şi algebră, medicina era aceea în care se mărginea cel mai puțin la rolul de simplu cititor. Numai că nu se alesese din medicină cu niciun dirham, căci nu de pe urma ei trăia: avea în bogata Vega din Granada, nu departe de pământurile sultanului, o duzină de sate înconjurate de lanuri de grâu şi de orz, de livezi de măslini şi de alte soiuri de plantații admirabil întreținute. Recoltele sale de grâu, de pere, chitre, portocale, banane, dar şi de şofran şi de trestie de zahăr, îi aduceau, zice-se, trei mii de dinari de aur pe sezon, lucru pe care un medic nu l-ar câştiga nici în treizeci de ani. În plus, mai avea, chiar pe colina Alhambrei, o imensă vilă, superb *carmen*[12] pierdut în viță-de-vie.

Când Astaghfirullah îi făcea pe cei bogați de ruşine, mai ales la Abu-Khamr se referea, iar celor umili le venea atunci în minte imaginea medicului cu burtică şi acoperit de mătăsuri. Căci până şi cei care beneficiau de leacurile sale fără să scoată un ban din pungă simțeau o anume stinghereală în prezența lui, fie din pricina procedeelor care păreau să țină de magie, fie din cauza limbajului atât de împestrițat cu termeni savanți încât le era de neînțeles, în afara unui mic grup de oameni cu carte şi lipsiți de ocupație care-şi petreceau alături de el zilele şi nopțile bând şi

[12] Metaforă care foloseşte cuvântul latin „carmen” însemnând „cântec”.

discutând despre medicamente pe bază de opiu, astrolab şi metempsihoză. Printre ei erau adesea prinți din familia regală şi Boabdil însuşi a fost un adept ocazional al chefurilor pe care le făceau, cel puțin până în ziua în care atmosfera creată în oraş de către Astaghfirullah l-a silit pe sultan să se arate mai prudent în alegerea însoțitorilor săi.

— Erau oameni de ştiință şi de lipsă de conştiință, reamintea taică-meu; când nu se îndeletniceau cu băutura, spuneau adesea lucruri de bun-simț, dar într-un mod care, prin nelegiuirea şi ermetismul lor, îi exasperau pe oamenii de rând. Atunci când eşti bogat, în aur sau în ştiință, trebuie să ştii să menajezi sărăcia celorlalți.

Apoi, pe un ton de confidență:

— Bunicul tău din partea mamei, Suleyman librarul, Domnul să aibă milă de sufletul lui, a fost uneori în compania acelor oameni. Nu pentru vin, desigur, ci pentru conversație. Şi apoi, medicul ăsta era cel mai bun client al său. Aducea pentru el cărți rare de la Cairo, Bagdad sau Ispahan, uneori chiar de la Roma, Veneția sau Barcelona. Abu-Khamr se plângea de altfel de faptul că țările musulmane produceau mai puține cărți decât în trecut, că era vorba mai ales de simple reluări sau rezumate ale cărților vechi. Lucru cu care bunicul tău era de acord: în primele secole ale islamului, repeta el ades cu amărăciune,

nu mai pridideai cu număratul în Orient al tratatelor de filosofie, matematici, medicină sau astronomie. Poeții înşişi erau cu mult mai numeroşi şi novatori, în stil, dar şi în conținut.

În Andaluzia, de asemenea, gândirea era înfloritoare, iar roadele ei erau cărțile care, copiate cu răbdare, circulau printre cărturari din China până în Extremul Occident. După care a urmat uscăciunea spiritului şi a condeiului. Pentru a se apăra împotriva francilor, ideilor şi obiceiurilor lor, au făcut din Tradiție o citadelă în care s-au ferecat, Granada nemaidând decât imitatori lipsiți de talent şi de cutezanță.

Abu-Khamr se plângea de acest lucru, însă Astaghfirullah se împăcase cu situația. Pentru el, căutarea cu orice preț a ideilor noi era un viciu; important era să te conformezi învățămintelor Celui de Sus aşa cum au fost ele înțelese şi comentate de cei vechi. „Cine se încumetă să pretindă că se află mai aproape de Adevăr decât au fost Profetul şi însoțitorii săi? Dacă musulmanii au pierdut din putere în fața vrăjmaşilor lor, este pentru că ei s-au îndepărtat de la calea cea dreaptă, pentru că au lăsat să le fie corupte moravurile şi ideile." Pentru medic, în schimb, învățămintele Istoriei erau cu totul altele. „Cea mai frumoasă epocă a islamului, spunea el, era atunci când

califii îşi împărţeau aurul savanţilor şi tălmacilor, când îşi petreceau serile discutând filosofie şi medicină în compania unor poeţi pe jumătate beţi. Iar Andaluzia era oare în suferinţă pe vremea când vizirul Abderrahman spunea râzând: «O, tu, care strigi: veniţi la rugăciune! Ai face mai bine dacă ai striga: veniţi să bem!»? Musulmanii n-au slăbit decât atunci când tăcerea, frica şi supunerea le-au întunecat minţile."

Mi se vădea că tatăl meu urmărise îndeaproape toate acele dezbateri, dar fără a rosti vreodată vreo judecată definitivă. Zece ani mai târziu, cuvintele lui rămâneau lipsite de certitudini.

— Puţini oameni îl urmau pe medic pe calea necredinţei, însă unele dintre ideile sale îi zdruncinau. Mărturie stă afacerea cu tunul. Parcă ţi-am mai povestit-o, nu-i aşa?

Era spre sfârşitul anului 896. Toate drumurile ce duceau spre Vega erau de acum în mâinile castilienilor, iar proviziile se făceau tot mai rare. Zilele Granadei nu mai erau punctate decât de şuierul ghiulelelor şi tânguirile bocitoarelor; în grădinile publice, sute de nevoiaşi în zdrenţe, lipsiţi de cele necesare înaintea iernii ce se anunţa lungă şi aspră, îşi disputau ultimele crengi ale celui din urmă copac făcut bucăţi; oamenii şeicului, pe cât de descumpăniţi pe atât de

dezlănțuiți, dădeau târcoale pe străzi în căutarea unui vinovat bun de pedeapsă.

În jurul oraşului împresurat, luptele erau mai rare, mai puțin violente. Călăreții şi pedestraşii Granadei, decimați la fiecare dintre ieşirile lor de către artileria castiliană, nu mai cutezau să se aventureze în masă departe de metereze. Se mulțumeau cu mici lovituri în cursul nopții pentru a ataca vreo căprărie duşmană, a şterpeli arme sau a pune mâna pe niscaiva vite, acțiuni temerare, dar fără perspectivă, căci nu erau de ajuns nici pentru a slăbi împresurarea, nici pentru a aproviziona oraşul şi nici măcar pentru a-i da curaj.

Deodată, un zvon. Nu dintre cele care se răspândesc precum ploaia fină căzând dintr-un nor prea mare, ci dintre cele care se năpustesc precum o aversă de vară, acoperind cu tumultul său asurzitor plictiseala zvonurilor zilnice. Un vuiet care-i aducea oraşului nostru acea nuanță de deriziune de care nu e cruțată nicio dramă.

— S-a aflat că Abu-Khamr făcuse rost de un tun, capturat de la duşmani de către o mână de soldați cutezători care se învoiseră, în schimbul a zece monede de aur, să-l târască până în grădina lui.

Taică-meu duse la gură o cupă cu sirop de migdale şi înghiți încet câteva sorbituri succesive, înainte de a continua, insensibil la starea de confuzie în care mă aflam.

— Locuitorii Granadei nu avuseseră niciodată tunuri şi, cum Astaghfirullah nu contenea să le tot spună că acea născocire diabolică făcea mai mult zgomot decât rău, se resemnaseră cu ideea că o maşinărie atât de nouă şi de complicată nu se putea găsi decât la duşman. Iniţiativa medicului i-a lăsat perplecşi. Timp de câteva zile a avut loc o defilare neîntreruptă de tineri şi bătrâni, care stăteau la o distanţă respectuoasă de „obiect", comentându-i cu glas scăzut rotunjimile bine proporţionate şi botul ameninţător. Cât despre Abu-Khamr, se afla şi el acolo, cu propriile-i rotunjimi, savurându-şi revanşa. „Mergeţi şi spuneţi şeicului să vină aici, în loc să-şi petreacă zilele cu rugăciuni! Întrebaţi-l dacă ştie să aprindă un fitil la fel de uşor cum arde o carte!" Cei mai cucernici se îndepărtau în grabă, mormăind imprecaţii, în vreme ce alţii îl întrebau stăruitor pe medic asupra modului de a se sluji de tun şi asupra efectelor lui dacă ar fi fost folosit împotriva oraşului Santa Fe. Bineînţeles, nici el n-avea habar, astfel că explicaţiile i-au fost cu atât mai impresionante.

Cu siguranţă că ai ghicit, Hassan fiule, că tunul acela n-a fost întrebuinţat niciodată. Abu Khamr n-avea nici ghiulele, nici praf de puşcă, nici tunari, iar vizitatorii lui au început să rânjească. Din fericire pentru el, şeful poliţiei, *muhtasib*, alertat de îmbulzeală, a pus să fie ridicat obiectul

de către câțiva oameni şi tras spre Alhambra spre a fi arătat sultanului. Nimeni nu l-a mai văzut vreodată. Însă multă vreme încă s-a mai auzit vorbindu-se despre el, din gura medicului, evident, care nu obosea repetând că doar cu ajutorul tunului şi-ar putea musulmanii învinge duşmanii, că, atâta timp cât ei nu se vor hotărî să facă rost sau să fabrice un mare număr de asemenea maşini de război, regatele lor se vor afla în pericol. Astaghfirullah predica cu totul altceva: doar prin jertfa luptătorilor pentru credință vor fi striviți asediatorii.

Sultanul Boabdil avea să-i pună de acord, căci, în ce-l privea, el nu dorea nici tunuri, nici jertfe. În vreme ce şeicul şi medicul cârteau neîncetat, iar, prin intermediul lor, Granada întreagă se întreba ce soartă o aşteaptă, stăpânul oraşului nu se gândea decât cum să scape de luptă. Îi trimitea regelui Ferdinand mesaj după mesaj, în care nu era vorba decât despre data predării, asediatorul vorbind despre săptămâni, iar asediatul despre luni, nădăjduind poate că mâna Celui de Sus va încurca între timp fragilele înțelegeri ale oamenilor prin vreo hotărâre neaşteptată, un potop, un cataclism sau o ciumă care îi va nimici pe granzii Spaniei.

Numai că Cerul avea, în ce ne priveşte, alte planuri.

Anul căderii

897 de la hegira
(4 noiembrie 1491 – 22 octombrie 1492)

— A căzut frigul în anul acela peste Granada, frigul şi frica, iar zăpada era neagră din pricina pământului răscolit şi a sângelui. Cât de familiară era moartea, cât de aproape era exilul, cât de crude erau în amintire bucuriile trecutului!

Mama nu mai era aceeaşi când povestea căderea oraşului nostru; avea, atunci când vorbea despre drama asta, un glas, o privire, cuvinte, lacrimi pe care nu i le cunoscusem în nicio altă împrejurare. Eu însumi nu aveam decât trei ani în zilele acelea tumultuoase şi nu ştiu dacă ţipetele care se înghesuie în clipa asta în urechile mele sunt amintirea a ceea ce am auzit într-adevăr atunci sau doar ecoul a mii de istorisiri care mi-au fost spuse de atunci încoace.

Istorisirile astea nu începeau toate la fel. Cele ale mamei vorbeau mai întâi despre foamete şi nelinişte.

— Încă din primele zile ale anului, spunea ea, zăpezile căzute întrerupseseră accesul pe puţinele drumuri cruţate de asediatori, izolând complet Granada de restul ţării şi mai ales de Vega şi de munţii Alpujarras, la sud, de unde încă

mai ajungeau până la noi grâu, ovăz, mei, ulei şi stafide. În vecinătatea noastră, oamenii erau speriaţi, chiar şi cei mai săraci; cumpărau în fiecare zi tot ce le cădea în mână, iar la vederea chiupurilor cu provizii înşirate de-a lungul pereţilor odăilor, în loc să se simtă mai în siguranţă, erau şi mai înspăimântaţi de foamete, de şobolani şi de jefuitori. Toţi ziceau că, dacă drumurile s-ar deschide din nou, ar pleca fără zăbavă spre câte un sat prin care mai aveau neamuri. În primele luni ale asediului, cei care veneau să afle adăpost la Granada erau locuitorii satelor din împrejurimi, alăturându-se astfel refugiaţilor din Guadix şi Gibraltar; erau găzduiţi de bine, de rău de către rude, în dependinţele moscheilor sau în clădirile care căpătaseră altă destinaţie; în vara precedentă, stăteau chiar şi prin grădini sau pe maidane, în corturi improvizate. Străzile erau înţesate de cerşetori de origini diferite, grupaţi uneori pe familii întregi, tată, mamă, copii şi bătrâni, cu toţii scheletici şi având un aer rătăcit, însă adesea adunaţi şi în bande de tineri cu înfăţişări neliniştitoare; iar oamenii de onoare, care nu se puteau coborî nici la a cere de pomană, nici la tâlhărie, mureau încet în locuinţele lor, feriţi de privirile celorlalţi.

Nu asta a fost şi soarta alor mei. Chiar şi în momentele de mizerie crâncenă, casa noastră n-a dus lipsă de nimic, datorită poziţiei tatălui meu. Moştenise într-adevăr de la

propriul său părinte o importantă funcție municipală, aceea de măsurător principal, cu rolul de a cântări grânele şi de a asigura corectitudinea practicilor comerciale; asta le-a adus membrilor familiei mele porecla de *al-Wazzan*, Măsurătorul, pe care o port şi eu; în Maghreb, nimeni nu ştie că mă numesc astăzi Leon sau Giovanni-Leone de' Medici, nimeni nu m-a poreclit vreodată Africanul; acolo, eu eram Hassan, fiul lui Mohamed al-Wazzan, iar în actele oficiale mai era adăugat „al-Zayyati", după numele tribului de baştină, „al-Gharnati", Granadinul, iar când plecam departe de Fès, mă chemau şi cu numele de „al-Fassi", referire la prima mea patrie adoptivă, care nu a fost şi cea din urmă.

În calitate de măsurător, tata ar fi putut prelua din mărfurile ce-i erau aduse cantitățile pe care şi le dorea, în limite rezonabile, sau putea chiar încasa în dinari de aur prețul tăcerii sale în privința fraudelor neguțătorilor; nu cred că încercase să se îmbogățească, însă poziția pe care o deținea îndepărta cu totul de el şi de rudele lui spectrul foametei.

— Erai pe atunci un băiețel atât de dolofan, îmi spunea mama, că nu îndrăzneam să te plimb pe uliță, de teamă să nu atrag deochiul asupra ta; dar şi ca să nu trădez relativa noastră opulență.

În grija lui de a nu-şi îndepărta vecinii cei mai încercaţi, tatăl meu i-a ajutat adesea, făcându-i să profite de achiziţiile sale, mai ales când era vorba de carne sau de trufandale; dăruia însă întotdeauna cu măsură şi modestie, căci orice dărnicie însemna o provocare, orice bunăvoinţă – o umilire. Iar când populaţia capitalei, ajunsă la capătul puterilor şi al iluziilor, şi-a manifestat în stradă furia şi confuzia, iar o delegaţie s-a dus la sultan spre a-l soma să pună capăt războiului în orice mod, tata a acceptat să se alăture reprezentanţilor cartierului Albaicin.

Astfel că, atunci când îmi povestea despre căderea Granadei, istorisirea lui începea întotdeauna din sălile tapisate ale Alhambrei.

— Eram treizeci, veniţi din toate colţurile oraşului, de la Najd până la Fântâna Lacrimilor, şi de la mahalaua Olarilor până la Câmpul cu Migdale, iar cei care strigau cât îi ţinea gura nu tremurau mai puţin decât ceilalţi. N-am să-ţi ascund că eu însumi mă simţeam terorizat şi că aş fi dat bir cu fugiţii de nu m-aş fi temut că mă fac de râs. Închipuie-ţi aşadar nebunia demersului nostru: vreme de două zile încheiate, mii de orăşeni semănaseră dezordinea pe străzi, zbierând cele mai cumplite ocări la adresa sultanului, insultându-i sfetnicii şi luându-i peste picior nevestele, somându-l să se bată sau să cadă la pace, mai curând decât

să prelungească la nesfârşit o situație în care viața nu mai avea nicio bucurie, iar moartea era lipsită de glorie. Or, de parcă am fi venit să-i aducem direct la cunoştință insultele pe care cu siguranță iscoadele lui i le transmiseseră deja, iată că ne înfățişam acum, soli nepieptănați şi scandalagii, să-l sfidăm în propriul său palat, în fața şambelanului, a vizirului şi a ofițerilor din gardă. Iar eu, slujbaş la biroul *muhtasib*-ului, având sarcina să veghez la respectarea legii şi a ordinii publice, mă aflam acolo alături de ațâțătorii la răzmeriță, în timp ce duşmanul era la porțile oraşului. Gândindu-mă zăpăcit la toate astea, îmi spuneam că aveam să mă pomenesc azvârlit în fundul unei temnițe, biciuit la sânge cu o vână de bou sau chiar răstignit pe crenelul unui zid.

Temerile mele s-au dovedit ridicole, iar ruşinea a luat foarte repede locul spaimei; din fericire, niciunul dintre însoțitorii mei nu şi-a dat seama nici de una, nici de cealaltă. Ai să pricepi curând, Hassan fiule, pentru ce îți dezvălui acest moment de slăbiciune, despre care nu am vorbit niciodată nimănui dintre apropiații mei. Vreau ca tu să ştii ce s-a petrecut cu adevărat în oraşul nostru Granada în acel an al nefericirii; poate că asta te va ajuta să nu te laşi înşelat la rândul tău de către cei care țin în mâinile lor soarta mulțimii. Eu însumi n-am învățat nimic cu adevărat

important despre viață decât dezgolind inimile prinților şi pe ale femeilor.

Solia noastră a intrat aşadar în sala Ambasadorilor unde Boabdil trona la locul lui obişnuit, înconjurat de doi soldați înarmați şi de câțiva sfetnici. Avea riduri extraordinar de adânci pentru un bărbat de treizeci de ani, barba cenuşie şi pleoapele veştede; în fața lui, un enorm brasero din aramă cizelată ascundea vederii celorlalți picioarele şi pieptul sultanului. Era la sfârşit de *moharram*, care corespundea în anul acela cu începutul lunii creştine decembrie, o perioadă atât de rece încât ne aducea aminte de vorbele insolente ale poetului Ibn-Sara de Santarem, când vizitase Granada:

Oameni ai acestui ținut, nu vă rugați,
Nu vă întoarceți fața de la lucrurile interzise,
Veți putea astfel să vă câştigați locul în Iad,
Acolo unde focul este atât de mângâietor
Când bate vântul dinspre miazănoapte.

Sultanul ne-a primit cu un zâmbet abia schițat pe buze, dar care mi s-a părut binevoitor. Ne-a poftit cu un gest să ne aşezăm, ceea ce am făcut abia atingând locul. Dar, chiar mai înainte ca discuția să înceapă, am văzut trecând prin fața noastră, spre marea mea uimire, un mare număr de

demnitari, ofițeri, jurişti – *ulema* –, oameni cu vază veniți cam de peste tot, printre care şeicul Astaghfirullah, vizirul al-Mulih, medicul Abu-Khamr, cu totul cam vreo sută de persoane, dintre care unii se ocoleau dintotdeauna.

Boabdil a vorbit domol, cu glas scăzut, silindu-i astfel pe vizitatori să tacă şi să se aplece spre el, ținându-şi respirația: „În numele Domnului Binefăcător şi Milostiv, am vrut să se adune aici, în palatul Alhambra, toți cei care au o opinie în legătură cu situația îngrijorătoare în care soarta a adus oraşul nostru. Faceți schimb de vederi şi înțelegeți-vă asupra atitudinii care trebuie adoptată spre binele tuturor, iar eu voi acționa potrivit sfaturilor voastre. Vizirul nostru al-Mulih îşi va da cel dintâi cu părerea; eu nu voi vorbi decât la sfârşit". După care, şi-a rezemat spatele de pernele înşirate la perete şi n-a mai scos o vorbă.

Al-Mulih era principalul colaborator al sultanului, astfel că oamenii se aşteptau din gura lui la elogii în versuri față de atitudinea adoptată până atunci de cel ce-i era stăpân. Nu s-a întâmplat nimic din toate astea. Dacă şi-a adresat discursul „slăvitului coborâtor din glorioasa dinastie nasridă", el a continuat totuşi pe un ton total diferit: „Doamne, îmi dai asigurarea că nu voi primi pedeapsă, *amân*, dacă voi spune fără înconjur şi fără reținere ce gândesc în clipa asta?" Boabdil a încuviințat dând uşor din

cap. „Părerea mea, continuă vizirul, este că politica pe care o urmăm nu serveşte nici lui Dumnezeu şi nici închinătorilor Lui. Putem bate apa-n piuă aici zece zile şi zece nopți la rând, asta nu va aduce niciun bob de orez în castronaşele goale ale copiilor Granadei. Să privim adevărul în față, chiar dacă el este hidos, şi să fugim de minciună, chiar dacă ea e împodobită cu giuvaieruri. Oraşul nostru e mare şi încă pe timp de pace nu e lucru uşor să procuri alimentele de care are nevoie. Fiecare zi care trece îşi ia lotul ei de victime, iar Cel de Sus ne va cere cândva socoteală pentru toți nevinovații pe care i-am lăsat să moară. Le-am putea pretinde locuitorilor sacrificii dacă le-am făgădui o eliberare în curând, dacă o puternică armată musulmană s-ar afla în drum spre noi pentru a despresura Granada şi a-i pedepsi pe asediatori, numai că noi ştim acum că nu ne va sări nimeni în ajutor. Tu, senior al regatului, ai scris sultanului din Cairo şi celui otoman, ți-au răspuns?" Boabdil îşi înălță sprâncenele în semn de tăgăduire. „Iar, mai de curând, ai scris suveranilor musulmani din Fès şi Tlemcen să vină cu armatele lor. Ce-au făcut? Sângele tău nobil, o, Boabdil, nu-ți îngăduie s-o spui, aşa că am s-o fac eu în locul tău. Ei bine, suveranii din Fès şi din Tlemcen au trimis mesageri împovărați de daruri, dar nu nouă, ci lui Ferdinand, că să-i jure că nu vor pune niciodată mâna pe arme împotriva lui!

Granada a rămas singură astăzi, căci celelalte oraşe ale regatului sunt deja pierdute, iar musulmanii celorlalte ţinuturi sunt surzi la chemarea noastră. Ce soluţie ne mai rămâne?”

O tăcere grea domnea peste cei de faţă, care se mulţumeau să scoată la răstimpuri mârâieli aprobatoare. Al-Mulih deschise gura ca şi cum s-ar fi pregătit să-şi continue argumentaţia. Dar nu rosti nimic, făcu un pas înapoi şi se aşează, cu privirea aţintită în pământ. Trei vorbitori de origine oarecare se ridicară atunci pe rând pentru a spune că trebuia să se negocieze de urgenţă predarea oraşului, căci diriguitorii pierduseră deja prea multă vreme, nepăsători cum erau la suferinţele celor umili.

A venit apoi rândul lui Astaghfirullah, care încă de la început se fâţâia pe locul lui. Se ridică, îşi duse maşinal mâinile la turban spre a şi-l potrivi mai bine şi îşi îndreptă privirea spre plafonul împodobit cu arabescuri. „Vizirul al-Mulih este un om renumit pentru inteligenţa şi îndemânarea sa, iar atunci când doreşte să le vâre în cap o idee ascultătorilor săi, izbuteşte cu uşurinţă. A vrut să ne transmită un mesaj, ne-a pregătit minţile ca să-l primim, iar apoi a tăcut, căci nu vrea să ne întindă cu mâna sa cupa amară pe care ne cere s-o bem. Ce se află în cupa asta? Dacă nu vrea s-o spună cu gura lui, o voi spune eu însumi:

vizirul doreşte ca noi să acceptăm să predăm Granada lui Ferdinand. Ne-a explicat că orice rezistenţă e de-acum zadarnică, nu ne va sosi niciun ajutor, nici din Andaluzia, nici din altă parte; ne-a dezvăluit că trimişii prinţilor musulmani s-au făcut de râs în faţa duşmanilor noştri, bătu-i-ar Dumnezeu şi pe unii, şi pe alţii, aşa cum doar El ştie s-o facă! Însă al-Mulih nu ne-a dezvăluit chiar totul! Nu ne-a spus că se află de săptămâni întregi în negocieri cu creştinii, cu *rumii*. Nu ne-a mărturisit că s-a înţeles deja cu ei ca să le deschidă porţile Granadei."

Astaghfirullah a ridicat vocea ca să acopere rumoarea care creştea. „Al-Mulih nu ne-a dezvăluit că a acceptat chiar să avanseze data predării, că aceasta va avea loc în zilele următoare şi că a încercat doar să obţină un răgaz spre a-i pregăti sufleteşte pe oamenii Granadei pentru înfrângere. Depozitele de alimente sunt închise de mai multe zile doar pentru a ne sili să capitulăm; manifestări de stradă au fost organizate de agenţii vizirului doar pentru a ne grăbi descurajarea; iar dacă am fost aduşi la Alhambra astăzi, a fost nu pentru a critica acţiunile cârmuitorilor noştri, aşa cum vizirul a vrut să ne facă s-o credem, ci pentru a declara că ne învoim cu hotărârea lor nelegiuită de a preda Granada." Şeicul aproape că urla; barba îi vibra de mânie şi de ironie amară. „Nu fiţi indignaţi, fraţi drept-credincioşi,

căci, dacă al-Mulih ne-a ascuns adevărul, nu a fost cu gândul de a ne trage pe sfoară; ci doar pentru că nu i-a ajuns timpul. Dar, pentru numele lui Dumnezeu, să nu-l întrerupem, să-l lăsăm să spună în amănunt ce a făcut în aceste zile din urmă, apoi ne vom sfătui ce atitudine să adoptăm." A tăcut brusc şi s-a aşezat adunându-şi în jurul lui, cu o mână tremurătoare, poalele veşmântului pătat, în vreme ce o tăcere de moarte învăluia sala, iar privirile se întorceau la unison spre al-Mulih.

Acesta a aşteptat ca unul din cei de faţă să intervină; în zadar. Atunci s-a ridicat cu o tresărire de energie. „Şeicul este un om cucernic şi inimos, o ştim cu toţii; dragostea lui pentru acest oraş este cu atât mai meritorie cu cât nu s-a născut aici, iar zelul său pentru islam este cu atât mai lăudabil cu cât nu este religia sa din naştere. Pe deasupra el este şi un om cu multă ştiinţă de carte, versat în ştiinţele religiei şi ale lumii şi care nu precupeţeşte căutarea cunoaşterii direct de la sursă, oricât de îndepărtată ar fi aceasta; auzindu-l cum povesteşte cele petrecute între mine, trimisul puternicului sultan al Andaluziei, şi emisarul regelui Ferdinand, nu-mi pot ascunde admiraţia, uimirea şi surprinderea, deoarece nu eu sunt cel care i-a povestit acele fapte. Trebuie să recunosc de altfel că ceea ce spune nu e departe de adevăr. I-aş reproşa doar că a înfăţişat lucrurile

în modul în care ele sunt descrise în tabăra duşmanilor noştri. Pentru aceştia, importantă este data păcii, căci asediul îi costă scump; în ce ne priveşte, scopul nostru nu e de a întârzia inevitabilul deznodământ cu câteva zile sau cu câteva săptămâni, după care castilienii s-ar arunca asupra noastră cu înverşunare sporită; acum, când victoria nu ne mai poate aparține, printr-o hotărâre irevocabilă a Cerului care le cârmuieşte pe toate, trebuie să încercăm să obținem cele mai bune condiții cu putință. Adică viețile nevătămate pentru noi, pentru soțiile noastre, pentru copiii noştri; punerea la adăpost a bunurilor noastre, a ogoarelor noastre, a caselor, a animalelor noastre; dreptul pentru fiecare dintre noi de a continua să trăiască în Granada, potrivit religiei lui Dumnezeu şi a Profetului Său, rugându-ne în moscheile noastre şi neplătind alte taxe în afară de *zakat* şi de dijmă, ambele prescrise de Legea noastră; de asemenea, dreptul, pentru cei care o doresc, să plece dincolo de mare spre Maghreb, luându-şi cu ei toate bunurile, cu un răgaz de trei ani pentru a alege, şi păstrând libertatea de a-şi vinde posesiunile, la prețul cuvenit, unor musulmani sau unor creştini. Iată lucrurile asupra cărora am dorit să obțin acordul lui Ferdinand, punându-l să jure pe Evanghelie că îl va respecta până la moarte, la fel ca şi urmaşii lui. Am greşit oare?”

Al-Mulih nu s-a oprit ca să asculte răspunsurile, ci a continuat: „Demnitari şi oameni de vază ai Granadei, nu vă vestesc o victorie, dar vreau să vă cruț de amara cupă a înfrângerii umilitoare, a masacrului, a violării femeilor şi fetelor, a dezonorării, a sclaviei, a jafului, a distrugerii. Pentru asta, am nevoie de acordul şi de sprijinul vostru. Dacă mi-o veți cere, pot rupe negocierile sau le pot tărăgăna; asta aş face dacă n-aş umbla decât după laudele proştilor şi ale falşilor cucernici. Le-aş furniza solilor lui Ferdinand mii de pretexte pentru a întârzia încheierea păcii. Dar ar fi oare acest lucru cu adevărat în interesul musulmanilor? E iarnă, forțele inamicului sunt mai dispersate, iar zăpada l-a silit să-şi reducă atacurile. Se adăposteşte îndărătul zidurilor din Santa Fe şi a fortificațiilor pe care le-a construit, mulțumindu-se să ne interzică accesul pe drumuri. Peste trei luni, va fi primăvară, Ferdinand va avea trupe proaspete, gata să dea atacul decisiv împotriva oraşului nostru pe care, până atunci, foamea îl va fi vlăguit deja. Acum e momentul să negociem! Acum va accepta Ferdinand condițiile noastre, căci încă îi putem oferi ceva în schimb”.

Abu-Khamr, care rămăsese tăcut de la începutul discuției, țâşni brusc de la locul lui, împingându-şi vecinii cu umerii săi masivi: „Îi putem oferi ceva, spui tu, dar ce anume? De ce îți ascunzi vorbele în fundul gâtului? Ceea ce

vrei să-i oferi lui Ferdinand nu e niciun sfeşnic, niciun veşmânt de gală, nicio roabă de cincisprezece ani. Ceea ce vrei tu să-i oferi lui Ferdinand este oraşul acesta, despre care poetul a spus:

Granada, nu-i cetate pe potriva ta,
În Siria, în Egipt sau în Irak,
Căci tu eşti mireasa,
Iar aceste ţări nu-s decât zestrea ta.

Ceea ce vrei tu să-i oferi lui Ferdinand, o, vizirule, este acest palat al Alhambrei, splendoare între splendori şi minune peste minuni. Priviţi în jurul vostru, fraţii mei! Plimbaţi-vă agale ochii jur-împrejurul acestei săli, căreia părinţii şi străbunii noştri i-au cizelat cu migală fiecare bucată de zid ca pe un giuvaier delicat şi de mare preţ! Păstraţi pe veci în amintire acest loc venerat unde niciunul dintre voi nu va mai pune vreodată piciorul, decât poate ca rob!”

Medicul plângea şi mulţi bărbaţi îşi ascunseră obrazul. „Vreme de opt veacuri, continuă el cu voce spartă şi gâfâind, am luminat acest pământ cu ştiinţa noastră, dar soarele nostru se află acum la ceasul eclipsei şi totul se întunecă. Iar tu, Granadă, ştiu că flacăra ta pâlpâie o ultimă oară

înainte de a se stinge, dar nu vă bizuiți pe mine ca s-o sting, căci urmaşii mei ar scuipa atunci peste amintirea mea până la ziua Judecății." Se prăvăli mai curând decât se aşeză şi câteva secunde se scurseră încet, apăsător, înainte ca tăcerea să fie iarăşi ruptă de Astaghfirullah, care dădu uitării cu prilejul ăsta vechea lui duşmănie față de Abu-Khamr. „Medicul grăieşte adevărul. Ceea ce vizirul vrea să ofere regelui necredincioşilor este chiar oraşul nostru, cu moscheile sale care vor deveni biserici, cu şcolile sale în care nu va mai pătrunde în veci Coranul, cu casele sale unde nicio restricție nu va mai fi respectată. Ceea ce îi mai oferă lui Ferdinand este şi dreptul de viață şi de moarte asupra noastră şi asupra alor noştri, căci ştim prea bine câte parale fac tratatele şi jurămintele *rumilor*. N-au făgăduit ei respectarea şi cruțarea vieților locuitorilor din Málaga acum patru ani, înainte de a intra în oraş şi de a lua femeile şi copiii în captivitate? Poți să-mi dai asigurarea, al-Mulih, că nu se va întâmpla la fel la Granada?"

Vizirul răspunse pe un ton enervat: „Nu-ți pot da nicio asigurare, în afară de faptul că voi rămâne eu însumi în acest oraş, că voi împărtăşi soarta fiilor săi şi că voi folosi întreaga energie pe care Cel de Sus va binevoi să mi-o acorde pentru a face să fie respectate înțelegerile. Nu în mâinile lui Ferdinand se află soarta noastră, ci în mâinile lui

Dumnezeu şi doar El va putea într-o zi să ne dăruiască victoria pe care tot El ne-o refuză astăzi. Deocamdată, situația este cea pe care o cunoaşteți şi este în zadar să ne continuăm discuția. Trebuie să ajungem la o hotărâre. Cei care aprobă încheierea unei înțelegeri cu castilienii să proclame deviza dinastiei nasride!”

Din toate colțurile sălii Ambasadorilor, îşi amintea tata, țâşni aceeaşi frază, „Doar Dumnezeu poate dărui victoria”, rostită cu hotărâre, dar fără nicio bucurie, căci ceea ce fusese odinioară un strigăt războinic devenise, în anul acela, o formulă resemnată; poate chiar, în gura unora, un reproş adus Ziditorului, fie ca El să ne ferească de îndoială şi de necredință!

Când a fost sigur de sprijinul mulțimii celor de față, Boabdil s-a decis să vorbească din nou în locul vizirului său. Îşi făcu supuşii să tacă printr-un gest stăruitor cu ambele mâini, pentru a rosti pe un ton grav: „Credincioşii s-au pronunțat în majoritatea lor şi hotărârea lor este luată. Vom urma calea păcii, încrezători că Dumnezeu ne călăuzeşte spre ce e mai bine pentru noi, căci El este Cel care ascultă, El este Cel care răspunde”.

Mai înainte ca sultanul să-şi fi isprăvit fraza, Astaghfirullah se îndrepta deja spre ieşire, şchiopătând şi mai tare din pricina mâniei, iar buzele lui rostind aceste

vorbe cumplite: „Oare despre noi a spus Dumnezeu în Cartea Sa: Sunteți neamul cel mai bun care le-a fost vreodată dăruit oamenilor?”

*

* *

Chiar în seara adunării de la Alhambra, Granada întreagă aflase tot ce se spusese acolo. Atunci a început încercarea cea dură a aşteptării, cu partea ei zilnică de zvonuri, toate învârtindu-se în jurul unei teme unice şi deznădăjduite: care aveau să fie ziua şi ceasul când vor intra castilienii în oraş.

— În cursul ultimei săptămâni din luna *safar*, îmi povesti mama, era după sărbătoarea naşterii lui Mesia Issa – pacea fie cu el! –, Sara cea Bălțată a venit să mă vadă aducând o cărticică învelită cu grijă într-o eşarfă de mătase mov, pe care a scos-o cu mare atenție de pe fundul coşului ei de răchită. „Bine, dar nici tu, nici eu nu ştim să citim”, i-am spus, silindu-mă să zâmbesc, însă părea că-şi pierduse toată voioşia. „Am adus asta ca s-o arăt vărului tău, mi-a debitat ea pe tonul cel mai rece. E un tratat scris de un bărbat foarte înțelept din comunitatea noastră, rabbi Ben Yahuda. El spune că un potop se va abate peste noi, un

potop de sânge şi de foc, o pedeapsă căreia îi vor cădea victimă toți cei care s-au îndepărtat de la viața naturii preferând corupția oraşului." Vorbea sacadat, iar mâinile îi tremurau.

Tu stăteai pe genunchii mei, fiule; te strângeam foarte tare în brațe şi te sărutam cu dragoste pe ceafă. „Piază rea ce eşti, i-am zis Sarei mai mult cu enervare decât cu răutate! Nu vezi că nenorocirile de zi cu zi ne-au năpădit deja? Oare trebuie să mai vii şi tu cu prezicerile tale despre o soartă încă şi mai tristă?" Dar evreica nu s-a lăsat dusă de la vorbele ei: „Rabbi Ishak este unul dintre apropiații regelui Ferdinand, cunoaşte multe taine şi, dacă adoptă limbajul profeților, e ca să ne facă să pricepem ceea ce nu poate dezvălui altfel. – Poate că încearcă să vă avertizeze că Granada va fi cucerită, numai că asta deja nu mai e o taină. – Vorbele lui bat mai departe. El afirmă că, pentru evrei, nu va mai fi nici aer de respirat, nici apă de băut în acest ținut al sefarzilor".

Ea, de obicei atât de plină de viață, abia de putea acum rosti cuvintele, atât de mare îi era spaima. „Cartea aceea a ta te-a tulburat aşa de tare? – E altceva. Am aflat azi-dimineață că unul dintre nepoții mei a fost ars de viu pe un rug în La Guardia, lângă Toledo, împreună cu încă zece persoane. Erau acuzați că au practicat magia neagră, că au

răpit un copil creştin şi că l-au răstignit ca pe Iisus. Inchizitorii n-au putut dovedi nimic; n-au putut nici să spună numele copilului aşa-zis asasinat, nici să dea la iveală cadavrul, n-au putut nici măcar stabili că a dispărut un copil din regiune; însă, supuşi la tortura cu apă şi la cazna întinderii membrelor trase de funii, Yusef şi prietenii lui au ajuns să mărturisească orice. – Crezi cumva că ai tăi ar putea avea parte de o soartă asemănătoare la Granada?" Sara îmi aruncă o căutătură în care mi s-a părut că desluşesc ura. Nu ştiu cu ce anume o jignisem, dar, în starea în care se găsea, m-am hotărât să-i cer scuze. Nu mi-a dat răgazul s-o fac. „Când oraşul ăsta va fi cucerit, crezi cumva că pământurile şi casele voastre sau aurul vostru vor fi mai puțin râvnite decât ale noastre? Crezi oare că va fi mai tolerată Credința voastră decât a noastră? Crezi tu că focul rugului râvneşte mai mult la un fiu al seminției lui Sem decât la un altul? În Granada ne aflăm ca într-o arcă, am plutit împreună şi ne vom scufunda tot împreună. Mâine, pe drumul pribegiei..."

Simțind că mersese prea departe, s-a întrerupt şi, pentru a-şi mai îndulci efectul spuselor, m-a cuprins cu brațele ce-i fluturau în nişte mâneci largi mirosind a mosc şi s-a pus pe plâns, rezemată de umărul meu. Cu toate astea, nu eram supărată pe ea, pentru că aceleaşi imagini care o

înspăimântau îmi bântuiau şi mie mintea, şi când eram trează, şi când visam, iar în privința asta eram ca două surori, deja orfane ale aceluiaşi oraş aflat pe moarte.

Ne tânguiam astfel când am auzit pasul tatălui tău care se întorcea. L-am chemat din iatac şi, în vreme ce el urca treptele, mi-am şters obrajii cu poalele rochiei pe când Sara îşi acoperea în grabă capul şi obrazul. Mohamed avea ochii injectați, dar m-am prefăcut că nu bag de seamă, ca să nu-l pun în încurcătură. „Sara ți-a adus o carte ca să ne explici tu ce conține." Tatăl tău nu mai avea de multă vreme nicio pornire împotriva Bălțatei, care venea acum aproape zi de zi în casa noastră şi cu care se amuza să facă schimb de păreri şi de veşti; îi plăcea totodată s-o tachineze în legătură cu îmbrăcămintea ei înzorzonată, lucru de care ea râdea din toată inima. În ziua aceea, totuşi, nici lui nu-i ardea de râs. Luă cartea din mâinile ei fără să scoată o vorbă şi se aşeză cu picioarele ghemuite sub el, pe pragul camerei, ca s-o frunzărească. A stat cu nasul vârât în carte mai bine de un ceas, în vreme ce noi cătam la el în tăcere; apoi a închis-o şi a rămas dus pe gânduri. S-a uitat la mine fără să pară că mă vede: „Tatăl tău, Suleyman librarul, mi-a spus deja odinioară că în ajunul tuturor marilor evenimente apar cărți de soiul ăsta, care prevestesc sfârşitul lumii şi care caută să explice prin mişcarea aştrilor sau prin neascultarea

oamenilor hotărârile aspre ale Celui de Sus. Oamenii şi le dau unul altuia pe furiş, iar lectura lor îi linişteşte, căci nefericirea fiecăruia se pierde şi se uită precum o picătură într-un torent. Cartea asta zice că neamul tău trebuie să plece, Sara, fără să mai aştepte ca destinul să-i bată la uşă. De îndată ce vei putea, ia-ți copiii şi du-te cât mai departe de țara asta". Sara îşi descoperi chipul în semn de mâhnire. „Unde să mă duc?" Era nu atât o întrebare, cât un strigăt de durere, dar tatăl tău a răspuns răsfoind cartea: „Omul ăsta spune să mergeți în Italia sau în țara otomanilor, dar poți să mergi şi în Maghreb, dincolo de mare, e mai aproape. Tot acolo vom merge şi noi." Dădu drumul cărții din mână şi plecă fără să se mai uite la noi.

Era pentru întâia oară când tatăl tău vorbea despre plecarea în pribegie şi aş fi vrut să-l întreb mai multe despre decizia lui şi despre hotărârile pe care le luase, dar nu cutezam, iar el nu mi-a vorbit decât o singură dată despre acest lucru, a doua zi, ca să-mi spună cu glas scăzut să nu amintesc de problema asta în fața Wardei.

În zilele următoare, tunurile şi catapultele au rămas tăcute; zăpada continua să cadă peste Granada, acoperind-o cu un văl de linişte şi de seninătate pe care părea că nimic nu-l va sfâşia. Nu se dădea nicio luptă şi doar câteva țipete ale copiilor mai însuflețeau străzile. Oraşul ar fi dorit atât de

mult ca timpul să-l dea uitării! Numai că timpul se pusese în mişcare: anul creştin 1492 a început în ultima zi a lunii *safar* 897, iar înainte de ivirea zorilor, s-au auzit bătăi puternice în poartă. Mama a sărit din somn ca arsă şi l-a chemat pe tata, care dormea în noaptea aceea lângă Warda. S-a dus să deschidă. Erau nişte ofițeri ai sultanului care îi cerură să vină după ei călare; adunaseră deja mai multe zeci de persoane, printre care adolescenți foarte tineri cărora zăpada le lumina obrajii imberbi. Mohamed s-a întors în odăile lui să-şi ia haine mai groase, apoi s-a dus, străjuit de doi soldați, să-şi dezlege calul din grajd, îndărătul casei. Ieşită în deschizătura uşii, ținându-mă pe mine pe jumătate adormit în brațe şi cu capul Wardei ițindu-se peste umărul ei, mama stăruia să afle de la ofițeri unde aveau să-i ducă bărbatul. Aceştia răspunseră că vizirul al-Mulih le dăduse o listă de persoane pe care dorea să le vadă urgent; mai adăugară că nu avea de ce să se teamă. La plecare, tata o linişti şi el cât se pricepu mai bine.

Ajungând în piața Tabla, în fața Alhambrei, Mohamed văzu, la lumina zorilor, mai bine de cinci sute de oameni ce fuseseră reținuți, cu toții călare, înfăşurați în mantale grele de lână, înconjurați de vreo mie de soldați pedeştri sau călări, care nu arătau față de ei niciun fel de brutalitate, nici măcar în vorbe, mulțumindu-se să-i înconjoare pentru a-i

împiedica să se îndepărteze. Apoi, imensa trupă s-a pus tăcută în mişcare, având în frunte un călăreţ înfăşurat în văluri, cu soldaţii înşiruiţi în ordine pe laturi. Trupa a trecut prin faţa porţii celor Şapte Caturi, a mers de-a lungul meterezelor, a ieşit din cetate prin poarta către Najd spre a ajunge la Genil, a cărui suprafaţă era îngheţată. Caravana tăcută şi tremurătoare se opri pentru prima oară într-o livadă de cireşi, la malul râului.

Se luminase deja de ziuă, dar încă se mai desluşea pe cer luna nouă ca o seceră. Bărbatul înfăşurat în văluri îşi descoperi faţa şi chemă la el doisprezece înalţi dregători aleşi dintre cei reţinuţi. Nimeni n-a fost surprins să-l vadă pe al-Mulih. Acesta le ceru mai întâi să nu se neliniştească şi îşi ceru scuze că nu le dăduse explicaţii mai devreme.

— Era nevoie să ieşim din oraş spre a evita orice incident, orice reacţie nechibzuită. Ferdinand a cerut ca cinci sute de oameni cu vază, aparţinând marilor familii din Granada, să-i fie lăsaţi ostatici pentru ca el să-şi poată introduce trupele în oraş fără a se teme de vreo capcană. Iar noi avem tot interesul ca această capitulare să se petreacă fără nicio violenţă. Liniştiţi-i şi pe ceilalţi, spuneţi-le că vor fi bine trataţi şi că totul se va petrece foarte repede.

Informaţia le-a fost comunicată tuturor fără a provoca altă reacţie în afara câtorva murmure lipsite de urmări, căci

majoritatea încercau o anume mândrie de a fi fost aleşi astfel, cât şi o anume siguranță de a nu se găsi în oraş la ceasul când acesta avea să fie invadat, ceea ce compensa din plin stinghereala unei captivități provizorii. Alții, printre care şi tatăl meu, ar fi preferat să se afle alături de soțiile şi de copiii lor în clipa cea grea, însă ştiau că nu vor putea face nimic pentru ei şi că voința Celui de Sus trebuia să se împlinească până la capăt.

— Pauza n-a durat mai mult de o jumătate de ceas, apoi au pornit spre apus, fără să se îndepărteze de Genil la mai mult de o aruncătură de piatră. Curând o trupă de castilieni s-a ivit în zare, iar când a ajuns în dreptul nostru, şeful ei a stat de vorbă deoparte cu al-Mulih, apoi, la porunca acestuia, soldații din Granada au făcut stânga-mprejur şi s-au întors la trap în oraş, în vreme ce călăreții lui Ferdinand le luau locul în jurul ostaticilor. Sus pe cer, cornul lunii era acum invizibil. Şi-au reluat mersul, încă şi mai tăcuți, încă şi mai copleşiți, până sub zidurile oraşului Santa Fe.

„E ciudat oraşul lor cel nou clădit cu pietrele noastre vechi", gândea Mohamed pe când pătrundeau în tabăra aceea la care se uitau de departe atât de des, cu spaimă, dar şi cu curiozitate. Domnea acolo o învălmăşeală ce prevestea un mare atac, ostaşii lui Ferdinand pregătindu-se în mod evident să pornească la cea din urmă luptă, sau mai curând

să doboare oraşul încolţit, tot aşa cum în arenele Granadei era dată lovitura de graţie taurului sfâşiat din toate părţile de o haită de câini.

Chiar în seara zilei de 1 ianuarie a anului 1492, vizirul, care rămăsese alături de ostatici, o porni din nou spre Granada, însoţit de data asta de mai mulţi ofiţeri creştini pe care trebuia să-i introducă în cetate potrivit înţelegerii. Au pătruns acolo noaptea, venind pe drumul pe care merseseră tata şi tovarăşii săi de captivitate, lucru care avea avantajul că nu trezea prea devreme bănuielile oamenilor din oraş. A doua zi de dimineaţă, ei se înfăţişară la turnul Comarilor, unde Boabdil le-a încredinţat cheile fortăreţei. Curând sosiră, tot pe acelaşi drum ascuns, câteva sute de soldaţi castilieni care puseră stăpânire pe metereze. Un episcop a înălţat crucea pe turnul de pază, iar soldaţii au aclamat-o strigând de trei ori „Castilia", „Castilia", „Castilia", ceea ce era în tradiţia lor când se făceau stăpâni peste un oraş. La auzul acestor strigăte, granadinii au înţeles că ireparabilul deja se întâmplase şi, uluiţi că un eveniment atât de important se petrecuse cu atât de puţină zarvă, au început să se roage şi să recite versete pe un ton monoton, cu ochii împăienjeniţi de lacrimi şi genunchii înmuiaţi.

Pe măsură ce vestea se răspândea, locuitorii ieşeau din case, bărbaţi şi femei la grămadă, musulmani şi evrei, bogaţi

şi săraci, învârtindu-se năuci pe străzi şi tresărind la cel mai mărunt zgomot. Mama m-a tras după ea dintr-o ulicioară într-alta până la Sabika, de unde nu s-a clintit ore întregi, urmărind tot ce mişca în jurul Alhambrei. Cred că mi-aduc aminte că am văzut în ziua aceea soldaţi castilieni care cântau, strigau şi se împăunau sus pe ziduri. Spre amiază, au început să se împrăştie în oraş, deja ameţiţi, iar Salma s-a resemnat să meargă să-şi aştepte bărbatul acasă.

Trei zile mai târziu, unul dintre vecinii noştri, un notar în vârstă de mai bine de şaptezeci de ani, care fusese luat ostatic odată cu tatăl meu, a fost adus înapoi acasă; se prefăcuse că nu se simte bine, iar castilienii se temuseră că va muri în mâinile lor. Au aflat din gura lui pe ce drum o pornise trupa, iar maică-mea s-a hotărât să se ducă încă de a doua zi în zori să stea la pândă la poarta către Najd, în sudul oraşului, nu departe de Genil. A socotit că e mai înţelept să fie însoţită de Warda, care ar fi putut discuta cu coreligionarii ei dacă aceştia s-ar fi legat de noi.

Am pornit aşadar la primul ceas al zilei, eu purtat în braţe de mama, sora mea Mariam în braţele maică-sii, mergând şi una şi cealaltă încet spre a nu aluneca pe zăpada îngheţată. Am trecut prin vechea Casba, podul Cadiului, cartierul Mauror, Granada evreilor, poarta Olarilor, fără să întâlnim nici măcar un trecător; doar

clinchetele metalice ale unor ustensile de bucătărie ne mai aminteau, când şi când, că nu ne aflam într-o tabără părăsită, bântuită de fantome, ci într-un oraş, unde fiinţe cu trup omenesc încă mai simţeau nevoia să facă zgomot mânuind oalele.

— E adevărat că abia s-a crăpat de ziuă, dar e ăsta un motiv ca la poarta spre Najd să nu fie nicio santinelă de veghe? se întreba mama cu glas tare.

M-a lăsat jos şi a împins canatul porţii, care a cedat fără greutate, căci era deja întredeschis. Am ieşit din oraş, fără să ştim prea bine încotro s-o apucăm.

Eram încă la câţiva paşi depărtare de zid, când un spectacol ciudat s-a oferit ochilor noştri holbaţi: două trupe de călăreţi păreau să se îndrepte spre noi, una la dreapta, urcând dinspre râul Genil, dar înaintând la trap deşi era drum în pantă, cealaltă la stânga noastră, venind dinspre Alhambra, cu mers greoi. Curând un călăreţ s-a desprins din acest grup şi a plecat cu pas mai susţinut. Întorcându-ne în grabă spre oraş, am trecut iarăşi prin poarta către Najd, fără să mai închidem canatul, pentru a putea urmări ce se întâmplă fără să fim văzuţi. Când călăreţul dinspre Alhambra a ajuns foarte aproape de noi, mama şi-a înăbuşit un ţipăt:

— E Boabdil! a zis ea şi, temându-se că vorbise prea tare, şi-a pus palma peste gura mea ca să mă facă să tac, deşi stăteam tăcut, ca şi sora mea de altfel, absorbiți şi unul şi celălalt de ciudata scenă care se desfăşura în fața noastră.

Din înfățişarea sultanului, eu n-am văzut decât turbanul cu care îşi încinsese capul şi care-i acoperea fruntea până la sprâncene. Calul lui mi s-a părut lipsit de strălucire în comparație cu cei doi cai regali de paradă care, venind din partea opusă, înaintau acum la pas, acoperiți cu aur şi mătăsuri. Boabdil schiță intenția de a descăleca, dar Ferdinand îl opri cu un gest liniştitor. Sultanul s-a apropiat atunci de învingătorul său şi a încercat să-i ia mâna spre a i-o săruta, dar regele şi-a tras-o înapoi, iar Boabdil, care se aplecase spre el, nu a putut decât să-l sărute pe umăr, semn că era tratat tot ca un principe. Nu ca principe al Granadei totuşi: noii stăpâni ai cetății îi dăruiseră un mic domeniu în munții Alpujarras, unde i se îngăduise să se instaleze cu familia sa.

Scena de la poarta spre Najd nu a ținut decât câteva secunde, după care Ferdinand şi Isabela şi-au continuat drumul în direcția Alhambrei, în vreme ce Boabdil, rămas o clipă fără grai, a întors capul o dată înainte de a-şi continua drumul. Mergea atât de încet, încât a fost iute ajuns din urmă de trupa sa, formată din mai bine de o sută de cai şi

catâri care transportau bărbaţi, femei, copii, precum şi un mare număr de cufere şi de obiecte înfăşurate în postavuri. Se povestea a doua zi că dezgropase cadavrele strămoşilor săi şi că le luase cu el pentru a nu le lăsa să cadă în mâinile duşmanului.

S-a mai pretins şi că nu-şi putuse lua cu sine toate bunurile, că pusese să fie ascunsă o avere fabuloasă în grotele de pe muntele Cholair. Câţi nu şi-au promis să dea de urma lor! Mi se va da oare crezare dacă voi spune că de-a lungul vieţii am întâlnit oameni care nu visau decât la aurul ăsta îngropat? Am cunoscut chiar persoane numite pretutindeni *kannazin* şi care nu au altă activitate decât să caute comori, îndeosebi comoara lui Boabdil; la Fès, sunt atât de numeroşi aceşti *kannazin*, încât ţin adunări cu caracter regulat, iar în vremea când trăiam în acel oraş, îşi aleseseră chiar un consul care să se ocupe de litigiile pe care le aveau mereu cu proprietarii clădirilor cărora le zdruncinau temeliile prin săpături. *Kannazin*-ii sunt convinşi că bogăţiile abandonate de prinţii din vremurile vechi au fost vrăjite ca să nu mai fie găsite; de unde şi recurgerea la serviciile unui magician care are sarcina de a dezlega vraja. Nu poţi schimba două vorbe cu un *kannaz* fără ca el să nu se jure că a văzut deja într-o subterană munţi de aur şi de argint, de care nu s-a putut atinge

pentru că nu ştiuse incantaţiile potrivite sau pentru că nu avusese asupra lui parfumurile care trebuiau. Şi iată-l că vine să-ţi arate, fără a-ţi îngădui totuşi s-o frunzăreşti, o carte în care sunt amintite locurile unde se află acele comori!

Nu ştiu, în ce mă priveşte, dacă aceea pe care o strânseseră vreme îndelungată suveranii nasrizi e tot îngropată în acest pământ al Andaluziei, dar nu-mi vine a crede una ca asta, căci pribegia lui Boabdil era fără speranţă de întoarcere, iar *rumii* i-ar fi îngăduit să ia cu el tot ce dorea. El a plecat aşadar spre uitare, bogat, dar vrednic de milă, iar în momentul când străbătea ultima trecătoare, de unde încă mai putea vedea Granada, a rămas nemişcat o clipă, cu privirea tulbure şi mintea amorţită; castilienii au numit acel loc „Ultimul suspin al maurului", căci sultanul detronat vărsase acolo, zice-se, câteva lacrimi, de ruşine şi de remuşcare. „Plângi ca o muiere un regat pe care n-ai ştiut să-l aperi ca un bărbat!" i-ar fi spus, se pare, Fatima, mama sa.

— În ochii acestei femei, avea să-mi spună mai târziu tata, ceea ce se petrecuse nu era numai victoria castilienilor; era, poate mai presus de orice, şi revanşa rivalei sale. Fiică de sultan, soţie de sultan, mamă de sultan, Fatima era plămădită din politică şi uneltiri, mult mai mult decât

Boabdil, care s-ar fi mulțumit uşor cu o viață de plăceri, fără ambiții şi fără riscuri. Ea e cea care-şi împinsese fiul spre putere, pentru a-şi detrona propriul soț, Abu-l-Hassan, vinovat că o părăsise în favoarea frumoasei roabe creştine Soraya. Fatima fusese cea care-l ajutase pe Boabdil să fugă din turnul Comarilor şi organizase în amănunt răzvrătirea sa împotriva bătrânului monarh. Ea fusese cea care o înlăturase astfel pe concubină şi-i îndepărtase pe veci de la putere pe copiii încă mici ai acesteia.

Soarta este însă mai schimbătoare decât pielea unui cameleon, după cum spunea un poet din Denia. Şi, în vreme ce Fatima fugea din cetatea pierdută, Soraya îşi relua prompt vechiul nume, Isabel de Solis, şi îşi boteza cei doi fii, Saad şi Nasr, care deveneau astfel don Fernando şi don Juan, infanți ai Granadei. Ei n-au fost singurii membri ai familiei regale care au abandonat credința părinților pentru a deveni granzi de Spania: Yahya an-Najjar, efemerul erou al „partidei războiului", le-o luase deja înainte în privința asta, primind titlul de duce de Granada-Venegas. Încă de la căderea oraşului, Yahya avea să fie numit „alguazil mayor", adică şef al poliției, ceea ce arată cu prisosință că dobândise deplina încredere a învingătorilor. Şi alte personaje au urmat acest exemplu, printre care un secretar al sultanului,

pe nume Ahmed, despre care se bănuia de ceva vreme că era o iscoadă în slujba lui Ferdinand.

Zilele de după o înfrângere dezvăluie adesea putregaiul sufletelor. Când spun acest lucru, mă duc cu gândul nu atât la Yahya, cât la vizirul al-Mulih. Căci atunci când negociase, după cum ne-a explicat îndelung, salvarea văduvelor şi a orfanilor Granadei, omul ăsta nu se uitase pe sine însuşi: el căpătase de la Ferdinand, ca preţ al capitulării pe care atât de dibaci o grăbise, douăzeci de mii de castilieni din aur, adică aproape zece milioane de maravedis, cât şi domenii foarte întinse. Alți dregători ai regimului s-au împăcat şi ei fără probleme cu stăpânirea creştinilor, *rumii*, care se dovedeau înțelegători în primele zile ale victoriei.

De fapt, viața şi-a reluat pe dată cursul în Granada ocupată, ca şi cum Ferdinand ar fi dorit să evite ca musulmanii să plece în masă în pribegie. Ostaticii s-au întors la familiile lor chiar a doua zi după intrarea regelui şi a reginei în oraş, iar tata ne-a povestit că fusese tratat cu mai multă considerație decât dacă ar fi fost un oaspete princiar. La Santa Fe, tovarăşii lui şi el însuşi nu fuseseră izolați într-o închisoare; se puteau duce la piață şi se puteau plimba uneori în grupuri mici pe străzi, însoțiți totuşi de gărzi care aveau sarcina de a-i supraveghea şi totodată de a-

i apăra de accesele de furie ale câte unui soldat beat sau aţâţat. În cursul uneia dintre aceste preumblări i-a fost arătat tatei, în uşa unei taverne, un marinar genovez pe seama căruia întreaga Santa Fe făcea glume. Era numit „Cristobal Colón”. Voia, zicea el, să înarmeze nişte caravele ca să ajungă în Indii mergând spre Apus, pământul fiind rotund, şi nu-şi ascundea speranţa de a căpăta pentru această expediţie o parte din tezaurul Alhambrei. Se afla acolo de săptămâni întregi, stăruind să vadă pe rege sau pe regină, care îl evitau, deşi el le fusese recomandat de personaje de vază. Aşteptând să fie primit, le adresa necontenit mesaje şi jalbe, lucru care, în acele vremuri de război, nu putea decât să-i sâcâie pe suverani. Mohamed nu l-a mai revăzut niciodată pe acel genovez, însă eu, unul, am avut adesea prilejul să aud vorbindu-se despre el.

La câteva zile de la întoarcerea tatălui meu, ducele Yahya îl chemă la el pentru a-i cere să-şi reia funcţia de măsurător, căci, îi spuse el, mărfurile alimentare se vor întoarce curând din belşug pe piaţă şi va trebui să veghem să fie pedepsită orice fraudă. La început scârbit fie şi numai văzându-l pe renegat, tatăl meu a colaborat în cele din urmă cu el aşa cum ar fi făcut-o cu orice alt şef al poliţiei, nu fără să mârâie totuşi câte-o ocară atunci când îşi amintea de speranţa pe care odinioară o întruchipase acel om pentru

musulmani. Prezența lui Yahya le dădea de altfel asigurări notabilităților oraşului, unii cunoscându-l bine, astfel că şi unii, şi alții au început să-l frecventeze cu mult mai mare sârguință decât pe vremea când era nefericitul rival al lui Boabdil.

— Preocupat să-i liniştească pe cei învinşi în legătură cu soarta lor, Ferdinand, îşi amintea tata, s-a dus adesea el însuşi la Granada ca să verifice cum respectau oamenii săi angajamentele făcute. Extrem de îngrijat pentru propria-i persoană în primele zile, regele s-a deplasat în cele din urmă regulat în cetate, vizitând piața, sub escortă serioasă, se înțelege, şi inspectând vechile ziduri. E adevărat că s-a ferit încă vreme de câteva luni să-şi petreacă noaptea în oraşul nostru, preferând să se întoarcă la Santa Fe înainte de apusul soarelui, însă neîncrederea sa, la urma urmei cu totul de înțeles, nu era însoțită de nicio măsură nedreaptă sau discriminatorie, de nicio violare a tratatului de capitulare. Solicitudinea lui Ferdinand, sinceră sau afectată, era de aşa natură încât creştinii care vizitau Granada le spuneau musulmanilor: „Sunteți acum mai dragi inimii suveranului nostru decât am fost vreodată noi înşine". Unii mergeau până acolo încât spuneau, cu extremă rea-voință, că maurii îl vrăjiseră pe rege spre a-i împiedica pe creştini să le răpească bunurile.

Suferințele noastre, oftă Mohamed, aveau curând să ne disculpe şi să ne aducă aminte că, chiar şi liberi, eram de acum înainte înlănțuiți de umilința noastră. Cu toate astea, în lunile care au urmat căderii Granadei – fie ca Domnul s-o dezrobească! – am fost cruțați de ce e mai greu, căci, aşteptând noi ca legea învingătorilor să se înverşuneze asupră-ne, ea s-a abătut asupra evreilor. Spre marea ei nefericire, Sara avea dreptate.

*

* *

În perioada *jumada-thania* din acel an, la trei luni de la căderea Granadei, crainici regali au venit în centrul oraşului ca să proclame, în sunet de tobe, în arabă dar şi în castiliană, un edict al lui Ferdinand şi al Isabelei, care decreta „ruperea definitivă a oricărei relații dintre evrei şi creştini, ceea ce nu poate fi adus la îndeplinire decât prin expulzarea din regatul nostru a tuturor evreilor". De acum aceştia erau siliți să aleagă între botez şi pribegie. Dacă optau pentru ultima soluție, aveau la dispoziție patru luni pentru a-şi vinde bunurile mobile şi imobile, dar nu puteau lua cu ei nici aur, nici argint.

Când, a doua zi după proclamație, Sara a venit să ne vadă, avea chipul tumefiat după o nesfârşită noapte de plâns, însă din ochii ei, acum uscați, se desprindea acea seninătate care însoțeşte ades producerea unei drame prea multă vreme aşteptate. Şi-a îngăduit chiar să facă ironii pe seama edictului regal, recitând cu voce de bărbat răguşit frazele pe care le ținuse minte:

— Ni s-a adus la cunoştință de către inchizitori şi alte persoane că relațiile dintre evrei şi creştini atrag după ele relele cele mai cumplite. Evreii încearcă să le ademenească pe creştinele proaspăt convertite, cât şi pe copiii lor, dându-le cărți de rugăciuni evreieşti, făcându-le rost la Paşte de azimă, învățându-le care sunt felurile de mâncare interzise, convingându-le să se conformeze legii lui Moise. Sfânta noastră credință catolică se vede astfel înjosită şi micşorată.

De două ori a fost nevoită mama s-o pună să coboare tonul, căci stăteam în patio în acea dimineață de primăvară şi Salma n-ar fi vrut ca batjocura aceea să ajungă la urechile vreunui vecin răuvoitor. Din fericire, Warda plecase la piață cu tatăl meu şi cu sora mea, căci nu ştiu cum ar fi reacționat dacă ar fi auzit rostindu-se pe ton zeflemitor vorbele „sfânta credință catolică”.

De cum sfârşi Sara cu imitația, maică-mea îi adresă singura întrebare cu adevărat importantă:

— Ce-ai hotărât să faci? Ai să alegi convertirea sau pribegia?

Îi răspunse cu un zâmbet afectat, apoi cu un „Mai am timp!” care se voia degajat, dar suna fals. Mama mai aşteptă câteva săptămâni înainte de a-i pune din nou aceeaşi întrebare. Răspunsul nu a fost diferit.

La începutul verii însă, când răgazul acordat evreilor se scursese pe trei sferturi, Bălţata veni ea însăşi să ne vestească:

— Am aflat că marele rabin al întregii Spanii, Abraham Senior, tocmai s-a botezat împreună cu fiii săi şi cu toate rudele sale. Am fost la început dezgustată, apoi mi-am spus: „Sara, văduvă a lui Iacob Perdoniel, vânzătoare de parfumuri la Granada, eşti tu mai bună evreică decât rabi Abraham?” Aşa că m-am hotărât să mă botez, la fel ca şi cei cinci copii ai mei, lăsându-l pe Dumnezeul lui Moise să judece El ce e în inima mea.

Sara dădea dovadă de o nelinişte vorbăreaţă în ziua aceea, iar mama se uită la ea cu drag:

— Sunt bucuroasă că nu pleci. Şi eu rămân în oraşul ăsta, căci vărul meu nu a mai zis nimic despre plecarea în bejenie.

Cu toate astea, la mai puţin de o săptămână mai apoi, Sara îşi schimbase părerea. Veni într-o seară la noi acasă,

foarte agitată, trăgând după ea trei dintre copii, cel mai mic abia un pic mai răsărit decât mine.

— Am venit să-mi iau rămas-bun. M-am hotărât în cele din urmă să plec. Mâine în zori pleacă o caravană spre Portugalia; o să mă alătur şi eu. Mi-am măritat ieri cele două fete mai mari, în vârstă de paisprezece şi treisprezece ani, ca să aibă grijă de ele nişte soți, şi mi-am vândut casa unui soldat al regelui în schimbul a patru catârce.

Adăugă apoi în chip de scuză:

— Dacă rămân, Salma, o să-mi fie frică în fiecare zi, până la moarte, şi în fiecare zi mă voi gândi la plecare, dar nu voi mai putea pleca.

— Chiar dacă eşti convertită? se miră maică-mea.

În loc de răspuns, Bălțata ne-a istorisit o parabolă care făcea de câteva zile înconjurul cartierului evreiesc din Granada, hotărând-o în cele din urmă să aleagă calea bejeniei.

— Se spune că un înțelept din comunitatea noastră a aşezat la fereastra casei sale trei porumbei. Unul era mort şi jumulit; acestuia îi agățase de gât o tăbliță pe care scrisese: „Convertitul ăsta a plecat ultimul”; al doilea porumbel, jumulit, dar viu, purta de gât tăblița: „Convertitul ăsta a plecat ceva mai devreme”; al treilea îşi păstrase şi viața şi penele, iar pe tăblița lui se putea citi: „Ăsta a plecat primul”.

Sara şi cu ai săi plecară aşadar fără să se mai uite înapoi; era scris că aveam să-i ajungem curând din urmă pe drumul risipirii.

Anul sărbătorii Mihrajan

898 de la hegira
(23 octombrie 1492 – 11 octombrie 1493)

Niciodată, începând din anul acela, n-am mai cutezat să rostesc în fața tatălui meu cuvântul *Mihrajan*, atât de tare îl cufunda în cele mai dureroase amintiri. Şi niciodată de atunci familia mea nu a mai ținut această sărbătoare.

Totul s-a petrecut în a noua zi a lunii sfinte a *ramadanului*, sau mai curând, ar trebui să spun, de Sfântul Ion, în a douăzeci şi patra zi din iunie, deoarece sărbătoarea de *Mihrajan* nu se ținea după anul musulman, ci după calendarul creştin. Ziua asta indică solstițiul de vară, care marchează ciclul soarelui, şi nu-şi are aşadar locul în anul nostru lunar. La Granada, ca de altfel şi la Fès, au fost întotdeauna urmate ambele calendare în acelaşi timp. Dacă te ocupi de cultivarea pământului, dacă ai nevoie să ştii când anume e bine să altoieşti merii, să tai trestia de zahăr

sau să faci rost de brațele necesare culesului viilor, atunci doar lunile solare îți îngăduie să te descurci; în preajma sărbătorii de *Mihrajan*, de pildă, se ştia că era timpul să fie culeşi trandafirii târzii, cu care unele femei îşi împodobeau atunci pieptul. În schimb, la plecarea într-o călătorie, nu de ciclul soarelui e bine să te interesezi, ci de acela al lunii; dacă e lună plină sau lună nouă, în creştere sau în descreştere, căci doar astfel poți stabili etapele unei caravane.

Acestea fiind zise, n-aş respecta adevărul dacă aş omite să spun că nu doar pentru plante ne era bun calendarul creştin, ci şi pentru că el ne oferea nenumărate prilejuri de sărbători, lucru de care compatrioții mei nu se lipseau niciodată. Nu ne mulțumeam să sărbătorim doar naşterea Profetului, sărbătoarea *Muled*, prin mari întreceri poetice în piețele publice şi prin împărțirea de hrană nevoiaşilor – ne aminteam la fel de bine de Naşterea lui Mesia, pregătind feluri speciale de mâncare cu grâu, bob, năut şi legume. Iar dacă ziua de an nou musulman, *Râs-es-Sana*, era îndeosebi rezervată prezentărilor oficiale de urări la Alhambra, prima zi din anul creştin dădea ocazia unor festivități pe care copiii le aşteptau cu mare nerăbdare: îşi puneau atunci măşti şi mergeau să bată la uşile celor bogați cântând cântece vesele, ceea ce le aducea grămăjoare de fructe uscate, mai

puțin pentru a le mulțumi cât mai degrabă pentru a-i face să plece cu zarva lor cu tot; pe deasupra, era întâmpinat cu pompă începutul anului persan, *Nayruz*: în ajun se celebrau numeroase căsătorii, căci era o ocazie prielnică pentru fecunditate, se spunea, iar de-a lungul zilei se vindeau la toate colțurile de stradă jucării din lut ars sau din faianță lăcuită, care înfățişau cai sau girafe, în pofida interdicției religioase. Mai erau, fireşte, şi principalele sărbători musulmane: *Adha*, *Aid*-ul cel mai mare, pentru care mulți locuitori ai Granadei se ruinau doar ca să procure o oaie pentru sacrificat sau ca să-şi cumpere straie noi; Întreruperea Postului, când până şi cei mai săraci făceau chiolhan cu nu mai puțin de zece feluri diferite de mâncare; *Aşura*, zi consacrată pomenirii morților, dar în cursul căreia se făcea schimb de daruri somptuoase. La toate aceste sărbători se adăugau Paştele, *Assir*, începutul toamnei, şi mai cu seamă faimoasa sărbătoare de *Mihrajan.*

Pentru acest din urmă eveniment, exista datina de a se aprinde focuri mari din paie; se spunea în glumă că aceasta era noaptea cea mai scurtă a anului şi că nu merita să stai atunci să dormi. Zadarnic ai fi încercat, de altfel, să găseşti fie şi cel mai mic răgaz de odihnă, căci bande de tineri bântuiau oraşul până în zori, cântând cât îi ținea gura; mai aveau, pe deasupra, şi nesuferitul obicei de a stropi cu apă

toate străzile, ceea ce le făcea să fie alunecoase trei zile la rând.

Acestor derbedei li se alăturaseră, în anul acela, sute de soldați castilieni, care năpădiseră încă de dimineață numeroasele taverne deschise după căderea cetății, înainte de a se risipi prin diverse cartiere. De aceea tatăl meu n-avea niciun chef să ia parte la distracții. Doar văicărelile mele şi cele ale surorii mele, cât şi intervențiile Wardei şi ale maică-mii l-au determinat să ne ia la plimbare, „fără a ieşi din Albaicin", a precizat el. A aşteptat aşadar să asfințească soarele, întrucât ne aflam în luna postului, a înghițit la repezeală o supă de linte binemeritată – cât de greu e de ținut *ramadanul* când zilele sunt atât de lungi! –, apoi ne-a luat cu el spre poarta Steagurilor, unde se instalaseră cu acest prilej negustorii de gogoşi fără umplutură, de smochine uscate şi de băuturi răcoritoare pregătite cu zăpadă adusă cu catârii de pe înălțimile muntelui Cholair.

Destinul ne chemase la întâlnire în strada Vechii Incinte. Tata mergea în față, ținând-o pe Mariam cu o mână, iar cu cealaltă ținându-mă pe mine, schimbând câteva cuvinte cu fiecare vecin pe care-l întâlnea; mama era cu doi paşi mai în urmă, urmată îndeaproape de Warda, când aceasta țipă deodată: „Juan!" şi rămase nemişcată. În dreapta noastră, un tânăr soldat cu mustață se oprise la rându-i, cu un

chicotit de beţiv, încercând anevoie să o identifice pe femeia înfăşurată în văluri care tocmai îl strigase. Tata a simţit pe dată primejdia şi a făcut un salt spre concubina sa, pe care a apucat-o zdravăn de cot spunând cu glas scăzut:

— Să ne întoarcem acasă, Warda! În numele lui Issa Mesia, să ne întoarcem!

Tonul lui era implorator, căci numitul Juan era înconjurat de alţi patru militari castilieni în mod vizibil ameţiţi şi înarmaţi la fel ca el, cu impunătoare halebarde; toţi ceilalţi trecători se dăduseră în lături, spre a asista la scenă fără să se amestece. Warda explică dintr-o suflare:

— E fratele meu!

Apoi îi zise tânărului care rămăsese fără grai:

— Juan, eu sunt Esmeralda, sora ta!

Rostind aceste cuvinte, şi-a desprins braţul din pumnul încleştat al lui Mohamed şi şi-a ridicat uşor vălul. Soldatul s-a apropiat, a ţinut-o câteva clipe pe după umeri şi a strâns-o apoi la piept. Tata s-a făcut livid şi a început să tremure. Ştia că era pe punctul de a o pierde pe Warda şi, lucru încă şi mai grav, fusese umilit în faţa întregului cartier, jignit în bărbăţia lui.

În ce mă priveşte, nu pricepeam desigur nimic din drama care se juca în faţa ochilor mei de copil. Îmi amintesc cu precizie doar de clipa în care soldatul s-a legat de mine.

Tocmai îi spusese Wardei că se cuvenea să-l însoțească spre a se întoarce în satul lor, pe care-l numea Alcantarilla. Ea s-a arătat dintr-odată şovăielnică. Dacă îşi exprimase spontan bucuria de a-şi regăsi fratele după cinci ani de robie, nu era în schimb prea sigură că dorea să părăsească locuința tatălui meu spre a se întoarce la părinți, ducând în brațe o fetiță pe care i-o făcuse un maur. Cu siguranță nu avea să-şi mai găsească vreun soț. Nu era nefericită în casa lui Mohamed măsurătorul, care o hrănea, o îmbrăca şi nu o neglija niciodată mai mult de două nopți la rând. Şi apoi, când cineva a trăit într-un oraş precum Granada, chiar şi în vremuri de restrişte, nu doreşte să se întoarcă spre a se îngropa într-un sătuc din împrejurimile Murciei. Ne puteam închipui că astea îi cam erau gândurile, când fratele ei o scutură, nerăbdător:

— Copiii ăştia sunt ai tăi?

Ea se rezemă de un zid, clătinându-se pe picioare, şi îngăimă un „nu”, acoperit imediat de un „da”. La auzul acestor cuvinte, Juan țâşni spre mine şi mă apucă de un braț.

Cum aş putea uita urletul pe care l-a scos atunci maică-mea? S-a aruncat asupra soldatului, zgâriindu-l, lovindu-l, în timp ce eu mă zbăteam la rându-mi cât puteam de tare.

Dar tânărul nu s-a lăsat înşelat. S-a scuturat uşor, dându-mi drumul şi aruncându-i soră-sii pe un ton de reproş:

— Atunci doar fata e a ta?

Ea n-a spus nimic, ceea ce pentru Juan era deja un răspuns suficient.

— O iei cu tine sau le-o laşi?

Tonul era acum atât de aspru, că nefericita s-a speriat.

— Linişteşte-te, Juan, l-a implorat ea, nu vreau scandal. Mâine îmi voi lua lucrurile şi voi pleca spre Alcantarilla.

Numai că soldatul avea o altă părere.

— Eşti sora mea şi ai să mergi să-ți iei lucrurile chiar acum, ca să vii după mine!

Încurajat de schimbarea de atitudine a Wardei, tatăl meu s-a apropiat şi a spus:

— Este soția mea!

A spus-o în arabă, apoi într-o castiliană stâlcită. Juan l-a pălmuit zdravăn, expediindu-l în noroiul drumului. Mama începuse văicăreala ca o bocitoare, în vreme ce Warda țipa:

— Nu-i face rău! S-a purtat întotdeauna frumos cu mine! Este soțul meu.

Soldatul, care o înşfăcase pe soră-sa fără menajamente, şovăi o clipă înainte de a spune, brusc înmuiat:

— În ce mă priveşte, erai roaba lui, însă acum nu-i mai aparții, căci oraşul este în mâinile noastre. Dacă îmi spui că

e bărbatul tău, va putea să te păstreze, dar va trebui să se boteze imediat, iar preotul să vă binecuvânteze căsătoria.

Warda îşi întoarse atunci rugămințile spre tata:

— Învoieşte-te, Mohamed, altfel ne vor despărți!

Se făcu tăcere. Cineva din mulțime strigă:

— Allah e mare!

Tata, care era tot trântit pe jos, se ridică fără grabă, înaintă demn spre Warda şi îi spuse cu voce nesigură: „Îți voi da straiele şi fata!", după care se îndreptă spre casă, trecând printr-un şir de oameni care încuviințau în şoaptă.

— Voise să iasă cu fața curată în fața vecinilor, comentă mama cu detaşare, dar se simțea micşorat şi neputincios.

Apoi adăugă, străduindu-se să nu lase să se întrevadă nicio ironie:

— Pentru tatăl tău, aceea a fost clipa în care Granada a căzut cu adevărat în mâinile inamicului.

*

* *

Zile întregi, Mohamed a rămas abătut acasă, nemângâiat, refuzând să li se alăture prietenilor pentru mesele de întrerupere a postului, tradiționalele *iftar*; nimeni nu s-a supărat însă, căci pățania lui ajunsese să fie cunoscută de

toți chiar din seara de *Mihrajan*, aşa că vecinii veniră de mai multe ori să-i aducă, aşa cum aduci unui bolnav, mâncărurile pe care nu le putuse gusta în casa acestora. Salma se făcea mică-mică, neadresându-i-se decât pentru a-i răspunde la întrebări, împiedicându-mă şi pe mine să-l stingheresc, ferindu-se să-i impună prezența ei, dar neîndepărtându-se niciodată, pentru ca el să nu fie silit să ceară de două ori acelaşi lucru.

Dacă mama era îngrijorată, ea îşi păstra totuşi cumpătul, căci era convinsă că timpul va vindeca durerea vărului ei. Ceea ce o mâhnea era să-l vadă pe Mohamed atât de ataşat de concubină şi mai cu seamă faptul că acest ataşament fusese etalat în felul ăsta dinaintea tuturor cumetrelor din Albaicin. Când, adolescent fiind, am întrebat-o dacă nu era la urma urmei bucuroasă că rivala ei plecase, s-a apărat cu convingere:

— O soție înțeleaptă caută să fie prima printre femeile bărbatului ei, căci e o amăgire să vrei să fii singura.

Şi a mai adăugat, cu o veselie artificială:

— Orice s-ar spune, a fi soție unică nu e mai plăcut decât să fii copil unic. Munceşti mai mult, te plictiseşti mai mult şi suporți de una singură toanele şi pretențiile bărbatului. E adevărat că există gelozie, intrigi, certuri, dar măcar astea toate se petrec acasă, căci, de îndată ce soțul începe să-şi

caute bucuriile în exterior, e pierdut pentru toate femeile sale.

Fără îndoială, ăsta era motivul pentru care Salma şi-a pierdut capul atunci când, în ultima zi a *ramadanului*, Mohamed a sărit de la locul lui obişnuit şi a ieşit din casă cu pas hotărât. Nu a aflat decât două zile mai târziu că se dusese să-l vadă pe Hamed, numit şi *al-fakkak*, bătrânul „dezrobitor" din Granada, care avea, de mai bine de douăzeci de ani, sarcina grea, dar bănoasă, de a-i răscumpăra pe captivii musulmani de pe teritoriile creştine.

În ţinutul *al-Andalus* au existat mereu persoane însărcinate să-i caute pe prizonieri şi să obţină răscumpărarea lor. Existau nu numai la noi, dar şi la creştini, unii care-şi luaseră de mult obiceiul de a numi un „alfaqueque mayor", adesea un înalt personaj al statului, asistat de numeroşi alţi dezrobitori. Cele care veneau să semnaleze dispariţiile erau familiile captivilor: un militar căzut în mâinile duşmanului, un locuitor dintr-un oraş împresurat, o ţărancă luată cu arcanul cu prilejul vreunei incursiuni. Numitul *fakkak* sau unul dintre reprezentanţii lui îşi începea atunci cercetările, ducându-se pe teritoriul advers, uneori chiar în regiuni îndepărtate, deghizat în negustor sau bizuindu-se chiar pe adevărata sa calitate, pentru a da de urma persoanelor dispărute şi a discuta

suma răscumpărării. Cum multe familii nu puteau plăti suma cerută, se organizau chete şi nicio pomană nu era mai apreciată de credincioşi decât cea care trebuia să slujească la răscumpărarea fidelilor deveniți robi. Numeroşi oameni cucernici se ruinau răscumpărând captivi pe care adesea nici măcar nu-i văzuseră vreodată, nesperând altă răsplată în afară de bunăvoința Celui Preaînalt. În schimb, unii dezrobitori nu erau decât nişte canalii care se foloseau de necazurile familiilor pentru a le stoarce puținii bani pe care acestea îi aveau.

Hamed nu era dintre aceştia; modesta lui locuință sta mărturie.

— M-a întâmpinat cu politețea rece a celor care primesc necontenit cereri, mi-a povestit tata, având în glas o reticență pe care anii nu i-o spulberaseră. M-a poftit să iau loc pe o pernă moale şi, după ce m-a întrebat, aşa cum se cuvine, de sănătate, m-a rugat să-i spun ce vânt mă aducea la el. Când i-am spus, nu s-a putut împiedica să nu izbucnească într-un hohot de râs răsunător, care s-a isprăvit printr-o tuse prelungită. Ofuscat, m-am sculat ca să plec, dar Hamed m-a ținut de mânecă. „Sunt de vârsta tatălui tău, mi-a spus el; nu trebuie să te superi pe mine. Nu lua râsul ăsta ca pe o ofensă, ia-l ca pe un omagiu adus nemaipomenitei tale cutezanțe. Aşadar, persoana pe care

vrei s-o recuperezi nu e o musulmană, ci o creştină castiliană pe care ai îndrăznit s-o ţii captivă în casa ta vreme de optsprezece luni după căderea Granadei, când cea dintâi hotărâre luată de învingători a fost eliberarea cu mare pompă a celor din urmă şapte sute de captivi creştini rămaşi în oraş." În chip de răspuns, am spus: „Da". S-a uitat atent la mine, mi-a privit îndelung straiele şi, socotindu-mă fără îndoială demn de respect, mi s-a adresat cu încetineală şi bunăvoinţă: „Fiule, înţeleg bine că ţii la femeia asta, iar dacă îmi spui că ai tratat-o întotdeauna cu consideraţie şi că iubeşti fetiţa pe care ai avut-o de la ea, te cred cu dragă inimă. Dar trebuie să-ţi repeţi acest lucru: nu toţi sclavii erau trataţi astfel, nici la noi, nici în Castilia. Majoritatea lor îşi petreceau timpul cărând apă sau confecţionând sandale, iar noaptea erau ţinuţi ca animalele, cu lanţuri la picioare sau la gât, în nişte pivniţe dezgustătoare. Mii de fraţi ai noştri au încă soarta asta şi nimeni nu-şi mai bate capul să-i scoată din robie. Gândeşte-te la ei, fiule, şi ajută-mă să mai răscumpăr vreo câţiva, mai degrabă decât să umbli după o himeră, căci, fii sigur de acest lucru, niciodată pe pământ andaluz un musulman nu va mai putea porunci unui creştin, nici măcar unei creştine. Şi dacă te îndărătniceşti să vrei s-o recuperezi pe femeia asta, va trebui să treci printr-o biserică". Dădu drumul unei înjurături şi îşi

trecu palmele peste față, înainte de a continua: „Află-ți refugiul în Allah şi roagă-L să-ți dăruiască răbdare şi resemnare”.

Cum mă sculam să plec, dezamăgit şi furios, continuă tata, Hamed mi-a mai dat, pe un ton de confidență, un ultim sfat: „Există în oraşul ăsta multe văduve de război, multe orfane copleşite de lipsuri, multe femei descumpănite. Există astfel de femei, fără nicio îndoială, chiar şi în propria ta familie. Oare Cartea Sfântă nu le-a recomandat bărbaților în putere să le ia sub ocrotirea lor? Se cuvine ca la ceasul marilor nenorociri, cum e cea care s-a abătut asupra noastră, un musulman generos să-şi ia două, trei sau chiar patru neveste, căci el face o faptă lăudabilă şi folositoare comunității, sporindu-şi totodată plăcerile. Mâine e sărbătoare; gândeşte-te la toate cele care o vor întâmpina cu lacrimi”. L-am părăsit pe bătrânul *fakkak* fără să ştiu dacă Cerul sau ladul mă îndrumase spre uşa lui.

Nici astăzi n-aş fi în stare s-o spun. Căci Hamed avea să acționeze în cele din urmă cu atâta dibăcie, cu atâta devotament, cu atâta zel, încât viața tuturor alor mei avea să fie tulburată pentru mulți ani de atunci încolo.

Anul trecerii mării

899 de la hegira
(12 octombrie 1493 – 1 octombrie 1494)

— O patrie pierdută e precum trupul lipsit de viață al cuiva apropiat; înmormântați-o cu respect şi credeți în viața veşnică.

Cuvintele lui Astaghfirullah răsunau în ritmul mătăniilor din chihlimbar pe care degetele lui slabe şi cucernice le tot prefirau, neobosite. În jurul predicatorului, patru chipuri bărboase şi grave, printre care şi cel al lui Mohamed, tatăl meu, patru chipuri prelungi peste care se aşternea aceeaşi nelinişte pe care şeicul o întărâta fără milă.

— Plecați, porniți în pribegie, lăsați-L pe Dumnezeu să vă îndrume paşii, căci dacă veți accepta să trăiți într-o țară în care sunt batjocorite învățăturile Credinței, în care sunt aduse insulte în fiecare zi Cărții Sfinte şi Profetului – rugăciunea şi mântuirea să fie cu El! – veți arăta un chip degradant al islamului, despre care Cel de Sus vă va cere socoteală în ziua Judecății. Stă scris în Carte că în ziua aceea îngerul morții vă va întreba: „Oare pământul lui Dumnezeu nu e destul de mare? Nu puteați să vă părăsiți

țara spre a căuta refugiu altundeva?” De acum, veți avea iadul drept locuință.

În acel an de încercări şi de sfâşieri se termina răgazul de trei ani acordat granadinilor pentru a alege fie supunerea, fie pribegia. Potrivit acordului de capitulare, mai aveam vreme până la începutul anului creştin 1495 ca să ne hotărâm, dar cum traversarea mării spre Maghreb se dovedea riscantă începând cu luna octombrie, era mai bine să plecăm primăvara sau, cel mai târziu, vara. Aceluia care voia să rămână îi fusese lipit cuvântul, aflat deja la ordinea zilei, care-l desemna pe musulmanul locuind pe teritoriu creştin: „subjugat”, „mudajjan”, cuvânt deformat de castilieni în „mudejar”. În ciuda acestei denumiri dezonorante, mulți granadini şovăiau.

Consfătuirea pe şoptite din patio-ul casei noastre din Albaicin – facă Domnul ca ea să ni se reîntoarcă! – era la fel ca mii de altele asemănătoare ținute în anul acela în oraş şi dezbătând toate soarta comunității, ba uneori pe aceea a unui singur membru al acesteia. Astaghfirullah era şi el de față de fiecare dată când putea, cu vorbă arogantă, dar rostită cu glas scăzut, pentru a arăta limpede că se află pe teren inamic. Dacă încă n-o pornise pe drumul bejeniei, se grăbea el să precizeze, era doar pentru a-i întoarce pe cei şovăielnici de la calea pierzaniei.

Şovăielnici erau destui printre cei prezenți, începând cu tatăl meu, care nu-şi pierduse nădejdea de a da de urma Wardei şi a fetiței ei, care îşi jurase să nu plece fără să le ia cu el, sub nasul şi în ciuda tuturor soldaților Castiliei şi Aragonului. Tot stăruind, vizită după vizită, obținuse din partea lui Hamed dezrobitorul făgăduiala de a face să ajungă un mesaj la concubina sa. Mai izbutise de asemenea, cu ajutorul unei mari sume de bani, să dea o însărcinare asemănătoare unui negustător genovez pe nume Bartolomeo, care se instalase de multă vreme la Granada şi adunase avere din răscumpărarea captivilor. De aceea nu voia să plece mai înainte de a fi cules roadele costisitoarelor lui demersuri. Trista-i pățanie făcuse din el un alt om. Insensibil la dezaprobarea generală, ca şi la lacrimile Salmei, el afla în nenorocirea lui o pavăză împotriva nenorocirilor înconjurătoare.

Hamza bărbierul, vecinul nostru, avea alte motive de a rămâne. Avea pământuri, cumpărate lot după lot în cei douăzeci de ani cât se îndeletnicise cu delicate şi bănoase circumcizii, astfel că-şi făgăduia să nu pribegească înainte de a fi revândut pe preț bun până la ultimul butuc de viță-de-vie; pentru asta, trebuia să aştepte, căci prea mulți doritori de plecare, grăbiți să se aştearnă la drum, îşi

vindeau ogoarele pe mai nimic, iar cumpărătorii erau în avantaj.

— Vreau să-i fac pe blestemații ăştia de *rumi* să plătească scump, cât mai scump, se justifica el.

Astaghfirullah, pe care Hamza îl admirase întotdeauna, voia să-l ferească de a se pomeni în stare de impuritate, tocmai el a cărui lamă purificase jumătate din băieții din Albaicin.

Un alt vecin al nostru, Saad, un grădinar bătrân de curând rămas orb, nu se simțea în stare să plece.

— Un copac bătrân nu-l mai poți planta din nou pe pământ străin, repeta el.

Om cucernic, umil, cu frică de Dumnezeu în tot ce făcea, venise ca să audă din gura şeicului ce anume recomandau în cazul lui teologii musulmani, *ulema*, cunoscători competenți ai Cuvântului sfânt şi ai dreptei Tradiții.

— Hamza şi Saad au sosit la noi la puțin timp după rugăciunea de la amiază, îşi amintea mama. Mohamed i-a lăsat să intre, în timp ce eu mă retrăgeam cu tine la catul de sus. Aveau chipuri livide şi zâmbete silite, la fel ca tata, care i-a aşezat pe nişte perne vechi într-un colț umbrit din patio, schimbând cu ei doar bâiguieli imperceptibile. Şeicul şi-a făcu apariția un ceas mai târziu şi abia atunci m-a chemat Mohamed ca să pregătesc nişte sirop rece.

Astaghfirullah era însoțit de Hamed, ale cărui legături cu stăpânul locului le cunoştea. Bătrânul dezrobitor prinsese drag de sminteala tatei şi, dacă îl vedea des de un an de zile, era nu atât pentru a-i da sfaturi, cât mai degrabă pentru a se afla în preajma cutezanței, tinereții şi turbulentelor sale iubiri. În ziua aceea totuşi, vizita celui numit *fakkak* avea ceva solemn. Redevenise dregătorul religios binecunoscut, ochii săi cu pleoape zbârcite căutau sever, vorbele sale erau rodul îndelungatei lui legături cu vitregia sorții.

— Toată viața mea m-am aflat în preajma captivilor care nu visau decât libertatea şi nu pot pricepe cum un om liber şi cu mintea întreagă poate alege de bunăvoie captivitatea.

Cel dintâi care a răspuns a fost bătrânul Saad:

— Dacă vom pleca cu toții, islamul va fi smuls pe veci din acest pământ, iar când vor veni turcii, din mila lui Dumnezeu, ca să-şi încrucişeze săbiile cu *rumii*, noi nu vom mai fi aici ca să le dăm o mână de ajutor.

Glasul afectat al lui Astaghfirullah l-a făcut pe grădinar să tacă:

— A rămâne într-o țară cucerită de necredincioşi e oprit de religie, aşa cum e oprit să consumi animale moarte, sânge, carne de porc, aşa cum e oprit să săvârşeşti moarte de om.

Adăugă, lăsându-şi mâna să apese pe umărul lui Saad:

— Orice musulman care rămâne la Granada sporeşte numărul locuitorilor ţării necredincioşilor şi contribuie astfel la sporirea numărului duşmanilor lui Dumnezeu şi ai Profetului său.

O lacrimă se scurse pe obrazul bătrânului, înainte de a se pierde, timidă, printre firele bărbii:

— Sunt prea bătrân, prea bolnav, prea sărac pentru a mai putea să mă târăsc pe drumuri sau pentru a înfrunta marea. Oare n-a spus Profetul: faceţi cele ce sunt lesnicioase pentru voi şi nu umblaţi zadarnic după cele anevoioase?

Hamed se lăsă înduioşat de soarta grădinarului şi, cu riscul de a-l supăra pe şeic, rosti cu glas modulat un verset încurajator din *surata*[13] femeilor:

— „...în afară de neputincioşi, bărbaţi, femei şi copii, care nu au niciun mijloc şi în faţa cărora nu se deschide nicio cale, căci acelora se poate ca Dumnezeu să le dea izbăvirea, El este stăpânul izbăvirii, El este stăpânul iertării".

Saad se grăbi să continue:

— A spus adevărul, Allah cel Atotputernic.

Astaghfirullah nu a tăgăduit ceea ce era limpede:

— Dumnezeu e bun, iar răbdarea Sa e nesfârşită. El nu cere aceleaşi lucruri de la cei care pot şi de la cei care nu pot. Dacă doreşti să-I dai ascultare plecând în pribegie, dar

[13] Fiecare capitol din Coran.

nu poți s-o faci, El va şti să citească în inima ta şi te va judeca după intențiile tale. Nu te va condamna la muncile iadului, însă iadul tău ar putea să se găsească pe acest pământ şi în această țară. Iadul tău va fi umilința de zi cu zi pentru tine şi pentru femeile din familia ta.

Punându-şi deodată palmele pe pământul cald, se întoarse cu tot corpul spre tatăl meu, apoi spre bărbier, privindu-i fix:

— Şi tu, Mohamed? Şi tu, Hamza? Şi voi sunteți săraci şi infirmi? Nu sunteți oameni de vază, persoane bine văzute de întreaga comunitate? Ce scuză aveți că să nu dați ascultare preceptelor islamului? Să nu vă aşteptați la nicio iertare, la nicio înțelegere dacă veți urma drumul lui Yahya renegatul, căci Cel de Sus este pretențios față de cei pe care i-a copleşit cu binefacerile Sale.

Cei doi bărbați se jurară, nu fără mare stinghereală, că nu aveau deloc de gând să rămână la nesfârşit într-o țară necredincioasă, dar că voiau doar să pună un pic de ordine în treburile personale spre a pleca la drum în condiții bune.

— Vai de cel ce se grăbeşte să vândă raiul în schimbul unor bunuri pe pământ! exclamă Astaghfirullah, în timp ce dezrobitorul, dornic să nu-l repeadă pe Mohamed, pe care-l ştia încordat şi în stare de gesturi nebuneşti, se adresa recalcitranților pe un ton patern:

— De când a căzut în mâinile necredincioşilor, oraşul ăsta a ajuns pentru noi un loc al infamiei. E o temniță, iar poarta ei stă gata să se închidă încet-încet. Cum să nu profitați de această ultimă şansă pentru a scăpa?

Nici imprecațiile predicatorului, nici dojenile dezrobitorului nu l-au putut hotărî pe tata să-şi părăsească oraşul. A doua zi după întâlnirea asta, se ducea la Hamed ca să-i ceară veşti de la iubita lui. Salma suferea în tăcere, punându-şi nădejdea în plecarea în exil.

— Trăiam deja, spunea ea, primele călduri ale verii, însă hoinarii se răriseră prin grădinile Granadei, iar florile nu mai aveau strălucire. Cele mai frumoase case din oraş se goliseră, prăvăliile din *suk* rămăseseră fără tejghele, vacarmul de pe străzi se stinsese, până şi în cartierele sărace. În piețele publice, soldații castilieni nu mai treceau decât pe lângă cerşetori, căci toți musulmanii grijulii cu onorabilitatea lor, dacă nu plecaseră, se ruşinau să se arate privirilor.

Şi ea mai adăugă, cu o voce covârşită de tristețe:

— Atunci când nu asculți de voia Celui de Sus, e mai bine s-o faci pe ascuns, căci a te împăuna cu păcatul tău înseamnă a păcătui de două ori.

Îi repeta necontenit tatălui meu acest lucru, fără a izbuti să-l clintească.

— Singurii ochi care se uită după mine pe străzile Granadei sunt aceia ai oamenilor care n-au plecat. Ce învinuiri ar cuteza ei să-mi aducă?

De altfel, ne asigura el, dorința lui cea mai scumpă era să se îndepărteze de acest oraş în care onoarea sa de bărbat fusese călcată în picioare; numai că nu avea să fugă precum un şacal. Avea să plece cu capul sus şi cu căutătura semeață.

Curând a sosit luna *dhul-qaada*, penultima lună a anului, şi a venit rândul lui Hamza s-o pornească la drum: sâcâit de bătrâna lui mamă, moaşa, care-l bătea la cap cu văicărelile ei, acuzându-l că vrea să-i tragă pe toți ai săi spre Gheena, a plecat fără să-şi mai vândă pământurile, făgăduindu-şi să se întoarcă singur câteva luni mai târziu spre a găsi un cumpărător. Şi pentru Astaghfirullah sunase ceasul pribegiei. Nu a luat cu sine nici aur, nici veşminte de preț, doar un Coran şi merinde pentru drum.

— A sosit apoi luna *dhul-hijja*, cerul s-a acoperit de nori, iar nopțile au devenit mai răcoroase. Tatăl tău încă se îndărătnicea, petrecându-şi zilele între dezrobitor şi genovez, întorcându-se seara abătut sau iritat, preocupat sau senin, dar fără să scoată o vorbă în legătură cu plecarea. Apoi, dintr-odată, când erau mai puțin de două săptămâni până la anul nou, a fost cuprins de o febrilitate inexplicabilă: voia

să plece imediat, trebuia să ajungă la Almeria până în trei zile. De ce la Almeria? Nu existau porturi mai apropiate, ca de pildă Adra, de unde se îmbarcase Boabdil, sau La Rabita, sau Salobreña, sau Almuñecar? Nu, trebuia să fie musai Almeria şi trebuia să se afle acolo până în trei zile. În ajunul plecării, Hamed a venit să ne ureze drum bun şi am priceput că nu era străin de exaltarea lui Mohamed. L-am întrebat dacă pleca şi el în pribegie. „Nu, mi-a răspuns el zâmbind, eu nu voi pleca decât după ce va fi eliberat şi ultimul captiv musulman.”

Salma a stăruit:

— Rişti să rămâi mult şi bine într-o ţară necredincioasă!

Dezrobitorul avu un zâmbet enigmatic, dar nu lipsit de melancolie:

— Trebuie uneori să nu te supui Celui de Sus pentru a-L asculta mai bine, mormăi el, ca şi cum vorbea cu sine însuşi, sau poate direct cu Ziditorul lui.

Am plecat a doua zi înainte de rugăciunea din zori, tata călare, mama şi cu mine pe spatele unei catârce, bagajele noastre fiind înghesuite pe alte cinci animale. Spre poarta dinspre Najd, în sudul oraşului, ne-am alăturat altor câtorva zeci de călători, cu care am străbătut drumul împreună, pentru o mai mare siguranţă. Bandiţii erau numeroşi în preajma oraşului şi în trecătorile munţilor,

toată lumea ştiind că bogăţii considerabile erau neîncetat cărate spre coastă.

*

* *

În ochii mei de copil, extrema zăpăceală care domnea în portul Almeria a lăsat o amintire de neşters. Mulţi oameni se hotărâseră, la fel ca şi noi, să plece în ultima clipă şi erau zoriţi să ia cu asalt până şi cea mai mică barcă. Ici-colo, câţiva soldaţi castilieni se străduiau să-i potolească, printr-un urlet ameninţător, pe cei ce provocau îmbulzeală; alţii verificau cu priviri lacome conţinutul vreunui cufăr. Se convenise ca expatriaţii să-şi poată lua cu ei toate bunurile, fără nicio restricţie, însă nu era uneori lipsit de folos să lase o monedă de aur în mâna vreunui ofiţer mai stăruitor. Pe plajă, negustoriile se desfăşurau din plin, iar proprietarii ambarcaţiunilor erau necontenit mustraţi amintindu-li-se soarta pe care Dumnezeu le-o rezervă celor ce profită de pe urma nefericirilor musulmanilor; aparent fără rezultat, deoarece tarifele pentru traversarea mării continuau să crească din oră în oră. Momeala câştigului adoarme conştiinţele, iar momentele când oamenii îşi pierd cumpătul sunt puţin propice mărinimiei. Resemnaţi, oamenii îşi

dezlegau baierele pungii, făcând semn familiei să se grăbească. Odată ajunşi la bord, se străduiau să-şi ferească nevestele şi fiicele de promiscuităţi prea mari, lucru din cale afară de anevoios când se îngrămădeau câte trei sute de persoane pe o tartană care nu dusese niciodată mai mult de o sută.

Tatăl meu a refuzat, încă de la sosire, să se amestece cu mulţimea. De sus de pe cal, şi-a plimbat agale privirea jur-împrejurul portului, îndreptându-se apoi spre o căsuţă mică din lemn, de pe pragul căreia un om bine îmbrăcat l-a primit cu amabilitate. L-am urmat de la distanţă; ne-a făcut semn să ne apropiem. Câteva clipe mai târziu, eram confortabil aşezaţi peste bagaje într-o tartană goală, la care am ajuns trecând pe o pasarelă care a fost scoasă în urma noastră. Omul, care nu era altul decât fratele lui Hamed, conducea vama din Almeria, sarcină pe care castilienii încă nu i-o retrăseseră. Vasul îi aparţinea şi nu avea să se umple de pasageri decât a doua zi. Mama mi-a dat, la fel ca şi tatei, o bucată de ghimbir ca să mestecăm spre a nu avea rău de mare, ea însăşi luând o bucată zdravănă. Curând se făcu seară şi ne-am lăsat cuprinşi de somn, nu înainte de a fi mâncat nişte perişoare din carne pe care ni le trimisese gazda noastră.

Încă din zori am fost treziți de țipete şi de înghesuială. Zeci de oameni care vociferau, femei înfăşurate în văluri albe sau negre, copii scâncind sau năuciți luau cu toții cu asalt tartana noastră. A trebuit să ne ținem încleştați de bagaje ca să nu fim dați la o parte. Sau chiar azvârliți peste bord. Când vasul a început să se îndepărteze de coastă, mama m-a strâns cu putere la piept. În jurul nostru, femei, bătrâni se rugau, se tânguiau, glasurile lor abia fiind acoperite de zgomotele mării.

Doar tata a rămas senin în ziua aceea de plecare în pribegie, iar pe buzele lui, Salma a putut chiar citi, de-a lungul întregii traversări, un zâmbet straniu. Căci se pricepuse să-şi rostuiască, în chiar miezul derutei, un minuscul câmp al victoriei.

II

Cartea de la Fès

Aveam vârsta ta, fiule, şi niciodată n-am mai revăzut Granada. Dumnezeu n-a vrut ca soarta mea să fie scrisă toată într-o singură carte, ci să se desfăşoare, val după val, în ritmul mărilor. La fiecare traversare, m-a uşurat de un viitor pentru a-mi dărui un altul; pe fiecare nou țărm, a legat de numele meu numele unei patrii părăsite.

De la Almeria la Melilla, timp de o zi şi o noapte, existența mea a fost dată peste cap. Marea era îngăduitoare totuşi, iar vântul era potolit; însă furtuna creştea în inima alor mei.

Hamed dezrobitorul aranjase bine lucrurile, Dumnezeu să-l ierte. Când coasta Andaluziei n-a rămas în urma noastră decât ca o dâră subțire de remuşcare, o femeie a dat fuga spre colțul nostru de pe tartană, trecând cu uşurință peste bagaje şi călători. Mersul ei vesel nu se potrivea cu îmbrăcămintea făcută din văluri atât de întunecate, atât de groase, încât ne-ar fi fost tuturor greu s-o recunoaştem dacă Mariam n-ar fi fost în brațele ei.

Singurele strigăte de bucurie au fost ale mele şi ale surorii mele. Mohamed şi Warda erau încremeniți de emoție, la fel ca sutele de priviri ațintite asupra lor. Cât despe Salma, m-a strâns ceva mai puternic la piept. După felul cum respira, după suspinele care-i scăpau, am înțeles că suferea. Lacrimile îi curgeau desigur la adăpostul vălului, şi nu fără motiv, deoarece patima neînfrânată a tatălui meu avea să ne ducă foarte curând pe toți la marginea decăderii.

Mohamed măsurătorul, atât de senin, iar dintr-odată atât de neîmblânzit! S-a întâmplat ca eu să-l pierd când eram copilandru, pentru a-l redescoperi când eram în floarea vârstei, dar când el nu mai era acolo. Şi a trebuit să aştept

apariția primelor fire de păr alb, a primelor păreri de rău, până să mă conving că orice bărbat, inclusiv tatăl meu, avea dreptul de a se înşela asupra drumului în viață dacă el considera că-şi caută fericirea. De atunci, au început să-mi fie dragi rătăcirile lui, aşa cum nădăjduiesc că şi tu, fiule, le vei îndrăgi pe ale mele. Îți doresc chiar ca, la rândul tău, să rătăceşti uneori drumul. Şi îți mai doresc să iubeşti, la fel ca el, până la tiranie, şi să rămâi multă vreme deschis nobilelor ispite ale vieții.

Anul hanurilor

900 de la hegira
(2 octombrie 1494 – 20 septembrie 1495)

Înainte de Fès, nu mai pusesem niciodată piciorul într-un oraş, nu mai văzusem nicicând forfota grăbită a străzilor, nu mai simțisem vreodată pe obraz suflul acela puternic precum vântul dinspre larg, împovărat însă de strigăte şi de mirosuri. Fireşte, m-am născut la Granada, maiestuoasa capitală a regatului Andaluziei, numai că veacul ajunsese de acum departe, iar eu am cunoscut-o când ea era pe moarte, golită de oamenii şi de sufletul ei, umilită, stinsă; când ne-

am părăsit cartierul Albaicin, el nu mai era pentru ai mei decât un soi de baracă mare, ostilă şi dărăpănată.

Fès era altceva, iar eu am avut la dispoziție întreaga tinerețe ca s-o aflu. De la prima noastră întâlnire, în anul acela, nu mi-au rămas decât amintiri înceţoşate. Mă apropiasem de cetate călare pe catârcă, jalnic cuceritor pe jumătate adormit, sprijinit cu o mână fermă de tata, căci toate drumurile erau în pantă, uneori atât de abruptă încât animalul nu mai putea înainta decât cu pas nesigur şi şovăielnic. La fiecare zdruncinătură mă îndreptam de şale, după care ațipeam din nou. Deodată a răsunat vocea tatei:

— Hassan, trezeşte-te dacă vrei să-ți vezi oraşul!

Ieşind din toropeală, mi-am dat seama că micul nostru convoi ajunsese deja la picioarele unei incinte de culoarea nisipului, înaltă şi masivă, crenelată cu nenumărate merloane ascuțite şi amenințătoare. O monedă strecurată în palma vameşului ne-a lăsat să trecem pe sub o poartă. Eram în interiorul zidurilor.

— Priveşte, insista Mohamed.

Jur-împrejurul oraşului Fès se înşiruiau cât vezi cu ochii dealuri presărate cu nenumărate case din cărămidă şi din piatră, adesea împodobite, la fel ca la Granada, cu plăci de faianță.

— Acolo, pe câmpia străbătută de *ued*[14], este inima oraşului. La stânga, malul Andaluzilor, întemeiat cu secole în urmă de pribegi din Córdoba; la dreapta, malul celor din Kairouan, având în mijloc moscheea şi şcoala Karauiyinilor, clădirea aceea mare cu olane verzi, unde, cu voia Domnului, vei primi învățătura înțelepților *ulema*.

N-am ascultat decât în treacăt aceste savante explicații, căci ceea ce mi-a atras îndeosebi privirea a fost spectacolul acoperişurilor: în după-amiaza aceea de toamnă, lumina soarelui era îmblânzită de nori groşi şi pretutindeni mii de orăşeni stăteau aşezați pe case ca pe nişte terase, la taclale, strigând, bând sau râzând, glasurile lor toate topindu-se într-un imens vacarm. În jurul lor, atârnate sau expuse, straie de oameni bogați sau sărmani fremătau la orice adiere, precum pânzele unei singure nave.

O zarvă amețitoare, un vas care navighează din furtună în furtună şi care, uneori, naufragiază, oare nu acesta este chipul unui oraş? În adolescența mea, mi s-a întâmplat ades să-mi petrec zile întregi în fața acestui peisaj, pierdut în nesfârşite visări. Ziua intrării mele în Fès n-a fost decât o încântare trecătoare. Drumul de la Melilla mă istovise şi de-abia aşteptam să ajungem acasă la Khâli. Nu aveam, firește,

[14] „Râu” în Africa de Nord.

nicio amintire despre unchiul meu, emigrat în Berberia[15] când eu aveam abia un an, şi nici despre bunica mea, plecată odată cu el, fiul ei mai mare. Eram sigur însă că primirea lor călduroasă ne va face să dăm uitării necazurile călătoriei.

Călduroasă a fost, într-adevăr, față de Salma şi față de mine. În timp ce ea se pierdea cu totul, trup şi lucruri, sub vălurile ample ale mamei sale, eu m-am pomenit în brațele lui Khâli, care m-a privit îndelung, fără să scoată o vorbă, înainte de a pune pe fruntea mea cea mai afectuoasă sărutare.

— Te iubeşte aşa cum orice bărbat îl iubeşte pe fiul surorii lui, îmi spunea mama; pe deasupra, cum n-are decât fete, te consideră ca pe propriul său fiu.

Avea să mi-o dovedească în nenumărate rânduri. În ziua aceea însă, solicitudinea sa mi-a fost nefastă.

Abia după ce m-a lăsat jos, Khâli s-a întors spre Mohamed.

— Te aşteptam de mult, i-a zis el pe un ton în care se ghicea reproşul, deoarece nimeni nu ignora stingheritoarea idilă care întârziase pribegia măsurătorului.

---

[15] Berberia sau Barbaria, nume dat odinioară ținuturilor din Africa de Nord situate la vest de Egipt: Maroc, Algeria, Tunisia, Tripoli.

Cei doi bărbați s-au îmbrățişat totuşi. Apoi unchiul meu s-a întors pentru prima oară înspre Warda, care stătea deoparte. Privirea lui a fost pe punctul să zăbovească asupra ei, dar a lunecat iute în depărtare. Alesese să n-o vadă. Nu era bine-venită în casa lui. Nici Mariam, o încântătoare fetiță bucălată şi zâmbitoare, n-a avut parte de vreo mângâiere.

— Mă temeam de primirea asta şi de aceea nu m-am bucurat când Warda a apărut pe vas, mi-a explicat mai târziu mama. Am suportat mereu în tăcere abaterile lui Mohamed. Purtarea lui mă umilise în ochii tuturor vecinilor şi întreaga Granadă ajunsese să-şi bată joc de nesăbuințele lui. Cu toate astea, îmi spuneam necontenit: „Salma, eşti soția lui şi îi datorezi ascultare; într-o bună zi, când se va sătura, se va întoarce la tine!” Până atunci, mă resemnasem să-mi plec răbdătoare capul. Dar fratele meu, atât de mândru, atât de semeț, nu putea proceda la fel. Fără îndoială că ar fi dat uitării trecutul dacă am fi sosit doar noi trei. Dar, dacă ar fi primit-o sub acoperişul său pe *rumiyya* despre care toată lumea zicea că-i făcuse vrăji cumnatului său, ar fi însemnat să devină batjocura pribegilor din Granada, care sunt vreo şase mii numai la Fès şi care îl cunosc cu toții şi îi poartă respect.

În afară de mine, care eram copleşit cu atenţii şi visam deja la dulciuri scăldate în miere, toţi ai mei îşi ţineau răsuflarea.

— Era ca şi cum am fi asistat la o ceremonie pe care un djinn rău ar fi preschimbat-o din nuntă în înmormântare, mi-a spus Mohamed. L-am privit întotdeauna pe unchiul tău ca pe un frate şi îmi venea să-i strig că Warda fugise din satul ei ca să vină după mine, punându-şi viaţa în primejdie, că părăsise ţara *rumilor* ca să vină printre noi, că nu mai aveam dreptul s-o considerăm o captivă, că nu mai aveam nici măcar dreptul s-o numim *rumiyya.* Dar niciun sunet nu ieşea din gâtlejul meu. Nu-mi rămânea decât să mă întorc şi să ies, într-o tăcere de cimitir.

Salma îl urmă fără o clipă de şovăială, deşi era gata să leşine. Era, dintre toţi, cea mai lovită, mai mult chiar decât Warda. Concubina fusese, firește, umilită. Dar avea măcar consolarea de a şti că de acum Mohamed nu mai putea s-o părăsească niciodată fără a pierde orice urmă de consideraţie; şi, în timp ce ea tremura în colţul ei, se mângâia cu gândul că fusese victima unei nedreptăţi. Un sentiment care poate răni, dar care pune şi balsam pe rană, un sentiment care uneori poate ucide, dar care, mult mai des, dă femeilor puternice motive de a trăi şi de a se bate. Salma nu avea nimic din toate astea.

— Eram zdrobită de soartă, pentru mine venise ziua Judecății. Eram pe punctul de a-l pierde pe tatăl tău, după ce îmi pierdusem oraşul în care m-am născut şi casa în care am adus pe lume un copil.

*

* *

Am urcat iarăşi pe catâri fără să ştim în ce direcție s-o luăm. Mohamed bombănea, izbind cu pumnul în greabănul animalului:

— Pe țărâna care acoperă rămăşițele tatălui meu şi ale strămoşilor mei, dacă mi-ar fi spus cineva că voi fi astfel primit în regatul Fès, n-aş fi părăsit niciodată Granada!

Vorbele lui ne şfichiuiau auzul înspăimântat:

— Am plecat, mi-am abandonat casa şi pământurile, am cutreierat munții şi marea ca să nu dăm decât peste uşi închise, bandiți pe drumuri şi spaima de epidemii!

E adevărat că de la sosirea noastră pe pământul Africii, nenorociri şi pocinoage se înverşunaseră necontenit asupra noastră. Şi asta, încă din clipa când tartana care ne ducea acostase în portul Melilla. Credeam că vom ajunge într-un mic port islamic unde mâini liniştitoare se vor aşeza pe umerii noştri ca să şteargă oboseala bătrânilor şi lacrimile

celor şubrezi. Însă pe chei ne asaltaseră doar întrebări pline de curiozitate gâfâită: „E adevărat că vin castilienii? Le-aţi văzut galioanele?” Pentru cei care ne iscodeau astfel, nu era nicidecum vorba de a pregăti apărarea portului, ci de a nu zăbovi în debandadă. Văzând că noi, refugiaţii, eram cei nevoiţi să împărţim vorbe de mângâiere, eram şi mai zoriţi să punem un munte şi un deşert drept distanţă între noi şi ţărmul acela, care se oferea cu braţele larg deschise năvălitorilor.

Un bărbat s-a înfăţişat înaintea noastră. Era catârgiu, zicea el, şi trebuia să plece fără zăbavă spre Fès. Dacă voiam, ne putea oferi serviciile sale în schimbul unei sume neînsemnate, câteva zeci de dirhami din argint. Dornic să părăsească Melilla înainte de căderea nopţii şi momit fără îndoială de preţ, Mohamed a acceptat fără să se mai târguiască. I-a cerut totuşi catârgiului s-o ia pe drumul de coastă până la Bedis înainte de a se îndrepta înspre sud către Fès; omul avea însă o idee mai bună, şi anume s-o ia pe o scurtătură care avea să ne facă să câştigăm, se jura el, două zile mari şi late. O lua pe acolo în fiecare lună, ştia şi cea mai măruntă neregularitate a drumului la fel de bine cum cunoştea spatele catârcii sale. Atât de bine s-a priceput să-şi înfăţişeze argumentele încât, la jumătate de ceas de când debarcaserăm, ne aflam deja pe drum, tata şi cu mine

pe un animal, mama pe un altul, cu grosul bagajelor, iar Warda şi cu Mariam pe un al treilea, catârgiul mergând pe jos alături de noi, împreună cu fiul lui, o detestabilă secătură de vreo doisprezece ani, desculţ, cu degete murdare şi privire piezişă.

Nici nu străbătuserăm bine trei mile când doi călăreţi înfăşuraţi în văluri albastre năvăliră în faţa noastră, ţinând în mâini pumnale cu tăiş curbat. Ca şi cum n-ar fi aşteptat decât un semnal, catârgiul şi fiul lui o porniră tiptil, dar repejor, pe coastă la vale. Banditii se apropiară. Văzând că aveau de-a face cu un singur bărbat care trebuia să ocrotească două femei şi doi copii, şi simţindu-se astfel încrezători, începură să pipăie cu mâini experte încărcătura catârilor. Primul trofeu a fost o casetă incrustată cu sidef în care Salma îşi rânduise imprudentă toate podoabele. Începură apoi să scoată una după alta superbe rochii din mătase şi un aşternut de noapte brodat, care făcuse parte din trusoul mamei mele.

Ducându-se apoi spre Warda, unul dintre banditi îi porunci:

— Saltă-te!

Cum ea rămăsese fără grai, banditul veni spre Mohamed şi îi puse vârful pumnalului în gât. Îngrozită, concubina se scutură şi dădu din mâini ca o marionetă dezarticulată, dar

fără să se desprindă de sol. Nepricepând latura tragică a situației, am izbucnit într-un sănătos hohot de râs, pe care tata mi l-a înghețat pe buze dintr-o singură ridicare de sprânceană. Răufăcătorul zbiera:

— Sări mai sus!

Warda sări în sus cât putu mai bine şi un clinchet uşor de monede se făcu atunci auzit.

— Dă-mi-le pe toate!

Băgând mâna pe sub rochie, ea dădu la iveală o modestă pungă pe care o aruncă pe jos, cu un gest disprețuitor. Banditul o ridică fără să se formalizeze şi se întoarse spre maică-mea:

— Acum e rândul tău.

În clipa aceea, răsună în depărtare chemarea muezinului din sat. Tata ridică ochii spre soare, care părea înfipt în mijlocul cerului, şi, cu o mână iute, luă de la oblâncul calului covoraşul de rugăciune pe care-l întinse pe nisip, apoi, căzând în genunchi cu fața spre Mecca, porni să recite cu glas tare rugăciunea de la amiază. Toate astea s-au petrecut cât ai clipi din ochi şi cu un aer atât de firesc, încât banditii rămaseră descumpăniți. În vreme ce se consultau din priviri, un praf gros țâşni de pe drum, ca prin minune, la mai puțin de o milă în fața noastră. Răufăcătorii abia avură vreme să încalece pe cai, luând-o la sănătoasa cât

putură de repede în partea opusă. Eram salvați, mama nu fusese nevoită să facă ce i se ceruse.

— Dacă aş fi făcut-o, nu un clinchet s-ar fi auzit, ci o adevărată salvă de zornăieli, căci tatăl tău îmi dăduse să port sute de dinari, îngrămădiți în zece pungi pântecoase, pe care le agățasem în jurul şoldurilor, convinsă fiind că niciun bărbat n-ar cuteza să scotocească atât de departe.

Când trecătorii providențiali ajunseră în dreptul nostru, am văzut că era vorba de un detaşament de soldați. Mohamed se grăbi să le povestească în amănunt urzeala căreia îi căzuserăm victime. Tocmai, explică atunci comandantul lor zâmbind, el şi oamenii lui aveau misiunea de a patrula pe acel drum, infestat de briganzi de când andaluzii debarcau, corăbii întregi, la Melilla. De obicei, adăugă el pe tonul cel mai banal, călătorii se trezesc cu beregata tăiată, iar catârgiul vine să-şi ia înapoi animalele şi partea de pradă ce i-a fost lăsată. Potrivit ofițerului, mulți granadini sosiți la Fès sau la Tlemcen avuseseră parte de astfel de pățanii. În schimb, pribegii care aleseseră să meargă la Tunis, la Tetuan, Salé sau Mitidja din Alger nu fuseseră supărați cu nimic.

— Întoarceți-vă în port, ne sfătui el, şi aşteptați. De îndată ce se va forma o caravană de neguțători, plecați

alături de ei. Caravana va fi în mod obligatoriu însoțită de paznici şi veți fi în siguranță.

Cum mama îl întreba dacă mai avea vreo şansă să dea de urmele prețioasei ei casete, el răspunse, ca un om înțelept, printr-un verset din Coran:

— Se poate să urăşti un lucru, iar acel lucru să se vădească a fi folositor pentru tine; se poate să te bucuri de un lucru, iar acel lucru să-ți aducă nenorocirea; căci singur Dumnezeu ştie, iar tu nu ştii nimic.

După care veni cu explicația:

— Catârii pe care cei ce v-au tăiat calea au fost siliți să vi-i lase vouă vă vor fi mai de folos decât podoabele de preț; ei vă vor duce cu toate bagajele voastre şi nu vor atrage hoții.

Am urmat întocmai sfaturile acelui om şi astfel, după zece zile, am ajuns la destinație, istoviți, dar teferi. Ca să constatăm că rudele noastre refuzau să ne găzduiască.

*

* *.

Trebuia să găsim acum un acoperiş pentru a ne adăposti, ceea ce nu era lucru uşor de când pribegii andaluzi, sosiți la Fès în valuri succesive, se înstăpâniseră

peste toate casele disponibile. Când debarcase Boabdil, cu trei ani mai înainte, era însoțit, zice-se, de şapte sute de persoane, care-şi aveau acum un cartier al lor unde viața era rânduită tot după moda de la Alhambra, dar fără fala de acolo. De obicei, nou-sosiții descindeau pentru o vreme la rudele lor cele mai apropiate, ceea ce am fi făcut cu siguranță şi noi dacă am fi fost fără Warda. Dar, aşa cum se înfățişau lucrurile, nu se mai punea problema de a petrece nici măcar o singură noapte în casa lui Khâli, unde tatăl meu socotise, pe bună dreptate, că fusese umilit.

Rămâneau hanurile, numite *fonduk.* Există nu mai puțin de două sute de astfel de hanuri la Fès, majoritatea foarte curate, înzestrate fiecare cu fântână şi cu latrine străbătute de o apă curgătoare cu debit puternic, astfel că murdăriile erau constant cărate spre râu şi împrăştiate prin mii de canale afluente. Unele hanuri au peste o sută douăzeci de camere, spațioase şi dând toate spre coridoare. Încăperile sunt închiriate complet goale, fără un pat măcar, hangiul procurându-le clienților doar o pătură şi o rogojină pentru a dormi, şi lăsând în grija lor să-şi cumpere singuri de mâncare spre a o da la gătit la bucătărie. Mulți se mulțumesc cu acest aranjament, căci hanurile nu sunt doar locuri de petrecut nopțile pentru călători, ci şi locuințe pentru unii văduvi din Fès, care n-au familie şi nici bani ca

să-şi plătească o casă şi slugi, persoane care se chivernisesc uneori câte două într-o cameră spre a împărți chiria şi treburile zilnice, şi spre a-şi ține de urât în nefericirea lor. Trebuia să ne instalăm şi noi în acelaşi mod pentru câteva zile, până aveam să ne găsim o locuință mai decentă.

Însă nu vecinătatea acelor nefericiți era lucrul care îl preocupa pe tata, ci faptul că ne aflam în preajma unor oameni de o calitate cu totul îndoielnică. Dat fiind că vizitase oraşul Fès când era foarte tânăr, îşi aducea încă aminte de reputația anumitor hanuri, atât de detestabilă încât niciun târgoveț cinstit n-ar fi vrut să le treacă pragul şi nici să adreseze un cuvânt vreunuia dintre patronii lor, locuite fiind de cei numiți *al-hiwa.* Aşa cum am scris în *Descrierea Africii*, al cărei manuscris a rămas la Roma, aceştia sunt bărbați permanent îmbrăcați în femei, fardați şi purtând podoabe, care îşi rad barba, vorbesc cu glas ascuțit şi torc lână în timpul zilei. Oamenii din Fès nu-i văd decât cu prilejul funeraliilor, căci există datina ca ei să fie angajați alături de bocitoare spre a spori jalea. E bine de ştiut că fiecare dintre aceste ființe are un concubin şi că se comportă față de el întocmai ca o soție cu soțul ei. Să ne călăuzească Cel de Sus paşii departe de căile piezişe!

Mult mai primejdioşi sunt tâlharii care mişună în asemenea hanuri. Ucigaşi, briganzi, contrabandişti,

proxeneți, purtători ai tuturor viciilor se simt aici în siguranță, ca pe un tărâm din afara regatului, organizând nestingheriți negoțul cu vin, fumatul de cânepă şi prostituția, înhăitându-se unii cu alții pentru a-şi săvârşi nelegiuirile. Multă vreme m-am întrebat pentru ce poliția din Fès, atât de promptă în a sancționa lăcomia unui comerciant şi foamea unui şterpelitor de pâine, nu intervenea niciodată în acele locuri pentru a-i înşfăca pe pungaşi, punând astfel capăt unor fapte care displac şi lui Dumnezeu, şi oamenilor. N-am avut nevoie de prea mulți ani pentru a afla răspunsul: de fiecare dată când armata sultanului pleca la luptă, hanurile astea erau obligate să-i furnizeze gratis tot personalul trebuincios bucătăriei soldaților. În schimbul acestei participări la efortul militar, suveranul le dădea voie să facă ce voiau. E adevărat că, în orice război, ordinea şi dezordinea sunt complice.

Ca să fim siguri că nu ne vom pomeni într-unul dintre acele locuri rău famate, trebuia să căutăm un han în preajma moscheii Karauiyinilor. Acolo poposesc neguțătorii bogați aflați în trecere. Deşi prețul camerelor este mai ridicat decât în alte părți, aceste locuri nu sunt niciodată goale; clienții le năpădesc cu caravane întregi. În seara sosirii noastre, am avut parte de mult noroc din moment ce am reuşit să găsim o locuință într-un asemenea stabiliment,

ținut de un pribeag din Granada. Acesta a trimis pe unul dintre robii săi să ne cumpere de la Piața Fumului peştişori prăjiți, colțunaşi cu carne, măsline şi câțiva ciorchini de struguri. Iar pe pragul uşii ne-a pus şi un vas cu apă proaspătă pentru noapte.

În loc de câteva zile, am rămas aproape şase săptămâni în acel han, până când hangiul însuşi ne-a găsit, nu departe de piața de flori, într-o fundătură, o casă îngustă, jumătate din ce aveam la Granada, a cărei uşă de intrare era joasă şi oarecum sordidă, cu atât mai mult cu cât nu puteai ajunge până acolo fără să lipăi printr-o băltoacă de noroi. Când ne-a propus casa asta, el ne-a explicat că era locuită de un negustor andaluz care se hotărâse să meargă să se aşeze în Cetatea cea Mare a Constantinopolului, spre a-şi desfăşura acolo activitatea. Realitatea era însă foarte diferită, după cum aveau să se grăbească vecinii să ne aducă la cunoştință: predecesorul nostru, veşnic bolnav la pat, neînstare să se ocupe de negoț şi neavând parte în cei trei ani petrecuți la Fès nici măcar de o singură zi de bucurie, se întorsese pur şi simplu la Granada. Doi dintre copiii lui pieriseră de ciumă, iar fiul cel mare căpătase, zice-se, o boală ruşinoasă, cea numită „boala coşurilor”. La sosirea noastră, întregul Fès trăia cu spaima acestui rău; boala se răspândea atât de iute, că niciun om nu părea să-i poată

scăpa. La început, erau izolate persoanele atinse de boală în locuințe separate, ca leproşii, însă foarte curând numărul lor a ajuns atât de mare, că oamenii s-au văzut nevoiți să le aducă înapoi în sânul familiei. Oraşul întreg devenea un imens cartier bântuit de boală, niciun leac nedovedindu-se eficace.

Aproape la fel de ucigaş ca şi răul era însă zvonul care-l însoțea. Oamenii din oraş şuşoteau că aşa ceva nu avuseseră niciodată la ei acasă înainte de venirea andaluzilor. Aceştia se apărau strigând sus şi tare că „boala coşurilor" fusese răspândită fără doar şi poate de evrei şi de nevestele lor; care, la rândul lor, îi acuzau pe castilieni, pe portughezi, uneori chiar pe marinarii genovezi sau venețieni. În Italia, acest flagel e numit boala franceză.

*

* *

În anul acela, cred că era primăvară, tata a început să-mi vorbească despre Granada. Avea s-o facă adesea începând de atunci, ținându-mă ceasuri întregi lângă el, fără să se uite la mine, fără să ştie dacă-l ascultam, dacă pricepeam, dacă totuşi cunoşteam personajele şi locurile. Se aşeza cu picioarele strânse sub el, chipul i se lumina, vocea i se

modula, oboseala şi mânia i se potoleau. Preţ de câteva minute sau câteva ceasuri, devenea povestitor. Nu se mai afla la Fès, mai cu seamă între acele ziduri impregnate de molimă şi mucegai. Peregrina în amintire şi nu se întorcea de acolo decât cu părere de rău.

Salma îl privea cu milă, cu nelinişte, uneori cu teamă. În atitudinea lui, ea nu descoperea nici dorul de ţară, nici imaginea greutăţilor vieţii de pribeag. Pentru ea, tata încetase a mai fi el însuşi din ziua când plecase Warda, iar întoarcerea concubinei nu schimbase nimic. Ochii aceia absenţi, vocea nefirească, atracţia spre ţara *rumilor*, obsesiile care-l făceau să acţioneze fără brumă de înţelepciune, toate lăsau să se creadă că Mohamed era sub efectul unei vrăji. Ea ţinea să-l descătuşeze, chiar de avea să-i ia la rând pe toţi prezicătorii din Fès pentru a le cere ajutorul.

Anul prezicătorilor

901 de la hegira
(21 septembrie 1495 – 8 septembrie 1496)

Femeile cinstite din Fès, când sunt nevoite să străbată piața de flori, grăbesc pasul, se înfăşoară mai tare în văluri şi aruncă-n dreapta şi-n stânga priviri de animal hăituit; căci, dacă folosirea mirtului sau a narcisei nu are în sine nimic blamabil, nimeni nu ignoră ciudatul obicei pe care îl au locuitorii din Fès, fasioții, să se înconjoare de flori, plantate sau culese, de fiecare dată când se dedau plăcerilor interzise ale alcoolului. Pentru unii bigoți, cumpărarea unui buchet parfumat devenea o vină abia un pic mai mică decât procurarea unei carafe cu vin, iar vânzătorii de flori nu făceau, în ochii lor, mai multe parale decât cârciumarii, cu atât mai mult cu cât şi unii, şi alții erau adesea andaluzi, prosperi şi libertini.

Salma însăşi nu uita să-şi modifice mersul când trecea prin locul de formă pătrată unde se afla piața de flori, nu atât din cucernicie cât dintr-o legitimă grijă de respectabilitate. Băgasem de seamă în cele din urmă purtarea ei şi mă distram ca de un joc nou la fel ca atunci când, tropăind alături de ea, mă prefăceam că o provoc la o alergare.

Într-una din zilele din anul acela, pe când străbăteam piața, mama a grăbit pasul. Râzând în hohote, am început să alerg. Dar, în loc să mă țină lângă ea, a început să fugă la rândul ei, tot mai iute. Cum nu izbuteam să țin pasul cu ea,

s-a întors o clipă, m-a luat în braţe şi a început să gonească şi mai tare, ţipând la urechea mea un cuvânt pe care nu-l pricepeam. Abia când s-a oprit, la celălalt capăt al pieţei, am înţeles în sfârşit motivul grabei şi numele pe care-l striga: Sara!

Sara cea Bălţată. Auzeam încă deseori vorbindu-se despre evreică, dar trăsăturile ei nu-mi mai spuneau nimic.

— Dumnezeu în persoană te trimite pe meleagurile astea, gâfâi Salma când o ajunse din urmă.

Sara îşi luă o înfăţişare amuzată:

— Asta o spune mereu şi rabinul nostru. Dar eu nu sunt chiar aşa de sigură.

Totul mi se părea ciudat la ea, veşmintele ei de toate culorile, râsul ei în hohote, dinţii ei din aur, voluminoşii ei cercei, fără a uita de parfumul sufocant care mi-a izbit nările când m-a strâns la piept. În timp ce mă holbam la ea fără ruşine, s-a pus să povestească, gesticulând de zor şi vorbind răsunător, tot ce i se întâmplase de când părăsise, cu puţin înaintea noastră, cartierul Albaicin.

— Mulţumesc Ziditorului zi de zi că m-a îndrumat să iau calea pribegiei, căci cei care au ales să se boteze sunt acum victimele celor mai rele prigoane. Şapte dintre verii mei sunt în temniţă, iar o nepoată a fost arsă de vie împreună cu soţul ei, acuzaţi că au rămas evrei în taină.

M-a lăsat jos înainte de a continua, cu glas scăzut:

— Toți convertiții sunt bănuiți că au rămas evrei în taină; niciun spaniol nu poate scăpa de Inchiziție dacă n-a dovedit că are „sânge pur”, că n-are adică printre strămoşi, oricât de îndepărtați ar fi ei, niciun evreu şi niciun maur. Şi cu toate astea, însuşi regele lor Ferdinand are sânge evreiesc, ca şi Torquemada inchizitorul. Fie ca flăcările Iadului să-i chinuie până la sfârşitul veacurilor!

Sara nu regreta aşadar deloc că fugise cu familia în Portugalia, chiar dacă îşi dăduse iute seama că doar evreii bogați puteau să se stabilească acolo, şi doar cu condiția de a-i scălda în aur pe rege şi pe sfetnicii lui. Cât priveşte oamenii de rând, aceştia aveau să fie nevoiți curând să aleagă, la fel ca în Castilia, între convertire şi plecare.

— M-am grăbit deci s-o pornesc pe mare înspre Tetuan, unde am petrecut câteva luni; apoi am venit la Fès cu fiica mea cea mare şi cu ginerele meu, care are de gând să se stabilească aici pe lângă un unchi bijutier. A doua fată şi cu soțul ei au plecat, ca mai toți ai noştri, spre țara Marelui Turc[16], ocrotitorul nostru. Fie ca Cel de Sus să-i lungească zilele şi să-i acorde victoria asupra vrăjmaşilor noştri!

[16] Nume dat îndeobşte sultanului de la Constantinopol.

— Asta nădăjduim şi noi, încuviinţă mama. Dacă Dumnezeu binevoieşte să ne redea într-o bună zi ţara, sultanul va fi braţul Lui.

Pentru Salma, revanşa asupra castilienilor era desigur una dintre dorinţele cele mai arzătoare. Dar ceea ce îi ocupa deocamdată gândurile era mai puţin soarta Granadei, cât aceea a propriului ei cămin. Dacă arăta atâta bucurie la revederea Sarei, era pentru că-şi amintea cu cât succes o ajutase aceasta să-l recapete pe Mohamed când fusese cât pe ce să-l piardă, înainte de naşterea mea. De data asta, un simplu elixir nu era de ajuns; Salma ţinea să ceară sfat prezicătorilor şi, cum mama ei, grav bolnavă, n-o putea însoţi, se bizuia pe prezenţa liniştitoare a Bălţatei.

— Ce mai face vărul tău? întrebă aceasta.

— Ce îi dă Dumnezeu voie să facă!

Ambiguitatea formulei nu i-a scăpat, fireşte, evreicei. Şi-a pus mâna pe braţul mamei. Apoi şi una, şi cealaltă s-au uitat în acelaşi timp la mine cu coada ochiului, s-au îndepărtat câţiva paşi şi au început cu glas scăzut o discuţie din care n-am prins decât frânturi. În gura Salmei au revenit de câteva ori cuvintele „*rumiyya*” şi „vrăjitorie”, poate şi „leac”; evreica s-a arătat atentă şi liniştitoare.

Cele două femei şi-au dat întâlnire în acelaşi loc peste două zile, pentru a începe să colinde rând pe rând pe la toţi

prezicătorii. Am aflat-o chiar în ziua aceea, căci mama hotărâse că o voi însoți. Poate că nu voia să mă lase pe mâinile Wardei. Poate că socotea mai potrivit, în ochii tatei, dar şi ai vecinilor, să se deplaseze cu un copil alături, garanția vie a onestității alergăturilor ei. Pentru mine a fost, în orice caz, o experiență pe cât de minunată, pe atât de neaşteptată. Şi uneori, trebuie s-o recunosc, neliniştitoare.

Cea dintâi vizită pe care am făcut-o a fost la o ghicitoare pe nume Um-Bassar. Se spunea că sultanul din Fès îi cerea sfatul de fiecare dată când era lună nouă şi că ea îi făcuse vrăji unui emir care o amenința, lăsându-l orb. În ciuda renumelui, locuia într-o casă la fel de modestă ca a noastră, situată în *suk*-ul negustorilor de parfumuri, în fundul unei înguste galerii cu arcade. Era de ajuns să dai la o parte o draperie ca să intri în bârlogul ei. O slujnică negresă ne-a poftit să luăm loc într-o încăpere micuță, după care ne-a condus, la capătul unui culoar întunecos, într-o sală ceva mai mare. Um-Bassar stătea aşezată pe o uriaşă pernă verde, cu părul acoperit cu un batic de aceeaşi culoare, împodobit cu fir de aur, în spatele ei aflându-se o tapiserie care înfățişa cele douăzeci şi opt de lăcaşuri ale lunii, iar dinainte având o masă joasă pe care era pus un vas de lut smălțuit.

Mama se aşează în faţa ghicitoarei şi-i spuse încetişor ce anume o adusese acolo. Sara şi cu mine rămăseserăm mai înapoi, în picioare. Um-Bassar turnă apă în vas şi adăugă o picătură de ulei, peste care suflă de trei ori. Recită câteva formule de neînţeles, apoi privi atentă în vas, rostind cu voce cavernoasă:

— Djinnii sunt aici, unii vin pe uscat, alţii pe mare.

Deodată, se întoarse spre mine şi-mi făcu semn:

— Vino mai aproape!

Neîncrezător, nu m-am clintit din loc.

— Vino, nu te teme!

Mama mă linişti cu privirea. M-am apropiat cu pas temător.

— Apleacă-te peste masă!

Spectacolul, trebuie să recunosc, era destul de uimitor. Reflexele jucăuşe ale picăturilor de ulei pe faţa netedă a vasului dădeau iluzia unei mişcări neîntrerupte. Dacă priveai atent preţ de câteva clipe şi îţi lăsai imaginaţia să zburde, puteai observa tot soiul de fiinţe şi de obiecte.

— I-ai văzut pe djinnii care se agită?

— Da, am răspuns eu, evident.

Aş fi spus da oricare ar fi fost întrebarea, dar mama era cu urechile ciulite. Pentru scopul pe care şi-l propusese, pentru preţul pe care-l plătea, nu voia să fie dezamăgită.

Când Um-Bassar mi-a poruncit, m-am întors la locul meu. Ghicitoarea a rămas atunci nemişcată câteva clipe.

— Trebuie să aşteptăm ca djinnii să se potolească, sunt prea agitaţi, explică ea pe ton de confidenţă.

Se lăsă un lung moment de tăcere, apoi ea începu să vorbească cu djinnii. Le şuşotea întrebări, apoi se apleca deasupra vasului pentru a observa gesturile pe care ei le făceau cu mâna sau cu ochiul.

— Vărul tău se va întoarce la tine după trei semne, decretă ea, fără a preciza dacă era vorba de trei zile, trei săptămâni, trei luni sau trei ani.

Mama scoase din pungă o monedă de aur şi plecă, nedumerită şi gânditoare. Pe drumul de întoarcere, îmi ceru să nu spun nimănui nimic despre această vizită, nici măcar tatei, sub pedeapsa de a-i vedea pe djinni căţărându-se pe mine în somn.

O săptămână mai târziu, ne-am întâlnit iarăşi cu Bălţata în piaţa pătrată, aflată atât de aproape de casa noastră. Vizita ne-a dus de data asta la o locuinţă somptuoasă, situată nu departe de palatul sultanului. Încăperea în care am fost primiţi era mare şi înaltă, cu un tavan zugrăvit în azuriu şi aur. Înăuntru erau mai multe femei, toate grase şi înfăşurate în văluri, care n-au părut deloc încântate să mă vadă. Sporovăiră câteva clipe în legătură cu prezenţa mea

acolo, apoi una dintre ele se ridică greoaie, mă luă de mână şi mă instală într-un colţ îndepărtat al încăperii, făgăduindu-mi să-mi aducă jucării. N-am văzut urmă de jucării, dar n-am avut vreme să mă plictisesc, pentru că, după câteva clipe, Salma şi Sara au venit să mă ia de acolo.

Trebuie să spun chiar acum că am fost nevoit să aştept ani buni până să pot cunoaşte adevărul despre cele petrecute în ziua aceea.

Îmi amintesc doar că, plecând de acolo, mama şi cu Sara bombăneau necontenit, dar că, între două izbucniri de furie, făceau schimb de glume şi râdeau zgomotos. Îmi mai aduc de asemenea aminte că auzisem vorbindu-se în încăpere despre al-Amira, Prinţesa.

Era un personaj bizar. Văduvă după un văr al sultanului, meşteră în toate ştiinţele oculte, ea întemeiase o ciudată confrerie alcătuită doar din femei, unele alese pentru talentele lor de ghicitoare, altele pur şi simplu pentru frumuseţea lor. Oamenii cu o lungă experienţă a vieţii le numesc pe aceste femei *sahacat*, căci ele au obiceiul de a se folosi una de alta, lucru pe care nu l-aş putea exprima printr-un termen mai convenabil. Când o femeie vine să le vadă, ele o fac să creadă că sunt prietene cu anumiţi demoni, pe care îi împart în mai multe specii: demoni roşii, demoni albi, demoni negri. La rândul lor, ele îşi schimbă

vocea pentru a lăsa să se creadă că demonii vorbesc prin gura lor, aşa cum am spus în *Descrierea Africii*. Demonii ăştia le poruncesc adesea vizitatoarelor, atunci când ele sunt bine făcute, să se dezbrace şi să schimbe cu ei, adică, în realitate, cu Prinţesa şi cu acolitele sale, mângâieri amoroase. Dacă femeia acceptă să participe la acest joc, din prostie sau pentru că-i place, este poftită să facă parte din confrerie şi este organizat un somptuos banchet în cinstea ei, la care toate femeile dănţuiesc împreună în sunetele unei orchestre de negri.

Abia la vârsta de şaisprezece sau şaptesprezece ani am aflat povestea Prinţesei cu demoni. Doar atunci am ghicit ce anume le făcuse pe mama şi pe Sara să fugă de acolo atât de grăbite.

*

* *

În pofida acestei păţanii, Salma nu voia nicicum să-şi întrerupă căutarea. Dar, pentru vizita următoare, ea se arătă mult mai precaută în alegerea ghicitorului. Astfel, ne-am dus tustrei, câteva săptămâni mai târziu, la un om foarte respectat din oraş, un librar-astrolog care avea prăvălie în vecinătatea Marii Moschei a Karauiyinilor. Ne-a

primit la catul de sus, într-o încăpere care nu avea drept mobilier decât nişte cărţi înşirate pe rafturi de-a lungul pereţilor şi o rogojină pe jos, şi a ţinut să ne precizeze încă de la sosirea noastră că nu era nici magician, nici alchimist, ci căuta doar să citească semnele trimise de Dumnezeu creaturilor Sale. În sprijinul celor spuse, a citat câteva versete din Cartea Sfântă:

Există pe pământ semne, pentru cei cu credinţă neclintită.

Există semne şi în voi înşivă, au nu le vedeţi oare?

Există în Ceruri răsplata ce vă este menită

Şi tot astfel ameninţarea ce vă e sortită.

Dându-ne astfel asigurări referitoare la credinţa şi onorabilitatea sa, ne-a cerut să ne tragem înapoi până la capătul încăperii, şi-a făcut rogojina sul şi, cu ajutorul unei crete, a desenat pe jos mai multe cercuri concentrice. A desenat în cel dintâi o cruce, la extremităţile căreia a însemnat cele patru puncte cardinale, iar în interior a scris numele celor patru elemente. A împărţit apoi cel de-al doilea cerc în patru cvadranţi, iar fiecare cvadrant în şapte părţi, adică în total douăzeci şi opt de părţi, în care a înscris cele

douăzeci şi opt de litere ale alfabetului arab. În celelalte cercuri a aşezat cele şapte planete, cele douăsprezece luni ale anului latin şi diverse alte semne. Această operaţie, numită *zairaja*, este lungă şi complicată, iar eu nu mi-aş fi amintit de niciun amănunt dacă n-aş fi văzut-o desfăşurându-se de trei ori în faţa mea. Regret doar că n-am învăţat s-o fac eu însumi, căci dintre toate ştiinţele oculte, ea este singura ale cărei rezultate sunt indiscutabile, chiar şi în ochii unor *ulema*.

După ce şi-a isprăvit desenul, astrologul a întrebat-o pe mama ce căuta. A luat una câte una literele întrebării ei, le-a notat valoarea numerică şi, printr-un calcul foarte complicat, a găsit elementul natural căruia îi corespunde fiecare dintre litere. După o oră petrecută cu mâzgăliturile, răspunsul ne-a sosit în stihuri:

Va trece moartea, apoi valurile mării,
Atunci se vor întoarce femeia şi cu rodul ei.

Mama era atât de tulburată, că-şi pierdu graiul, iar omul încercă s-o liniştească:

— Când cineva vrea să cunoască viitorul, trebuie să se aştepte să dea uneori nas în nas cu moartea. Nu se află ea la capătul oricărei ursite?

Salma a mai găsit puterea să răspundă, tremurând, implorând parcă:

— La capăt, fără îndoială, numai că aici, ea apare la începutul prezicerii.

În chip de răspuns, omul îşi înalță ochii spre cer şi îşi întoarse palmele cu fața-n sus. Din gură nu i-a mai ieşit nicio vorbă, iar când mama a vrut să-i plătească, a refuzat cu un gest care nu admitea replică.

*

* *

Cea de-a patra vizită a fost cea care a pierdut-o pe Salma. Era vorba, de data asta, de unul dintre acei indivizi cărora la Fès li se zice *muazzimin*, renumiți pentru alungarea demonilor. Bunica, Domnul să aibă milă de ea! îl ridicase în slăvi pe acel om, care dăduse de hac, spunea ea, la mii de probleme mult mai încâlcite decât a noastră. În realitate, era atât de solicitat, încât am fost nevoiți să stăm două ceasuri în sala de aşteptare până să isprăvească treaba cu alte şase cliente.

De îndată ce Salma îşi expuse cazul, afişă un zâmbet binevoitor, jurându-se că peste şapte zile problema ei va fi dată uitării.

— Vărul tău are în cap un diavol minuscul pe care va trebui să-l alungăm. Dacă ar fi aici, l-aş vindeca pe loc. Dar am să-ți transmit puterea de a-l exorciza tu însăți. Te voi învăța o formulă pe care ai să i-o reciți deasupra capului în timp ce doarme, seara asta, mâine şi poimâine. Şi îți mai dau şi fiola asta cu parfum, din care ai să torni o picătură de fiecare dată când ai să rosteşti formula.

În prima seară, taică-meu a dormit la Salma, astfel că ei nu i-a fost deloc greu să-şi recite formula şi să toarne picătura de elixir. În a doua seară însă, s-a întâmplat ceea ce orice ființă cu un dram de judecată ar fi putut ghici. Mohamed era alături de Warda, iar maică-mea s-a strecurat tremurând în odaia lor. Tocmai se pregătea să toarne din lichid când concubina a scos un țipăt ascuțit, aşa că taică-meu s-a trezit şi, cu un gest de apărare, şi-a apucat fragilul agresor de tendon. Salma a căzut plângând.

Văzând fiola din mâna ei, Mohamed şi-a acuzat nevasta că e vrăjitoare, nebună, otrăvitoare şi, fără să mai aştepte zorii, i-a strigat de trei ori la rând: *„Anti talika, anti talika, anti talika”*, aducându-i astfel la cunoştintă că era de acum liberă şi divorțată.

Anul bocitoarelor

902 de la hegira
(9 septembrie 1496 – 29 august 1497)

În anul acela, Boabdil în persoană a venit în casa noastră pentru a prezenta condoleanțe. Vreau să zic în casa lui Khâli, deoarece locuiam cu el de când taică-meu o repudiase pe Salma. Sultanul rămas fără tron a intrat în sala de primire, urmat de un şambelan, de un secretar şi de şase gărzi înveşmântate ca la Alhambra. A murmurat câteva vorbe de circumstanță la urechea unchiului meu, care i-a strâns îndelung mâna, cedându-i apoi locul de pe divanul înalt, singurul din casă. Oamenii din suita lui rămăseseră în picioare.

Bunica murise în cursul nopții şi, încă din zori, granadinii din Fès începuseră să se perinde cu toții. Boabdil sosise fără să fie anunțat, cu mult înainte de rugăciunea de la amiază. Niciunul dintre cei de față nu avea o părere prea bună despre el, însă titlurile lui, fie ele şi fictive, încă mai impuneau respect foştilor săi supuşi. De altfel, nu era nicidecum un prilej de manifestare a resentimentelor sau de reglare a răfuielilor. Nu şi pentru Astaghfirullah care, intrat

la puțin timp în urma sultanului, nu-i aruncă acestuia nicio privire, se aşează pe prima pernă liberă şi începu să recite tare, cu glasul lui dogit, versetele cuvenite evenimentului.

Câteva buze se mişcau în ritmul rugăciunii, altele încremeniseră într-o mutră visătoare, uneori amuzată, iar altele sporovăiau neîntrerupt. În sala rezervată bărbaților, doar Khâli plângea. Parcă îl văd şi acum, de parcă ar căpăta consistență în fața mea. Mă văd în amintire şi pe mine, aşezat tot pe jos, fără urmă de bucurie, desigur, dar şi fără mare tristețe, ochii mei uscați şi nepăsători plimbându-se curioşi pe deasupra celor prezenți. De la Boabdil, devenit obez, la şeic, pe care anii şi exilul îl făcuseră să arate scheletic şi colțuros. Turbanul lui părea mai mare ca oricând. Era de-a dreptul imens. De fiecare dată când tăcea, se înălțau urletele dizgrațioase ale bocitoarelor cu chipul mânjit cu funingine, cu părul zbârlit, cu obrajii zgâriați până la sânge, în vreme ce într-un ungher din curtea interioară, bocitorii înveşmântați femeieşte, proaspăt raşi şi sulemeniți, îşi agitau febrili tamburinele pătrate. Pentru a-i face să tacă, Astaghfirullah reîncepu să psalmodieze, mai tare, mai fals, cu şi mai mult zel. La răstimpuri, un poet din cei ce recită pe stradă se ridica pentru a rosti pe un ton triumfător o elegie care slujise deja pentru alți o sută de dispăruți. Afară

s-a auzit un zgomot de cratițe: erau vecinele care aduceau hrana, căci nu se găteşte în casa unui defunct.

O sărbătoare, moartea. Un spectacol.

Tatăl meu nu şi-a făcut apariția decât la amiază, explicând în chip confuz că abia aflase trista veste. Toți se holbau la el într-un mod ciudat, toți se credeau obligați să-l salute cu răceală sau chiar să nu-l bage în seamă. Mă simțeam îndurerat. Aş fi vrut ca el să nu se afle acolo, să nu fie tatăl meu. Ruşinat de gândurile mele, am venit spre el, mi-am pus capul pe umărul lui şi nu m-am mai mişcat de acolo. Dar, în timp ce el mă mângâia uşor pe ceafă, am început să mă gândesc, nu prea ştiu de ce, la librarul-astrolog şi la prezicerea lui.

Astfel, moartea trecuse pe la noi. Fără să mi-o mărturisesc, eram întrucâtva mai liniştit că victima nu era nici mama, nici tata. Salma avea să-mi spună mai târziu că se temea să nu fiu eu. Ceea ce nu putea ea spune, nici măcar încet în inima ei, avea să cuteze să exprime doar bătrânul Astaghfirullah, e adevărat că printr-o parabolă.

După ce s-a ridicat în picioare spre a face elogiul răposatei, el s-a adresat mai întâi unchiului meu:

— Se povesteşte că un calif din vremea veche îşi pierduse mama, la care ținea aşa cum tu țineai la mama ta, şi că începuse să se tânguie fără nicio reținere. Un înțelept s-a

apropiat de el. „Principe al Drept-credincioşilor, i-a spus el, se cuvine să-I mulţumeşti Celui de Sus, căci ţi-a cinstit mama făcându-te să plângi la căpătâiul rămăşiţelor ei, în loc s-o umilească făcând-o pe ea să plângă peste trupul tău neînsufleţit.” Trebuie să-I mulţumeşti lui Dumnezeu atunci când moartea survine în ordinea firească a lucrurilor, şi să te laşi în seama înţelepciunii Sale, atunci când, din nefericire, se întâmplă altfel.

A continuat cu o rugăciune, pe care cei de faţă au murmurat-o împreună cu el. Apoi şi-a reluat fără pauză firul predicii:

— Prea adeseori, la funeralii, aud credincioşi şi credincioase blestemând moartea. Cu toate astea, moartea e un dar al Celui Preaînalt şi nu putem blestema ceea ce ne vine de la El. Cuvântul „dar” vi se pare provocator? Acesta este totuşi adevărul gol-goluţ. Dacă moartea n-ar fi inevitabilă, omul şi-ar fi pierdut întreaga viaţă ferindu-se de ea. El n-ar fi riscat nimic, n-ar fi încercat nimic, n-ar fi întreprins nimic, n-ar fi născocit nimic, n-ar fi construit nimic. Viaţa ar fi fost o convalescenţă veşnică. Da, fraţii mei, să-I mulţumim lui Dumnezeu că ne-a dăruit moartea, pentru ca viaţa să aibă un rost; noaptea, pentru ca ziua să aibă rost; tăcerea, pentru ca vorba să aibă rost; boala, pentru ca sănătatea să aibă rost; războiul, pentru ca pacea

să aibă rost. Să-I mulțumim că ne-a dăruit truda şi necazurile, pentru ca odihna şi bucuriile să aibă un rost. Să-I mulțumim, căci înțelepciunea Sa e infinită.

Cei de față rostiră în cor: *Alhamdulilah*! *Alhamdulilah*! Am băgat de seamă că unul dintre bărbați rămăsese tăcut, cu buzele strânse, cu mâinile crispate. Era Khâli.

— Mă temeam, mi-a explicat el mai târziu. Îmi ziceam: „Numai de n-ar depăşi limitele!" Din păcate, îl cunoşteam mult prea bine pe Astaghfirullah pentru a-mi face cea mai mică iluzie în privința asta.

De fapt, discursul a început imediat s-o ia razna.

— Dacă Dumnezeu mi-ar fi dăruit moartea, dacă m-ar fi chemat la El în loc să mă lase să trăiesc agonia oraşului meu, ar fi fost oare crud față de mine? Dacă Dumnezeu m-ar fi cruțat să văd cu ochii mei Granada captivă şi pe binecredincioşi dezonorați, ar fi fost El oare crud față de mine?

Şeicul ridică brusc tonul, făcându-i pe toți cei prezenți să tresară:

— Sunt cumva singurul de-aici care crede că moartea merită mai mult decât dezonoarea? Sunt oare singurul care strigă: „O, Doamne, dacă am dat greş în misiunea mea față de Comunitatea Credincioşilor, striveşte-mă cu mâna Ta atotputernică, izgoneşte-mă de pe fața pământului ca pe o

insectă dăunătoare. O, Doamne, judecă-mă chiar astăzi, căci conştiinţa mea e mult prea greu de dus. Tu mi-ai încredinţat cel mai frumos dintre oraşele Tale, Tu ai pus în mâinile mele viaţa şi cinstea musulmanilor, pentru ce nu mă chemi să-mi ceri socoteală”?

Khâli năduşise, la fel ca toţi cei din preajma lui Boabdil. Acesta era livid ca un spic de şofran. S-ar fi putut spune că sângele lui regal îl abandonase pentru a nu-i împărtăşi ruşinea. Dacă venise, la îndemnul vreunui sfetnic, pentru a mai strânge legăturile cu foştii săi supuşi şi a le putea curând cere să contribuie la cheltuielile curţii sale, încercarea se termina printr-un dezastru. Unul în plus. Ochii lui căutau cu disperare spre uşă, însă trupul prea greoi îi stătea prăvălit.

Să fi fost din milă, lehamite sau pur şi simplu din întâmplare că Astaghfirullah s-a hotărât deodată să-şi întrerupă violenta critică pentru a-şi relua rugăciunile? Unchiul meu a văzut aici intervenţia Providenţei. Astfel că, de îndată ce şeicul rosti: „Mărturisesc că nu există altă divinitate în afară de Dumnezeu, iar Mohamed este trimisul Său”, Khâli profită de ocazie pentru a sări de la locul lui şi a da semnalul de plecare spre cimitir. Femeile însoţiră giulgiul până în pragul uşii, fluturând năframe albe în semn de tristeţe şi de rămas-bun. Boabdil se făcu nevăzut printr-o

uşă ascunsă. De acum înainte granadinii din Fès puteau muri liniştiți: silueta lăbărțată a sultanului nu avea să mai vină să le tulbure ultimul drum.

*

* *

Condoleanțele se prelungiră vreme de încă şase zile. Împotriva durerii stârnite de dispariția unei ființe dragi, ce alt leac mai bun poate fi decât epuizarea? Primii vizitatori veneau din zori; ultimii plecau cu mult după căderea nopții. Din a treia seară începând, cei din familie deja nu mai aveau lacrimi să plângă, uitau uneori de ei ajungând să zâmbească sau să râdă, lucru pe care cei de față nu scăpau prilejul să-l critice. Singurele care rezistau erau bocitoarele, care credeau că vor primi plată mai consistentă dacă se tânguiau mai tare. La patruzeci de zile de la deces, condoleanțele reîncepură după acelaşi ceremonial, vreme de trei zile.

Săptămânile astea de doliu au fost prilejul nimerit pentru tatăl şi unchiul meu ca să schimbe câteva vorbe de împăcare. Nu era încă o apropiere, departe de aşa ceva, iar mama s-a ferit să-i iasă în cale celui ce o repudiase. Mie însă, prin prisma vârstei mele de opt ani, mi s-a părut că desluşesc o geană de speranță la orizont.

Între alte subiecte, tata şi unchiul discutaseră despre viitorul meu. Căzuseră de acord că venise vremea să încep şcoala. Alţi copii se duceau la şcoală mai târziu, eu însă dădeam, se pare, semne de inteligenţă precoce şi nu avea niciun rost să mă lase toată ziua acasă în compania femeilor. Aş putea să mă moleşesc, bărbăţia mea ar putea avea de suferit. Veniră să-mi explice acest lucru unul după altul şi mă însoţiră amândoi, solemn, într-o dimineaţă, la moscheea din cartier.

Învăţătorul, un tânăr şeic purtând turban şi având o barbă aproape blondă, mă puse să recit Fatiha, prima *surată* din Carte. Am făcut-o fără să dau greş, fără urmă de şovăială. Se arătă mulţumit:

— Rostirea lui e bună, memoria e precisă; nu va fi nevoie de mai mult de patru-cinci ani ca să înveţe Coranul pe de rost.

Eram destul de mândru, căci ştiam că mulţi elevi îşi petreceau şase sau chiar şapte ani cu învăţarea lui. După ce voi fi învăţat pe de rost Cartea lui Dumnezeu, aveam să pot intra la colegiu, unde se învaţă diversele ştiinţe.

— Îl voi mai învăţa şi câteva principii de ortografie, de gramatică şi de caligrafie, preciză dascălul.

Când a fost întrebat ce retribuţie doreşte, a făcut un pas îndărăt:

— Retribuția mi-o aştept doar de la Cel de Sus.

Adăugă totuşi că fiecare părinte de elev dădea ce putea la şcoală în momentul sărbătorilor, aducând un dar mai serios la sfârşitul ultimului an, cu prilejul Marii Recitări.

Făgăduindu-mi să țin minte cât mai curând cele o sută paisprezece *surate*, am început să urmez cu asiduitate, cinci zile pe săptămână, cursurile şeicului. În clasa mea erau nu mai puțin de optzeci de băieți, de la şapte la paisprezece ani. Fiecare elev venea la şcoală îmbrăcat cum dorea, dar nimănui nu i-ar fi trecut prin cap să poarte straie luxoase, din mătase sau brodate, în afară de anumite ocazii. Oricum, fiii prinților şi ai mai-marilor din regat nu veneau la şcolile de pe lângă moschei. Ei căpătau acasă învățătură de la un şeic. Cu această singură excepție, erau la şcoală băieți de diverse condiții, fii de cadii, de notari, de ofițeri, de funcționari regali sau municipali, de prăvăliaşi şi de meşteşugari; chiar şi câțiva fii de robi trimişi de stăpânii lor.

Sala era mare, cu gradene. Cei mai mari se aşezau în fund, cei mai mici în față, fiecare cu planşeta lui, pe care scria versetele din ziua respectivă la dictarea dascălului. Acesta ținea deseori în mână o trestie, de care nu ezita să se slujească atunci când vreunul dintre noi lăsa să-i scape o înjurătură sau făcea vreo greşeală gravă. Dar niciun elev nu-

i purta pică şi nici el nu păstra niciodată supărare până a doua zi.

În ziua sosirii mele la şcoală, m-am aşezat, cred, în rândul al treilea. Destul de aproape pentru a-l vedea şi a-l auzi pe învățător, destul de departe pentru a fi la adăpost de întrebările şi de inevitabilele sale mânii. Alături de mine se afla cel mai drăcos dintre toți copiii din cartier: Harun, zis Iscoditorul. Era de vârsta mea, avea pielea foarte oacheşă, haine uzate şi cârpite, dar mereu curate. Încă de la prima încăierare, am devenit prieteni, pe viață şi pe moarte. Nimeni nu-l vedea fără să-l întrebe despre mine, nimeni nu mă vedea fără să se mire că el nu era acolo. Împreună cu el aveam să explorez oraşul Fès, dar şi adolescența mea. Mă simțeam străin, dar el simțea că oraşul îi aparține, că e creat pentru el, doar pentru ochii lui, doar pentru picioarele lui, doar pentru inima lui. Şi se oferea să-l împartă cu mine.

E adevărat că el aparținea, prin naştere, celei mai generoase dintre bresle.

Anul lui Harun Iscoditorul

903 de la hegira
(30 august 1497 – 18 august 1498)

În anul acela, Melilla a căzut în mâinile castilienilor. O flotă venise să atace oraşul, dar l-a găsit pustiu, părăsit de locuitorii săi, care se refugiaseră spre dealurile învecinate, luându-şi şi bunurile cu ei. Creştinii s-au făcut stăpâni peste oraş şi au început să-l fortifice. Dumnezeu ştie dacă îl vor mai părăsi cândva!

La Fès, refugiații granadini s-au speriat. Aveau impresia că duşmanul era pe urmele lor, că îi va vâna chiar şi în inima ținuturilor islamului şi până la capătul lumii.

Neliniştea sporea printre ai mei, dar eu eram încă prea puțin atins, prins cu totul de învățătură şi de prieteniile care atunci se năşteau.

*

* *

Când Harun a venit la mine acasă prima oară, încă foarte timid, şi l-am prezentat unchiului meu spunându-i cărei bresle îi aparținea familia lui, Khâli a luat în mâinile sale mâinile prietenului meu, mai subțiri, dar deja mai bătătorite, şi a rostit aceste vorbe care, pe moment, m-au făcut să zâmbesc:

— Dacă frumoasa Şeherazada le-ar fi cunoscut, ar fi consacrat o noapte liniştită istorisirii poveştii lor, ar fi

amestecat şi nişti djinni, nişte covoare zburătoare şi felinare fermecate, iar înainte de ivirea zorilor, ar fi preschimbat în mod miraculos căpetenia lor în calif, cocioabele în palate şi straiele de trudă în veşminte de mare preţ.

Aceştia erau hamalii din Fès. Trei sute de bărbaţi, cu toţii oameni simpli, foarte săraci, aproape toţi fără ştiinţă de carte, şi care ştiuseră totuşi să devină breasla cea mai respectată din cetate, cea mai unită, cea mai bine organizată.

În fiecare an, şi astăzi încă, ei îşi aleg un şef, un staroste care se ocupă cu minuţiozitate de organizarea treburilor. El este cel care, la început de săptămână, îi indică pe cei ce vor munci şi pe cei ce se vor odihni, potrivit cu activitatea caravanelor, starea în care se află *suk*-urile, şi disponibilitatea colegilor. Banii pe care îi câştigă un hamal în cursul zilei, el nu îi ia acasă, ci îi depune în întregime într-un fel de vistierie comună. La sfârşit de săptămână, banii sunt împărţiţi în mod egal între cei care au muncit, cu excepţia unei părţi rezervate acţiunilor de binefacere ale breslei, care sunt în număr mare şi generoase: când unul dintre ei a murit, ei se ocupă de familie, ajutând-o pe văduvă să-şi găsească un nou soţ, se ocupă de copiii de vârstă fragedă până ce ajung şi aceştia să aibă o meserie. Fiul unuia dintre ei este fiul tuturor. Banii din vistierie

slujesc de asemenea celor care se căsătoresc: toți contribuie dând o sumă care să-i ajute să se aşeze la casa lor.

Starostele hamalilor discută în numele lor cu sultanul şi cu colaboratorii acestuia. El a obținut astfel ca hamalii să nu plătească nici dări, nici impozit pe sare, iar pâinea să le fie coaptă pe gratis în cuptoarele oraşului. Pe deasupra, dacă vreunul dintre ei făptuieşte, din nenorocire, o crimă care se pedepseşte cu moartea, el nu este executat în public la fel ca alți ucigaşi, ca să nu facă breasla de ruşine. În schimb, starostele are datoria de a cerceta fără îngăduință cinstea fiecărui nou candidat, spre a înlătura orice individ suspect. Reputația hamalilor a devenit aşadar atât de bună, încât comercianții se văd siliți să li se adreseze lor pentru a-şi desface mărfurile. Astfel, negustorii de ulei care vin de la țară la *suk* cu oale de toate mărimile, recurg la hamali specializați care verifică ei înşişi capacitatea vaselor şi calitatea produselor şi se pun chezaşi pe lângă cumpărători. Tot astfel, când un neguțător pune la bătaie un nou fel de țesătură, face apel la hamali care fac pe vestitorii lăudând utilitatea mărfii sale. Pentru fiecare activitate, hamalul percepe o sumă precisă, potrivit unui tarif stabilit de staroste.

Niciun om, fie el şi prinț, nu cutează niciodată să caute nod în papură unuia dintre ei, căci ştie bine că ar trebui

atunci să se lupte cu întreaga breaslă. Deviza lor este una dintre spusele Profetului: „Ajută-ți fratele, fie el asupritor sau asuprit”; numai că ei interpretează aceste cuvinte aşa cum o făcuse şi Trimisul când I se spusese: „Pe asuprit îl vom ajuta, e de la sine înțeles. Dar pe asupritor, cum ar trebui să-l ajutăm?” Or, acesta răspunsese: „Îl veți ajuta căpătând întâietate asupra lui şi împiedicându-l să facă rău”. Aşa că era lucru rar ca un hamal să ajungă să provoace o încăierare în *suk*-urile din Fès, căci se găsea mereu un înțelept printre frații săi ca să-l aducă înapoi la dreapta chibzuială.

Aşa erau aceşti oameni. Atât de umili şi, cu toate astea, atât de mândri. Atât de săraci şi, totuşi, atât de mărinimoşi. Atât de departe de palate şi fortărețe şi, cu toate astea, atât de iscusiți în a se conduce. Da, aşa era soiul de oameni căruia îi aparținea prietenul meu cel mai bun.

În fiecare zi, la cea dintâi licărire a zorilor, Harun Iscoditorul venea să mă ia pentru a străbate alături de mine cele câteva sute de paşi care duceau de la casa lui Khâli până la şcoală. Uneori făceam schimb de bârfe, alteori repetam versetele studiate în ajun. Adesea nu spuneam nimic, eram prieteni pe tăcute.

Într-o dimineață, când am făcut ochi, l-am văzut în odaia mea, stând aşezat la picioarele cufărului-pat pe capacul

căruia eram culcat. Am tresărit, temându-mă că am întârziat la şcoală şi gândindu-mă deja la trestia dascălului care avea să şuiere căzându-mi peste pulpele picioarelor. Harun m-a liniştit cu un zâmbet.

— Azi e vineri, şcoala e închisă, dar străzile sunt slobode, ca şi grădinile. Ia-ți un codru de pâine şi o banană şi ne întâlnim apoi la capătul uliței.

De atunci, doar Dumnezeu mai ştie câte raite am dat pretutindeni. Adesea ne începeam plimbarea din Piața Miracolelor. Nu ştiu dacă ăsta era adevăratul ei nume, dar aşa îi spunea Harun. Nu se afla acolo pentru noi nimic de cumpărat, nimic de cules, nimic de mâncat. Aveai doar la ce să te uiți, ce să adulmeci şi ce să auzi.

Mai întâi, falşii bolnavi. Unii se prefăceau atinşi de epilepsie, îşi țineau capul cu amândouă mâinile şi-l scuturau tare, lăsând să le atârne fălcile şi să li se răsfrângă buzele, apoi se rostogoleau pe jos într-un mod atât de dibaci, încât nu-şi provocau niciodată vreo zgârietură şi nu răsturnau niciodată strachina aşezată alături, în care-şi primeau obolul. Alții pretindeau că sunt bolnavi de pietre la măruntaie şi gemeau necontenit, prefăcându-se a fi pradă unor dureri atroce, în afară de momentele în care Harun şi cu mine le eram singurii spectatori. Mai erau şi dintre cei care-şi etalau privirilor plăgi şi pustule. Îmi întorceam

repede fața la vederea lor, căci mi se spusese că era de ajuns să le priveşti ca să te căptuşeşti cu răul cu pricina.

Mai erau în piața aceea numeroşi scamatori, care cântau cântece naive şi vindeau oamenilor ce le dădeau crezare bucățele de hârtie care conțineau, pretindeau ei, niscaiva formule magice în stare să tămăduiască tot soiul de beteşuguri. Mai erau şi vracii ambulanți care vindeau leacuri miraculoase şi care se fereau să treacă de două ori prin acelaşi oraş. Erau de asemenea dresori de maimuțe care se distrau speriind femeile însărcinate, sau îmblânzitori de şerpi care-şi înfăşurau dihăniile în jurul gâtului. Harun nu se temea să se apropie de ei. Eu însă eram pe cât de speriat, pe atât de scârbit.

În zilele de sărbătoare, veneau povestaşii. Mi-aduc aminte mai cu seamă de un orb al cărui toiag dănțuia în ritmul isprăvilor lui Hellul, erou al războaielor din Andaluzia, sau ale faimosului Antar Ibn Şaddad, cel mai viteaz dintre arabi. Odată, pe când evoca iubirile lui Antar cel negru şi ale frumoasei Abla, s-a întrerupt ca să întrebe dacă printre cei de față se aflau copii sau femei. Toți, copii şi femei, s-au îndepărtat cu părere de rău, cu capul plecat. În ce mă priveşte, am mai adăstat câteva clipe, cât să-mi cruț amorul propriu. O sută de priviri dojenitoare s-au întors atunci în direcția mea. Nefiind în stare să le țin piept, mă

pregăteam s-o iau din loc, dar, făcându-mi cu ochiul, Harun îmi dădu de înțeles că nici prin gând nu-i trecea să plece. Îşi puse o mână pe umărul meu, cealaltă în şold şi nu se mai clinti din loc. Povestaşul îşi continuă istorisirea. L-am ascultat până ce a ajuns la ultima sărutare. Şi abia după ce gloata s-a împrăştiat, ne-am reluat şi noi preumblarea.

Piața Miracolelor era la răscrucea mai multor ulițe foarte umblate. Una dintre ele, înțesată de librari şi de scribi publici, se deschidea spre spațiul din fața Marii Moschei; o alta îi adăpostea pe negustorii ce vindeau tot felul de încălțări şi de conduri; o a treia era plină de hățuri, şei şi chingi; cea de a patra era pentru noi un loc de trecere consacrat. Acolo se găseau lăptarii, ale căror prăvălii erau împodobite cu vase din majolică mult mai de preț decât produsul dinăuntru, care se vindea. Nu la ei ne duceam noi, ci la aceia care, stând în uşa dughenei, cumpărau seara pe preț de nimic laptele care rămăsese nevândut, îl luau acasă, îl lăsau la închegat în cursul nopții şi-l vindeau din nou dimineața, rece şi îndoit cu apă. O băutură răcoritoare şi sățioasă, care nu pricinuia prea mare neajuns nici pungii, nici conştiinței credincioşilor musulmani.

*

* *

Pentru Harun şi pentru mine, descoperirea oraşului Fès abia stătea să înceapă. Aveam să-i scoatem vălurile unul câte unul, ca unei mirese în odaia de nuntă. Am păstrat din anul acela mii de amintiri care mă aduc înapoi, când vine vremea evocării, la candoarea lipsită de griji a celor nouă ani cât aveam pe atunci. Totuşi mă văd silit s-o povestesc aici pe cea mai dureroasă dintre ele, căci, dacă aş trece-o sub tăcere, aş da greş în datoria mea de martor fidel. Plimbarea începuse în ziua aceea precum toate celelalte. Harun voia să-şi bage nasul peste tot, nici eu nefiind mai puțin curios. Ştiam că există în zona de apus a oraşului un cartier mic numit el-Mers, despre care dascălul nostru nu vorbea decât cu o mutră preocupată. Era oare departe? Era primejdios? Alții s-ar fi oprit la aceste amănunte; noi ne mulțumeam să mergem.

Ajungând în cartierul acela, spre amiază, am priceput lesne despre ce era vorba. Pe ulițe, stăteau femei rezemate de fațade sau de porți deschise, care nu puteau fi decât cele ale unor cârciumi. Harun imita atitudinea aţâţătoare a unei prostituate. Am râs. La rândul meu, imitam legănatul din şolduri al unei matroane.

Şi dacă ne-am duce să vedem ce se află în tavernele alea? Ştiam că nu era cu putinţă să pătrundem acolo, dar puteam măcar să azvârlim pe furiş o privire.

Ne apropiem aşadar de prima dintre ele. Uşa stă întredeschisă. Ne întindem căpşoarele spre interior. E întuneric. Nu desluşim decât o înghesuială de clienţi. În mijloc, o bogată coamă de păr roşcat. Nimic altceva, căci oamenii ne-au zărit, aşa că o zbughim de acolo, drept spre cârciuma de pe strada alăturată. Nici aici nu e mai lumină, dar ochii ni se deprind iute. Numărăm patru capete cu coamă bogată şi vreo cincisprezece muşterii. În a treia crâşmă, avem vreme să desluşim câteva chipuri, câteva cupe sclipitoare, câteva carafe. Jocul continuă. Capetele noastre inconştiente se vâră în a patra crâşmă. E mai lumină aici, ni se pare nouă. Desluşim lângă uşă un chip. Barba asta, profilul ăsta, înfăţişarea asta, ale cui sunt oare? Îmi trag capul înapoi şi o pornesc în goană pe uliţă. Nu fug nici de cârciumari, nici de slugile care îi aruncă afară pe scandalagii. Chipul pe care vreau să-l las departe, în urma mea, este cel al tatălui meu stând în crâşmă la o masă şi având alături nişte bucle despletite. Eu l-am văzut, Harun cu siguranţă l-a recunoscut. Oare el ne-a zărit? Nu cred.

De atunci, mi s-a întâmplat de mai multe ori să merg prin taverne şi cartiere mai sordide decât el-Mers. Numai că

în ziua aceea, pământul mi-a fugit de sub picioare. Parcă ar fi venit ziua Judecății de Apoi. Mi-era ruşine, mi-era rău. Nu conteneam să fug, cu lacrimile şiroaie pe obraji, cu ochii aproape închişi, cu gâtul sugrumat, cu respirația tăiată.

Harun mă urma, fără să-mi vorbească, fără să mă atingă, fără să vină măcar mai aproape. A aşteptat să cad sfârşit de oboseală, să mă aşez pe pragul unei dughene închise. S-a aşezat lângă mine, tot fără să scoată o vorbă. Şi apoi, după ce s-a scurs un ceas întreg, când mă ridicam, mai liniştit, s-a sculat şi el în picioare şi, pe nesimțite, mi-a îndreptat paşii pe drumul de întoarcere. Abia când am ajuns, în amurg, aproape de casa lui Khâli, Harun a deschis gura pentru prima oară:

— Bărbații s-au dus întotdeauna la crâşmă; bărbaților le-a plăcut întotdeauna vinul. Dacă n-ar fi aşa, de ce ar fi trebuit ca Dumnezeu să-l interzică?

A doua zi, l-am reîntâlnit pe Harun Iscoditorul fără să fiu stingherit. De întâlnirea cu tata mă temeam eu. Din fericire, trebuia să plece la țară, unde căuta un teren de luat în arendă. S-a întors peste câteva săptămâni, însă soarta ne înecase deja necazurile, şi pe ale mele şi pe ale lui, în nenorociri încă şi mai mari.

Anul inchizitorilor

904 de la hegira
(19 august 1498 – 7 august 1499)

În anul acela, Hamed dezrobitorul a murit, supus fiind la tortură într-o temniță din Alhambra; avea nu mai puțin de optzeci de ani. Nimeni nu era mai iscusit decât el în a obține eliberarea unui captiv, dar, când a fost vorba să se elibereze pe sine, cuvintele lui şi-au pierdut puterea. Era un bărbat cucernic şi devotat, iar dacă i s-a întâmplat vreodată să se înşele în judecățile sale, intențiile i-au fost, până în cea din urmă zi, la fel de curate ca ale unui copil. A murit sărac, fie ca Domnul să-i bucure acum ochii cu bogățiile Raiului!

Mii de alte persoane au fost date chinurilor odată cu el. De mai multe luni, veştile cele mai îngrijorătoare ne ajungeau la urechi venind dinspre fosta noastră patrie, dar puțini erau cei care prevedeau catastrofa ce avea să se abată asupra celor din urmă musulmani din Andaluzia.

Totul începuse cu sosirea la Granada a unui grup de inchizitori, călugări fanatici care au proclamat din capul locului că toți creştinii convertiți la islam erau datori să se întoarcă la religia de început. Câteva persoane s-au

resemnat, dar majoritatea s-au opus, amintind de înțelegerea încheiată înainte de căderea oraşului, care le garanta în mod special convertiților dreptul de a rămâne musulmani. Fără niciun rezultat. Pentru inchizitori, clauza asta era nulă. Orice om care fusese botezat şi care refuza să redevină creştin era considerat renegat şi, ca atare, pasibil de pedeapsa cu moartea. Spre a-i intimida pe recalcitranți, au fost înălțate câteva ruguri, aşa cum se făcuse cândva pentru evrei. Câțiva orăşeni au abjurat. Alții, puțin numeroşi, şi-au spus că era mai bine să fugă, fie şi aşa târziu, înainte să se închidă capcana. N-au putut lua cu ei decât straiele pe care le purtau.

Inchizitorii au decretat apoi că orice persoană care avea un creştin printre strămoşi trebuia să fie obligatoriu botezată. Unul dintre cei dintâi vizați a fost chiar Hamed. Bunicul său fusese un rob creştin care alesese să recunoască Credința în islam. Astfel că soldații castilieni, însoțiți de un inchizitor, veniră într-o seară la casa lui, în cartierul nostru Albaicin. Alertați, vecinii bătrânului coborâră în stradă încercând să împiedice arestarea acestuia. În zadar. A doua zi, alte persoane, dintre care două femei, au fost înhățate în alte cartiere ale oraşului. De fiecare dată, oamenii se adunau, înghesuindu-se unii în alții, iar soldații erau nevoiți să scoată spadele din teacă

spre a-şi croi drum. Dar incidentele s-au ţinut lanţ mai cu seamă la Albaicin. Nu departe de fosta noastră casă, o biserică nou construită a fost incendiată. În chip de represalii, două moschei au fost devalizate. Oricui îi sărea uşor muştarul din pricina credinţei.

Într-o zi s-a aflat că Hamed murise în temniţă, ca urmare a chinurilor la care fusese supus de inchizitori. Refuzase până la capăt convertirea, mulţumindu-se să amintească de înţelegerea semnată de suveranii creştini.

Când vestea morţii sale s-a răspândit, pe străzi au răsunat chemări la luptă. Dintre toţi oamenii de vază ai cartierului Albaicin, Hamed singur rămăsese pe loc, nu ca să se apropie de duşman, ci pentru a-şi continua misiunea căreia îi închinase viaţa: dezrobirea musulmanilor captivi. Date fiind nobila sa activitate şi vârsta sa, dată fiind ura ţinută în frâu până atunci în cartier, reacţia musulmanilor nu s-a lăsat aşteptată. S-au înălţat bariere în calea duşmanilor, au fost masacraţi soldaţi, funcţionari, călugări. A fost o adevărată răzmeriţă.

Desigur, orăşenii nu erau în măsură să ţină piept armatei de ocupaţie. Cu câteva arbalete, câteva săbii, ceva lănci şi câteva bâte, ei interziseră trupelor castiliene accesul în Albaicin şi începură să se organizeze într-o mică armată spre a duce războiul sfânt. Însă, după două zile de lupte, au

fost striviți. Şi a început masacrul. Autoritățile proclamară că toți musulmanii aveau să fie executați pentru rebeliune împotriva suveranilor, adăugând în chip insidios că ar putea scăpa doar cei care s-ar fi convertit la creştinism. Străzi întregi din populația Granadei s-au lăsat atunci botezate. În unele sate din munții Alpujarras, țăranii s-au răzvrătit; au putut rezista doar câteva săptămâni; s-a spus chiar că izbutiseră să-l omoare pe seniorul din Córdoba care conducea expediția împotriva lor. Dar nici acolo rezistența nu putea să țină la nesfârşit. Sătenii s-au văzut nevoiți să cadă la învoială: câteva sute de familii au căpătat dreptul de a pleca şi au venit să se instaleze la Fès; câteva persoane s-au refugiat în munți, jurându-se că nimeni nu le va da de urmă; toți ceilalți au primit botezul. Nimeni nu mai putea spune „*Allahu akbar*" pe pământul Andaluziei, unde, vreme de opt veacuri, glasul muezinului îi chemase pe fideli la rugăciune. Nimeni nu mai putea recita *Fatiha* la mormântul părintelui său. Cel puțin nu în public, căci acei musulmani convertiți cu de-a sila refuzau să-şi renege religia.

Ei au trimis la Fès mesaje sfâşietoare. *Fraților,* spunea una dintre epistolele lor, *dacă la căderea Granadei am dat greş cu datoria noastră de a porni în pribegie, a fost doar din lipsă de mijloace, căci noi suntem cei mai săraci şi mai slabi dintre andaluzi. Astăzi, am fost nevoiți să acceptăm botezul*

spre a salva viețile soțiilor şi copiilor noştri, dar ne este teamă că vom stârni mânia Celui de Sus în ziua Judecății şi că vom avea parte de chinurile Gheenei. De aceea vă implorăm, pe voi, frații noştri plecați departe, să ne ajutați cu sfaturile voastre. Întrebați-i pentru noi pe doctorii voştri în Legea Sfântă ce trebuie să facem, căci grija noastră este imensă.

Înduioşați, pribegii granadini veniți la Fès au ținut în anul acela numeroase consfătuiri, unele în casa lui Khâli. Asistau la ele oameni de vază, oameni de rând, dar mai cu seamă numiții *ulema*, teologii, versați în cunoaşterea Legii. Unii veneau de departe spre a face cunoscute roadele cercetărilor şi cugetărilor lor.

Îmi amintesc astfel că l-am văzut venind într-o zi pe muftiul din Oran, un bărbat de vreo patruzeci de ani cu un turban abia mai puțin impunător decât cel al lui Astaghfirullah, dar pe care-l purta cu o anume bonomie. Cu mai multă politețe decât de obicei, unchiul meu l-a întâmpinat la capătul străzii şi, în tot cursul reuniunii, cei de față s-au mulțumit să-i pună întrebări fără a se încumeta să discute cu el sau să-i pună la îndoială răspunsurile. Este adevărat că problema, aşa cum o punea el, cerea o profundă cunoaştere a Legii şi a Tradiției, dar şi un mare curaj în interpretare: a accepta ca sute de mii de musulmani să

renege credința în Profet era de neconceput; a cere unei populații întregi să moară pe rug era monstruos.

Mi-aduc de asemenea aminte de vorbele oranezului, rostite cu voce caldă şi senină:

— Fraților, ne aflăm aici, Domnul fie lăudat, pe pământ al islamului şi ne purtăm cu mândrie credința ca pe o diademă. Să ne ferim să-i umilim pe cei care-şi poartă religia ca pe un tăciune aprins în palmă.

A continuat:

— Când le veți trimite mesaje, vorbele voastre să fie prudente şi măsurate. Gândiți-vă că s-ar putea aprinde rugul cu epistola voastră. Nu-i condamnați pentru botezul lor; invitați-i doar să rămână, în pofida a toate, fideli islamului şi să-i învețe pe fiii lor ce înseamnă el. Dar nu înainte de pubertate, nu înainte de vârsta la care poți păstra o taină, căci un copil poate da la iveală, printr-o vorbă imprudentă, adevărata credință a părinților săi şi le poate aduce astfel moartea.

Şi dacă acei nefericiți erau siliți să bea vin? Şi dacă erau poftiți să mănânce carne de porc pentru a verifica dacă mai sunt sau nu musulmani?

— S-o facă, dacă sunt siliți, zise muftiul, dar să protesteze în inimile lor.

Şi dacă li se impunea să-L insulte pe Profet? Domnul să-l facă parte de rugăciunea şi de mântuirea Sa.

— S-o facă, dacă sunt siliți, repetă el, dar să spună contrariul în inimile lor.

Acestor oameni care, din pricină că nu se strămutaseră, trăiau cea mai cumplită dintre torturi, muftiul le dădu numele de *Ghuraba*, Străini, referindu-se la Cuvântul Trimisului lui Dumnezeu: „Islamul a început străin şi va sfârşi străin. Raiul este al Străinilor”.

*

* *

Pentru a-i chema pe musulmanii din toate ținuturile să-i salveze pe acei nefericiți, comunitatea granadină din Fès a hotărât să trimită nişte soli la principalii suverani ai islamului, Marele Turc, noul Sufiu al Persiei, sultanul din Egipt şi mulți alții de mai mică însemnătate. Avându-se în vedere funcțiile pe care le ocupase la Alhambra, Khâli a fost pus să alcătuiască scrisorile oficiale, cu formulele de rigoare; a mai fost însărcinat să ducă el însuşi cel mai important dintre acele mesaje, şi anume pe cel adresat stăpânului din oraşul cel mare al Constantinopolului. De îndată ce a fost astfel desemnat, unchiul meu i-a făcut o vizită sultanului

din Fès, dar şi lui Boabdil, obținând de la ei scrisori de recomandare şi de acreditare.

De fiecare dată când evoc această călătorie, mă încearcă o strângere de inimă, chiar şi astăzi, deşi am cunoscut de atunci ținuturile cele mai ciudate şi locurile cele mai inaccesibile. Visasem dintotdeauna să cunosc Constantinopolul şi, aflând că unchiul meu Khâli se va duce acolo, tropăiam de nerăbdare. Suceam şi învârteam pe toate fețele problema asta în minte, tot întrebându-mă dacă puteam cumva trage nădejde că, la zece ani cât aveam atunci, aş putea lua şi eu parte la călătorie. Fără să mă amăgesc de unul singur, mi-am deschis inima în fața unchiului meu. Or, mare mi-a fost surpriza când mi-a zis, deschizând brațele în semn de bun venit:

— Unde aş putea oare găsi un mai bun însoțitor?

În ciuda tonului ironic, era vizibil încântat de idee. Mai rămânea să-l conving pe tata.

În anul acela, Mohamed se afla adesea în afara oraşului, căutând un loc de luat în arendă spre a duce o existență paşnică, departe de zarvă, departe de bârfe, departe de ochi mustrători. Timp de două săptămâni încheiate, l-am aşteptat aşadar zi de zi, cerând întruna veşti despre el de la Warda şi de la Mariam. Ele n-aveau habar de nimic. Ca şi mine, aşteptau.

Când, în cele din urmă, a sosit, m-am năpustit asupra lui şi am început să turui atât de repede, încât a trebuit de mai multe ori să mă pună s-o iau de la capăt. Din păcate, m-am ales imediat cu un refuz definitiv. Poate că s-ar fi cuvenit să aştept să-i înfăţişeze Khâli călătoria, în felul său. El ar fi putut lăuda grăitor avantajele unui asemenea periplu. Poate că Mohamed ar fi acceptat atunci, pentru a nu-l supăra pe unchiul meu cu care tocmai se împăcase. Mie îmi putea zice „nu” fără s-o ia pe departe. A pretextat primejdiile călătoriei, mi-a numit oameni care nu s-au mai întors niciodată, mi-a vorbit de studiile mele, pe care ar fi trebuit să le întrerup pentru a pleca. Cred totuşi că adevăratul motiv era că mă simţea prea apropiat de unchiul meu, de familia mamei mele, în general, şi că se temea să nu-i scap complet. Neputând argumenta, l-am implorat să vorbească despre acest lucru cu Khâli, dar el a refuzat fie şi numai să-l întâlnească.

Timp de o săptămână, m-am trezit în fiecare dimineaţă cu ochii roşii ca focul şi cu perna umedă. Ca să mă împace, unchiul mi-a jurat că îl voi însoţi în viitoarea călătorie; avea să se ţină de cuvânt.

A sosit şi ziua plecării. Khâli trebuia să se alăture unei caravane de negustori care plecau spre Oran, urmând apoi să se îmbarce. Încă din zori, granadinii au venit în număr

mare să-i ureze o misiune reuşită şi să contribuie cu câteva monede din aur la cheltuieli. În ce mă priveşte, mă plictiseam într-un colţ, când iată că veni să se aşeze lângă mine un bătrân cu ochi şireţi. Era nimeni altul decât Hamza, bărbierul care îmi făcuse circumcizia. Mi-a cerut veşti despre tatăl meu şi a deplâns moartea dezrobitorului pe care-l întâlnise ultima oară la noi acasă, la Albaicin. S-a interesat apoi de învăţătura mea, de *surata* pe care o studiam atunci şi s-a pornit să mi-o recite. Prezenţa lui era plăcută, astfel că am stat la taifas cu el o oră încheiată. Mi-a povestit că pierduse, pribegind, cam tot ce izbutise să pună deoparte, dar că acum putea, slavă Domnului! să se îngrijească de nevoile nevestelor lui. Începuse din nou să lucreze, doar ca bărbier, căci pentru circumcizii nu mai mânuia briciul la fel de precis. Tocmai închiriase un spaţiu la hamam, baia turcească din cartier, pentru a-şi exercita acolo meseria.

Deodată, o idee îi lumină privirea.

— Nu ţi-ar plăcea să-mi dai o mână de ajutor când nu eşti la şcoală?

Am încuviinţat fără şovăială.

— Am să-ţi plătesc un dirham pe săptămână.

M-am grăbit să spun că am un prieten şi că aş vrea tare mult să vină cu mine. Hamza n-a văzut în asta niciun

neajuns. Avea să capete şi el aceeaşi sumă, căci erau o sumedenie de lucruri de făcut la hamam.

Peste câteva minute, când Khâli a venit pentru ceea ce se numeşte îmbrăţişarea călătorului, a fost surprins să mă vadă cu ochii neplânşi şi zâmbitori. I-am explicat că aveam să muncesc, că aveam să primesc un dirham pe săptămână. Mi-a urat succes la treabă; i-am urat şi eu succes în misia lui.

Anul băii turceşti

905 de la hegira
(8 august 1499 – 27 iulie 1500)

— Când mă gândesc că toţi oamenii ăştia se spală cu bălegar...

Mi-au trebuit câteva clipe ca să-mi dau seama ce voise Harun să zică. Am izbucnit apoi amândoi într-un râs zgomotos. Prietenul meu nu greşea, căci, într-adevăr, cu bălegar era încălzită apa băilor turceşti din Fès.

În ziua aceea chiar eram în măsură s-o ştim, pentru că patronul băii ne trimisese, cu două catârce după noi şi înarmaţi cu câţiva dirhami, să dăm ocol grajdurilor din

cartier şi să cumpărăm bălegarul adunat. Îl căraserăm în afara oraşului, într-un loc pe care ni-l arătase. Ne aştepta acolo un om ca să ia în primire încărcătura; el era cel care punea prețioasa recoltă la uscat, ceea ce însemna o lună pe timp de vară şi trei luni iarna. La înapoiere luam cu noi o grămadă de bălegar tare ca piatra şi bun de ars. Cu asta era alimentat cazanul de la hamam. Asta mai însemna şi că, odată descărcată şi ultima încărcătură, Harun şi cu mine duceam cu noi culoarea şi mirosul a ceea ce căraserăm.

Ne-am grăbit aşadar să ne lepădăm straiele ca să ne năpustim în sala cu apă caldă. Povestea ne amuza. De cum întâlneam un amic la etuvă, ne distram întrebându-l dacă apa nu i se părea diferită în ziua aceea.

Pentru toți oamenii din oraş, baia turcească este locul de întâlnire cel mai plăcut. Îşi leapădă cu toții veşmintele în cabine, lângă uşa de intrare, apoi se adună goi, fără nicio ruşine. Tinerii şcolari vorbesc despre dascăli, îşi povestesc năzbâtiile, trecând sub tăcere bătăile la fund căpătate mai apoi. Adolescenții vorbesc despre femei, acuzându-se reciproc că tânjesc după una sau după alta şi fălindu-se fiecare cu isprăvile amoroase. Adulții devin mai rezervați la acest capitol, dar fac schimb de sfaturi şi de rețete menite să amelioreze eforturile trupului, subiect inepuizabil şi mină de aur pentru şarlatani. În restul timpului, vorbesc despre

dinari, discută despre religie şi politică, cu glas tare sau scăzut, potrivit părerilor susținute.

Adesea oamenii din cartier se întâlnesc la baia turcească pentru a prânzi. Unii vin cu merindele după ei, alții îi cer băiatului de la etuvă să meargă să le cumpere câte ceva la târgul din apropiere. Dar nu-şi iau gustarea imediat. Trec mai întâi în sala călduță, unde băieții îi spală şi-i fricționează cu uleiuri şi unguente. Se odihnesc un pic, culcați pe un covor din pâslă, cu capul pe un soi de drug din lemn îmbrăcat tot în pâslă, înainte de a intra în sala caldă unde transpiră. Se întorc apoi din nou la sala călduță, se spală iarăşi şi se odihnesc. Abia după aceea se îndreaptă spre sala rece, se aşază în jurul fântânii ca să mănânce, să bea şi să râdă, uneori chiar să şi cânte.

Majoritatea rămân în pielea goală până la sfârşitul mesei, cu excepția personajelor importante care se feresc să se lase astfel văzute, ținând un ştergar înfăşurat în jurul şalelor, pe care nu şi-l scot decât în sălile private care le sunt puse la dispoziție, săli ținute mereu în stare impecabilă. Acolo îşi primesc prietenii; acolo li se face masaj; tot acolo vine şi bărbierul, care le oferă serviciile sale.

Şi apoi, mai sunt şi femeile. Un anumit număr de băi le sunt în întregime rezervate, dar majoritatea servesc pentru ambele sexe. În aceleaşi localuri, dar nu la aceleaşi ore.

Acolo unde munceam eu, bărbații veneau de la ora trei dimineața până la două după-amiaza. În restul zilei, băieții de la etuvă erau înlocuiți cu negrese, care puneau o funie de-a curmezişul uşii spre a le indica bărbaților că nu pot să intre, iar dacă vreunul avea nevoie să spună două vorbe nevestei, chema pe una dintre băieşițe ca să-i transmită prin aceasta ce avea de spus.

De fiecare dată când trebuia să cedăm locul, de fiecare dată când vedeam că se pune funia, iar femeile încep să sosească, Harun şi cu mine ne întrebam ce anume se petrecea la hamam când acesta rămânea domeniul femeilor. La început, încercam să ne convingem că nu era nimic altceva decât ce ştiam de la bărbați, aceleaşi masaje, fricționări, sporovăieli, mici petreceri, aceleaşi ştergare ca să le ascundă pe cele mai de vază. Cu toate astea, când trăgeam cu ochiul la uşa de intrare după-amiaza, vedeam cum vin nu doar un mare număr de negustorese cu coşuri, ci şi tot soiul de personaje neliniştitoare, ghicitoare, doftoroaie, poate şi vrăjitoare. Să fi fost adevărat că pregăteau elixiruri, că le făceau farmece bărbaților, că străpungeau figurine din ceară cu ace vrăjite? E puțin spus că eram intrigați; acest lucru devenise pentru noi o intolerabilă obsesie.

Şi totodată o provocare.

— Mâine, eu mă duc acolo, orice s-ar întâmpla. Vrei să vii cu mine? mi-a spus Harun într-una din zile.

L-am privit în ochi: nu glumea.

— Vrei să vii cu mine?

Mi-a trebuit mult curaj ca să zic nu.

— Cu atât mai bine, spuse Harun. Am să mă duc singur. Dar să fii aici la începutul după-amiezei, exact în locul ăsta.

A doua zi, cerul era întunecat şi ploua. Am venit să mă postez la locul arătat, de unde puteam observa intrarea la hamam fără să fiu băgat în seamă. Nu-l văzusem pe Harun în cursul zilei. Mă întrebam dacă era deja acolo, dacă va putea să intre; mă aşteptam să-l văd azvârlit afară; mă temeam de asemenea că am să-l văd ieşind cu douăzeci de femei pe urmele lui şi că voi fi nevoit la rându-mi să fug pe ulițe. Singurul lucru de care eram sigur este că Iscoditorul nu renunțase la proiectul lui nebunesc. Din când în când priveam la soare, adică la haloul lui dindărătul norilor. Începeam să-mi pierd răbdarea.

La uşa băii, nu se zărea nicio mişcare neobişnuită. Erau femei care intrau, altele care ieşeau, unele înfăşurate în văluri albe sau negre, altele acoperindu-şi doar părul şi partea de jos a obrazului. Câteva fetițe le însoțeau. Uneori băieței foarte mici. La un moment dat o femeie grasă a luat-o în direcția mea. Ajunsă în dreptul meu, s-a oprit o clipă,

m-a măsurat din creştet până-n tălpi, apoi a plecat mai departe mormăind vorbe de neînțeles. Înfățişarea mea de pândar i se păruse desigur suspectă. Câteva clipe mai târziu, o altă femeie, înveşmântată toată, dar mai subțirică, se îndreptă spre locul unde stăteam postat. Nu eram linişt it. La rândul ei, s-a oprit şi s-a întors către mine. Mă pregăteam să-mi iau binişor picioarele la spinare.

— Stai aici la adăpost şi mai şi tremuri?

Era vocea lui Harun! Nu mi-a dat timp să scot o vorbă.

— Nu face niciun semn, niciun zgomot! Numără până la o sută, apoi vino după mine acasă!

Mă aştepta la uşă.

— Povesteşte, am explodat eu.

Mi-a răspuns abia după un timp, adoptând tonul cel mai nepăsător cu putință:

— Am venit, am intrat, m-am prefăcut că aş căuta pe cineva, am dat ocol sălilor, apoi am ieşit.

— Te-ai dezbrăcat?

— Nu.

— Ai văzut nişte lucruri?

— Da, din plin.

— Povesteşte, face-te-ar Domnul pulbere!

N-a spus nimic. Gura lui nu schița niciun zâmbet, nicio strâmbătură. Dar ochii îi sclipeau de satisfacție şi de şiretenie. Mă sâcâia. Îmi venea să-l snopesc în bătaie.

— Te pomeneşti că vrei să mă rog de tine, să-mi lipesc fruntea de papucii tăi!

Iscoditorul nu era deloc impresionat de ironiile mele.

— Chiar dacă m-ai implora, chiar dacă te-ai întinde la picioarele mele, nu ți-aş spune nimic. Am înfruntat nişte riscuri, iar tu ai refuzat să le înfrunți. Dacă vrei să ştii ce se petrece în sala femeilor, va trebui să mă însoțeşti data viitoare.

Eram îngrozit.

— Ai de gând să te duci din nou acolo?

I se părea ceva la mintea cocoşului, aşa că nici nu binevoi să-mi răspundă.

A doua zi mă înființasem la post, iar de data asta l-am văzut intrând. Îşi făcuse o costumație mai bună. Nu se mulțumise doar să se înveşmânteze într-o haină neagră şi groasă, ci îşi mai şi înfăşurase în jurul capului o basma albă care-i acoperea părul, o parte din frunte şi din obraji, înnodându-se sub bărbie. Pe deasupra, îşi pusese un văl uşor, transparent. Deghizarea era atât de desăvârşită, că era cât pe ce să mă las iarăşi tras pe sfoară.

Când l-am reîntâlnit, părea tulburat. I-am cerut veşti din expediție, dar a refuzat să-mi răspundă, în ciuda insistențelor şi strigătelor mele. A păstrat cu înverşunare tăcerea; curând am uitat de acest episod. Cu toate astea, Harun însuşi avea să mi-l amintească, peste ani, în cuvinte ce aveau să mi se întipărească pe veci în minte.

*

* *

Spre sfârşitul acelui an, s-a întors din lunga-i preumblare unchiul meu. De îndată ce au aflat vestea, andaluzii din Fès au sosit în grupuri succesive, spre a-i asculta istorisirea şi a cunoaşte rezultatele misiunii. A povestit în amănunt despre călătoria sa pe mare, cu teama de naufragiu şi de pirați, despre cum îi apăruse Constantinopolul, despre palatul sultanului, ieniceri, drumul prin diversele ținuturi ale Orientului, Siria, Irak, Persia, Armenia, Tartaria.

Destul de iute a ajuns la ce era mai important.

— Pretutindeni, gazdele mele s-au arătat convinse că într-o zi nu prea îndepărtată castilienii vor fi bătuți, cu voia Celui de Sus, că Andaluzia va redeveni musulmană şi fiecare se va putea întoarce acasă.

Nu ştia când, nici în ce împrejurări, recunoştea el, dar putea să dea mărturie de puterea de neînfrânt a turcilor, de teroarea pe care o inspira oricui vederea trupelor turceşti, atât de numeroase. Se arăta convins de interesul lor imens pentru soarta Granadei, de voința lor de a o dezrobi de necredincioşi.

Dintre toți cei de față, nu eram printre cei mai puțin entuziaşti. Când am rămas singuri, seara, am stăruit pe lângă unchiul meu:

— Când crezi că ne vom întoarce?

Nu a părut că pricepe ce voiam să spun:

— Să ne întoarcem unde?

Mi-am explicat reacția lui prin oboseala călătoriei.

— La Granada, nu de asta vorbeai?

S-a uitat la mine îndelung, măsurându-mă parcă, înainte de a spune cu glas încet şi apăsat:

— Hassan, fiule, ai împlinit acum doisprezece ani şi se cuvine să-ți vorbesc ca de la bărbat la bărbat (mai şovăi o clipă). Ascultă-mă bine. Ce am văzut eu în Orient e că sufiul Persiei se pregăteşte de război cu turcii, care sunt mai cu seamă preocupați de conflictul lor cu venețienii. Cât priveşte Egiptul, tocmai a primit de la castilieni o încărcătură de grâu în semn de prietenie şi de alianță. Asta e realitatea. Poate, peste câțiva ani, lucrurile se vor schimba, dar astăzi,

niciunul dintre suveranii musulmani pe care i-am întâlnit nu mi s-a părut îngrijat de soarta granadinilor, fie că e vorba despre noi, pribegii, sau de bieții străini.

În privirile mele era nu atât dezamăgire, cât mai degrabă surpriză.

— Ai să mă întrebi, continuă Khâli, de ce le-am spus acestor oameni care erau aici contrariul adevărului. Vezi tu, Hassan, toți oamenii ăştia încă țin, agățată pe ziduri, cheia casei lor din Granada. În fiecare zi se uită la ea şi, uitându-se la ea, oftează şi se roagă. În fiecare zi revin în amintirile lor bucuriile, obiceiurile, o anume mândrie mai cu seamă, lucruri pe care nu le vor regăsi în pribegie. Singura lor rațiune de a trăi este de a se gândi că în curând, datorită marelui sultan sau a Providenței, îşi vor regăsi casa, culoarea pietrelor ei, miresmele grădinii ei, apa fântânii ei, intacte, neschimbate, ca în visele lor. Ei trăiesc astfel, vor muri astfel, şi fiii lor vor face la fel după ei. Poate că va trebui să se încumete cineva să le spună că trebuie să privească înfrângerea în față, poate că va avea cineva curajul să le explice că, pentru a te ridica, trebuie mai întâi să admiți că eşti căzut la pământ. Poate că va trebui să le spună cineva adevărul într-o bună zi. Eu, unul, n-am curajul s-o fac.

Anul leilor furioşi

906 de la hegira
(28 iulie 1500 – 16 iulie 1501)

Sora mea Mariam se făcuse mare fără ca eu să-mi dau seama. Două lungi despărţiri făcuseră din ea o străină. Nu mai locuiam sub acelaşi acoperiş, nu mai aveam aceleaşi jocuri. Când o întâlneam, cuvintele noastre nu mai erau complice, nu ne mai înțelegeam din priviri. A fost nevoie, în anul acela, ca ea să mă strige de sus, de pe catârca pe care era cocoțată, pentru ca eu s-o văd din nou, s-o privesc, să-mi amintesc de fetița la care țineam şi pe care o băteam până începea să plângă.

Era la începutul verii, într-o livadă de măslini pe drumul spre Meknès. Tatăl meu hotărâse ca eu să-l însoțesc, împreună cu Warda şi cu Mariam, într-o călătorie în interiorul țării. Tot mai căuta terenuri pentru luat în arendă. Intenționa, cu ajutorul unor agronomi andaluzi pe care îi cunoştea, să dezvolte culturi care erau puțin şi, mai cu seamă, prost practicate pe pământ african, mai ales dudul alb pentru creşterea viermelui de mătase.

Mi-a vorbit, cu sumedenie de amănunte, de o vastă încercare la care urma să participe unul dintre oamenii cei mai bogați din Fès. Ascultându-l, am avut impresia că depăşise faza de descurajare şi de lehamite care urmase părăsirii Granadei, sfâşiere ce fusese agravată de pierderea uneia, apoi a celeilalte soții. De acum făcea proiecte, trecea la provocări, avea pumnii pregătiți de luptă, ochii priveau iarăşi pofticioşi.

Pentru acest drum călăream pe cal, la fel ca el, însă femeile erau urcate pe nişte catârce, aşa că eram nevoiți să înaintăm în ritmul lor. La un moment dat, Warda s-a apropiat de Mohamed. M-am întors în dreptul lui Mariam. Ea a încetinit, pe nesimțite. Părinții se îndepărtau:

— Hassan!

Încă nu-i adresasem vreun cuvânt de când plecasem din Fès, cu patru ceasuri în urmă. Am întors către ea o privire ce voia să însemne în cel mai bun caz: „Ai necazuri cu animalul?” Ea îşi dăduse însă la o parte vălul uşor de culoarea nisipului, iar chipul alb era luminat de un zâmbet trist.

— Unchiul tău te iubeşte ca pe propriul lui fiu, nu-i aşa?

Întrebarea mi s-a părut deplasată şi fără rost. Am încuviințat pe tonul cel mai expeditiv cu putință, neavând

nicidecum de gând să pălăvrăgesc cu fiica Wardei despre relațiile cu familia mamei mele. Dar nu asta era intenția ei.

— Când voi avea copii, ai să-i iubeşti aşa cum te iubeşte el?

— Desigur, am zis.

Însă acel „Desigur!” a fost prea rapid, prea morocănos. Şi încurcat.

Mă temeam de ce va urma. Or, urmarea s-a lăsat aşteptată. Am tras cu coada ochiului spre Mariam; tăcerea ei mă stingherea aproape la fel de mult ca întrebările ei. Nu se mai uita la mine, dar nu-şi mai trăsese la loc vălul, în pofida prafului de pe drum. M-am întors spre ea şi am privit-o îndelung, pentru prima dată de atâta timp. Nu era mai puțin bucălată decât atunci când o văzusem venind spre noi agățată de brațul maică-sii, pe tartană. Pielea nu-i era mai puțin trandafirie. Buzele nu-i luceau mai puțin. Cu toate astea, *khôlul* întins pe pleoape o făcea să pară femeie. La fel şi silueta. De altfel, în vreme ce o tot observam, s-a îndreptat de spate şi i-am putut ghici sânii. Inima ei bătea mai tare, sau a mea? Mi-am plecat ochii. Într-un singur an, se maturizase, se făcuse frumoasă şi tulburătoare.

— Când voi avea copii, ai să-i iubeşti?

Ar fi trebuit să fiu agasat, dar am zâmbit, amintindu-mi brusc de modul în care, încă de când avea doar un an, cerea

aceeaşi jucărie de trei ori la rând, de patru ori, de zece ori, fără încetare şi pe acelaşi ton.

— Desigur că am să-i iubesc.

— Ai să vorbeşti cu mama lor aşa cum vorbeşte unchiul tău cu Salma?

— Da, fără îndoială.

— Ai să vii des la ea? Ai s-o întrebi dacă e sănătoasă? Ai să-i asculți păsurile?

— Da, Mariam, da!

Ea trase atunci brusc de hățuri şi catârca se ridică în două picioare. M-am oprit. S-a uitat fix la mine:

— Dar atunci de ce nu-mi vorbeşti niciodată? De ce nu vii să mă întrebi dacă plâng noaptea? De toți ceilalți bărbați trebuie să mă tem. De tatăl meu astăzi, de bărbatul meu mâine, de toți cei ce nu sunt rudele mele şi de care trebuie să mă ascund.

Slăbi frâul şi catârca o porni iarăşi în trap mărunt. M-am grăbit ca să pot rămâne alături de ea. Continuam să nu-i vorbesc, dar, ciudată senzație, mă temeam pentru ea, o învăluiam cu privirea într-o afecțiune neaşteptată. Mi se părea că o pândeşte o primejdie.

*

* *

La jumătatea drumului dintre Fès şi Meknès, am poposit pentru a înnopta într-un sat numit Ruşinea. Imamul moscheii din locul cu pricina ne-a oferit găzduire în schimbul unei pomeni pentru orfanii de care se ocupa. Era un om fără prea mare ştiinţă de carte, dar foarte amabil, şi n-a şovăit să ne explice de ce avea satul un astfel de nume.

Locuitorii, mărturisi el, cunoscuţi dintotdeauna pentru marea lor zgârcenie, sufereau că aveau această reputaţie. Caravanele negustorilor se fereau să se oprească în satul lor. Într-o zi, aflând că sultanul din Fès plecase la vânătoare de lei pe meleagurile lor, s-au hotărât să-l invite dimpreună cu întreaga curte şi, în cinstea lui, au tăiat câteva oi. Suveranul a cinat şi a adormit. Vrând să dea dovadă de mărinimie, au aşezat în faţa uşii acestuia un burduf uriaş şi s-au înţeles să-l umple cu lapte pentru micul dejun regesc. Locuitorii trebuiau să-şi mulgă caprele, apoi să vină fiecare cu găleata s-o toarne în burduf. Date fiind dimensiunile acestuia, fiecare sătean şi-a spus că şi-ar putea îndoi laptele cu o cantitate zdravănă de apă, fără ca nimeni să-şi dea seama. Astfel că, a doua zi de dimineaţă, regelui şi

curtenilor săi le-a fost turnat un lichid aproape transparent care nu avea alt gust decât cel al zgârceniei.

Totuşi, dacă îmi aduc aminte de trecerea mea prin acel sat, aceasta nu este din pricina năravului de nevindecat al locuitorilor săi, ci mai degrabă din cauza groazei de nedescris pe care am resimțit-o acolo.

Imamul ne primise foarte corect şi ne oferise ca loc de dormit o colibă din lemn în preajma moscheii, având alături un țarc pentru animale. Warda şi cu Mariam s-au culcat înăuntru; tatăl meu şi cu mine am preferat să dormim pe acoperiş, unde puteam profita de răcoare pe timpul nopții de vară. Aşadar acolo ne găseam când, către miezul nopții, doi lei enormi, atraşi de mirosul cailor şi al catârilor, veniră la uşa noastră şi încercară să smulgă propteaua de spini care ne apăra animalele. Caii începuseră să necheze ca turbați, se azvârleau spre pereții colibei, care amenința să se prăbuşească la fiecare nouă zguduitură, şi tot aşa vreme de mai bine de două ceasuri, până ce unul dintre lei, desigur ațâțat de înțepăturile miilor de ace care-l furnicau la fiecare nouă năvală, se întoarse spre uşă şi începu să zgârie, brăzdând-o cu ghearele. Tata şi cu mine urmăream spectacolul neputincioşi, ştiind că fiarele ar putea ajunge la femei şi le-ar putea devora, fără ca noi să putem face altceva decât să privim de sus de pe acoperiş sau să ne aruncăm în

boturile lor ca să ne salvăm onoarea. De jos ne ajungeau la urechi țipetele lui Mariam şi rugăciunile Wardei, care o chema pe Madona în castiliană.

Cu glas tremurător, Mohamed făcea, la rândul său, o făgăduială: dacă aveam să ieşim de acolo teferi, îşi va întrerupe călătoria spre a merge în pelerinaj în oraşul Taghya, ca să aducă o ofrandă la mormântul lui *wali* Bu Izza, un sfânt cunoscut pentru numeroasele miracole săvârşite împotriva leilor.

Nu ştiu dacă mai eficace a fost intervenția acestui *wali* sau cea a mamei lui Mesia, dar nu e mai puțin adevărat că până la urmă leii s-au plictisit şi, la cele dintâi licăriri ale zorilor, s-au îndepărtat, chiar dacă răgetele lor, la fel de înfricoşătoare, încă ne ajungeau la urechi dinspre muntele cel mai apropiat. Şi abia când satul s-a însuflețit la lumina dimineții, am avut curaj să ne părăsim refugiul. Cu toate astea, pentru a porni iarăşi la drum, trebuia să aşteptăm trecerea unei caravane mari. Mohamed, hotărât să-şi împlinească făgăduiala fără zăbavă, voia să găsească la Meknès un grup de pelerini care plecau spre Taghya.

Ajungând acolo o săptămână mai târziu şi văzând imensa mulțime care se ducea, la fel ca noi, la mormântul acelui *wali*, am înțeles groaza permanentă pe care le-o inspiră leii locuitorilor Africii. Aveam să-mi dau şi mai bine seama de

acest lucru în cursul călătoriilor mele. De câte ori, ajungând într-un sat, am văzut oamenii strânşi laolaltă şi înspăimântaţi, pentru că o familie tocmai fusese devorată de fiarele acelea sălbatice! De câte ori, voind s-o iau pe un anume traseu, am fost întors din drum de către călăuze pentru simplul motiv că leii tocmai sfâşiaseră o întreagă caravană! S-a întâmplat chiar ca o singură astfel de fiară să atace un detaşament de două sute de călăreţi înarmaţi şi să omoare cinci-şase dintre ei înainte de a bate în retragere.

Cu siguranţă, leul este animalul cel mai curajos dintre toate, o spun cât se poate de firesc, din moment ce tocmai numele acestei fiare sălbatice aveam să-l port vreme de opt ani încheiaţi în Italia. Se cuvine totuşi să precizez că cei din zonele reci sunt cu mult mai puţin feroce decât cei din zonele calde. La Fès, când vrei să-l faci să tacă pe un lăudăros, îi spui: „Eşti la fel de curajos ca leii din Agla cărora le mănâncă viţeii coada". E adevărat că în localitatea cu acest nume, e de ajuns ca un copil să alerge ţipând în urma unui leu pentru ca acesta s-o ia la sănătoasa. Într-un alt sat de munte, numit Piatra-Roşie, ei îşi fac apariţia printre case ca să mănânce oasele care le sunt lăsate, şi toţi oamenii merg pe lângă ei fără nicio teamă. Am mai auzit spunându-se că, dacă o femeie se pomeneşte singură faţă-n faţă cu un leu într-un loc izolat, e de ajuns să-şi descopere o

anumită parte a corpului pentru ca fiara să scoată atunci un răget puternic, să-şi plece privirea şi s-o întindă. Liber să creadă fiecare ce vrea!

*

* *

La întoarcerea din acest pelerinaj improvizat, mi-am amintit de sentimentul vag de teamă pe care-l simțisem pentru Mariam. O premoniție a asaltului leilor asupra colibei noastre? Pe moment, aşa am crezut. E adevărat că la doisprezece ani, încă mai credeam că, dintre fiare şi oameni, cele dintâi erau cele mai dăunătoare.

Anul Marii Recitări

907 de la hegira
(17 iulie 1501 – 6 iulie 1502)

Logodnicul lui Mariam avea de patru ori vârsta ei, de două ori talia ei, o avere dobândită pe căi necinstite şi zâmbetul celor care au învățat de timpuriu că viața e o veşnică înşelătorie. La Fès i se spunea Zeruali şi mulți se

uitau la el cu invidie, căci acest fost păstor îşi clădise palatul cel mai mare din oraş, după cel al suveranului, se înțelege, elementară înțelepciune pentru cineva care ține să-şi păstreze capul pe umeri.

Nimeni nu ştia cum crescuse averea lui Zeruali. În primii patruzeci de ani de viață, zice-se, bătuse cu caprele sale potecile muntelui Beni Zerual, în Rif, la treizeci de mile depărtare de mare. Am avut, mult mai târziu, prilejul să vizitez ținutul ăsta, unde am putut observa un fenomen extraordinar: pe fundul văii există o deschizătură în pământ, s-ar părea că e o grotă; de acolo iese încontinuu o flacără înaltă, iar jur-împrejur s-a format o baltă întunecată la culoare, conținând un lichid vâscos cu miros persistent. Numeroşi străini vin acolo ca să privească acest lucru ieşit din comun, aruncând înăuntru rămurele şi bucățele de lemn care ard pe loc. Unii cred că acolo e gura Iadului.

Nu departe de locul ăsta neliniştitor se află, zice-se, nişte puțuri secrete în care romanii îşi îngropaseră comorile înainte de a părăsi Africa. Nimerise oare păstorul, mergând la păşunat, peste una din aceste ascunzători? Asta auzisem eu şuşotindu-se la Fès cu mult înainte ca acest Zeruali să dea năvală în viața mea. Oricum ar sta lucrurile, odată descoperită comoara asta, în loc s-o risipească imediat aşa cum fac ades cei peste care dă norocul, el ticluise îndelung o

stratagemă. După ce vânduse în doze mici o parte din comoară, iată că se dusese într-una din zile, bogat împodobit, în audiență publică la sultanul din Fès.

— Câți dinari de aur scoți din Beni Zerual în fiecare an? l-a întrebat el pe monarh.

— Trei mii, a răspuns suveranul.

— Eu îți voi da şase mii, cu plata înainte, dacă mi-l dai în arendă.

Şi iată-l pe Zeruali al nostru capătând ceea ce râvnea, dimpreună cu un detaşament de soldați care să-l ajute să strângă impozitul, să stoarcă de la locuitori până şi cele mai mărunte economii, prin amenințare sau tortură. La sfârşitul anului, a venit iarăşi la suveran:

— M-am înşelat. Am obținut nu şase mii, ci douăsprezece mii de dinari.

Impresionat, stăpânul din Fès i-a dat în arendă lui Zeruali toată zona muntelui Rif, şi i-a încredințat o sută de soldați înarmați cu arbalete, trei sute de călăreți, precum şi patru sute de pedeştri ca să-l ajute să jupoaie şapte rânduri de piei de pe populație.

Vreme de cinci ani, randamentul dărilor a fost mult mai solid decât până atunci, numai că oamenii din Rif începeau să sărăcească; mulți au plecat să se aşeze în alte provincii ale regatului, iar unele oraşe de pe coastă s-au gândit chiar

să se dea pe mâna castilienilor. Simțind că lucrurile iau o întorsătură proastă, Zeruali a renunțat la funcție, a părăsit ținutul Rif şi a venit să se aşeze la Fès cu banii pe care îi storsese până atunci. Dat fiind că nu-şi înstrăinase încrederea monarhului, a pus să i se clădească un palat şi a început să se ocupe de tot soiul de afaceri. Lacom, nemilos, dar extrem de dibaci şi veşnic în căutare de idei ingenioase.

Tatăl meu îl cunoscuse prin mijlocirea unui bogat emigrant andaluz şi îi înfățişase proiectul lui de creştere a viermilor de mătase. Extrem de interesat, Zeruali pusese o sumedenie de întrebări privitoare la omidă, gogoaşa viermelui, secreția viermelui, orificiul de secreție, cerând unuia dintre sfătuitorii lui să țină minte fiecare amănunt. Spusese că se considera fericit să colaboreze cu un om atât de competent ca Mohamed.

— Asta înseamnă unirea minții cu norocul.

Cum tata răspundea că întreg oraşul Fès cunoştea inteligența şi iscusința lui Zeruali, acesta i-o întorsese:

— Tu, care ai citit atâtea cărți, nu ştii ce a spus mama unui sultan din vremea veche la naşterea fiului ei? „Nu-ți urez să ai minte, căci va trebui s-o pui în slujba celor puternici; îți urez să ai noroc, pentru ca oamenii deştepți să fie în slujba ta.” Probabil că acelaşi lucru l-a dorit maică-

mea atunci când m-am născut, a încheiat Zeruali, râzând din toată inima.

Întrevederea i-a părut încurajatoare tatei, deşi interlocutorul i-a cerut la sfârşit un răgaz de gândire; voia să-l pună pe monarh la curent cu proiectul, să obțină încuviințarea lui, să mai ceară părerea câtorva țesători, precum şi câtorva negustori ce se ocupau cu comerțul în afara țării. Totuşi, spre a-şi dovedi marele interes pentru afacerea asta, i-a dat avans lui Mohamed patru sute de monede din aur şi l-a momit totodată cu ideea unei uniri între familii.

După câteva luni, cred că era prin luna *şaaban* din anul acela, Zeruali l-a chemat la el pe tata. I-a adus la cunoştință că proiectul îi era acceptat şi că trebuia să pornească pregătirile, să caute câteva câmpuri plantate cu duzi albi, să mai planteze şi alții, să umble după lucrători pricepuți la treaba asta şi să construiască primele crescătorii de viermi de mătase. Regele însuşi era entuziasmat. Voia să inunde Europa şi țările musulmane cu mătăsuri, descurajându-i astfel pe neguțători să mai meargă până în China spre a importa această prețioasă marfă.

Tata tropăia de nerăbdare. Aşadar, visul lui avea să se împlinească, şi încă la o scară ce-i depăşea cu mult aşteptările. Se vedea deja bogat, lungit pe imense perne din

mătase într-un palat cu pereții căptușiți cu majolică[17]; avea să fie cel dintâi printre cetățenii de vază din Fès, mândria granadinilor, un apropiat al sultanului, un binefăcător al şcolilor şi al moscheilor...

— Ca să pecetluim înțelegerea, urmă Zeruali, ce poate fi mai bun decât o alianță de sânge? N-ai o fată de măritat?

Pe loc, Mohamed îi făgădui comanditarului său mâna lui Mariam.

Cu totul din întâmplare am aflat, câteva zile mai târziu, conținutul acestei discuții ce avea să schimbe multe lucruri în viața mea. Sara cea Bălțată se dusese la haremul lui Zeruali ca să-şi vândă parfumurile şi flecuştețele, cum făcea şi în casele şi palatele din Granada. În tot timpul vizitei, femeile nu sporovăiseră decât despre noua căsătorie a stăpânului lor, făcând glume pe seama vigorii lui neslăbite şi discutând despre consecințele acestei din urmă achiziții asupra favoritelor din acel moment. Omul avea deja patru neveste, cât îi dădea voie Legea să aibă atunci; trebuia aşadar s-o repudieze pe una dintre ele, numai că era obişnuit cu acest lucru, iar nevestele lui de asemenea. Femeia divorțată căpăta o casă în imediata vecinătate,

[17] Faianță italiană realizată în timpul Renaşterii sub influența celei hispano-maure, provenită din insula Mallorca şi caracterizată prin smalț metalic.

uneori rămânea chiar în interiorul casei lui Zeruali şi se şuşotea că unele rămăseseră însărcinate după despărțire fără ca Zeruali să se arate surprins sau ofensat.

Bineînțeles, Sara s-a năpustit chiar în după-amiaza aceea la maică-mea ca să-i aducă la cunoştință bârfele. Eu tocmai mă întorsesem de la şcoală şi ronțăiam nişte curmale ascultând cu o ureche distrată trăncăneala celor două femei. Deodată, un nume. M-am apropiat:

— Au avut chiar şi timp să-i dea lui Mariam o poreclă: Viermele de Mătase.

Am pus-o pe Bălțată să-mi repete întocmai cele deja spuse, apoi am întrebat-o îngrijat:

— Crezi că sora mea o să fie fericită cu bărbatul ăla?

— Fericită? Femeile nu încearcă decât să se ferească de ce e mai rău.

Răspunsul mi s-a părut prea general şi vag.

— Vorbeşte-mi despre Zeruali ăsta!

Era o poruncă bărbătească. Făcu o strâmbătură destul de batjocoritoare, dar răspunse:

— Nu se bucură de o bună reputație. Viclean, fără scrupule. Putred de bogat...

— Se spune că a jecmănit ținutul Rif.

— Principii au jecmănit mereu provinciile şi nimeni nu le-a refuzat vreodată din pricina asta mâna fiicei sau surorii.

— Şi cu femeile, cum stă?

M-a privit din cap până-n picioare, stăruind asupra pufului firav de pe chipul meu.

— Ce ştii tu despre femei?

— Ştiu ce trebuie să ştiu.

A schiţat un zâmbet; privirea mea hotărâtă l-a îngheţat. S-a întors spre maică-mea, părând să întrebe dacă trebuia să continue o astfel de conversaţie cu mine. Cum ea îi făcea semn că da, Sara răsuflă adânc şi îşi puse greoi mâna pe umărul meu:

— Femeile lui Zeruali trăiesc îngrădite în harem; tinere sau bătrâne, libere sau roabe, albe sau negre, nu sunt mai puţin de o sută care ţes necontenit intrigi pentru a petrece o noapte cu stăpânul, pentru a căpăta un favor pentru fiu, un covor în odaie, o podoabă, un parfum, un elixir. Cele care aşteaptă afecţiunea unui soţ n-o vor avea, cele care umblă după aventură sfârşesc cu ştreangul de gât, cele care nu vor decât să trăiască în pace la adăpost de nevoi, fără bătaie de cap, fără bucătăriseală, fără corvezi, fără un bărbat care să le ceară o cană cu apă sau un vas cu apă caldă, acelea pot fi fericite. Cărei categorii îi aparţine sora ta?

Turbam:

— Nu ți se pare scandalos că o fetiță de treisprezece ani trebuie dată ca răsplată unui negustor bătrân la încheierea unei învoieli?

— La vârsta mea, doar naivitatea mai izbuteşte să mă scandalizeze.

M-am întors spre maică-mea, arțăgos:

— Şi tu crezi că individul ăsta are dreptul să stoarcă bani de la musulmani, să-şi ia o sută de neveste în loc de patru, să-şi bată astfel joc de Legea lui Dumnezeu?

Ea îşi află adăpost îndărătul unui verset de revelație divină:

— Omul devine răzvrătit de îndată ce se pomeneşte în belşug.

Fără s-o salut nici pe una, nici pe cealaltă, m-am sculat şi am plecat. Drept la Harun. Aveam nevoie ca cineva din preajma mea să se simtă indignat. Să-mi spună că Pământul n-a fost creat pentru a fi dat, cu femeile şi bucuriile lui, pe mâna unui Zeruali şi a celor de teapa lui. Mutra pe care a făcut-o prietenul meu la menționarea acestui nume m-a împăcat cu viața. Ce auzise el despre logodnicul lui Mariam se deosebea prea puțin de cele pe care le ştiam eu însumi. Iscoditorul mi-a jurat solemn că va face niscaiva cercetări pe lângă hamalii din breaslă spre a afla mai multe.

*

* *

Să fim prieteni, să avem treisprezece ani, un puf care creştea pe bărbie şi să ne luăm la trântă cu nedreptatea: douăzeci de ani mai târziu, asta însemna imaginea fericirii. Deocamdată, ce de frustrări, ce de suferinţe! E adevărat că aveam, în ce mă priveşte, două motive serioase să mă bat. Cel dintâi era subtila chemare în ajutor pe care mi-o lansase Mariam în drum spre Meknès, a cărei îngrijorare discretă abia acum o măsuram. Cel de-al doilea era Marea Recitare, care insuflase adolescenţei mele mândria de a cunoaşte preceptele Credinţei şi voinţa de a nu lăsa ca ele să fie călcate în picioare.

Pentru a înţelege ce este Marea Recitare în viaţa unui credincios, trebuie să fi trăit la Fès, oraş al învăţăturii care pare clădit în jurul şcolilor, numite *medersa*, aşa cum unele sate sunt construite în jurul unei fântâni sau în jurul mormântului unui sfânt. Când, la capătul câtorva ani buni de memorizare răbdătoare, sfârşeşti prin a cunoaşte pe de rost fiecare *surata*, fiecare verset din Coran, când învăţătorul şcolii te declară apt pentru Marea Recitare, treci dintr-odată de la copilărie la viaţa de bărbat, de la anonimat la notorietate. Pentru unii, acesta e momentul în care încep

să muncească, pentru alții, momentul când au acces la colegiu, locul ştiinței şi al autorității.

Ceremonia organizată cu acest prilej îi dă impresia tânărului fasiot că a pătruns în lumea celor puternici. În orice caz, asta am simțit eu în ziua aceea. Înveşmântat în mătase ca un copil de emir, urcat pe un cal de rasă, urmat de un rob care ducea o umbrelă mare, am străbătut străzile oraşului înconjurat de elevii din clasa mea, care cântau la unison. Pe marginea drumului, câțiva trecători mă salutau făcând semne cu mâna, iar eu le înapoiam salutul. Din când în când, câte o figură cunoscută, Khâli, mama, două verişoare, câțiva vecini, Hamza bărbierul cu băieții de la hamam şi, mai la o parte, sub o poartă, Warda şi Mariam.

Cât despre tata, mă aştepta în fața sălii unde trebuia să fie oferit un banchet în cinstea mea. Ducea sub braț veşmântul nou cu care, potrivit tradiției, trebuia să-l îmbrac pe dascălul şcolii în semn de recunoştință. Mă contempla cu o emoție dezarmantă.

L-am privit cu atenție la rându-mi. Preț de o clipă, am revăzut în minte atâtea imagini ale lui: înduioşător când îmi povestea despre Granada; afectuos când mă mângâia pe ceafă; înspăimântător când o repudiase pe mama; execrabil când o jertfise pe sora mea; jalnic atunci când stătea prăvălit la masa unei taverne. Câte adevăruri îmi venea să-i

strig de la înălțimea calului pe care şedeam! Ştiam însă că limba o să mi se lege din nou când am să pun piciorul pe pământ, când o să trebuiască să dau înapoi calul şi mătăsurile, când n-am să mai fiu efemerul erou al Marii Recitări.

Anul stratagemei

908 de la hegira
(7 iulie 1502 – 25 iunie 1503)

— Zeruali n-a fost niciodată păstor sărman aşa cum pretinde. Şi nici n-a descoperit niciodată vreo comoară. Adevărul este că vreme de ani de zile a fost un bandit, un tâlhar de drumul mare, un asasin, iar averea lui la început n-a fost altceva decât rodul unui sfert de veac de jafuri. Dar e ceva cu mult mai grav.

Harun scotocise de minune după informații săptămână după săptămână, dar, în ciuda frecventelor mele rugăminți, refuzase să-mi dezvăluie fie şi cel mai mărunt indiciu înainte de a-şi fi terminat cercetarea.

În ziua aceea venise să mă aştepte în fața moscheii Karauiyinilor. Aveam ore de la ceasul al treilea la ceasul al

cincilea al dimineții, cu un învățat sirian aflat în vizită la Fès. Harun îşi abandonase studiile şi purta deja haina scurtă şi murdară de pământ a hamalilor; trebuia să-şi înceapă curând munca pe ziua respectivă.

— Lucrul cel mai grav, reluă Iscoditorul, e că individul ăsta e gelos până la demență, veşnic convins că nevestele lui caută să-l înşele, mai ales cele mai tinere şi mai frumoase. E de ajuns un denunț, o calomnie, un cuvânt perfid lansat de o rivală, pentru ca nefericita să fie sugrumată. Eunucii lui Zeruali fac apoi totul ca această crimă să treacă drept înec, cădere sau acces violent de gâlci. Cel puțin trei femei au murit deja în împrejurări suspecte.

Ne tot învârteam pe sub arcadele moscheii, pe care le luminau nenumărate lămpi cu ulei. În cele din urmă Harun a tăcut, aşteptându-mi reacția. Eram prea covârşit ca să mai pot scoate măcar un sunet. Ştiam desigur că omul căruia îi fusese făgăduită sora mea era în stare de multe fărădelegi şi tocmai de-asta încercam să împiedic această căsătorie. Dar acum nu mai era vorba de a feri o adolescentă de o viață posacă şi apatică; problema era s-o scap din ghearele unui asasin, ale unui monstru sângeros. Iscoditorul nu era mai puțin îngrijat decât mine, dar mintea lui nu pierdea niciodată vremea cu tânguielile:

— Când trebuie să aibă loc ceremonia?

— Peste cel mult două luni. Contractul este semnat, pregătirile sunt în toi, tata îi adună zestrea, a comandat aşternuturile de pat şi patul de decor, iar rochia lui Mariam e deja gata.

— Trebuie să-i vorbeşti tatălui tău, doar lui, căci, dacă oricine altcineva s-ar amesteca, s-ar îndărătnici şi nimic n-ar mai putea împiedica nenorocirea.

I-am urmat întocmai sfatul. Am cerut mamei să verifice cu ajutorul Sarei dacă informaţiile lui Harun erau adevărate. Bălţata a confirmat totul o săptămână mai târziu, nu înainte de a mă fi pus să jur pe Coran că n-am să amintesc niciodată de numele ei în treaba asta. Aveam nevoie de această nouă mărturie pentru a-l putea înfrunta pe tata, fără ca vreo urmă de îndoială să-mi treacă prin minte.

În pofida acestei precauţii, am petrecut o noapte întreagă sucind şi răsucind în minte cele ce aveam să-i spun, mai întâi pentru a aduce vorba despre subiect, apoi pentru a ţine piept înfruntărilor şi, în sfârşit, dacă Cel de Sus se arăta înţelegător faţă de mine, pentru a avea câştig de cauză. Mii de răspunsuri mi s-au tot alcătuit în minte, de la cele mai iscusite la cele mai seci, dar niciunul n-a rezistat până în zori, astfel că a trebuit să-l înfrunt pe tata a doua zi fără să am nicio idee, niciun început de argument.

— Aş vrea să-ți spun ceva ce s-ar putea să nu-ți placă.

Tocmai înghițea, ca în fiecare dimineață, terciul de alac, stând aşezat pe o pernă din piele într-un colț din curtea interioară.

— Ai făcut o prostie?

— Nu este vorba de mine.

Mi-am luat inima-n dinți:

— De când oamenii au aflat că sora mea se va căsători cu Zeruali, vin adesea să-mi povestească lucruri de necrezut.

Ducând castronaşul la buze, sorbi zgomotos.

— Ce fel de oameni? Oraşul ăsta nu duce lipsă de pizmaşi!

M-am făcut că nu aud.

— Se spune că mai multe dintre nevestele lui au murit sugrumate.

— Dacă îți mai spune cineva una ca asta, ai să-i răspunzi că, dacă femeile acelea au fost pedepsite, înseamnă că au meritat-o, iar în familia noastră fetele au fost întotdeauna ireproşabile.

— Eşti sigur că Mariam va fi fericită cu...?

— Vezi-ți de treburile tale.

S-a şters la gură cu dosul mânecii şi s-a ridicat ca să plece. Am stăruit, lamentabil.

— Nu pleca aşa! Lasă-mă să-ți vorbesc!

— Am făgăduit-o pe sora ta acestui om şi eu n-am decât un singur cuvânt. Pe deasupra, am semnat, iar căsătoria se face peste câteva săptămâni. În loc să stai să asculți gogoşi, mai bine fă-te util! Du-te la mindirigii şi vezi dacă treaba pe care o au de făcut merge bine.

— Tot ce se leagă de căsătoria asta, refuz să mă...

O palmă. Atât de violentă, că am văzut stele verzi preț de câteva clipe bune. Îndărătul meu, am auzit strigătul înăbuşit al Wardei şi al lui Mariam care, adăpostite în spatele unei uşi, nu scăpaseră nimic din discuție. Tata mi-a apucat falca în mână, strângând cu putere şi scuturând-o nervos:

— Niciodată să nu-mi mai spui: refuz! Niciodată să nu-mi mai vorbeşti pe tonul ăsta!

Nu ştiu ce mi-a venit în clipa aceea. Aveam impresia că altcineva vorbea cu gura mea:

— Nu ți-aş fi vorbit niciodată pe tonul ăsta dacă nu te-aş fi văzut stând într-o tavernă!

În clipa următoare deja regretam. Voi regreta până la sfârşitul zilelor mele că am rostit acel cuvânt. Aş fi preferat să mă pălmuiască din nou, să mă snopească în bătaie, decât să se prăbuşească pe pernă, cu aerul rătăcit, cu obrazul îngropat în palme. La ce ar mai fi folosit să-i cer iertare? Am ieşit din casa lui, alungându-mă de acolo eu

însumi, şi am mers drept înainte, ceasuri întregi, fără să salut pe nimeni, fără să văd pe nimeni, cu capul gol şi dureros. În noaptea aceea, n-am dormit nici la tata acasă, nici la unchiul meu. Am venit seara la Harun, m-am întins pe o rogojină şi nu m-am mai sculat.

Până a doua zi. Era o zi de vineri. Când am deschis ochii, l-am văzut pe prietenul meu care mă privea. Am avut impresia că stătea în poziția aceea de ceasuri întregi:

— Încă un pic şi pierdeai rugăciunea de la amiază.

Nu se putea spune că exagera, căci soarele era foarte sus.

— Când ai venit ieri seară, aveai înfățişarea cuiva care tocmai şi-a ucis tatăl, cum se spune pe la noi.

Zâmbetul meu n-a fost decât o hidoasă strâmbătură. I-am explicat ce se întâmplase.

— Ai greşit spunându-i asta. Dar şi el a greşit, deoarece e pe punctul să-şi dea fata pe mâna unui călău. Ai să laşi să fie înfăptuită o crimă împotriva surorii tale pentru a-ți repara propria greşeală?

Tocmai asta mă pregăteam să fac. Dar, spus astfel, lucrul mi se părea infam.

— Mă pot adresa lui Khâli, el va găsi argumentele care să-l convingă pe tata.

— Deschide bine ochii, nu pe tatăl tău trebuie să-l convingi.

— Totuşi, nu Mariam ar fi cea care ar putea refuza să se mărite! Dacă ar cuteza să scoată fie şi un sunet, i-ar rupe oasele!

— Rămâne logodnicul!

Nu pricepeam. Cu siguranță nu mă deşteptasem bine.

— Zeruali?

— Da' cine altcineva, şi nu te mai uita la mine cu ochii ăştia! Scoală-te şi hai după mine!

Pe drum, mi-a explicat stratagema. Nu la uşa bogatului bandit trebuia să batem, ci la aceea a unui bătrân care n-avea nimic în comun, nici de departe nici de aproape, cu căsătoria surorii mele. Şi care, totuşi, era singurul care o mai putea împiedica.

Astaghfirullah.

Ne-a deschis chiar el. Nu-l mai văzusem până atunci fără turban. Parcă era gol şi de două ori mai firav. Nu ieşise toată ziua din casă, căci de două vineri îl durea într-o parte. Avea şaptezeci şi nouă de ani, ne-a spus el, şi socotea că trăise de ajuns, „dar asta judecă doar Dumnezeu".

Vizita a doi ştrengari ce păreau descumpăniți îl intriga.

— Trag nădejde că n-ați venit să-mi dați o veste proastă.

Harun începu să vorbească. L-am lăsat. Inițiativa era a lui. Tot el trebuia s-o ducă până la capăt.

— O veste proastă, da, dar nu un deces. O căsătorie potrivnică Legii lui Dumnezeu nu e oare o veste proastă?

— Cine se căsătoreşte?

— Sora lui Hassan, Mariam...

— Fiica *rumiyyei*?

— N-are importanță cine îi e mamă. Din moment ce măsurătorul este musulman, fiica sa este musulmană.

Şeicul îl privea pe Iscoditor cu afecțiune.

— Cine eşti? Nu te cunosc.

— Sunt Harun, fiul lui Abbas hamalul.

— Continuă. Îmi place cum vorbeşti.

Încurajat, prietenul meu a explicat pentru ce veniserăm. N-a zăbovit asupra sorții nevestelor lui Zeruali, pentru că ştia că argumentul ăsta nu prea ținea cu Astaghfirullah. În schimb, a amintit de viața destrăbălată a logodnicului, de relațiile lui cu fostele soții, apoi a stăruit îndelung asupra trecutului acestuia, asupra masacrării călătorilor, „mai ales a primilor pribegi andaluzi", asupra jafului din Rif.

— Ce spui tu e de ajuns pentru a trimite un om în focul Iadului până la sfârşitul veacurilor. Dar ce dovezi ai? Ce martori poți numi?

Harun se făcu umil:

— Prietenul meu şi cu mine suntem prea tineri, abia am trecut de Marea Recitare, iar cuvântul nostru nu va atârna prea greu. Noi nu cunoaştem mare lucru din ale vieții şi se prea poate să fim indignați de fapte care, în ochii celorlalți oameni, par obişnuite. Acum, după ce am deşertat tot ce ştim, acum, după ce am spus tot ce aveam pe suflet, e rândul tău, venerabile şeic, să vezi ce e de făcut.

Când ne-am văzut din nou afară, l-am privit pe Iscoditor cu un aer de îndoială. Părea sigur de el.

— Ce i-am spus, asta gândesc cu adevărat. Noi am făcut tot ce stătea în puterile noastre. Nu mai avem decât să aşteptăm.

Însă înfățişarea lui veselă spunea cu totul altceva.

— Am impresia că eşti tare mulțumit şi nu văd deloc de ce.

— Poate că Astaghfirullah nu mă cunoştea, dar eu îl cunosc de mult. Şi am încredere în caracterul lui execrabil.

A doua zi, şeicul părea vindecat. Oamenii i-au văzut turbanul circulând febril prin bazare, agitându-se pe sub porți, după care se pierdu într-un hamam. În vinerea următoare, la ceasul când îmbulzeala era cea mai mare, a luat cuvântul în moscheea sa obişnuită, cea mai frecventată de emigranții andaluzi. În modul cel mai nevinovat din lume, a început să povestească „viața exemplară a unui om

foarte respectat pe care n-am să-l numesc”, evocând banditismul, jaful, dezmățul, cu aluzii atât de precise, încât toți cei de față au început până la urmă să şuşotească numele lui Zeruali, deşi acesta nu fusese nici măcar o singură dată rostit.

— Aceştia sunt oamenii pe care credincioşii îi respectă şi îi admiră în aceste vremuri de decădere! Aceştia sunt oamenii cărora sunteți mândri să le deschideți uşile caselor voastre! Aceştia sunt oamenii cărora le jertfiți fiicele voastre ca unor zeități de dinainte de islam!

Înainte de căderea serii, întregul oraş nu vorbea decât despre acest incident. Lui Zeruali însuşi, vorbele şeicului i-au fost repetate întocmai. Pe dată, a trimis după tatăl meu, a insultat în fața lui întreaga Granadă şi pe toți andaluzii, l-a înştiințat, bâlbâindu-se de furie, că nu se mai punea problema vreunei înțelegeri, vreunei căsătorii, şi în niciun caz a creşterii de viermi de mătase, că-l soma să restituie neîntârziat dinarii pe care îi dăduse avans, că măsurătorul şi toți ai lui aveau curând să regrete amarnic ceea ce fusese făcut. Îngrozit, Mohamed a încercat să-l asigure de nevinovăția lui, dar a fost dat afară fără menajamente de paznici.

Adesea, când o căsătorie este astfel anulată în ultimul moment, într-o atmosferă de ranchiună, şi mai cu seamă

când logodnicul se simte călcat în picioare, el face să circule zvonul că făgăduita nu e fecioară sau că moravurile ei sunt uşoare, pentru ca ea să nu-şi mai poată găsi un soţ. N-aş fi fost surprins dacă banditul respins ar fi reacționat astfel, într-atât se simțea de umilit.

Dar niciodată, nici în cele mai urâte coşmaruri, nu mi-aş fi putut închipui răzbunarea pe care Zeruali o punea la cale.

Anul firului de iarbă înnodat

909 de la hegira
(26 iunie 1503 – 13 iunie 1504)

Începutul acelui an fusese alunecos, paşnic şi studios. De Anul Nou, care căzuse în plină vară, ne împotmoleam pe străzi, într-atât fuseseră stropite cu apă în nopțile precedente, de *Mihrajan*. La fiecare alunecuş, la fiecare băltoacă de noroi, mă duceam cu gândul la tata, care detesta atât de mult sărbătoarea asta şi datinile care aveau legătură cu ea.

Nu-l mai văzusem de la cearta noastră, fie ca Dumnezeu să mă ierte odată şi odată! dar ceream regulat veşti despre el Wardei şi lui Mariam. Răspunsurile lor erau rareori

liniştitoare. Ruinându-se pentru a da o zestre bogată surorii mele, pomenindu-se încărcat de datorii, frustrat de visuri şi lipsit de afecţiunea alor săi, Mohamed căuta uitarea prin cârciumi.

Cu toate astea, în primele săptămâni ale anului, părea că îşi revine, încet, de pe urma rupturii cu Zeruali. Închiriase în cele din urmă, în vârful unui munte, la şase mile de Fès, o locuinţă veche, destul de dărăpănată, dar având o vedere superbă asupra oraşului, şi nişte terenuri vaste unde se jura că va produce cei mai buni struguri şi cele mai minunate smochine din tot regatul; îl mai bănuiam şi că voia să obţină propriul său vin, deşi muntele ţinea de domeniul Marii Moschei. Proiecte, desigur, mai modeste decât cultura mătăsii; măcar nu-l puneau pe tata în slujba unui bandit precum Zeruali.

De acesta nu mai auzisem nimic de luni întregi. Dăduse oare uitării păţania, trecuse cu buretele, el despre care se spunea că săpa în marmură cea mai măruntă injurie? Mi se întâmpla să-mi pun întrebări, rodul neliniştilor trecătoare iute măturate de ocupaţiile mele captivante de învăţăcel.

Îmi petreceam timpul în sălile de clasă, la moscheea Karauiyinilor, de la miezul nopţii până la ora unu şi jumătate, potrivit orarului de vară, iar restul zilei la colegiul cel mai celebru din Fès, *medersa* Bu-Inania; dormeam în

pauze, un pic în zori, un pic după-amiaza; inactivitatea mi-era nesuferită, odihna mi se părea inutilă, aveam abia cincisprezece ani, un corp bun de pus la treabă, o lume de cunoscut şi patima cititului.

Profesorii noştri ne puneau să studiem zi de zi comentariile asupra Coranului şi Tradiției Profetului, iar apoi se încingea discuția. De la Scrieri treceam adesea la medicină, la geografie, la matematici sau la poezie, uneori chiar la filosofie sau la astrologie, în ciuda interzicerii categorice a acestor materii de către suveran. Aveam norocul să avem ca magiştri nişte oameni versați în toate domeniile cunoaşterii. Pentru a se deosebi de gloată, unii îşi înfăşurau turbanul în jurul unor calote înalte şi ascuțite, asemănătoare acelora pe care aveam să le văd purtate de medici, în cursul şederii mele la Roma. Noi, învățăceii, aveam o simplă tichie.

În pofida ştiinței şi veşmântului lor, profesorii noştri erau mai toți oameni plăcuți, cu răbdare la explicații, atenți la talentele fiecăruia. Câteodată, ne pofteau la ei acasă, ca să ne arate biblioteca; unul avea cinci sute de lucrări, altul o mie, un altul mai mult de trei mii, şi ne încurajau să ne îngrijim de caligrafie spre a putea copia cărțile cele mai de preț, căci astfel, stăruiau ei, se răspândeşte ştiința.

Când aveam un răgaz între două cursuri, mergeam până la locul unde poposeau hamalii. Dacă dădeam acolo peste Harun, ne duceam să bem un pahar de lapte prins sau mergeam să hoinărim prin Piața Miracolelor, unde curiozitatea noastră era rareori dezamăgită. Dacă Iscoditorul nu era acolo, fiind plecat cu vreo treabă, străbăteam piața de flori ca să mă duc s-o văd pe Mariam.

Stabiliserăm că ea va pune un fir de iarbă înnodat într-o crăpătură a zidului exterior, de fiecare dată când tata era plecat pentru o săptămână la țară. Într-o zi, cam pe la sfârşitul lui *safar*, a doua lună a anului, trecusem pe acolo; firul de iarbă înnodat se afla la locul lui. Am agitat clopoțelul. Warda a strigat dinăuntru:

— Soțul meu lipseşte. Sunt singură cu fiica mea. Nu pot deschide.

— Sunt eu, Hassan.

Mi-a explicat încurcată că nişte bărbați veniseră câteva minute mai devreme; bătuseră insistent în poartă, cerând să li se dea voie să intre. Îi era frică, la fel ca şi lui Mariam, care mi s-a părut palidă şi fragilă.

— Ce se întâmplă în casa asta? Mi se pare că ați plâns amândouă.

Lacrimile începură să le curgă din nou; dar Warda îşi veni în fire imediat:

— De două zile e un adevărat iad. Nu mai cutezăm să ieşim pe stradă. Vecinii vin necontenit să mă întrebe dacă e adevărat că...

Vocea i se frânse, aşa că Mariam a fost cea care a continuat, cu un aer absent:

— Întreabă dacă sunt atinsă de boală.

Când se spune „boală”, la Fès, asta înseamnă lepră, iar când se spune „cartier”, fără nicio altă precizare, înseamnă acela al leproşilor.

Nu înțelesesem încă prea bine cele ce îmi fuseseră spuse, când am auzit bătăi sacadate în poartă.

— În numele sultanului, poliția! Nu mai sunteți singure acum! Tocmai a intrat un bărbat. El poate vorbi cu noi.

Am deschis. Erau nu mai puțin de zece persoane: un ofițer, patru femei înveşmântate în văluri albe, ceilalți soldați.

— Aici locuieşte Mariam, fiica lui Mohamed al-Wazzan din Granada?

Ofițerul desfăcu un sul de hârtie.

— Acesta e un ordin de la şeicul leproşilor. Trebuie s-o ducem pe numita Mariam în cartier.

În minte mi se zbătea o singură idee: „De-ar putea fi doar un coşmar!” M-am pomenit zicând:

— Dar astea-s calomnii! N-a avut niciodată nicio singură pată pe corp! E curată ca un verset din Coran!

— O să vedem noi. Aceste patru femei sunt trimise ca s-o cerceteze pe dată.

Au intrat cu ea într-o încăpere. Warda a încercat să se țină după ele, dar nu i-au dat voie. Şi eu am stat afară, cu mintea înceţoşată, încercând totuşi să-l aduc pe ofițer la sentimente mai bune. Îmi răspundea calm, prefăcându-se că-mi dă dreptate, dar până la urmă spunea, după fiecare din tiradele mele, că el era doar un slujbaş, că avea o poruncă de dus la îndeplinire şi că trebuia să mă adresez şeicului leproşilor.

După zece minute, femeile ieşiră din cameră: două dintre ele o țineau pe Mariam pe după subsuori şi o târau. Ținea ochii deschişi, dar trupul îi era moale; niciun sunet nu-i ieşea din gâtlej; părea incapabilă să-şi dea seama ce i se întâmplă. Una dintre femei şuşoti două vorbe la urechea ofițerului; acesta îi făcu semn unuia dintre oameni, care azvârli peste Mariam o țesătură grosolană de culoare pământie.

— Sora ta e bolnavă. Trebuie s-o luăm de aici.

Am încercat să mă aşez între ei; m-au dat la o parte cu duritate. Astfel că sinistrul cortegiu o porni la drum. La capătul fundăturii, se adunaseră destui gură-cască. Am

strigat, am amenințat, am gesticulat. Dar Warda a venit după mine, imploratoare:

— Întoarce-te acasă, pentru Dumnezeu! Nu trebuie să aţâţăm toţi vecinii. Sora ta ar putea să nu se mai mărite niciodată.

M-am întors în casă, am trântit uşa şi am început să izbesc cu pumnii în pereţi, nesimţitor la durere. Warda s-a apropiat de mine. Plângea cu sughiţuri, dar mintea ei rămânea limpede.

— Aşteaptă să se îndepărteze, apoi du-te să vorbeşti cu unchiul tău. Are relaţii la palat. El va putea s-o aducă înapoi.

M-a prins de mânecă şi m-a tras îndărăt.

— Linişteşte-te, ai mâinile julite.

Braţele mele căzură greoi peste umerii Wardei, pe care am strâns-o cu furie, fără să-mi descleştez pumnii, de parcă aş fi continuat să izbesc în pereţi. S-a lăsat moale în braţele mele. Lacrimile îi curgeau pe gâtul meu; părul ei îmi cădea peste ochi, nu mai respiram decât suflarea ei fierbinte, umedă şi parfumată. Nu mă gândeam la ea. Ea nu se gândea la mine. Trupurile noastre nu existau pentru noi. Dar existau dintr-odată de sine stătătoare, încinse de mânie. Niciodată până atunci nu mă mai simţisem bărbat, niciodată n-o simţisem femeie. Avea treizeci şi doi de ani,

vârsta de a fi bunică, dar chipul ei n-avea o zbârcitură, iar părul îi era negru corb. Nu mai cutezam să mă mişc, de teamă să nu mă trădez, nici să vorbesc, de teamă să n-o îndepărtez, nici măcar să deschid ochii, de teamă că va trebui să recunosc că eram înlănţuit de unica femeie care îmi era cu străşnicie interzisă, cea a tatălui meu.

Pe unde vagabonda mintea ei în acele clipe? Se simţea oare plutind ca şi mine spre încleştarea plăcerii? Nu cred. Era oare doar amorţită, tumefiată în trup şi în suflet? Avea oare nevoie să se agaţe de mine ca de singura fiinţă care-i împărtăşea spaima? N-am s-o ştiu niciodată, căci niciodată n-am vorbit de lucrul ăsta, niciodată nimic din vorbele noastre sau din gesturile noastre n-a dorit să amintească faptul că a existat un moment în care eram un bărbat şi o femeie legaţi de degetele nemiloase ale Destinului.

Ea trebuia să fie cea care se desprinde. A făcut-o în chip imperceptibil, cu aceste vorbe de tandră îndepărtare:

— Du-te, Hassan, fiule, o să ne ajute Dumnezeu. Eşti cel mai bun frate pe care Mariam îl poate avea!

Am alergat, numărându-mi paşii cu glas scăzut pentru ca mintea mea să nu se ocupe cu nimic altceva. Până la locuinţa lui Khâli.

*

* *

Unchiul m-a ascultat fără să clipească, dar l-am simțit afectat mai mult decât aş fi crezut, având în vedere lipsa totală a raporturilor dintre sora mea şi el. Când am terminat de povestit, mi-a explicat:

— Şeicul leproşilor este un om puternic pe meleagurile astea. Doar el are dreptul să scoată din Fès persoanele contaminate, doar el se bucură de autoritate asupra locuitorilor cartierului. Puțini cadii au curajul de a se opune hotărârilor lui, iar sultanul însuşi rareori cutează să se amestece în macabrul său domeniu. Pe deasupra, mai e şi un om extrem de bogat, căci mulți dintre credincioşi îşi lasă după moarte avutul în folosul cartierului, fie pentru că boala le-a lovit familiile, fie că au fost impresionați de vederea acelor nefericiți. Iar cel care administrează toate aceste venituri este şeicul. El foloseşte o parte din ele pentru a le procura bolnavilor locuință, hrană şi îngrijiri, însă îi rămân sume însemnate pe care le foloseşte în tot soiul de probleme de negoț, spre a-şi spori averea personală. E foarte posibil să fie asociat cu Zeruali în vreo afacere şi să fi acceptat să-i facă acestuia un serviciu care să-i permită să se răzbune pe noi.

Îl auzisem limpede pe unchiul meu zicând „noi”! Surpriza mea nu i-a scăpat.

— Ştii de multă vreme ce gândesc eu despre patima tatălui tău pentru acea *rumiyya*. Şi-a pierdut capul cândva, pentru că ea a fost pe punctul să-l abandoneze, pentru că el socotise că îi era în joc onoarea, pentru că voia, în felul său, să-şi ia revanşa asupra castilienilor. De atunci, el nu şi-a mai regăsit dreapta judecată. Dar cele ce tocmai s-au întâmplat nu îi privesc nici pe Mohamed, nici pe Warda, şi nici măcar pe acea nefericită de Mariam; întreaga comunitate granadină din Fès e batjocorită de Zeruali. Trebuie să ne batem, fie şi pentru fiica acestei *rumiyya.* O comunitate se sparge de îndată ce consimte să-l abandoneze pe cel mai slab dintre membrii ei.

Puțin mai contau acum argumentele; atitudinea lui mă făcea iarăşi să sper.

— Crezi că o vom putea salva pe sora mea?

— Cere-I Celui de Sus să-ți acorde nădejdea şi răbdarea! Va trebui să ne batem cu nişte personaje puternice şi diabolice. Ştii doar că Zeruali e un prieten al sultanului.

— Dar, dacă Mariam va fi nevoită să trăiască vreme îndelungată în cartier, va deveni până la urmă cu adevărat leproasă.

— Trebuie să mergi s-o vezi, să-i spui să nu se amestece cu ceilalți, să-i duci de mâncare carne de broască țestoasă, care ajută la combaterea bolii. Şi mai cu seamă, să țină mereu pe față un văl îmbibat în oțet.

I-am transmis toate astea Wardei. Ea şi-a procurat produsele indicate, iar când tata s-a întors în oraş, câteva zile mai târziu, s-a dus împreună cu el la marginea „cartierului”. Un paznic a chemat-o pe Mariam, care a venit să-i vadă. Părea depăşită, copleşită, cu un aer rătăcit, cu ochii roşii ca sângele şi cu chipul livid. Un pârâu o despărțea de părinți, dar au putut să-i vorbească, făgăduindu-i s-o scoată de acolo cât mai repede şi dându-i sfaturi. Ceea ce doreau să facă să ajungă până la ea au încredințat paznicului, strecurându-i în palmă câțiva dirhami.

La întoarcerea lor, îi aşteptam în fața uşii. Tata s-a prefăcut că nu mă vede. Am pus genunchiul în pământ şi l-am luat de mână, pe care am lipit-o de buzele mele. După câteva secunde, ce-mi părură foarte lungi, şi-a tras-o înapoi, a trecut-o peste chipul meu, apoi peste ceafă, peste care m-a bătut uşurel. M-am ridicat aruncându-mă în brațele lui.

— Pregăteşte-ne de mâncare, i-a zis el Wardei cu voce răguşită. Avem de vorbit.

Ea s-a grăbit să plece.

În materie de discuție, nici el, nici eu n-am spus mare lucru. În clipa aceea, important era să rămânem astfel împreună, de la bărbat la bărbat pentru întâia oară, aşezaţi pe aceeaşi rogojină, vârând la fel mâna în aceeaşi mâncare de cuşcuş. Logodna lui Mariam ne învrăjbise; chinul ei ne grăbise împăcarea. Şi tot chinul era cel care avea să-l reapropie pe Mohamed de familia mamei mele.

În seara aceea, Khâli a venit în casa tatălui meu, căruia nu-i mai trecuse pragul de la sosirea noastră la Fès, cu zece ani în urmă. Warda l-a servit ca pe un oaspete de vază, i-a oferit sirop de migdale şi a pus dinaintea lui un imens coş plin cu struguri, caise, pere şi prune. În schimb, a căpătat zâmbete binevoitoare şi cuvinte menite s-o îmbărbăteze. Apoi ea s-a retras îndărătul unei uşi, lăsându-ne să discutăm.

*

* *

Restul anului s-a scurs în întregime în neobosite demersuri şi interminabile consfătuiri. Uneori, persoane din afara familiei veneau să ni se alăture, aducându-ne sfaturile lor şi împărtăşindu-ne dezamăgirea. Majoritatea erau granadini, dar mai erau şi doi dintre prietenii mei. Unul era,

bineînțeles, Harun, care avea să facă în curând din problema mea propria lui problemă, aproape dându-mă la o parte. Celălalt se numea Ahmed. La colegiu era poreclit Şchiopul. Evocându-i amintirea, nu-mi pot împiedica pana să-şi oprească sinuosul drum pe hârtie, făcându-mă să rămân preț de o clipă dus pe gânduri şi nedumerit. Până la Tunis, până la Cairo, la Mecca, la Neapole chiar, am auzit vorbindu-se mereu despre Şchiop, iar eu încă mă mai întreb dacă acest vechi prieten va lăsa o urmă a trecerii sale prin Istorie sau dacă va străbate memoria oamenilor aşa cum un înotător curajos străbate Nilul, fără să-i modifice nici cursul, nici revărsările. Datoria mea de cronicar este totuşi aceea de a da uitării resentimentele spre a istorisi, cât mai fidel cu putință, ce am cunoscut eu despre Ahmed, începând cu ziua când a intrat pentru prima oară în clasă, în anul acela, întâmpinat de râsetele şi batjocura învățăceilor. Tinerii fasioți se arată nemiloşi cu străinii, mai cu seamă dacă dau senzația că vin drept din provincia natală, şi mai cu seamă dacă trag după ei câte o infirmitate.

Şchiopul îşi plimbase ochii pe deasupra sălii, ca pentru a fixa fiecare zâmbet, fiecare strâmbătură, apoi venise să se aşeze lângă mine, fie pentru că era locul cel mai accesibil pentru el, fie pentru că observase că îl priveam altfel. Îmi

strânsese puternic mâna, însă cuvintele lui n-au fost un simplu salut:

— Ca şi mine, şi tu eşti străin în blestematul ăsta de oraş.

Tonul nu era întrebător, vocea nu era scăzută. M-am uitat în jur, stânjenit. Mi-a spus mai departe:

— Nu te teme de fasioți, sunt prea îndopați cu ştiință pentru a mai avea urmă de curaj.

Aproape că striga. Mă simțeam inclus, împotriva voinței mele, într-o ranchiună care nu-mi aparținea. Am încercat să mă dau la o parte, cu glas glumeț:

— Cum poți spune aşa ceva, tu care vii să cauți învățătură într-o *medersa* din Fès?

A zâmbit amabil.

— Nu caut învățătură, căci îngreunează mâinile mai sigur decât un lanț. Ai văzut vreodată un doctor al Legii comandând o armată sau întemeind un regat?

În timp ce vorbea, a intrat profesorul, cu mers încet, cu înfățişare maiestuoasă. Din respect, întreaga clasă s-a sculat în picioare.

— Cum vrei tu ca un om să se poată bate când ține pe cap chestia aia mişcătoare?

Deja regretam că Ahmed venise lângă mine. M-am uitat la el, îngrozit.

— Vorbeşte mai încet, te implor, o să te audă magistrul.

Mi-a dat o pălmuţă paternă pe spate.

— Nu mai fi aşa de fricos! Când erai copil, nu spuneai cu glas tare adevăruri pe care cei mari le ţineau ascunse? Ei bine, tu aveai atunci dreptate. Trebuie să regăseşti în tine însuţi timpul ignoranţei, căci acela era şi timpul curajului.

Vrând parcă să ilustreze cele spuse, s-a ridicat, a înaintat şchiopătând până la catedra profesorului şi i s-a adresat fără reverenţă, lucru care a făcut să amuţească pe loc şi cel mai mic zgomot din sală.

— Mă numesc Ahmed, fiul şerifului[18] Saadi, coborâtor din Casa Profetului, fie ca rugăciunea şi mântuirea să fie asupra lui! Dacă mă vedeţi şchiopătând, este din pricină că am fost rănit anul trecut, pe când mă luptam cu portughezii care au năvălit peste teritoriile din Sousa.

Nu ştiu dacă era mai înrudit decât mine cu Trimisul lui Dumnezeu; cât priveşte infirmitatea, o avea din naştere, după cum urma să aflu mai târziu de la unul din apropiaţii lui. Aşadar două minciuni, dar care i-au intimidat pe toţi cei care erau de faţă, începând cu profesorul.

Ahmed s-a întors la locul său, cu capul sus. Încă din prima zi de colegiu, devenise cel mai respectat şi cel mai

---

[18] Prinţ arab, socotit urmaş al Profetului Mahomed prin Fatima, fiica lui Mahomed.

admirat dintre învățăcei. Nu mai mergea decât înconjurat de un roi de camarazi de şcoală supuşi, care râdeau când râdea el, tremurau când se mânia şi îi împărtăşeau toate duşmăniile.

Acestea erau foarte tenace. Într-o zi, unul dintre dascălii noştri, fasiot de viță veche, îndrăznise să emită oarece îndoieli în legătură cu ascendența pe care o revendica Şchiopul. O părere ce nu putea fi trecută prea uşor cu vederea, căci acest profesor era cel mai celebru din colegiu şi mai şi obținuse de curând privilegiul de a rosti predica săptămânală în Moscheea cea Mare. Pe moment, Ahmed n-a răspuns, mulțumindu-se să adreseze un surâs enigmatic studenților, care îl întrebau din priviri. În vinerea următoare, întreaga clasă a mers să-l asculte pe predicator. Abia rostise acesta primele cuvinte că Şchiopul a fost cuprins de un interminabil acces de tuse. Treptat, şi alții începură să tuşească de parcă s-ar fi vorbit între ei, astfel că, un minut mai târziu, mii de gâtlejuri făceau zgomot şi îşi dregeau glasul la unison, contagiune stranie care s-a prelungit până la sfârşitul predicii, încât credincioşii s-au întors acasă fără să fi priceput nici măcar o singură frază. De atunci, acest profesor a avut grijă să nu mai vorbească niciodată despre Ahmed şi despre nobila, dar îndoielnica lui ascendență.

Eu personal nu l-am urmat niciodată pe Şchiop, şi desigur că ăsta era motivul pentru care mă respecta. Nu ne vedeam decât singuri, uneori la mine acasă, alteori la el, adică chiar în *medersa*, unde fuseseră amenajate camere pentru învăţăceii a căror familie nu locuia la Fès; ai lui locuiau la marginea regatului Marrakech.

Trebuie să recunosc, chiar şi atunci când eram doar noi doi, unele dintre atitudinile lui îmi displăceau, mă nelinişteau, uneori mă şi înspăimântau. Numai că i se întâmpla de asemenea să se arate mărinimos şi devotat. Oricum, mie aşa îmi apăruse în anul acela: atent la cele mai mărunte clipe ale mele de descurajare, găsind uneori tonul just pentru a mă repune pe linia de plutire.

De prezenţa lui, cât şi de aceea a lui Harun, aveam mare nevoie, chiar dacă şi unul şi celălalt păreau incapabili s-o salveze pe Mariam. Doar unchiul meu părea a fi în măsură să efectueze demersurile necesare. Se întâlnea cu oameni ai legii, emiri din armată, dregători din regat; unii se arătau dornici să-l liniştească, alţii erau încurcaţi, iar alţii făgăduiau găsirea unei soluţii înainte de următoarea sărbătoare din calendar. Nu renunţam la o speranţă decât pentru a ne agăţa de o alta, la fel de zadarnică.

Aşa au stat lucrurile până în clipa în care Khâli a izbutit, după mii de intervenţii, să intre în legătură cu fiul cel mare

al suveranului, prințul Mohamed Portughezul, poreclit astfel pentru că fusese capturat pe când avea şapte ani în oraşul Arzilla şi dus în Portugalia, unde petrecuse ani lungi de captivitate. Avea acum patruzeci de ani, vârsta unchiului meu, astfel că cei doi au stat îndelung împreună, vorbind despre poezie şi evocând nenorocirile Andaluziei. Când, după două ceasuri, Khâli a amintit de problema lui Mariam, prințul s-a arătat extrem de indignat şi a făgăduit să facă în aşa fel încât afacerea asta să ajungă la urechile părintelui său.

N-a mai avut vreme s-o facă, pentru că sultanul a murit, stranie coincidență, chiar a doua zi după vizita unchiului meu la palat.

Dacă aş spune că ai mei l-au plâns îndelung pe bătrânul monarh ar fi o minciună, nu doar pentru că el fusese prieten cu Zeruali, ci şi pentru că legăturile proaspăt stabilite între fiul lui şi Khâli ne lăsau să tragem mare nădejde.

Anul caravanei

910 de la hegira
(14 iunie 1504 – 3 iunie 1505)

Anul acela a fost anul primei mele călătorii importante, care avea să mă conducă, prin Atlas, Segelmesse şi Numidia, spre întinderea saharianã, apoi spre Tombuctu, misterioasa cetate din ținutul negrilor.

Khâli primise însărcinare de la noul sultan din Fès să ducă un mesaj puternicului suveran al Sudanului, Askia Mohamed Ture, spre a-i vesti urcarea sa pe tron şi a-i făgădui stabilirea celor mai prieteneşti relații între cele două regate. Aşa cum îmi promisese în urmă cu cinci ani, cu prilejul periplului său în Orient, unchiul mă invitase să-l însoțesc; îi vorbisem deja despre acest lucru tatei care, din considerație pentru barba mea mătăsoasă, nu mai avea acum de gând să se opună.

Caravana pornise la drum în primele zile răcoroase ale toamnei, cu două sute de animale care duceau în spate oameni, merinde şi daruri. Eram însoțiți de gărzi călărind pe cămile, care să ne apere de-a lungul călătoriei, şi de călăreți pe cai, care aveau să facă la porțile Saharei cale-ntoarsă. Mai era nevoie de conducători de cămile şi de călăuze experimentate, cât şi de slugi în număr suficient de mare pentru ca solia să pară importantă în ochii gazdelor. Cortegiului oficial i se alăturaseră, după ce îi ceruseră voie unchiului meu, mai mulți neguțători cu mărfurile lor, înțelegând să profite atât de protecția regală în timpul

călătoriei, cât şi de tratamentul privilegiat de care cu siguranță urma să avem parte la Tombuctu.

Pregătirile fuseseră prea minuțioase, prea lungi după părerea mea. În ultimele zile, nu mai izbuteam nici să dorm, nici să citesc, nu mai respiram decât suflând din greu şi cu pauze mari. Aveam nevoie să plec pe dată, să mă aburc pe cocoaşa unei cămile, să mă las înghițit de imensitatea deşertului, unde oamenii, animalele, apa, nisipul şi aurul au toate aceeaşi culoare, aceeaşi valoare, aceeaşi inutilitate de neînlocuit.

Am descoperit foarte repede că poți fi la fel de bine înghițit de caravană. Când tovarăşii de drum ştiu că vor fi nevoiți, vreme de săptămâni şi de luni de zile, să meargă în aceeaşi direcție, să înfrunte aceleaşi primejdii, să trăiască, să mănânce, să se roage, să se distreze, să sufere, să moară uneori împreună, ei încetează de a mai fi străini unii de alții; niciun cusur nu rămâne ascuns, niciun şiretlic nu rezistă. Văzută de departe, caravana este un cortegiu; văzută de aproape, ea este un sat, cu bârfele lui, cu glumele, poreclele, urzelile, conflictele şi împăcările lui, cu serile de cântec şi de poezie, un sat pentru care toate ținuturile se află pe meleaguri îndepărtate, chiar şi acela din care a plecat, chiar şi cele pe care le străbate. De o astfel de îndepărtare aveam eu nevoie ca să uit de grijile istovitoare rămase în urmă, la

Fès, de înverşunarea lui Zeruali, de cruzimea fără chip a şeicului leproşilor.

*

* *

Chiar în ziua plecării noastre, am străbătut oraşul Sefru, situat la poalele Atlasului, la cincisprezece mile de Fès. Locuitorii sunt oameni bogaţi, dar se îmbracă sărăcăcios, cu straie pătate de ulei, din pricina unui principe din familia regală care a pus să i se clădească acolo o reşedinţă şi care covârşeşte sub biruri orice persoană ce pare să se bucure de oarecare prosperitate. Trecând pe strada principală, unchiul şi-a apropiat calul de al meu pentru a-mi şuşoti la ureche:

— Dacă îţi spune cineva că zgârcenia este născută din lipsuri, spune-i că se înşală. Birurile sunt cele care au dat naştere zgârceniei!

Nu departe de Sefru, caravana a luat-o spre trecătoarea prin care trece drumul către Numidia. Două zile mai târziu, ne aflam în inima pădurii, lângă ruinele unui vechi oraş numit Ain el-Asnam, Izvorul Idolilor. Era acolo un templu în care obişnuiau să se adune seara bărbaţi şi femei, într-o anumită perioadă a anului. Odată împlinite jertfele rituale, stingeau luminile şi fiecare profita de femeia pe care

întâmplarea o aşezase lângă el. Petreceau astfel întreaga noapte, iar în zori, li se reamintea că, vreme de un an, niciuna dintre femeile de față nu avea dreptul să se apropie de soțul ei. Copiii care se năşteau în acest interval erau crescuți de către preoții templului. Acesta a fost distrus, la fel ca şi întreg oraşul, cu prilejul cuceririi musulmane; dar numele a supraviețuit, unic martor al acelor vremi de ignoranță.

Două zile mai târziu, am trecut pe lângă un sat de munte presărat cu vestigii străvechi. Este numit „Cele o Sută de Puțuri”, pentru că în preajmă se găsesc puțuri de o asemenea adâncime că parcă ar fi nişte grote. Se povesteşte că unul dintre ele are mai multe etaje, având în interior săli zidite, unele mari, altele mici, dar toate amenajate. De aceea, căutătorii de comori vin special de la Fès, pentru a coborî înăuntru cu ajutorul unor funii şi înarmați cu lămpaşe. Mulți dintre ei nu mai ies niciodată la suprafață.

La o săptămână de când părăsisem oraşul Fès, am trecut printr-o localitate numită Um Junaiba, în care persistă o ciudată datină: se află pe acel meleag un curs de apă de-a lungul căruia merg caravanele şi se zice că orice om care trece pe acolo trebuie să înainteze doar în paşi de dans şi țopăind, altfel e lovit de friguri. Toată trupa noastră s-a pus veselă pe dănțuit, şi eu, şi gărzile, până şi neguțătorii cei

graşi, unii făcând-o din joacă, alții din superstiție, alții spre a se feri de înțepăturile insectelor, cu excepția unchiului meu, care a socotit că demnitatea lui de sol îi interzicea soiul ăsta de ştrengării. Amar avea s-o regrete.

Eram deja în munții cei mai înalți, peste care suflă, chiar şi toamna, un vânt înghețat şi imprevizibil dinspre miazănoapte. Nu mă aşteptam ca, în locuri atât de înalte, cu climă atât de aspră, să dau peste oameni aşa de bine înveşmântați şi, mai cu seamă, aşa de cultivați. Există îndeosebi, pe unul dintre munții cu clima cea mai rece, un trib numit Mestasa a cărui principală activitate este aceea de a recopia, cu cea mai frumoasă scriere, un mare număr de cărți şi de a le vinde mai apoi în Maghreb şi mai departe. Un bătrân neguțător genovez stabilit la Fès, messer Thomasso de Marino, care se alăturase caravanei noastre şi cu care am stat îndelung de vorbă, a cumpărat dintr-un singur sat cam o sută de astfel de cărți, minunat caligrafiate şi legate în piele. Mi-a explicat că teologii musulmani precum şi personajele sus-puse din țara negrilor cumpărau sumedenie de asemenea cărți şi că era vorba de un negoț extrem de profitabil.

Cum ne opriserăm pentru a înnopta în acea localitate, l-am însoțit pe genovez la o cină oferită de furnizorul său. Locuința era bine construită, cu marmură şi majolică,

având pereții îmbrăcați în țesături din lână fină, iar podelele acoperite cu covoare tot din lână, plăcut colorate. Toți musafirii păreau a fi oameni prosperi, astfel că nu m-am putut împiedica să-i pun gazdei noastre, exprimându-mă cu mii de precauții, o întrebare care-mi frigea buzele: cum se făcea că oamenii acelui ținut friguros de munte erau atât de avuți şi de instruiți?

Gazda a izbucnit în râs:

— Vrei, la urma urmei, să înțelegi de ce locuitorii acestui munte nu sunt cu toții bădărani, cerşetori şi calici?

Nu m-aş fi exprimat chiar în felul ăsta, dar cam asta era ceea ce îmi stârnea nedumerirea.

— Ia aminte, tinere oaspete, că cel mai mare dar pe care Cel de Sus l-ar putea oferi unui om este de a-l face să vină pe lume pe o creastă de munte străbătută de drumul caravanelor. Drumul aduce cunoaştere şi bogăție, muntele oferă ocrotire şi libertate. Voi, oamenii oraşelor, aveți la îndemână tot aurul şi toate cărțile, dar mai aveți şi principi, în fața cărora vă plecați capul...

Zise apoi, ceva mai precaut:

— Pot să-ți vorbesc aşa cum vorbeşte un unchi bătrân cu nepotul lui, un şeic bătrân cu ucenicul lui, fără ocolişuri în ce priveşte învățăturile vieții? Îmi făgăduieşti să nu te simți ofuscat?

Zâmbetul meu larg îl încurajă să continue.

— Când trăieşti într-un oraş, te învoieşti să laşi deoparte orice demnitate, să renunți la amorul propriu, în schimbul protecției unui sultan care te face s-o plăteşti scump chiar atunci când nu mai e în stare s-o exercite. Când trăieşti departe de oraşe, dar la câmpie sau pe dealuri, poți scăpa de sultan, de soldații sau strângătorii lui de biruri; dar te afli la cheremul triburilor de jefuitori nomazi, arabi şi câteodată berberi, care mişună prin țară, astfel că nu poți niciodată înălța un zid fără să te temi că-l vei vedea curând dărâmat. Când trăieşti într-un loc inaccesibil, departe de drumuri, te afli desigur la adăpost de înrobire şi de jaf; cu toate astea, nefăcând niciun fel de schimb cu alte ținuturi, ajungi să trăieşti aidoma animalelor, neştiutor, lipsit de cele necesare şi înspăimântat.

Mi-a oferit o cupă cu vin, pe care am refuzat-o politicos. El a luat însă una şi a sorbit o înghițitură, după care a continuat:

— Numai noi suntem privilegiați: vedem trecând prin satele noastre oameni din Fès, din Numidia, din ținutul negrilor, negustători, dregători, învățăcei sau *ulema*; fiecare ne aduce câte o monedă de aur sau o haină, o carte de citit şi de copiat sau măcar o poveste, o anecdotă, un cuvânt; adunăm astfel, după cum vin caravanele, bogăție şi

cunoaştere, la adăpostul acestor munți inaccesibili unde trăim laolaltă cu vulturii, ciorile şi leii, tovarăşii noştri întru demnitate.

I-am relatat spusele acestea unchiului meu, care a oftat fără să zică nimic, apoi a înălțat ochii spre cer. Nu ştiu dacă era pentru a se lăsa în grija Ziditorului sau pentru a observa zborul unei păsări de pradă.

Următoarea noastră etapă a fost în munții Ziz, numiți astfel deoarece un râu cu acest nume izvorăşte de acolo. Locuitorii regiunii aparțin unui trib berber de temut, Zanaga. Sunt oameni robuşti; poartă o tunică din lână pusă direct pe piele şi îşi înfăşoară în jurul gambelor nişte cârpe care le servesc drept nădragi; şi vara, şi iarna umblă cu capul descoperit. Nu-i pot totuşi descrie pe aceşti oameni fără să amintesc de un lucru de necrezut ce poate fi văzut la ei şi care îmi pare a ține de miracol: o enormă cantitate de şerpi circulă printre case, la fel de blânzi şi familiari ca pisicile sau căței. Când cineva începe să mănânce, şerpii se adună în jurul lui pentru a prinde firimiturile de pâine, precum şi alte alimente ce li se lasă.

În a treia săptămână a călătoriei noastre, am coborât munții Ziz, trecând prin nenumărate grădini de palmieri cu delicioase fructe delicate şi îndreptându-ne spre câmpia unde se află Segelmesse. Sau mai curând, ar trebui să

spun, unde se afla acest oraş atât de admirat de drumeții vremurilor trecute. Se spunea că fusese întemeiat de însuşi Alexandru cel Mare, că strada principală era lungă cât s-o parcurgi într-o jumătate de zi de mers pe jos, că fiecare dintre case era înconjurată de o grădină şi de o livadă, că avea minunate moschei şi renumite *mederse*.

Din zidurile ei, odinioară atât de semețe, n-au mai rămas decât bucăți pe jumătate năruite şi năpădite de iarbă şi de muşchi. Din locuitori, n-au mai rămas decât clanuri vrăjmaşe, instalate fiecare cu propriul şef într-un sat fortificat din apropierea ruinelor fostei Segelmesse. Principala lor preocupare este de a face zile fripte clanului care locuieşte în satul vecin. Se dovedesc nemiloşi unii cu alții, mergând până la distrugerea canalizărilor de apă, la tăierea palmierilor la nivelul solului, la aţâţarea triburilor nomade pentru a le face să devasteze pământurile şi casele adversarilor, astfel încât am impresia că-şi merită soarta.

Prevăzuserăm să rămânem trei zile pe teritoriul Segelmessei, pentru odihna oamenilor şi a animalelor, procurarea de merinde şi repararea câtorva ustensile; era însă scris că aveam să rămânem acolo mai multe luni, căci, chiar a doua zi de la sosirea noastră, unchiul s-a îmbolnăvit. I se mai întâmpla să tremure de friguri în timpul zilei, când căldura era sufocantă, şi să asude prin toți porii în timpul

nopții, când era la fel de frig ca în vârf de munte. Un neguțător evreu din caravană, foarte priceput în îngrijiri medicale, a pus diagnosticul de friguri cu febră din patru în patru zile, care păreau că vin să pedepsească refuzul lui Khâli de a se conforma datinii dănțuitoare de la Um Junaiba. Singur Dumnezeu este stăpânul răsplății şi al pedepsei!

*

* *

Eram permanent la căpătâiul unchiului, atent la cel mai mic gest, la cea mai mică grimasă, contemplându-l uneori ceasuri întregi, pe când dormea cufundat într-un somn agitat. L-am simțit dintr-odată îmbătrânit, moleşit, dezarmat, când, cu doar două zile în urmă, era în stare să țină o întreagă adunare cu sufletul la gură vorbind despre *rumi*, lei sau şerpi. Datorită calităților lui de poet şi de orator, datorită şi vastelor lui cunoştințe, îl impresionase pe Manuel Portughezul, care, de la preluarea puterii, îl chemase la el în fiecare săptămână. Era vorba să fie numit într-un post de sfetnic, de secretar sau de cârmuitor al unei provincii.

Mi-amintesc că într-o zi, la întoarcerea lui de la palat, l-am întrebat dacă mai vorbise despre Mariam. Răspunsese pe un ton cam stingherit:

— Câştig încetul cu încetul încrederea suveranului. Curând voi fi în măsură să obțin de la el, fără nicio dificultate, eliberarea surorii tale. Deocamdată, se cuvine să acționez cât mai delicat cu putință, aşa că aş greşi dacă i-aş cere ceva.

Apoi adăugase, cu un râs care dorea să semene a scuză:

— Aşa va trebui să te comporți şi tu când vei face politică!

La puțin timp de la desemnarea lui Khâli ca ambasador, revenisem cu întrebările. Vorbise atunci cu suveranul, care îi făgăduise că, la întoarcerea lui de la Tombuctu, fata va fi deja la ea acasă. Unchiul îi mulțumise călduros şi-mi dăduse vestea. Hotărâsem atunci să mă duc pentru întâia oară în „cartier” pentru a-i transmite lui Mariam făgăduiala monarhului, precum şi vestea călătoriei mele.

N-o mai văzusem de un an, din exces de afecțiune, dar şi din laşitate. Ea n-a rostit niciun cuvânt de reproş. Mi-a zâmbit de parcă abia ne despărțiserăm, mi-a cerut veşti despre studiile mele; mi-a părut atât de senină, încât am fost intimidat, mâhnit, descumpănit. Poate că aş fi preferat s-o văd plângând, să fiu nevoit să-i alin durerea, fie şi de la

distanță, dat fiind firul de apă dintre noi. I-am vestit triumfător făgăduiala suveranului. A reacționat exact atât cât era necesar ca să nu mă jignească. I-am vorbit de plecarea în călătorie, iar ea s-a prefăcut entuziasmată, fără să ştiu dacă o făcea din bucurie subită sau în bătaie de joc. Firul acela de apă pe care un om viguros l-ar fi putut trece din doi paşi mi se părea mai adânc decât o râpă, mai lat decât un braț de mare. Mariam era atât de îndepărtată, de impenetrabilă; glasul ei îmi ajungea la urechi ca într-un coşmar. Deodată, o leproasă bătrână pe care n-o văzusem apropiindu-se îşi puse mâna fără degete pe umărul surorii mele. Am țipat şi am adunat pietre ca să le arunc asupra ei, cerându-i să se îndepărteze. Mariam s-a aşezat la mijloc, ocrotind-o pe leproasă cu trupul ei:

— Lasă pietrele, Hassan, ai s-o răneşti pe prietena mea!

I-am dat ascultare, dar simțeam că-mi pierd cunoştința. Am făcut un gest de rămas-bun şi m-am întors să plec, cu sufletul cernit. Sora mea m-a strigat iarăşi pe nume. Am privit-o. Se apropiase la marginea apei. Pentru prima oară de la sosirea mea, îi curgeau lacrimile:

— Ai să mă scoți de aici, nu-i aşa?

Vocea îi era imploratoare, iar pentru mine, liniştitoare. Făcând un gest de care am fost cel dintâi surprins, am

întins mâna înaintea mea, ca şi cum aş fi pus-o pe Cartea Sfântă, şi am rostit, rar şi tare, acest jurământ:

— Jur să nu mă însor înainte de a te fi scos din blestematul ăsta de cartier.

A zâmbit cu toată faţa. M-am întors şi m-am îndepărtat cu paşi mari, căci asta era imaginea pe care voiam să i-o păstrez de-a lungul călătoriei. Chiar în ziua aceea, am trecut să-i văd pe tata şi pe Warda ca să le dau veşti de la fiica lor. Înainte de a bate la uşă, am stat o clipă nemişcat. Într-o crăpătură a zidului exterior, se afla încă, uscat şi înnegrit, firul de iarbă înnodat de Mariam în ziua când fusese luată captivă. L-am apucat între degete şi l-am dus pe furiş la buze. Apoi l-am pus îndărăt la locul lui.

*

* *

Mă dusesem iarăşi cu gândul la firul acela când Khâli a deschis ochii. L-am întrebat dacă se simte mai bine; a dat din cap că da, dar a adormit din nou. Avea să şadă astfel, atârnând între viaţă şi moarte, neînstare să se mişte, până la începutul anotimpului cald, când orice traversare a Saharei devenise cu neputinţă. Am fost aşadar nevoiţi să

aşteptăm câteva luni în regiunea Segelmesse înainte de a ne relua călătoria.

Anul petrecut la Tombuctu

911 de la hegira
(4 iunie 1505 – 23 mai 1506)

Unchiul părea pe deplin restabilit când ne-am aşternut iarăşi la drum, la începutul anotimpului răcoros din anul acela, mergând spre Tabelbala, cetatea situată în plin deşert al Numidiei, la trei sute de mile de Atlas şi la două sute de mile la sud de Segelmesse, într-un ţinut în care apa este rară, ca şi carnea, în afară de cea a struţilor şi a antilopelor, şi unde doar umbra unui palmier mai îmblânzeşte uneori tirania soarelui.

Socotiserăm nouă zile pentru etapa asta, iar Khâli a început, încă din prima seară, să-mi vorbească despre Granada, cam la fel ca tatăl meu cu câţiva ani mai înainte. Poate că boala unuia şi descurajarea celuilalt avuseseră acelaşi efect, şi anume de a-i determina să-şi transmită mărturia şi înţelepciunea unei memorii mai tinere, mai puţin ameninţate, de mi-ar pune Cel de Sus paginile la

adăpost de foc şi de uitare! Noapte de noapte, aşteptam continuarea istorisirii, pe care o întrerupeau uneori doar schelălăielile unor şacali aflaţi prin preajmă.

În a treia zi, totuşi, doi soldaţi au venit în întâmpinarea noastră. Duceau un mesaj din partea unui senior ale cărui pământuri se aflau la apus de drumul nostru. Aflase că ambasadorul regelui din Fès trecea prin regiune şi ţinea cu orice preţ să-l întâlnească. Khâli ceru informaţii de la una din călăuze, care îi spuse că ocolul ne va întârzia cu cel puţin două săptămâni. Aşadar se scuză pe lângă soldaţi, spunându-le că un trimis al sultanului nu putea face vizite seniorilor care se aflau în afara drumului, cu atât mai mult cu cât boala îi încetinise deja considerabil misiunea. Totuşi, pentru a arăta stima pe care o avea pentru acest senior – de care mi-a mărturisit mai târziu că nu mai auzise vorbindu-se până atunci – îşi va trimite nepotul pentru ca acesta să-i sărute mâna.

Mă vedeam deci învestit subit cu o solie, eu care nu împlinisem încă şaptesprezece ani. Unchiul mi-a dat doi călăreţi să mă însoţească şi mi-a mai pus la dispoziţie şi niscaiva daruri pe care trebuia să le ofer în numele lui acestui amabil senior: o pereche de scări de şa împodobite după moda maură, o pereche de pinteni superbi, două şnururi din mătase împletite cu fir de aur, unul violet, altul

azuriu, o carte în legătură nouă care povestea viața sfintelor personaje ale Africii, precum şi un poem de laudă. Călătoria a durat patru zile, de care am profitat ca să scriu, la rândul meu, câteva versuri în cinstea gazdei mele.

Ajuns în oraş, care se chema, cred, Uarzazat, mi s-a adus la cunoştință că seniorul era la vânătoare de lei în munții din jur şi că dăduse instrucțiuni ca să merg să-l întâlnesc. I-am sărutat mâna şi i-am transmis salutările unchiului meu. Mi-a pus la dispoziție o locuință unde mă puteam odihni până la înapoierea sa. S-a întors înainte de căderea nopții şi m-a chemat la palatul său. M-am înfățişat, i-am sărutat iarăşi mâna, i-am oferit unul câte unul darurile, care i-au făcut mare plăcere, apoi i-am întins poemul lui Khâli, pe care l-a dat unui secretar ca să i-l citească, punând să i se traducă fiecare cuvânt, căci nu cunoştea bine araba.

A venit ora mesei, pe care o aşteptam cu nerăbdare, căci burta mi-era goală de dimineață – nu mâncasem decât câteva curmale. Ni s-a adus carne de oaie friptă şi fiartă, înfăşurată în foi de aluat foarte fin, ceva ce semăna cu lasagnele italieneşti, dar mai consistente. Apoi a fost adus cuşcuş, *ftat*, un alt amestec de carne şi de aluat, precum şi diverse alte mâncăruri de care nu-mi mai aduc aminte. Când am fost cu toții pe deplin sătui, m-am ridicat şi am declamat propriul meu poem. Seniorul a pus să-i fie traduse

câteva fraze, dar, în restul timpului, s-a mulțumit să mă observe cu o privire înduioşată şi ocrotitoare. De îndată ce am isprăvit, s-a dus să doarmă, căci vânătoarea îl istovise; însă a doua zi dimineața, foarte devreme, m-a poftit să mănânc împreună cu el, mi-a înmânat prin secretarul său o sută de monede de aur ca să le dau unchiului meu, şi mi-a mai dăruit şi doi sclavi care să mă slujească în timpul călătoriei. M-a însărcinat să-i spun că acele daruri erau doar pentru a-i mulțumi pentru poem, şi nu ca răspuns la cadourile care îi fuseseră oferite. Mi-a mai încredințat zece monede de aur pentru fiecare dintre cei doi călăreți care mă însoțeau.

Mie, în schimb, îmi rezerva o surpriză. Mi-a dăruit mai întâi cincizeci de monede de aur, apoi, când am ieşit, secretarul mi-a făcut semn să-l urmez. Am străbătut un culoar până la o uşă joasă, prin care am trecut într-o curte mică. În mijloc era un cal, frumos, dar scund, pe care stătea călare o superbă călăreață cu pielea întunecată şi cu chipul descoperit.

— Această tânără sclavă este darul stăpânului pentru poemul tău. Are paisprezece ani şi vorbeşte bine araba. Noi îi spunem Hiba.

Apucă frâul şi mi-l puse în mână. Am tras de frâu, cu ochii ridicați spre ea, neîncrezători. Darul meu mi-a zâmbit.

Copleşit că întâlnisem un senior atât de curtenitor şi de darnic, m-am întors direct la Tabelbala, unde mă aştepta caravana. I-am anunțat unchiului meu că îmi dusesem la bun sfârşit misiunea şi i-am povestit amănunțit fiecare vorbă, fiecare gest. I-am înmânat darurile lui însoțite de cuvintele cuvenite, iar ca încheiere, i-am povestit despre minunata mea surpriză. Ajuns la acest punct al istorisirii, unchiul meu s-a posomorât.

— Ți s-a spus că sclava asta vorbeşte araba?

— Desigur, şi am putut să verific acest lucru pe drumul de întoarcere.

— Nu mă îndoiesc. Dar, dacă ai avea mai mulți ani în spate şi mai multă înțelepciune, ai fi înțeles altceva din cuvintele secretarului. Oferirea acestei sclave poate fi un mod de a te cinsti, dar poate fi la fel de bine şi un mod de a te insulta, de a arăta înjosirea celor ce-ți vorbesc limba.

— S-ar fi cuvenit să refuz?

Unchiul râse din toată inima.

— Din câte văd eu, ai să leşini fie numai şi la gândul că ar fi trebuit s-o laşi pe fata asta în curtea unde ai găsit-o.

— Atunci pot s-o păstrez?

Tonul meu era cel al unui copil care se agață de o jucărie. Khâli dădu din umeri şi le făcu semn cămilarilor să

se pregătească de plecare. Cum dădeam să mă îndepărtez, m-a chemat înapoi:

— Te-ai atins de fata asta?

— Nu, i-am răspuns, ținând ochii plecați. Pe drum, am dormit sub cerul liber, iar paznicii erau alături.

Se citea maliţiozitatea în strâmbătura lui.

— N-ai să te atingi de ea nici de acum înainte, căci, mai înainte chiar să dormim iarăşi sub un acoperiş, va începe luna *ramadanului*. Fiind călător, nu eşti silit să ții post, dar se cuvine să dai în alt mod dovadă de supunere în fața Creatorului. Ai să-ți pui sclava să se înfăşoare în văluri din creştet până-n tălpi, ai să-i interzici să-şi dea cu parfum, cu sulimanuri, să se pieptene şi chiar şi să se spele.

N-am protestat, căci am priceput pe dată că zelul religios nu era singurul motiv al acestui sfat. S-au văzut adesea în caravane certuri, accese de nebunie sau chiar crime prilejuite de prezența unei preafrumoase sclave, iar unchiul voia cu orice preț să evite orice ispită, orice atitudine provocatoare.

Etapa următoare ne-a dus spre oazele din Tuat şi Ghurara, puncte de plecare ale caravanelor sahariene. Acolo, într-adevăr, negustătorii şi ceilalți călători se aşteaptă unii pe alții spre a porni împreună la drum.

În acele oaze se stabiliseră mulți comercianți evrei, însă fuseseră victime ale unei ciudate prigoane. Chiar în anul căderii Granadei, care fusese şi cel al expulzării evreilor din Spania, un predicator din Tlemcen venise la Fès, instigându-i pe musulmani să-i extermine pe evreii din oraş. De îndată ce a fost informat în legătură cu acest lucru, suveranul a poruncit să fie expulzat agitatorul, care s-a dus să-şi afle refugiul în oazele din Tuat şi Ghurara, izbutind să aţâţe acolo populația împotriva evreilor; aceştia au fost aproape toți măcelăriți, iar avutul lor a fost prădat.

În ținutul acela erau multe terenuri cultivate, dar ele sunt aride, căci nu pot fi irigate decât cu apă din puțuri; în plus, sunt destul de sărăcăcioase, iar pentru a le face mai rodnice, locuitorii se folosesc de o metodă puțin obişnuită. Când vine câte un vizitator, îl poftesc să stea la ei acasă fără nicio plată, dar în schimb adună bălegarul animalelor, iar pe oameni îi fac să priceapă că ar însemna să-şi ofenseze gazdele dacă şi-ar face nevoile altundeva decât acolo. Astfel că drumeții sunt siliți să-şi astupe nasurile când trec pe lângă un ogor cultivat.

Aceste oaze sunt ultimul popas unde se poate face o bună aprovizionare înainte de traversarea Saharei. Puțurile cu apă sunt tot mai rare şi e nevoie de mai bine de două săptămâni pentru a se ajunge la primul punct locuit. Mai

trebuie spus şi că în acel loc, numit Teghaza, nu există nimic altceva decât mine din care se scoate sare. Aceasta este păstrată până ce o caravană vine s-o cumpere spre a o vinde la Tombuctu, care duce mereu lipsă de aşa ceva. Fiecare cămilă poate căra până la patru blocuri de sare. Minerii din Teghaza nu au altă sursă de hrană decât ce primesc din Tombuctu, care e situat la o distanță de douăzeci de zile de drum, sau din alt oraş la fel de îndepărtat. S-a întâmplat uneori ca o caravană întârziată să-i găsească pe unii dintre acei oameni morți de foame în colibele lor.

Deşertul devine însă cu adevărat infernal dincolo de această localitate. Nu mai dai decât peste oase albite, de la oameni şi cămile care au murit de sete, singurele animale vii care pot fi întâlnite din plin fiind şerpii.

În porțiunea cea mai aridă a acestui deşert se află două morminte acoperite cu o piatră pe care sunt săpate inscripții. Se poate citi că doi oameni au fost înmormântați în acel loc. Unul era un bogat neguțător care, trecând pe acolo şi fiind mistuit de sete, cumpărase de la celălalt, un conducător de caravană, o cană de apă pentru care plătise zece mii de monede de aur. Numai că, după doar câțiva paşi, atât cel care cumpărase, cât şi cel care vânduse apa se

prăbuşiseră unul lângă altul, morți de sete. Singur Dumnezeu poate dărui viață şi avuție!

*

* *

Chiar de m-aş pricepe la istorisit, chiar dacă pana mi-ar da pe deplin ascultare, tot n-aş fi în stare să descriu ce poate cineva să simtă când, după săptămâni de traversare istovitoare a deşertului, cu ochii zgâriați de furtunile de nisip, cu gura umflată de o apă sălcie şi caldă, cu trupul încins, murdar, strâmbat de deşelare, vede ivindu-se în sfârşt zidurile oraşului Tombuctu. Fireşte, la capătul unei călătorii prin deşert, toate oraşele sunt frumoase, toate oazele seamănă cu grădina Raiului. Dar nicăieri viața nu mi s-a părut atât de surâzătoare ca la Tombuctu.

Am sosit acolo la asfințitul soarelui, întâmpinați de un detaşament de soldați trimişi de seniorul oraşului. Cum era prea târziu pentru a mai putea fi primiți la palat, am fost conduşi spre locuințele care fuseseră prevăzute pentru noi, fiecare potrivit rangului. Unchiul meu a fost instalat într-o casă din apropierea moscheii; eu am avut drept la o încăpere mare care dădea spre o piață plină de mişcare, dar care acum începea să se golească. Seara, după o baie şi o

cină uşoară, am chemat-o pe Hiba, cu îngăduința lui Khâli. Să fi fost cam zece seara. Un vacarm ne-a ajuns la urechi venind dinspre stradă: un grup de tineri se adunase, cântând din gură şi la instrumente şi dănțuind în piață. Aveam să mă obişnuiesc curând cu hoinarii ăştia, care aveau să revină în tot timpul şederii mele. În noaptea aceea, spectacolul mi se părea atât de neobişnuit, încât m-am postat la fereastră şi nu m-am mai mişcat de acolo. Poate că eram şi intimidat, văzându-mă pentru prima oară într-o cameră cu o femeie care îmi aparținea.

Reuşise să dreagă neajunsurile lăsate de călătorie, iar acum era proaspătă, zâmbitoare şi fără văl, la fel ca atunci când îmi fusese oferită. S-a apropiat de fereastră şi a început să se uite alături de mine la cei ce dănțuiau, lipindu-şi imperceptibil umărul de al meu. Noaptea era răcoroasă, chiar rece, dar fața îmi ardea.

— Vrei să fac la fel ca ei?

Şi, fără să mai aştepte răspuns, începu să dănțuiască în jurul meu, încet la început, apoi tot mai iute, fără să piardă nimic din grație; mâinile, pletele, vălurile fluturau în încăpere, zburând ca luate de un vânt al lor, şoldurile i se mişcau în ritmul muzicii negre, picioarele goale desenau pe podea arabescuri. M-am îndepărtat de fereastră pentru a lăsa să pătrundă lumina lunii.

Abia spre ora unu dimineața, poate chiar mai târziu, strada şi-a regăsit liniştea. Dănțuitoarea mea s-a întins pe jos, istovită, gâfâind. Am tras draperia de la fereastră, căutând o urmă de curaj în beznă.

Hiba. Chiar dacă pământul Africii nu mi-ar fi oferit decât acest dar, el ar fi meritat pe veci dorul meu.

Dimineața, pe când dormea, iubita mea avea acelaşi zâmbet pe care-l ghicisem noaptea, şi aceeaşi mireasmă de parfum delicat. Aplecat deasupra frunții ei netede şi senine, o înecam în promisiuni emoționate şi tăcute. Dinspre fereastră îmi ajungeau iarăşi la urechi gălăgia, târguielile negustoreselor, foşnetul paielor călcate în picioare, sunetele unor vase de aramă, strigătele animalelor, ca şi mirosurile purtate de un vânt uşor, dar răcoros, care ridica timid perdeaua. Iubeam totul, binecuvântam totul, Cerul, deşertul, drumul, Tombuctu, pe seniorul din Uarzazat şi până şi durerea care, discret, îmi chinuia trupul, privilegiu al primei mele călătorii, arzătoare şi stângace, pe drumul cunoaşterii unei necunoscute.

Deschise ochii, închizându-i pe dată la loc, de parcă se temea să-mi întrerupă visarea. Am şoptit:

— Nu ne vom despărți niciodată!

Cuprinsă de îndoială, a zâmbit. Mi-am pus buzele peste ale sale. Mâna mea a alunecat iarăşi de-a lungul pielii ei

pentru a reînsufleți amintirile nopții. Dar cineva bătea deja la uşă. Am răspuns fără să deschid. Era un servitor trimis de unchiu-meu pentru a-mi aduce aminte că eram aşteptați la palat. Trebuia să asist, îmbrăcat de gală, la prezentarea scrisorilor.

*

* *

La curtea din Tombuctu, ritualul este precis şi somptuos. Când un ambasador obține o întrevedere cu stăpânul oraşului, trebuie să îngenuncheze în fața lui, cu chipul atingând podeaua, să adune cu mâna un pic de țărână şi să şi-o presare pe cap şi pe umeri. Supuşii principelui trebuie să facă la fel, dar numai atunci când i se adresează acestuia pentru prima oară; pentru întrevederile următoare ceremonialul se simplifică. Palatul nu e mare, dar aspectul lui este foarte armonios; a fost construit cu două veacuri în urmă de un arhitect andaluz cunoscut sub numele de Işak din Granada.

Deşi este vasalul lui Askia Mohamed Ture, rege peste Gao, Mali şi numeroase alte ținuturi, stăpânul din Tombuctu este un personaj de seamă, respectat în toată țara negrilor. Are la dispoziție trei mii de călăreți şi o

sumedenie de soldați pedeştri înarmați cu arcuri şi săgeți înmuiate în otravă. Când se deplasează dintr-un oraş într-altul, se urcă pe o cămilă, la fel ca oamenii curții sale, care sunt însoțiți şi de cai ținuți în frâu de slugi înarmate. Dacă nimereşte peste duşmani şi e nevoit să se bată, prinții şi soldații sar pe cai, în vreme ce slugile leagă picioarelor cămilelor. Când principele obține o victorie, toată populația care s-a luptat împotriva lui e capturată şi vândută, adulții la fel ca şi copiii; de aceea se găsesc în casele din oraş, chiar dacă sunt modeste, un mare număr de sclavi de casă, bărbați şi femei. Unii stăpâni folosesc femeile sclave pentru a vinde diverse produse la *suk*. Le poți recunoaşte cu uşurință, căci sunt singurele femei din Tombuctu care nu poartă văl. O bună parte din comerțul cu amănuntul e în mâinile lor, mai cu seamă produsele alimentare şi tot ce are legătură cu hrana, activitate deosebit de bănoasă, căci locuitorii cetății se hrănesc bine: cerealele şi vitele se găsesc din belşug, iar consumul de lapte şi de unt este considerabil. Doar sarea este un produs rar şi, în loc s-o presare peste alimente, locuitorii țin în mâini câte o bucată pe care o ling la răstimpuri, între două înghițituri.

Orăşenii sunt adesea bogați, mai ales negustorii, extrem de numeroşi la Tombuctu. Principele îi tratează cu considerație, chiar dacă nu sunt din țara sa – a dat chiar în

căsătorie pe două dintre fiicele lui unor negustători străini, dată fiind averea acestora. La Tombuctu sunt aduse tot soiul de produse, îndeosebi țesături din Europa, care se vând mult mai scump decât la Fès. Pentru tranzacții, nu se folosește monedă bătută, ci bucăți de aur curat; pentru plățile mici se folosesc melcișori *cauris,* niște scoici provenind din Persia sau din India.

Îmi petreceam zilele preumblându-mă printre tarabele din *suk*, vizitând moscheile, străduindu-mă să stau de vorbă cu orice persoană care știa câteva vorbe în arabă și notând uneori seara, în camera mea, cele observate, sub privirea admirativă a Hibei. Caravana noastră trebuia să rămână o săptămână la Tombuctu, înainte de a se deplasa spre Gao, reședința lui Askia, ultima etapă a călătoriei noastre. Numai că, din nou – din pricina oboselilor drumului, desigur – unchiul a căzut bolnav. Frigurile cu accese din patru în patru zile au reînceput chiar în ajunul plecării. Eram iarăși zi și noapte la căpătâiul lui și trebuie să mărturisesc că nu o dată mi-am pierdut orice speranță cu privire la vindecarea lui. Stăpânul orașului l-a trimis pe medicul său, un negru foarte bătrân cu o barbă albă ca un colier în jurul obrajilor, care citise lucrările orientalilor, dar și pe cele ale andaluzilor. Acesta a prescris un regim alimentar sever și a pregătit două decocturi despre care n-aș putea spune dacă

au fost eficace sau doar inofensive, căci starea unchiului meu nu a cunoscut, vreme de trei săptămâni, nici vreo îmbunătățire durabilă, nici vreo înrăutățire fatală.

Când a sosit sfârşitul lunii *shawwal*, Khâli a hotărât, în ciuda extremei lui slăbiciuni, să se întoarcă fără zăbavă la Fès; se anunțau călduri mari, care ne-ar fi făcut imposibilă parcurgerea Saharei înainte de anul următor. Cum încercam să-i schimb părerea, mi-a explicat că nu putea lipsi doi ani pentru o misiune care ar fi trebuit să se sfârşească în cinci-şase luni, că deja cheltuise toți banii care îi fuseseră încredințați, precum şi pe ai lui, şi că, oricum ar fi, dacă Cel de Sus hotărâse să-l cheme la El, prefera să moară în mijlocul familiei decât pe meleaguri străine.

Erau oare juste motivele lui? Nu mi-aş îngădui să judec după atâția ani. Totuşi, nu pot ascunde faptul că întoarcerea a fost un chin pentru toată caravana, pentru că unchiul, încă din a şaptea zi, n-a mai fost în stare să stea pe spatele cămilei. Am fi putut face cale-ntoarsă, dar ne-a interzis acest lucru. Nu aveam altă soluție decât să-l aşezăm pe o targă improvizată, pe care gărzile şi slugile au cărat-o cu rândul. Şi-a dat sufletul înainte ca noi să fi ajuns la Teghaza şi a trebuit să-l îngropăm în nisipul fierbinte la marginea drumului, deie Domnul să aibă parte de un adăpost mai umbros în întinsele Lui grădini!

Anul testamentului

912 de la hegira
(24 mai 1506 – 12 mai 1507)

Părăsisem oraşul Fès „în bagajele” unchiului, aflat în grija lui fără altă obligație decât aceea de a-l urma, de a-l asculta şi de a învăța de la el; mă întorceam la Fès în anul acela cu grija unei solii neduse până la capăt şi a unei caravane în derivă, ducând cu mine pe cea mai frumoasă femeie care a crescut vreodată în deşertul Numidiei.

Însă lucrul cel mai greu de dus era o epistolă. La plecarea din Tombuctu, îl văzusem pe Khâli scriind-o. Profita de cea mai mică oprire pentru a scoate de la cingătoare călimara şi pana, şi pentru a începe să însăileze încet, cu o mână pe care frigurile o făceau tremurătoare şi nesigură. Toți însoțitorii noştri se uitau la el de departe, fără să-l deranjeze vreodată, gândindu-se că îşi nota impresiile de călătorie spre a le arăta sultanului. Abia după moartea sa, scotocind printre hârtiile lui, am dat peste epistolă, făcută sul, legată cu un fir aurit şi începând astfel:

În numele lui Allah cel îndurător, cel milostiv, stăpânul zilei Judecății de Apoi, Cel care le trimite oamenilor a căror viață e pe sfârşite semne în trup şi în minte pentru ca ei să se pregătească să dea ochi cu chipul Său strălucitor.

Ție, Hassan, nepotul meu, fiul meu, mă adresez, ție căruia nu-i las moştenire nici numele meu, nici modestul meu avut, ci doar grijile, greşelile şi vanele mele ambiții.

Întâia recomandare din diata sa a fost pentru caravană. *Resursele îi sunt pe sfârşite, drumul ei este încă lung, căpetenia ei e pe ducă, aşa că spre tine se vor întoarce oamenii, şi de la tine vor aştepta ei în fiece clipă porunca cea mai dreaptă şi părerea cea mai cuminte, ca să-i scoți la liman. Va trebui să jertfeşti totul pentru ca această călătorie să se încheie cu demnitate.*

Am fost nevoit, de cum am ajuns la primele oaze, să înlocuiesc trei cămile bolnave, să reînnoiesc proviziile, să plătesc serviciile a două călăuze care urmau să ne părăsească la Segelmesse, să împart câțiva dirhami soldaților ca să le fac popasul mai plăcut şi să-i potolesc până la popasul următor, să ofer câteva daruri mai-marilor locului care ne găzduiau, totul folosindu-mă doar de o casetă în care nu mai erau decât optsprezece dinari,

rămăşiţele unei sume luate cu împrumut de unchiul meu de la un negustor andaluz care făcuse împreună cu noi o bucată de drum la dus. Aş fi putut să mă împrumut şi eu, dar, dată fiind plecarea noastră precipitată din Tombuctu, niciun comerciant nu avusese vreme să ni se alăture, astfel că eram, în sărăcia mea, cel mai puţin sărac dintre călători. A trebuit să mă hotărăsc să vând diverse daruri primite de Khâli în cursul călătoriei, îndeosebi cei doi sclavi oferiţi de seniorul din Uarzazat, care mi-au adus vreo patruzeci de dinari. Pentru a o putea păstra pe Hiba fără să-mi atrag mustrări şi sarcasme, am făcut să circule zvonul că rămăsese însărcinată cu mine, lucru despre care nu ştiam mai nimic; am fost însă nevoit să-i vând calul, podoabă inutilă şi împovărătoare la traversarea deşertului.

A doua recomandare a diatei, unchiul mi-o înfăţişa prin mijlocirea unei parabole din timpurile vechi. *O beduină e întrebată într-o bună zi pe care dintre copiii ei îl iubeşte cel mai mult. Ea răspunde: pe cel bolnav până se tămăduieşte; pe cel mic până se face mare; pe cel ce călătoreşte până ce se întoarce.* Îl ştiam pe Khâli preocupat de multă vreme de soarta celei mai mici dintre fetele lui, Fatima, născută la Fès în anul de dinaintea sosirii noastre şi a cărei mamă, singura soţie pe care a avut-o Khâli, murise aducând-o pe lume. Copila fusese crescută de bunica mea, apoi, după moartea

acesteia, de maică-mea, căci unchiul nu mai voise să se recăsătorească, temându-se desigur că o maşteră s-ar arăta nedreaptă faţă de fetele lui. Având doisprezece ani la moartea tatălui ei, Fatima mi se păruse întotdeauna firavă, ursuză şi fără urmă de prospeţime. Khâli nu mă invitase niciodată limpede s-o iau în căsătorie, însă ştiam că-mi era sortită, pentru că e în firea lucrurilor ca un văr s-o ia în grija lui pe una dintre verişoare, pe cea mai frumoasă uneori, dar adesea şi pe aceea care poate fi cel mai greu rostuită la casa ei în altă parte.

M-am resemnat aşadar, ştiind că împlineam astfel dorinţa cea mai scumpă a unchiului, aceea de a nu lăsa la moartea sa nicio fată necăpătuită. Pentru primele patru, procedase metodic: cea mai mare căpătase odaia cea mai încăpătoare din casă, iar surorile ei nu mai avuseseră alt rol decât pe acela de a se ocupa de ea, ca nişte slujnice. Ea singură avusese dreptul de a purta straie noi şi bijuterii, până ce se căsătorise. Următoarea îi luase atunci locul în camera cea mare, acaparând astfel toate onorurile; veniseră apoi la rând şi celelalte, în afară de Fatima, prea tânără încă şi sortită mie.

A treia dispoziţie a diatei mele ţi se cuvine de drept, deoarece este vorba de mama ta, care trăieşte sub acoperişul

meu de zece ani deja şi care refuză, ca şi mine, să se recăsătorească. Nu mai e tânără acum, iar singura ei fericire ar fi ca tatăl tău s-o ia din nou la el acasă. Ştiu că el are de gând s-o facă, dar Mohamed are cusurul de a lua prea iute hotărârile proaste şi prea încet pe cele bune. Nu ți-am spus până acum: în ajunul plecării noastre, lăsând de-o parte mândria, i-am expus problema asta tatălui tău, fără a o lua pe ocolite. Mi-a răspuns că se gândea necontenit la acest lucru de la împăcarea noastră. Ceruse chiar părerea unui imam, care i-a explicat că nu putea să ia îndărăt o femeie de care divorțase dacă aceasta nu se remăritase între timp. Am sugerat aşadar ca Salma să facă o căsătorie de formă cu unul dintre apropiații noştri, care să se angajeze că nu va consuma căsătoria şi că o va repudia imediat. Am mai povestit şi întâmplarea acelui prinț andaluz care voise să-şi ia înapoi fosta soție şi care nu suporta ideea de a o vedea unită cu altul, fie şi de formă. Acesta ceruse atunci sfatul unui cadiu din preajma sa, care îi găsise o soluție demnă mai degrabă de un poet decât de un doctor al Legii. Femeia trebuia să meargă noaptea pe o plajă, să se întindă goală pe nisip şi să lase valurile să-i scalde trupul, ca şi cum s-ar fi încredințat efluviilor unui bărbat. Prințul putea de acum s-o ia înapoi fără să încalce Legea. Discuția noastră s-a curmat atunci în hohote de râs.

În loc să râd, am rămas înlemnit, cu mâna crispată pe epistolă. Pe dinaintea ochilor mei încremeniți treceau iarăşi imagini îndepărtate în care mă vedeam copil, împreună cu mama şi cu Sara, în prăvălia librarului-astrolog, al cărui glas îmi răsuna în urechi:

Va trece moartea, apoi valurile mării,
Atunci se vor întoarce femeia şi cu rodul ei.

Când am ajuns înapoi la Fès, părinții mei erau din nou căsătoriți şi au rămas foarte miraţi şi dezamăgiți că nu eram deloc surprins. M-am ferit să-i întreb prin ce mijloc ocoliseră interdicția.

*

* *

Epistola lui Khâli continua: *Îmi las de asemenea în mâinile tale solia, deşi nu mie îmi aparține ea, ci suveranului care mi-a dat însărcinarea asta. Prin această misiune nădăjduiam să mă apropii de el, dar, mă jur pe țărâna în care zace părintele meu! nu era atât pentru a căpăta favoruri şi bogății, cât mai curând pentru a-i ajuta pe ai mei. Oare nu*

intervenind în favoarea surorii tale am ajuns să fac cunoştinţă cu principele? Tot la ea trebuie să te gândeşti când îl vei linguşi pe monarh. Când vei fi în prezenţa lui, oferă-i darurile care i se cuvin, apoi înfăţişează-i în cuvinte alese roadele observaţiilor culese de tine despre Tombuctu; spune-i mai ales că în ţinutul negrilor regatele sunt numeroase, că se bat necontenit între ele, dar că nu încearcă niciodată să se extindă dincolo de fruntariile lor. După ce îi vei fi reţinut atenţia şi îi vei fi câştigat stima, vorbeşte-i despre Mariam, dacă nu cumva ea este deja liberă la ceasul când aştern aceste rânduri.

Nu era liberă, după cum mi-a spus Harun, venit la porţile palatului ca să mă întâmpine la sosirea caravanei. Acolo trebuia să încredinţez animalele celui însărcinat cu paza cămilelor şi să las darurile la căpitanul gărzilor, până la întrevederea cu suveranul. Odată isprăvite formalităţile astea, m-am dus acasă pe jos, sporovăind cu Harun, povestindu-i despre boala unchiului, apoi despre moartea sa, evocând amintiri de la Segelmesse şi de la Tombuctu, fără să uit de Hiba, care venea respectuoasă în urma mea, ducându-mi lucrurile. Iscoditorul mi-a relatat ultimele bârfe din Fès: Astaghfirullah murise, ca şi Hamza bărbierul, Domnul să aibă milă de ei! Ahmed Şchiopul se întorsese în

ținutul lui, la miazăzi de Marrakech, unde conducea împreună cu fratele lui o mică trupă de mujahedini care se luptau cu portughezii.

Acasă la Khâli, femeile erau deja în doliu, vestea tristă luând-o înaintea caravanei. Salma se afla acolo, bucuroasă de venirea mea şi grăbindu-se să-mi povestească în taină că se recăsătorise. Continua să locuiască tot la unchiul acasă, pentru a nu o lăsa singură pe tânăra mea verişoară, dar poate şi pentru a nu se reîntâlni cu Warda sub acelaşi acoperiş. Mohamed îşi împărțea timpul între trei locuințe, cele ale soțiilor şi casa de la țară, în jurul căreia culturile înfloreau.

Am văzut-o şi pe Fatima, pe care doliul, în mod evident, n-o făcuse nici mai puțin posacă, nici mai proaspătă, şi care mi-a adresat o privire mâhnită. M-am întors din instinct să văd dacă nu cumva Hiba era în spatele meu. Brusc, am avut strania senzație că repet gesturile tatălui meu, prins ca şi el între două femei, o sclavă veselă şi o verişoară plânsă.

A doua zi am plecat la palat, unde mi-a fost acordată o audiență chiar în ziua aceea, ținându-se seamă de doliul care îmi lovise familia. Totuşi, nu am fost primit în particular. Suveranul îi avea în preajmă pe căpitanul slugilor înarmate, pe şeful cancelariei domneşti, păstrător al sigiliului regal, pe maestrul de ceremonii, cât şi pe alți

curteni, cu toții mai somptuos înveşmântați decât monarhul însuşi şi pălăvrăgind nestingheriți între ei în vreme ce eu înşiram, emoționat, fraze cu trudă pregătite dinainte. La răstimpuri, sultanul ciulea urechea la câte un murmur, arătând totodată cu mâna că nu trebuia să mă întrerup. Dat fiind imensul interes pe care-l trezeau spusele mele, le-am scurtat cât am putut, apoi am amuțit. Monarhul şi-a dat seama de acest lucru după alte câteva şuşoteli şi spuse că era uimit de elocința mea, ceea ce era un mod de a reaminti cât eram de tânăr. Mi-a cerut să transmit condoleanțe alor mei, a debitat câteva vorbe în legătură cu unchiul meu, „fidelul nostru slujitor", şi a isprăvit exprimându-şi dorința de a mă revedea cu alt prilej. Întrevederea se încheiase. M-am încăpățânat totuşi să continuu, în ciuda sprâncenelor încruntate ale maestrului de ceremonii:

— Dacă mi-ați mai acorda un minut, aş vrea să vă înfățişez o rugăminte.

Şi am început să vorbesc despre sora mea, cât de iute puteam, rostind de două-trei ori cuvântul „nedreptate" şi reamintind de făgăduiala făcută lui Khâli. Monarhul se uita în altă parte; eram convins că nu mă asculta; însă un cuvânt rostit de el m-a contrazis:

— Leproasa?

Şeful cancelariei îi şuşoti o vorbă la ureche, apoi mi se adresă mie, dându-mi o palmă uşoară peste umăr:

— Mă ocup eu de asta. N-ai să fii dezamăgit. N-o mai deranja pe Maiestatea Sa cu asemenea lucruri!

Am sărutat mâna monarhului şi am ieşit. Harun mă aştepta după gardul de fier al palatului.

— Ştii că tocmai ai făptuit o crimă împotriva Legii lui Dumnezeu?

De la prima aruncătură de ochi, pricepuse că fusesem batjocorit şi încerca să mă mângâie în felul lui. Am grăbit pasul fără să zic nimic. A stăruit:

— L-am auzit de curând pe un şeic de vază susținând că majoritatea suveranilor din vremea noastră, dacă nu cumva chiar toți, îşi sporesc veniturile prin dări care-s interzise de Legea lui Dumnezeu, că toți sunt nişte hoți şi nişte nelegiuiți şi că, drept urmare, orice persoană care mănâncă la masa lor, care acceptă de la ei cel mai mărunt dar sau care stabileşte cu ei legături de familie, devine complice la hoțiile şi la nelegiuirea lor.

Răspunsul meu a fost însoțit de o izbucnire de furie:

— Prin cuvinte de soiul ăsta au pornit toate războaiele care au distrus țările islamului. De altfel, poți să stai liniştit, sultanul nu m-a poftit la masa lui, nu mi-a oferit niciun dar şi nici nu mi-a acordat mâna fiicei sale. Nu sunt aşadar nici

hoț, nici nelegiuit şi nu risc să mă pomenesc azârlit în focul Gheenei. Numai că sora mea este tot printre leproşi!

Chipul lui Harun s-a posomorât.

— Ai să te duci curând s-o vezi?

— Aştept un cuvânt de la şeful cancelariei domneşti. Prefer s-o văd după aceea, poate că voi avea vreo veste să-i dau.

În săptămânile care au urmat, mi-am reluat câteva cursuri la şcoală, la *medersa* Bu-Inania. Mi s-a cerut să-mi povestesc călătoria în fața colegilor şi să le descriu îndeosebi anumite moschei pe care le văzusem în ținutul negrilor, cât şi mormintele unor sfinți pe care le putusem vizita. Cum îmi făcusem însemnări precise, am putut vorbi vreme de două ceasuri încheiate, iar profesorul a fost încântat. M-a poftit la el acasă şi m-a încurajat să-mi notez în scris observațiile, aşa cum mai făcuseră înaintea mea Ibn Battuta[19] şi alți călători la fel de iluştri. Am făgăduit că o voi face într-o zi, cu ajutorul lui Dumnezeu.

Dascălul m-a mai întrebat dacă doream să lucrez, căci fratele său, director al *maristan*-ului, ospiciul oraşului,

---

[19] Ibn Battuta, călător şi geograf arab (1304-1377). A călătorit timp de 25 de ani în Africa, Arabia, Crimeea, Asia meridională şi în Extremul Orient (China). În 1330 sau 1331 a trecut prin Dobrogea. Descrierile sale de călătorie, cuprinse într-un *Jurnal de drum*, oferă numeroase informații de preț, geografice şi etnografice.

căuta un tânăr învățăcel pe care să-l angajeze ca secretar pentru o leafă de trei dinari pe lună. Am primit cu entuziasm, pentru că spitalele şi ospiciile îmi stârniseră întotdeauna curiozitatea; am căzut de acord că aveam să încep din toamnă.

*

* *

Am lăsat să treacă două luni înainte de a mă întoarce la palat, nevrând să-i dau şefului cancelariei impresia că-l grăbesc. Acesta se arătă exagerat de amabil, îmi spuse că mă aştepta de săptămâni, îmi oferi sirop, îmi vorbi cu lacrimi în ochi despre unchiul meu dispărut, apoi îmi aduse la cunoştință, pe un ton aproape triumfător, că obținuse ca sora mea să fie din nou supusă unei examinări de către patru femei legate prin jurământ.

— Înțelegi, tinere, că sultanul nostru, oricât de puternic ar fi, nu-şi poate permite să aducă în interiorul oraşului o persoană bănuită că poartă în trupul ei o boală atât de hidoasă. Dacă se va spune că sora ta este sănătoasă şi fără pete, o scrisoare a suveranului o va scoate din cartierul leproşilor chiar în ziua respectivă.

Soluția mi se păru rezonabilă, aşa că am hotărât să i-o comunic lui Mariam pe tonul cel mai plin de încredere cu putință, spre a-i reda speranța. Harun m-a întrebat dacă putea veni cu mine; am răspuns „da” fără şovăială, în pofida surprizei.

Mariam spuse că era fericită să mă revadă sănătos după o călătorie atât de lungă, dar mi se păru încă şi mai îndepărtată decât la ultima noastră întâlnire, şi palidă ca un cadavru. Am privit-o atent.

— Dar tu, cum te simți?

— Mult mai bine decât majoritatea vecinilor mei.

— Nădăjduiam că la întoarcere te voi găsi acasă.

— Aveam prea multe de făcut aici.

Sarcasmul amar care mă adusese la exasperare cu doi ani în urmă sporise parcă.

— Îți aduci aminte ce mi-ai jurat?

— Dacă tu îți ții jurământul, dacă nu te măriți, nu voi avea nici copii, nici nepoți.

Harun stătea în spatele meu, uitându-se când la firul de apă, când la paznic. Surorii mele nu-i adresase decât un gest de salut timid şi furiş, dând impresia că nu-l interesează schimbul nostru de cuvinte. Brusc, îşi drese zgomotos glasul şi se uită țintă în ochii lui Mariam:

— Dacă reacționezi astfel, dacă cedezi în fața descurajării, ai să ieşi de aici nebună de legat, iar eliberarea ta n-o să mai aibă niciun rost. Fratele tău a venit să-ți aducă o veste bună, urmarea intervențiilor făcute de el la palat.

S-a potolit pe dată la aceste vorbe şi mi-a ascultat explicațiile fără a mă mai hărțui cu vorbe în doi peri şi cu strâmbături batjocoritoare.

— Când trebuie să mă examineze?

— Foarte curând. Fii mereu gata.

— Sunt sănătoasă. Nu vor găsi nici urmă de pată.

— Nu mă îndoiesc că aşa este. Totul va fi bine!

*

* *

Părăsind acel loc blestemat, i-am aruncat lui Harun o privire imploratoare:

— Crezi că o să iasă de acolo?

În loc să-mi răspundă, a continuat să meargă, privind în jos cu un aer îngândurat, vreme de câteva minute. Brusc, rămase nemişcat, îşi lipi palmele de obraji, apoi le dădu la o parte, ținând în continuare ochii închişi.

— Hassan, hotărârea mea e luată. Vreau ca Mariam să fie soția mea, mama copiilor mei.

Anul petrecut la maristan

913 de la hegira
(13 mai 1507 – 1 mai 1508)

La ospiciul din Fès există şase infirmieri, un slujitor care se ocupă de lămpi, doisprezece gardieni, doi bucătari, cinci gunoieri, un portar, un grădinar, un director, un asistent şi trei secretari, cu toții convenabil plătiți, plus un mare număr de bolnavi. Dar, Dumnezeu mi-e martor, niciun medic. Când soseşte o persoană suferindă, este instalată într-o cameră cu cineva în preajmă pentru a o sluji, fără să i se ofere totuşi nici cea mai mică îngrijire, până ce ori se vindecă de la sine, ori moare.

Toți bolnavii care vin aici sunt străini, pentru că fasioții preferă îngrijirile acasă. Singurii oameni din oraş care se află la ospiciu sunt nebunii, cărora le sunt rezervate mai multe încăperi. De teamă să nu facă ceva rău, sunt ținuți permanent cu picioarele în lanțuri. Pavilionul lor se află de-a lungul unui culoar ai cărui pereți sunt înveliți în scânduri

zdravene, şi doar gardienii cu experienţă cutează să se apropie. Cel care le dă de mâncare este înarmat cu un baston gros şi, dacă vede că vreunul dintre ei este mai agitat, îi altoieşte o ploaie de lovituri, care sau îl potolesc, sau îl doboară.

Când mi-am început treaba la *maristan*, am fost pus în gardă în privinţa acestor nefericiţi. Nu trebuia să le adresez vreodată cuvântul, nu trebuia nici măcar să le dau impresia că-i băgam în seamă. Cu toate astea, unii dintre ei îmi inspirau milă, mai ales un bărbat vârstnic, slab şi pe jumătate chel, care-şi petrecea ziua rugându-se şi psalmodiind cântări, şi care-şi îmbrăţişa cu dragoste copiii atunci când aceştia veneau să-l vadă.

Într-o seară, rămăsesem târziu la biroul meu ca să recopiez paginile unui registru peste care vărsasem din greşeală o ceaşcă de sirop. Când am plecat, am tras cu coada ochiului spre omul acela. Plângea, rezemat în coate la îngusta fereastră a camerei sale. Când m-a văzut, şi-a acoperit ochii. Am făcut un pas spre el. A început atunci să-mi povestească, pe tonul cel mai liniştit, că el era un negustor cu frică de Dumnezeu, că fusese internat în urma denunţului unui concurent pizmaş şi că familia sa nu izbutea să-l scoată de acolo, atât era de puternic şi de bine văzut la palat adversarul lui.

Povestea lui nu putea decât să mă înduioşeze. Am înaintat şi mai mult spre el, rostind vorbe de reconfortare şi făgăduind să mă interesez încă de a doua zi pe lângă director. Când am fost foarte aproape, omul a țâşnit brusc spre mine, m-a înşfăcat de veşminte cu o mână, în vreme ce cu cealaltă îmi mânjea chipul cu murdărie, scoțând țipete de dement. Gardienii care au venit în goană în ajutorul meu mi-au reproşat sever imprudența.

Din fericire, hamamul apropiat de *maristan* era deschis la ora aceea pentru bărbați. Am stat un ceas tot frecându-mi trupul şi fața, apoi m-am dus acasă la Harun. Eram încă foarte tulburat.

— Din pricina unui nebun, în sfârşit am priceput!

Vorbele mele erau sacadate şi confuze.

— Am priceput pentru ce toate demersurile noastre se duc pe apa sâmbetei, pentru ce şeful cancelariei are, când mă primeşte, un ton atât de dulceag, un zâmbet atât de fals, pentru ce îmi face necontenit promisiuni pe care nu şi le ține.

Prietenul meu rămase nepăsător. Mi-am tras sufletul.

— În oraşul ăsta sunt mii de oameni care intervin neîncetat în favoarea unei rude despre care pretind că e nevinovată, şi care e uneori ucigaşul cel mai sălbatic, sau despre care pretind că e întreagă la minte, dar care seamănă

adesea cu nebunul care m-a tras pe sfoară, rudă pe care o înfăţişezi ca fiind tămăduită de lepră, dar care poate fi roasă de boală până la inimă. Cum să faci deosebirea?

Mă aşteptam ca Iscoditorul să mă contrazică, după obicei. N-a făcut-o. Era tăcut, îngândurat, cu fruntea încruntată, iar răspunsul lui mi-a venit împreună cu o întrebare:

— Ce spui tu e adevărat. Ce trebuie să facem acum?

Curioasă reacţie! Pe vremea când Mariam nu era pentru el decât sora unui prieten, nu şovăia să aibă el iniţiativa, trecând peste ezitările mele, făcând apel de pildă la Astaghfirullah şi stârnind astfel un scandal bine pus la cale. Acum, părea mai puţin sigur de el, deşi, dintre noi doi, pe el îl privea de fapt cel mai direct soarta prizonierei. Într-adevăr, după ce mă înştiinţase că avea de gând s-o ia de nevastă pe sora mea, Harun nu stătuse cu mâinile-n sân. Îi aţinuse calea tatei când acesta se întorcea de la ţară, ca să-i poată face o vizită, îmbrăcat în straiele pe care le purta în zi de vineri, şi a-i cere solemn mâna lui Mariam. În alte împrejurări, Mohamed măsurătorul ar fi considerat că un hamal, fără alt avut decât buna reputaţie a breslei, era o jalnică partidă. Însă Mariam intrase deja în al nouăsprezecelea an de viaţă, vârstă până la care, dintre toate locuitoarele din Fès, doar câteva roabe şi prostituate

nu şi-au serbat încă nunta. Harun era un neaşteptat salvator şi, dacă n-ar fi fost la mijloc amorul propriu, tatăl meu i-ar fi sărutat mâinile acestui eroic logodnic. Câteva zile mai târziu, contractul de căsătorie era întocmit de către doi notari, el prevăzând că tatăl miresei îi va da o sută de dinari viitorului său ginere. Încă de a doua zi, Warda s-a dus să-i spună vestea lui Mariam, care, pentru prima oară de la internarea ei, a reînceput să tragă nădejde şi să zâmbească.

Numai că Harun a fost cel care şi-a pierdut, de la o zi la alta, orice urmă de jovialitate, de veselie, de haz poznaş. Fruntea îi era mereu îngrijorată. În seara aceea am înţeles în sfârşit ce anume îi umbla prin minte prietenului meu. Stăruia să-mi afle părerea.

— Nu putem totuşi s-o lăsăm la nesfârşit pe Mariam printre leproşi! Din moment ce intervenţiile noastre n-au dus la nimic, ce sugerezi să facem acum?

Habar n-aveam, astfel că răspunsul meu a venit şi mai plin de furie:

— De fiecare dată când mă gândesc la ea, de patru ani victima celei mai mârşave nedreptăţi, îmi vine să-l apuc de beregată pe Zeruali şi să-l sugrum cu mâinile mele, ca şi pe complicele lui, şeicul leproşilor.

Am făcut chiar şi gestul când vorbeam. Harun nu se arătă deloc impresionat:

— Ai apucat o piatră prea mare!

Nu pricepeam. Repetă, cu un strop de nerăbdare în voce:

— Îți spun că ai apucat o piatră prea mare, mult prea mare. Când sunt pe stradă cu alți hamali, văd adesea oameni care strigă, îşi aruncă ocări şi se îmbulzesc. Uneori câte unul pune mâna pe o piatră. Dacă e de mărimea unei prune sau a unei pere, trebuie să-l tragi pe omul acela de mână, căci riscă să-şi rănească adversarul până la sânge. Dacă în schimb pune mâna pe un bolovan de mărimea unui pepene verde, atunci poți pleca liniştit, căci omul ăla n-are deloc de gând să-l arunce; are doar nevoie să simtă o greutate în mâinile goale. Să amenințI că-i strângi de gât pe Zeruali şi pe şeicul leproşilor, asta înseamnă un bolovan la fel de mare cât un minaret, şi dacă aş fi fost pe stradă, aş fi plecat dând din umeri.

Fără să fi părut că bagă de seamă că mă făcusem roşu de ruşine, Harun continuă, rostind rar cuvintele de parcă le trecea printr-o sită:

— Trebuie să descoperim un mijloc de a o face pe Mariam să evadeze, fără să mai poată fi luată înapoi şi fără ca familia ei să aibă de suferit. Fireşte, nu va mai putea locui la Fès, cel puțin câțiva ani, şi, cum am de gând s-o iau de soție, va trebui să fug împreună cu ea.

Îl cunoşteam de destui ani ca să ştiu că în mod sigur clocea un plan în minte şi că n-avea să mi-l dezvăluie înainte de vreme. În schimb, nu izbuteam să pricep ce-l făcea să acționeze astfel. În numele prieteniei, eram dator să-i vorbesc.

— Cum îți poți abandona aşa, de bunăvoie, oraşul, familia, breasla, ca să te duci să trăieşti ca un proscris, ca un răufăcător, fugind de la un munte la altul de teamă să nu fii adus îndărăt în fiare, şi totul pentru o fată căreia nu i-ai adresat cuvântul decât o singură dată în viață?

Iscoditorul îşi puse palma mâinii drepte pe creştetul capului meu, aşa cum făcea când eram mai tineri, înainte de a-mi dezvălui o taină.

— Ăsta e un lucru pe care nu ți-l puteam spune mai înainte şi, chiar şi astăzi, aş vrea să-mi juri că nu te vei simți ofuscat.

Am jurat, temându-mă de ce e mai rău, de vreo dezonoare pentru familia mea. Stăteam pe jos în patio-ul casei lui. Iscoditorul se rezemă cu spatele de mica fântână din piatră din care nu curgea apă în ziua aceea.

— Ți-aduci aminte când am intrat pe furiş în hamamul femeilor?

Trecuseră de atunci şapte-opt ani, mi se pare, dar încă îmi aminteam până şi cea mai măruntă clipire din ochi sau bătaie de inimă. Am încuviinţat zâmbind.

— Ţi-aduci aminte că atunci, în ciuda stăruinţei tale, am refuzat cu încăpăţânare să-ţi spun ce văzusem. Intrasem, drapat într-un văl, iar pe dedesubt îmi înnodasem o basma în jurul părului; aveam în picioare sandale din lemn şi mă înfăşurasem într-un ştergar. Aveam pe atunci unsprezece ani şi niciun fir de păr pe trup care să-mi trădeze sexul. Mă plimbam aşadar înăuntru, când am dat peste Warda şi Mariam. Ochii ei s-au încrucişat cu ai mei şi am înţeles pe dată că mă recunoscuse. Ne văzuse adesea împreună şi nu se putea înşela. Eram ca paralizat, aşteptându-mă să aud un urlet, să fiu ocărât, snopit în bătaie. Dar sora ta n-a ţipat. Şi-a reluat ştergarul, şi-a înfăşurat la repezeală trupul, în vreme ce buzele ei schiţau un zâmbet complice, apoi a tras-o pe maică-sa, sub un pretext oarecare, într-o altă sală. M-am grăbit să ies, neizbutind să mă dumiresc că eram teafăr. În ziua aceea am regretat că Mariam nu e sora mea; abia peste trei ani m-am bucurat că nu sunt decât prietenul fratelui ei şi că pot visa la ea aşa cum un bărbat visează la o femeie. Apoi nenorocirile au început să se abată peste fata cu ochii tăcuţi.

Strălucitor de fericire până în clipa aceea, chipul Iscoditorului se posomorî la ultima frază. După care se destinse iarăşi.

— Chiar de-ar fi trădat-o lumea întreagă, amintirea de la hamam m-ar fi împiedicat s-o abandonez. Astăzi ea este soția mea, o voi salva aşa cum ea m-a salvat pe mine şi vom face să înverzească pământul care ne va oferi adăpost.

*

* *

Harun a venit din nou să mă vadă o săptămână mai târziu, ca să-şi ia rămas-bun. Avea drept bagaj două pungi din lână, una mare plină cu aurul zestrei, cealaltă conținând modestele lui economii.

— Cea mai mică este pentru paznicul „cartierului”, ca să închidă ochii atunci când Mariam o să evadeze; cea mai mare este pentru noi, ca să avem din ce trăi mai bine de un an, cu ajutorul Celui de Sus.

Urmau să plece spre Rif, nădăjduind să se aşeze pentru câtăva vreme pe muntele ce aparținea celor din tribul Beni Walid, oamenii cei mai viteji şi cei mai mărinimoşi din întreg regatul. Şi foarte bogați totodată, căci, deşi pământul lor e roditor, ei refuză să plătească un dirham ca bir. Cel care

este pe nedrept alungat din Fès ştie că la ei poate găsi întotdeauna adăpost şi găzduire, că va fi chiar cruțat de o parte din cheltuieli şi că, dacă adversarii caută să-l urmărească, locuitorii muntelui le vor veni de hac.

L-am strâns pe Harun cu putere la pieptul meu, dar el s-a desprins iute, fiind nerăbdător să vadă ce anume îi rezerva soarta.

Anul miresei

914 de la hegira
(2 mai 1508 – 20 aprilie 1509)

În anul acela a fost celebrată cea dintâi dintre căsătoriile mele, dorită de unchiul meu când era pe moarte, dar şi de mama mea, preocupată să mă îndepărteze de Hiba, care se bucura întotdeauna de partea cea mai bună a mângâierilor mele, deşi nu-mi dăruise niciun băiat şi nicio fată în trei ani de dragoste. Aşa că, după tradiție, a trebuit să-mi aşez în mod solemn piciorul peste cel al Fatimei, verişoara mea, soția mea, în clipa în care intra în camera nupțială, în timp ce la uşă o femeie din vecini aştepta rufa îmbibată în sânge pe care avea s-o fluture, veselă şi triumfătoare, pe sub nasul

musafirilor, semn că mireasa era fecioară, că soțul era potent şi că sărbătoarea putea începe.

Ritualul mi s-a părut interminabil. Încă de dimineață, femeile care se ocupau cu îmbrăcatul, pieptănatul şi epilatul miresei, printre care Sara cea de neînlocuit, se agitaseră în jurul Fatimei, dându-i cu suliman roşu pe obraji, cu negru pe mâini şi pe picioare, desenându-i între sprâncene un triunghi şi încă unul sub buza de jos, alungit ca o frunză de măslin. Astfel fardată, a fost aşezată pe un postament pentru a putea fi admirată de toți, în timp ce li se oferea de mâncare matroanelor care o împodobiseră. Spre sfârşitul după-amiezei, prietenii şi rudele se adunaseră în fața casei lui Khâli. Mireasa îşi făcuse în cele din urmă apariția, mai degrabă tulburată decât tulburătoare, gata-gata să se poticnească la fiece pas în rochii, apoi urcase într-un soi de lectică ce aducea cu o ladă de lemn cu opt muchii, acoperită cu țesături din mătase şi brocart, pe care patru tineri hamali, prieteni de-ai lui Harun, o ridicaseră pe cap. Cortegiul se pusese în mişcare, precedat de flaute, goarne şi tamburine, cât şi de un mare număr de făclii, înălțate de slujbaşii de la *maristan* şi de foştii mei camarazi de şcoală. Aceştia mergeau alături de mine în fața lecticii miresei; îndărătul ei veneau soții celor patru surori ale sale.

Defilaserăm mai întâi zgomotos prin *suk* – dughenele se închideau deja, străzile se goleau – înainte de a ne opri în fața Marii Moschei, unde câțiva prieteni ne stropiseră cu apă de trandafiri. La acest punct al parcursului, cel mai vârstnic dintre cumnații mei, care îl înlocuia pe unchiu-meu la ceremonie, îmi şuşotise că pentru mine sosise momentul să plec. Îl îmbrățişasem, după care dădusem fuga acasă la tatăl meu, unde o cameră fusese împodobită pentru noaptea miresei ce urma să fie adusă. Acolo se cuvenea să aştept.

Cortegiul venise un ceas mai târziu. Fatima fusese lăsată în grija mamei mele şi ea a fost cea care a dus-o de mână până în pragul camerei unde, înainte de a ne părăsi, Salma mi-a amintit, cu o clipire din ochi, ce trebuia să fac înainte de orice dacă voiam să-mi afirm din capul locului autoritatea de bărbat. Am călcat aşadar apăsat peste piciorul soției mele, care era apărat, e drept, de un pantof de protecție din lemn, apoi uşa s-a închis. Afară, strigăte, râsete, unele foarte aproape, dar şi clinchet de oale, primul ospăț de nuntă trebuind să fie pregătit în timp ce se consuma căsătoria.

Înveşmântată în roşu şi auriu, Fatima se afla în fața mea, lividă în pofida sulimanurilor, nemişcată, înlemnită, surprinzătoare, străduindu-se să surâdă, cu nişte ochi atât de jalnici încât, cu un gest spontan, am tras-o spre mine,

mai puțin în chip de îmbrățișare cât mai curând ca să încerc s-o liniştesc. Şi-a vârât capul la pieptul meu şi a izbucnit în plâns. Am strâns-o în brațe ca s-o fac să tacă, temându-mă să nu fie auzită. S-a turtit de pieptul meu, înăbuşindu-şi încetul cu încetul suspinele, dar trupul îi tremura şi, încet, se prăbuşea. A rămas curând aidoma unui vreasc fără vlagă pe care-l țineam moale în brațe.

Prietenii mă preveniseră că în noaptea nunții multe fete se străduie să pară mai neştiutoare decât sunt, mai surprinse, mai speriate, dar niciunul nu-mi vorbise despre leşin. Pe de altă parte, auzisem adesea spunându-se la *maristan* că unele văduve sau femei mult timp neglijate sufereau de sincope frecvente, puse de către unii pe seama isteriei; dar niciodată n-auzisem nimic în legătură cu fete de cincisprezece ani, şi niciodată în brațele soțului lor. Am scuturat-o pe Fatima şi am încercat s-o ridic; capul i-a căzut înapoi pe spate, cu ochii închişi, cu buzele întredeschise. La rându-mi, începeam să tremur, mai puțin, recunosc, din grijă pentru verişoara mea, cât mai curând din teamă de ridicolul care mi s-ar lipi ca o pecete de neşters până la sfârşitul zilelor mele dacă deschideam brusc uşa strigând: „Ajutor! A leşinat mireasa!”

N-aveam altceva mai bun de făcut decât s-o trag pe verişoara mea până la pat, s-o culc pe spate, să-i scot

pantofii şi să-i desfac eşarfa înnodată sub bărbie. Dădea impresia că e pur şi simplu adormită, iar respirația, sacadată mai înainte, redevenea regulată. M-am aşezat lângă ea, gândindu-mă ce era de făcut. Puteam să mă rănesc la deget cu un ac, să pătez rufa cu sânge şi să uit de noaptea nunții până a doua zi. Dar aveam oare să ştiu cum să îmbib țesătura albă în felul în care trebuia să fie îmbibată, fără ca vecina, martoră a nenumărate deflorări, să descopere înşelătoria? Mi-am plimbat pe deasupra Fatimei priviri disperate, imploratoare, jalnice. Părul ei roşcat se împrăştiase peste perna sul de la căpătâiul patului. Mi-am trecut mâna prin pletele ei, am strâns o buclă în palmă, i-am dat drumul oftând, bătând-o apoi cu palma peste obraji, tot mai iute, tot mai tare. Un surâs se desenă atunci pe buzele ei, dar nu se trezi din somn. I-am scuturat umărul, frenetic, gata s-o fac să cadă din pat. Nu păru să-şi dea seama; nici zâmbetul nu i se ştergea.

Istovit, m-am lungit pe pat, m-am întins, degetele mele au atins uşor sfeşnicul. Preț de o clipă, m-am gândit să-l sting şi să adorm la rându-mi, fie ce-o fi. Dar, în clipa următoare, un zgrepțănat la uşă, nerăbdător, neprevăzut, sau pur şi simplu închipuit, mi-a reamintit îndatoririle. Zgomotele de afară mi se păreau dintr-odată mai presante, mai stăruitoare. Nu mai ştiam cât timp petrecusem în

camera aceea de coşmar. Mi-am pus din nou mâna peste Fatima, căutându-i pe bâjbâite bătăile inimii, şi am închis ochii. Un uşor miros de ambră mi-a readus în urechi muzica neagră din Tombuctu. Hiba era în faţa mea, în lumina clarului de lună, dansul ei se isprăvea, braţele ei se deschideau, pielea ei era netedă şi alunecoasă. Şi parfumată cu ambra cenuşie a mării[20]. Buzele îmi fremătau la *b*-ul din numele ei, braţele mele repetau aceleaşi îmbrăţişări, trupul meu regăsea acelaşi delir, aceleaşi repere, acelaşi refugiu.

Fatima a devenit femeie în absenţă. Am deschis uşa, vecina a înhăţat preţioasa rufă slobozindu-şi strigătele de pasăre de noapte, musafirii au prins să se agite, muzica s-a pornit, pământul a început să vibreze sub paşii dansatorilor. M-au chemat şi pe mine foarte curând ca să mă alătur sărbătorii. Au stăruit: aveam tot timpul să-mi văd soţia deoarece, potrivit datinii, nu trebuia să ies din casă mai devreme de şapte zile.

[20] Ambra cenuşie este o substanţă parfumată provenind din solidificările intestinale ale caşaloţilor, care, eliminate, plutesc la suprafaţa mării; din această substanţă se extrage un parfum foarte preţios.

*

* *

Când m-am trezit, mireasa era în picioare în patio, rezemată de fântână, uitându-se apatică la mama, care stătea ghemuită la doi paşi de ea, ocupată să frece până la strălucire o tavă mare de aramă înainte de începerea celui de al doilea ospăţ de nuntă, care avea loc în seara aceea şi la care, după datină, doar femeile erau poftite, doar slujnicele cântau şi dănţuiau. Salma vorbea cu glas scăzut, încruntată. Când m-am apropiat, a tăcut brusc şi s-a pus şi mai tare pe frecat. Fatima s-a întors atunci şi m-a văzut. Mi-a adresat un zâmbet plin de beatitudine, de parcă am fi petrecut cea mai minunată noapte de dragoste. Era desculţă, purta aceeaşi rochie ca în ajun, uşor mototolită, avea aceleaşi sulimanuri, ceva mai şterse. Am arborat în mod făţiş o mutră dezamăgită, apoi m-am dus să mă aşez în încăperea cea mare, alături de tata, care m-a strâns mândru la piept şi a cerut cu glas tare un coş cu fructe. Mama a venit să ni-l aducă şi, când l-a pus jos, mi-a spus încet la ureche, pe un ton de reproş:

— Ai răbdare cu biata fată!

În cursul serii, mi-am făcut apariţia pentru câteva clipe la sărbătoarea femeilor, cât să zăresc silueta Hibei, de care

aveam să fiu lipsit încă o săptămână. Când am ieşit, Fatima a venit după mine în cameră, desigur împinsă de la spate de maică-mea. Mi-a luat mâna şi a început s-o sărute în neştire.

— Ți-am displăcut noaptea trecută.

Fără să răspund, m-am întins pe partea stângă şi am închis ochii. S-a aplecat peste mine şi a îngăimat cu voce bâiguită, şovăielnică, abia auzită:

— Nu vrei s-o vizitezi pe surioara mea?

Am tresărit, crezând că n-am auzit bine. Hiba îmi vorbise pe un ton batjocoritor despre expresia asta folosită de anumite femei din acea țară pentru a se referi la propria lor intimitate. Dar cum mă puteam aştepta la aşa ceva din gura Fatimei care, nu mai departe decât ieri, leşinase doar văzându-şi odaia nupțială? M-am întors spre ea. Îşi ținea mâinile lipite de obraz.

— Cine te-a învățat să-mi spui asta?

Îi era ruşine, îi era frică, plângea. Am liniştit-o râzând îndelung şi am strâns-o lângă mine. O iertasem.

Săptămâna s-a încheiat printr-un ultim banchet, pentru care am primit în dar de la cumnații mei patru oi întregi şi blide pline de dulciuri. A doua zi am ieşit în sfârşit din casă şi m-am dus drept spre *suk* spre a împlini ultimul gest al interminabilei ceremonii nupțiale: cumpărarea câtorva peşti

pe care i-am încredințat mamei, urmând ca ea să-i azvârle peste picioarele miresei, urându-i sănătate şi fecunditate.

*

* *

Înainte de sfârşitul anului, Fatima era însărcinată, iar eu am simțit pe dată nevoia să găsesc o muncă mai bine plătită decât aceea de la *maristan*. Ca fiică a unui librar, mama m-a îndemnat să mă lansez în comerț, ceea ce nu-mi displăcea deloc, dat fiind gustul meu pentru călătorii. Şi-a însoțit sfatul cu o prezicere care, pe moment, m-a făcut să zâmbesc:

— Mulți oameni descoperă lumea largă încercând doar să adune avere. Cât despre tine, fiule, tu vei da peste o comoară încercând să cunoşti lumea.

Anul norocului

915 de la hegira
(21 aprilie 1509 – 9 aprilie 1510)

Fatima mi-a dăruit o fiică în ultimele zile ale verii; am numit-o Sarwat, adică Bogăție, căci anul acela a marcat începutul prosperității mele. Deşi aceasta a fost efemeră, nu m-aş putea plânge, deoarece mi-a fost luată aşa cum mi-a fost dată, din voia absolută a Celui de Sus; contribuția mea n-a fost decât în ignoranță, aroganță şi patimă a aventurii.

Înainte de a o porni pe calea negoțului, m-am dus să-i fac o vizită lui messer Thomasso de Marino, bătrânul genovez pe care-l cunoscusem pe drumul spre Tombuctu şi care, dintre toți neguțătorii străini stabiliți la Fès, era cel mai respectat pentru înțelepciunea şi spiritul său de dreptate. Voiam să-i cer sfatul şi, poate, şi să lucrez câtva timp alături de el, să-l însoțesc în vreuna dintre călătoriile sale. Deşi era bolnav la pat, m-a primit cu evidente semne de prietenie, evocând împreună amintirea unchiului meu, cât şi amintiri mai surâzătoare din caravana noastră.

Motivul vizitei mele l-a făcut să se cufunde într-o lungă meditație; ochii lui păreau să mă măsoare, trecând de la boneta din postav verde la barba ajustată cu grijă, apoi la haina brodată, cu mâneci largi şi pline de măreție; sprâncenele lui albe păreau o balanță care cântărea avantajele şi dezavantajele; apoi, depăşindu-şi, se pare, şovăielile, mi-a făcut o ofertă la care nu mă aşteptam:

— Cerul mi te trimite, nobile prieten, căci tocmai am primit din Italia şi din Spania două însemnate comenzi de burnuzuri negre, una de o mie de bucăți, cealaltă de opt sute, care trebuie livrate la începutul toamnei. După cum ştii, cele mai apreciate în Europa sunt burnuzurile din Tefza, pe care m-aş duce eu însumi să le iau dacă aş fi mai sănătos.

Mi-a explicat în ce anume consta târgul: urma să primesc două mii de dinari, o mie opt sute pentru a cumpăra marfa, la prețul de un dinar pe un burnuz, preț cu toptanul, restul fiind pentru cheltuielile şi osteneala mea. Dacă izbuteam să obțin de la cei ce le confecționau un preț mai bun, partea mea urma să fie mai mare; dacă aveam să cumpăr mai scump, aş fi fost obligat să plătesc din propriii mei bani.

Fără să ştiu prea bine dacă făceam o afacere bună sau proastă, am acceptat cu entuziasm. Mi-a înmânat aşadar suma în monede de aur şi mi-a împrumutat un cal pentru drum, doi slujitori şi nouă catârce, sfătuindu-mă să fiu iute şi precaut.

Ca să nu plec cu animalele fără nicio povară, adunasem toți banii de care puteam dispune, economiile mele, cele ale mamei şi o parte din banii lăsați moştenire Fatimei de către Khâli, cu totul patru sute de dinari, cu care am cumpărat

patru sute de săbii dintre cele mai obişnuite, exact cum erau cele pe care fasioții le vindeau îndeobşte oamenilor din Tefza. Când, înapoindu-mă de la *suk*, i-am povestit foarte țanțoş tatei despre voluminoasa mea achiziție, a fost cât pe ce să-şi sfâşie veşmântul de consternare şi de jale:

— O să ai nevoie de cel puțin un an ca să poți plasa atâtea săbii într-un orăşel! Şi, cum oamenii vor afla că eşti grăbit să te întorci, ți le vor cumpăra la prețul cel mai mic!

Vorbele lui erau chibzuite, dar era prea târziu pentru a da înapoi, din moment ce colindasem pe la toți meşteşugarii spre a-mi aduna încărcătura pe care o mai şi plătisem cu bani peşin. A trebuit să mă resemnez cu ideea că mă voi întoarce în pierdere din prima mea călătorie de negoț, spunându-mi că nimeni nu poate învăța meserie fără să-şi zdrelească mâinile sau să-şi uşureze punga.

În ajunul plecării, maică-mea veni să-mi toarne, înnebunită, zvonurile pe care le auzise la hamam: la Tefza se petreceau lucruri grave, se vorbea despre o expediție condusă de oastea din Fès pentru restabilirea ordinii. Dar, în loc să mă descurajeze, spusele ei mi-au ațâțat curiozitatea, astfel că a doua zi, înainte de răsăritul soarelui, plecasem deja, fără a fi încercat măcar să mai capăt niscaiva informații. Zece zile mai târziu, sosisem la destinație fără

nicio bătaie de cap. Pentru a nimeri peste un ținut aflat în plină forfotă.

Nici nu trecusem bine de poarta oraşului când populația se îngrămădise deja în jurul meu, unii adresându-mi-se arțăgoşi, alții sâcâindu-mă cu întrebările. Încercam să stau liniştit, nu, nu am văzut trupele din Fès venind încoace; da, mi-au ajuns şi mie la urechi nişte zvonuri, dar nu le-am dat atenție. În vreme ce mă străduiam în van să-mi croiesc drum, s-a apropiat un bărbat înalt, înveşmântat ca un prinț; mulțimea s-a dat tăcută în lături pentru a-l lăsa să treacă. M-a salutat făcând un gest elegant cu capul şi s-a prezentat în calitate de şef ales al oraşului. Mi-a explicat că Tefza trăise până atunci ca republică, fiind cârmuită de un sfat al cetățenilor de vază, fără protecția nici unui sultan sau trib nomad, neplătind nici dări, nici răscumpărări, şi asigurându-şi prosperitatea datorită vânzării burnuzurilor din lână, prețuite în lumea întreagă. Însă, de când izbucnise un conflict sângeros între două clanuri rivale, luptele şi răfuielile ucigaşe se înmulțiseră în asemenea măsură încât, spre a putea opri masacrul, sfatul hotărâse să-i supună oprobriului cetății pe membrii clanului care începuse ostilitățile. Pentru a se răzbuna, proscrişii făcuseră apel la suveranul din Fès, făgăduind să-i predea oraşul. Orăşenii se temeau aşadar de un atac iminent. I-am mulțumit acelui om

pentru explicații, i-am spus numele meu şi motivul vizitei mele, i-am repetat puținul pe care-l auzisem despre evenimentele de la Tefza, apoi am adăugat că n-aveam să zăbovesc prea mult pe acolo; doar cât să-mi vând săbiile, să-mi cumpăr burnuzurile şi s-o iau din loc.

Personajul mi-a cerut să scuz nervozitatea compatrioților săi şi a poruncit gloatei să mă lase să trec, explicând în limba berberă că nu eram nici iscoadă, nici sol din Fès, ci doar un simplu negustor andaluz care făcea afaceri cu genovezii. Am putut aşadar să pătrund în oraş şi să mă îndrept spre han. Totuşi, înainte de a ajunge acolo, am văzut chiar în mijlocul drumului pe unde trebuia să trec doi bărbați în straie bogate care discutau cu glas tare, uitându-se la mine. Când am ajuns în dreptul lor, au început să vorbească amândoi deodată: fiecare mă ruga să-i fac cinstea de a găzdui în casa lui, făgăduind să se ocupe atât de slujitorii mei, cât şi de animale. Nevoind să-l jignesc nici pe unul, nici pe celălalt, am refuzat ambele invitații, mulțumindu-le celor doi pentru ospitalitatea lor, şi m-am instalat la han, care era foarte puțin confortabil în comparație cu cele din Fès; nu mă plângeam însă, căci, de mai multe nopți, nu mai avusesem parte de alt acoperiş decât bolta înstelată.

Abia mă aşezasem că prin camera mea începură să se perinde cele mai mari averi din ţinut. Un negustor bogat veni să-mi propună să-mi dea opt sute de burnuzuri în schimbul celor patru sute de săbii ale mele. Eram gata să primesc, dar un alt neguţător, ţâşnind lângă urechea mea, îmi propuse cu glas scăzut o mie de burnuzuri. Neavând niciun soi de experienţă, mi-a trebuit ceva timp până să mă dumiresc de motivul unei asemenea solicitudini: la apropierea armatei duşmane, locuitorii nu se gândeau decât la o modalitate de a se descotorosi mai repede de toată cantitatea de produse, spre a o feri de inevitabilul jaf ce avea să urmeze după cucerirea oraşului. Pe deasupra, armele pe care le transportam nu puteau veni într-un moment mai bun, întreaga populaţie mobilizându-se pentru a ţine piept atacului. Aşa că *eu* dictam condiţiile: am cerut să capăt în schimbul săbiilor mele o mie opt sute de burnuzuri, niciunul mai puţin; după câteva târguieli, unul dintre negustori, un evreu, a acceptat în cele din urmă. Astfel, chiar în ziua sosirii mele, aveam deja în posesia mea toată marfa cerută de messer Marino. Fără să mă fi atins de banii pe care mi-i încredinţase.

Nemaiavând nimic de vânzare, mă pregăteam de plecare a doua zi dimineaţa. Dar, precum o iubită în toiul nopţii, soarta hotărâse să nu-mi dea încă drumul. Iată că

negustorii cei rotofei din Tefza veneau iarăşi la mine, unii aducându-mi la vânzare indigo sau mosc, alţii sclave, piei de vită sau de capră, fiecare produs vândut în pierdere, la a zecea parte din preţ. Ceea ce m-a silit să fac rost de patruzeci de catâri pentru a putea căra totul. Cifrele ţopăiau în capul meu; încă de la prima mea afacere, eram bogat.

Mă aflam în a treia zi de negoţ când vestitorii anunţară sosirea armatei din Fès. Aceasta număra două mii de călăreţi uşori, cinci sute de soldaţi cu arbalete şi două sute de soldaţi călări cu bombarde. Când i-au văzut venind, locuitorii înspăimântaţi s-au hotărât să treacă la tratative. Şi, cum eram singurul fasiot prezent în oraş, m-au implorat să fac pe mijlocitorul, ceea ce, trebuie să recunosc, mi s-a părut foarte distractiv. Încă de la prima întrevedere, ofiţerul care comanda armata regală mi-a arătat prietenie. Era un om cu carte, rafinat, având totuşi sarcina de a executa cea mai oribilă dintre misiuni: aceea de a preda oraşul şi pe oamenii de vază răzbunării clanului rival. Am încercat să-l conving să renunţe.

— Proscrişii ăştia sunt nişte trădători. Astăzi au dat oraşul pe mâna sultanului, mâine îl vor da pe mâna duşmanilor lui. Mai bine să negociezi cu oameni curajoşi, care ştiu ce înseamnă devotamentul, sacrificiul şi fidelitatea.

Puteam citi în ochii lui că era gata să cedeze în fața argumentelor mele, însă ordinele primite erau limpezi: să pună mâna pe oraş, să-i pedepsească pe cei ce se ridicaseră împotriva suveranului şi să dea cârma şefului clanului alungat, împreună cu o garnizoană care să-i stea alături. Exista totuşi un argument pe care nu-l putea da la o parte:

— Cât speră sultanul să obțină în schimbul protecției sale?

— Clanul proscris a făgăduit douăzeci de mii de dinari pe an.

Am făcut o mică socoteală în minte.

— Sfatul oraşului adună treizeci de notabilități, la care trebuie să adăugăm doisprezece comercianți evrei. Dacă fiecare dintre ai ar plăti două mii de dinari, asta ar face optzeci şi patru de mii...

Ofițerul mă întrerupse:

— Venitul anual al întregului regat nu atinge trei sute de mii de dinari. Cum vrei tu ca un orăşel ca acesta să poată aduna o asemenea sumă?

— Există în ținutul ăsta bogății nebănuite, însă oamenii le ascund şi nu încearcă să le facă aducătoare de bani, de teamă să nu fie jefuiți de cârmuitori. De ce crezi tu că evreii din țara asta sunt acuzați de zgârcenie? Pentru că cea mai mică cheltuială, cea mai măruntă etalare de bogăție le-ar

pune avutul şi viaţa în primejdie. Acesta este şi motivul pentru care numeroase oraşe de-ale noastre mor, iar regatul nostru sărăceşte.

În calitate de reprezentant al suveranului, interlocutorul meu nu mă putea lăsa să vorbesc astfel în prezenţa lui. Mi-a cerut să ajung la miezul problemei:

— Dacă le făgăduieşti notabilităţilor din Tefza că nu vor păţi nimic, iar obiceiurile oraşului vor fi respectate, am să-i conving să plătească suma.

După ce am obţinut cuvântul ofiţerului, am plecat să mă întâlnesc cu notabilităţile şi le-am vorbit despre înţelegere. Văzându-i reţinuţi, le-am spus că tocmai sosise o scrisoare de la Fès cu pecetea sultanului, prin care se cerea executarea imediată a personalităţilor oraşului. Au început să plângă şi să se tânguiască, dar, aşa cum am povestit în *Descrierea Africii*, peste două zile cei optzeci şi patru de mii de dinari au fost depuşi la picioarele ofiţerului. Nu mai văzusem până atunci o asemenea cantitate de aur şi aveam să aflu mai târziu din gura sultanului că nici el, nici tatăl lui nu mai posedaseră încă o astfel de sumă în lăzile lor.

*

* *

Când am fost gata să plec din Tefza, am primit daruri de preț de la cetățenii de vază, fericiți că îşi salvaseră viața şi oraşul, precum şi o sumă de bani de la ofițer, care mi-a făgăduit să povestească suveranului ce rol jucasem în această ciudată afacere; tot el mi-a mai dat şi un detaşament de doisprezece soldați, care mi-au însoțit caravana până la Fès.

Înainte chiar să ajung acasă, am fost să-l văd pe messer Marino. I-am livrat comanda şi i-am înapoiat slujitorii, calul şi catârii; i-am făcut de asemenea daruri în valoare de două sute de dinari şi i-am istorisit pățania mea fără să las deoparte niciun amănunt, arătându-i toată marfa pe care o putusem dobândi pentru mine; a evaluat-o la cel puțin cincisprezece mii de dinari.

— Mi-au trebuit treizeci de ani ca să adun o asemenea sumă, mi-a spus el fără urmă de gelozie sau de pizmă.

Mi se părea că lumea întreagă era a mea, că nu mai aveam nevoie de nimeni şi de nimic, că norocul avea să asculte de acum orbeşte de mine. Nu mai păşeam, ci de-a dreptul zburam. Când mi-am luat rămas-bun de la genovez, mi-a strâns îndelung mâna, aplecându-se uşor înainte; eu

am stat drept, cu capul sus, cu bărbia ridicată. Bătrânul mi-a ținut ferm mâna într-a sa, mult mai mult decât o cerea obiceiul, apoi, fără să-şi îndrepte ținuta, m-a privit țintă în ochi:

— Ți-a surâs norocul, tinere prieten, şi sunt fericit pentru tine de parcă ai fi copilul meu. Dar fii cu băgare de seamă, căci bogăția şi puterea sunt duşmanele dreptei judecăți. Când te uiți la un lan de grâu, nu vezi că unele spice sunt drepte, iar altele îndoite? Asta, pentru că cele dintâi sunt goale! Păstrează-ți modestia care te-a adus spre mine şi care ți-a deschis, din voința Celui de Sus, căile norocului.

*

* *

Anul acela a avut loc ofensiva cea mai puternică lansată vreodată de castilieni împotriva Maghrebului. Două dintre principalele oraşe de pe coastă au fost cucerite, Oran în luna *moharram*, Bougie[21] în *ramadan*. Tripoli din Berberia avea să cadă încă din anul următor.

Niciunul dintre cele trei oraşe nu a mai fost de atunci recucerit de către musulmani.

---

[21] Azi Béjaïa, în Algeria, port la Mediterana.

Anul celor două palate

916 de la hegira
(10 aprilie 1510 – 30 martie 1511)

Pe obrajii tăi am făcut să înflorească un trandafir,
Pe buzele tale am făcut să se nască un surâs,
Nu mă respinge, căci Legea noastră e limpede:
Orice bărbat are dreptul să culeagă
Ceea ce el însuşi a sădit.

Aveam de acum un poet de curte, îndrăgostit de vinul şi de slujnicele mele, avid de aurul meu, gata oricând să aducă laude oaspeților mei, şi mai cu seamă mie, la fiecare petrecere, la fiecare întoarcere a unei caravane, uneori pur şi simplu la ceasurile mesei, când se adunau în jurul meu prieteni, rude, slujbaşi grijulii, neguțători ocupați, *ulema* aflați în trecere, zidari puşi să-mi înalțe palatul.

De când cu călătoria la Tefza, bogățiile mele se înmulțiseră, iar reprezentanții mei străbăteau Africa, de la Bedis la Segelmesse, de la Tlemcen la Marrakech, cu

încărcături de curmale, indigo, hena, uleiuri sau țesături; eu nu mă deplasam decât pentru caravanele mari. În restul timpului, îmi conduceam afacerile de pe *diwan* şi supravegheam, cu bastonul în mână, şantierul noii mele locuințe, pe o colină, nu departe de casa unchiului meu, unde mă instalasem în calitate de stăpân la naşterea fiicei mele, dar care mi se părea pe zi ce trece mai strâmtă, mai modestă, mai nedemnă de averea mea. Aşteptam cu nerăbdare ziua în care voi putea locui în palatul meu, în superbul, neasemuitul meu palat la care visam şi de care vorbeam necontenit, şi pentru care îi angajasem pe cei mai buni meşteri, însărcinați să execute la perfecție fiecare dintre costisitoarele mele dorințe: tavane din lemn sculptat, arce îmbrăcate în mozaic, fântâni din marmură neagră, căci nu mă uitam la cheltuieli. Când o cifră mă făcea uneori să şovăi, poetul meu se afla prin preajmă ca să declame: „Înțelepciunea, la douăzeci de ani, este să nu fii înțelept”. E adevărat că-şi dăltuia vorbele în aurul meu.

Ziua în care au început lucrările a fost una dintre cele mai somptuoase din viața mea. În amurg, înconjurat de un roi de linguşitori, m-am dus să aşez la temelie, în cele patru colțuri ale viitoarei construcții, talismane de preț şi şuvițe de păr de copil, cu grijă tăiate de pe capul fetiței mele; devenisem dintr-odată sensibil la magie şi la superstiții,

lucru de care eu eram cel dintâi uimit. Asta e, desigur, ceea ce-i paşte pe toţi cei bogaţi şi puternici: conştienţi că avutul lor ţine mai puţin de meritele lor cât mai degrabă de noroc, încep să-i facă o curte asiduă zeiţei Fortuna, aşa cum îi faci curte unei amante, şi să i se închine precum unui idol.

Toată noaptea, casa lui Khâli a răsunat de muzica unei orchestre andaluze, fremătând de paşii uşori ai dansatoarelor, cu toatele roabe, două cumpărate chiar cu acest prilej. Hibei îi interziceam să dănţuiască, pentru că nu mă puteam hotărî, de când cu călătoria la Tombuctu, s-o las să dea la iveală şi în faţa altora un farmec atât de aţâţător. Am pus-o să şadă lângă mine, pe cea mai moale pernă, şi i-am pus braţul pe după umeri; Fatima se întorsese în odaia ei, aşa cum se cuvine.

Eram fericit s-o contemplu pe Hiba, veselă şi nepăsătoare pentru întâia oară de luni de zile; se simţise umilită la naşterea fiicei mele, iar într-o noapte, intrând în odaia ei, am surprins-o ştergându-şi o lacrimă cu colţul eşarfei; când i-am trecut degetele prin plete, mângâindu-i pe furiş urechea, mă dăduse la o parte cu o mână blândă, dar fermă, murmurând cu o voce frântă pe care nu i-o cunoşteam:

— În ţara mea, când o femeie e stearpă, n-aşteaptă ca bărbatul ei s-o repudieze sau s-o părăsească. Pleacă singură, se ascunde şi se face uitată.

M-am străduit să adopt un ton vesel, cel pe care şi ea îl folosea de obicei:

— De unde ştii că n-ai să-mi dăruieşti un băiat frumos la viitorul *ramadan*?

N-a zâmbit.

— Încă dinainte de a fi puberă, prezicătorul tribului meu a spus că nu voi fi niciodată însărcinată. Nu l-am crezut, dar sunt cu tine de cinci ani şi ai avut copil de la o alta.

Lipsit de argumente, am tras-o spre mine; s-a desprins cu o strâmbătură de durere.

— Ai fi de acord să mă eliberezi?

— Pentru mine eşti o iubită, nu o roabă. Însă n-aş vrea să nu mai fii a mea.

Mi-am închis mâinile peste încheieturile mâinilor ei, cu putere, ca nişte gheare, ducându-i palmele, una după alta, la buzele mele.

— Ai uitat de noaptea noastră la Tombuctu, ai uitat de toate nopţile noastre şi de făgăduielile că nu ne vom despărţi niciodată?

Un vânt răcoros pătrunsese prin fereastra deschisă, stingând dintr-o suflare sfeşnicul de bronz. Era întuneric, era trist, nu mai vedeam ochii Hibei. Vocea ei ajunsese până la mine venind parcă de departe, întretăiată, ca şi cum ar fi îngânat o veche melopee a deşertului:

— Adesea cei ce se iubesc se țin de mână şi visează împreună la fericirea lor viitoare. Dar, cât vor trăi ei, nu vor avea fericire mai mare ca în clipa aceea când mâinile li se împletesc şi visele li se întrepătrund.

În noaptea respectivă îşi deschisese până la urmă brațele în fața mea. Din oboseală, din datorie, din cauza amintirii, nu ştiu. Însă nu-şi mai îndepărtase de pe ochi un văl de tristețe.

De aceea eram acum fericit s-o văd iarăşi râzând şi bătând din palme, în sunetele orchestrei andaluze. La mijlocul ospățului, poetul meu s-a ridicat în picioare ca să declame din memorie stihuri alcătuite în cinstea mea. De la primul emistih, palatul meu era deja Alhambra, iar grădinile lui, Edenul.

— Fie ca tu să pătrunzi acolo, în binecuvântata zi a terminării, ducându-ți moştenitorul aşezat pe umeri!

Tremurul Hibei mi-a străbătut întreg brațul care o sprijinea făcând boltă asupra ei. A suspinat la urechea mea:

— Doamne, cât de mult mi-ar plăcea să-ți dăruiesc eu acel moştenitor!

Ca şi cum ar fi auzit, poetul se uită la ea cu tot atâta milă câtă dorință şi, întrerupându-şi zicerea, improviză două stihuri rostite cu glas cântat:

Dragostea e sete la ghizdul fântânii,
Dragostea e floare, nu şi rod.

Cu un gest spontan, mi-am luat punga şi i-am azvârlit-o. Conținea cu siguranță mai mult de cincizeci de dinari. Dar zâmbetul care lumină obrazul Hibei nu avea preț. Mi-am petrecut noaptea întreagă culegându-l.

*

* *

La şase luni după acest banchet, am primit vizita unui ofițer din garda regală: sultanul mă chema la el în ziua aceea şi m-am dus la palat foarte intrigat şi nu fără un grăunte de nelinişte.

Suveranul m-a primit cu un exces de amabilitate, iar apropiații lui l-au imitat, plini de zel şi de strâmbături. A amintit de prima mea vizită, la întoarcerea de la Tombuctu, cât şi de rolul meu de mijlocitor la Tefza, rol care adusese vistieriei în anul acela mai mult aur decât întreg oraşul Fès. După ce aduse laudă unchiului meu, strămoşilor mei şi Granadei, începu să laude în fața apropiaților lui prosperitatea mea, elocința mea, iscusința şi vastele mele cunoştințe, dobândite în cele mai renumite şcoli din Fès.

— Nu l-ai cunoscut tu pe Ahmed Şchiopul la *medersa*?

— Aşa e, stăpâne.

— Mi s-a spus că erai unul dintre cei mai buni prieteni ai săi, singurul pe care-l asculta cu respect şi atenţie.

Am priceput pe dată motivul pentru care mă chemase şi pentru care mă lăudase în chip atât de neaşteptat. Ahmed începea să capete importanţă, mulţi învăţăcei din Fès şi din Marrakech părăsindu-şi căminul pentru a pune mâna pe arme şi a i se alătura în lupta împotriva lentei invazii portugheze care ameninţa toată coasta atlantică. Şchiopul străbătea ţara împreună cu partizanii lui, criticându-l în cuvinte aspre pe suveranul din Fès, care începea să se neliniştească şi căuta să stea de vorbă cu primejdiosul răzvrătit. Prin mijlocirea mea.

Am hotărât să profit de ocazie pentru a regla nişte mai vechi conturi care-mi stăteau pe inimă.

— Şeriful Ahmed venea adesea la mine, pe vremea când eram la şcoală. S-a dovedit un adevărat frate când sora mea a fost dusă în cartierul leproşilor, fie ca Domnul să şteargă amintirea asta din mintea mea şi dintr-a sa!

Suveranul şi-a dres glasul, pentru a-şi ascunde încurcătura.

— Ce s-a mai întâmplat cu nefericita aceea?

— Un băiat de treabă, hamal, a obținut mâna ei, apoi au fugit împreună, fără a cuteza să mai dea vreo veste, ca şi cum ar fi fost nişte răufăcători.

— Ai vrea să-ți dau pentru ei un permis de liberă trecere? O grațiere? Le va pregăti secretarul meu.

— Bunătatea domniei voastre nu cunoaşte limite! Să vă dea Dumnezeu viață lungă!

Eram dator să rostesc formulele consacrate, dar n-aveam de gând să abandonez. M-am aplecat la urechea monarhului.

— Prietenul meu, şeriful Ahmed, a fost foarte afectat de soarta nedreaptă care a lovit-o pe sora mea, victima odioasei răzbunări puse la cale de Zeruali.

— Mi s-a vorbit despre rolul jucat de acel om.

Eram destul de surprins să aflu că suveranul fusese înştiințat de evenimentele respective în amănunt; nu l-am întrebat de ce nu făcuse nimic la vremea cuvenită, căci țineam să-l atrag de partea mea. Aşa că am continuat, tot cu voce scăzută:

— Pentru Ahmed, Zeruali devenise exemplul depravării care, potrivit spuselor lui, strică moravurile oamenilor din Fès. Am aflat chiar că a vorbit despre omul acesta în mai multe rânduri, în cuvântările lui.

Dumnezeu să-l îndrume pe calea adevărului! am adăugat eu prudent, ca să nu las impresia că aş împărtăşi cumva părerile Şchiopului.

Sultanul păru că stă să cugete, şovăind. Apoi, fără să zică nimic, îşi potrivi turbanul şi se îndreptă în jilț.

— Aş vrea să mergi să-l vezi pe Ahmed.

Am plecat capul în semn că ascult ce are de spus. A continuat:

— Ai să încerci să-l potoleşti, să-l aduci la simțăminte mai fireşti față de mine, față de dinastie şi față de oraşul Fès, Domnul să-l apere de necredincioşi şi de ambițioşi! Sunt gata să-l ajut pe acest tânăr şerif, cu bani şi cu arme, în lupta împotriva năvălitorilor portughezi, dar vreau să ştiu că pot sta linişstit din direcția asta în caz că trebuie să mă arunc la rându-mi în luptă pentru a-mi apăra regatul, care este astăzi foarte slăbit. Tanger se află în mâinile portughezilor, ca şi Arzilla şi Sebta; Larache, Rabat, Chella şi Salé sunt şi ele amenințate, Anfa e distrusă, iar locuitorii ei fug care-ncotro. La nord, spaniolii ocupă unul după altul oraşele de pe coastă.

M-a tras mai aproape şi a coborât glasul. Apropiații lui se îndepărtară, dar nu fără a ciuli imperceptibil urechea.

— Peste câteva luni, îmi voi ridica din nou oastea împotriva Tangerului şi Arzillei şi trag nădejde că de data

asta Cel de Sus îmi va acorda victoria. Aş vrea ca în această problemă, şeriful să se dovedească aliat şi, în loc să asmută provinciile împotriva regilor musulmani, să-i atace pe portughezi odată cu mine, căci amândoi suntem luptători ai războiului sfânt. Pot să-ți încredințez această misiune?

— Voi face tot ce-mi stă în putință, pentru că nimic nu-mi e mai scump decât unirea musulmanilor. De îndată ce vei porunci, voi porni spre Sousa ca să-l întâlnesc pe Ahmed şi voi face tot ce pot ca să-l aduc la chibzuință.

Suveranul mă bătu uşor pe umăr în semn de satisfacție şi le ceru căpitanului slugilor înarmate şi păstrătorului sigiliului regal să se apropie:

— Veți trimite chiar în seara asta un sol la casa lui Zeruali. Îi veți porunci să părăsească oraşul nostru pentru cel puțin doi ani. Să se ducă în pelerinaj, apoi să se întoarcă pentru o vreme în satul lui de baştină.

Toți curtenii ascultau cu lăcomie. În câteva ceasuri, zvonul avea să facă înconjurul oraşului. Nimeni nu va mai cuteza să-i dea binețe proscrisului, nimeni nu se va mai încumeta să-i facă vreo vizită şi iarba va creşte curând pe drumul ce duce la casa lui. Îmi savuram dreapta răzbunare, fără să ştiu că ea va atrage asupra alor mei încă şi mai multă nenorocire.

Când mi-am luat rămas-bun de la suveran, mi-a poruncit să mă întorc a doua zi, căci dorea să-mi ceară sfatul în legătură cu finanțele regatului. De acum, mă găseam în preajma lui zi de zi, asistând la audiențe, primind uneori eu însumi unele cereri, ceea ce provoca gelozia celorlalți dregători. Dar eu nu mă sinchiseam, căci aveam de gând să plec în primăvară spre Sousa, iar la întoarcere să mă ocup de caravane, şi mai cu seamă de palatul meu care, în mintea mea, creştea şi devenea tot mai mândru, dar care la fața locului nu prea înainta; ultimele luni ale acelui an s-au vădit ploioase şi reci, astfel că şantierul viselor mele nu mai era decât o mocirlă plină cu noroi.

Anul şerifului şchiop

917 de la hegira
(31 martie 1511 – 18 martie 1512)

În anul acela, după cum rămăsese stabilit, sultanul din Fès şi şeriful şchiop porniră, fiecare separat, atacuri împotriva portughezilor, cel dintâi voind să recucerească Tangerul, cel de-al doilea încercând să elibereze oraşul Agadir; amândoi au fost respinşi cu pierderi grele, lucru

care nu este deloc amintit în poemele compuse în cinstea lor.

Făcusem în aşa fel încât să fiu de faţă în acele zile de luptă, impunându-mi să-mi notez în fiecare seară impresiile. Recitindu-le la Roma, câţiva ani mai târziu, am fost mirat să văd că nu consacrasem niciun rând desfăşurării bătăliilor. Ceea ce îmi reţinuse atenţia fusese doar comportamentul principilor şi al apropiaţilor lor în faţa înfrângerii, comportament care m-a surprins, deşi frecventarea vieţii de curte mă lecuise de anumite naivităţi. N-am să citez decât un scurt fragment din însemnările mele, pentru a-mi ilustra spusele:

Fapte consemnate azi, penultima zi a lunii rabih-awwal *917, care corespunde cu ziua de miercuri 26 iunie a anului 1511 de după Hristos.*

Cadavrele celor trei sute de martiri căzuţi în faţa Tangerului sunt aduse în tabără. Pentru a evita acest spectacol care-mi răneşte inima, mă duc spre cortul suveranului, pe care-l găsesc sfătuindu-se cu păstrătorul sigiliului regal. Văzându-mă, monarhul îmi face semn să mă apropii. „Ascultă, îmi spune el, ce gândeşte şeful cancelariei noastre despre această zi!" Acesta începe să explice pentru mine: „Spuneam stăpânului nostru că ceea ce s-a petrecut nu

e un lucru chiar atât de rău, căci am arătat musulmanilor zelul nostru în războiul sfânt, fără ca portughezii să se simtă suficient de zdrobiți pentru a încerca să se răzbune". Dau din cap ca şi cum aş fi de acord cu părerile lui, apoi întreb: „Dar morții, e adevărat că sunt cu sutele?" Simțind o notă de răzvrătire şi de ironie, şeful cancelariei nu mai zice nimic, numai că cel care reia discuția este de data asta chiar suveranul: „Nu există, printre morți, decât un mic număr de călăreți. Ceilalți nu sunt decât pedeştri, calici, necioplițI, coate-goale, aşa cum există sute de mii în regatul meu, mult mai mulți decât aş putea eu înarma vreodată!" Tonul său oscilează între nepăsare şi jovialitate. Sub un pretext oarecare, îmi iau rămas-bun şi părăsesc cortul. Afară, la lumina unei torțe, nişte soldați sunt strânşi în jurul unui cadavru care a fost adus. Văzându-mă că tocmai ies, un bătrân luptător cu barbă roşcată se apropie de mine: „Spune-i sultanului să nu-i plângă pe cei care au murit, căci plata lor va veni în ziua Judecății". Îi dau lacrimile, glasul i se frânge brusc: „Tocmai mi-a murit fiul cel mare, iar eu sunt gata să-l urmez în Rai de îndată ce stăpânul mi-o va porunci!" Se agață de mânecile mele, iar mâinile lui încleştate de disperare spun cu totul altceva decât buzele. Un soldat din gardă vine să-i spună soldatului să nu-l deranjeze pe sfetnicul sultanului; bătrânul pleacă tânguindu-se. Mă reîntorc la cortul meu.

Trebuia să plec câteva zile mai târziu spre Sousa să dau de urma lui Ahmed. Îl întâlnisem deja la începutul anului ca să-i transmit mesajul de pace al sultanului; de data asta, stăpânul din Fès voia să-l înştiinţeze pe Şchiop că portughezii avuseseră mai mulţi morţi decât noi şi că suveranul era teafăr şi nevătămat, din voia Celui Preaînalt. Când l-am întâlnit, Şchiopul începuse asediul Agadirului, iar oamenii săi clocoteau de entuziasm. Mulţi erau învăţăcei veniţi din toate colţurile Maghrebului, care tânjeau după jertfă aşa cum ar fi tânjit după o misterioasă logodnică.

După trei zile, bătălia continua să facă victime, iar spiritele erau încinse de beţia sângelui, a răzbunării, a sacrificiului. Deodată, spre uluirea tuturor, Ahmed a poruncit ridicarea asediului. Un tânăr oranez care critica în gura mare ordinul de retragere a fost decapitat pe loc. Cum mă miram să-l văd pe Şchiop atât de lesne descurajat, atât de grăbit să-şi lase baltă încercarea, acesta a dat din umeri:

— Dacă vrei să te bagi în politică, să duci tratative cu principii, trebuie să înveţi să dispreţuieşti aparenţa lucrurilor.

Râsul lui ca un rânjet mi-a amintit de lungile noastre discuţii de la *medersa.* Cum eram singuri, într-un cort de

campanie, l-am întrebat direct. Mi-a explicat fără să se grăbească:

— Locuitorii regiunii voiau să se descotorosească de portughezii care ocupă Agadirul şi care mişună pe câmpia din jur, făcând cu neputință munca pe ogoare. Din moment ce stăpânul din Fès este departe, iar cel din Marrakech nu iese din palat decât pentru a se duce la vânătoarea săptămânală, au ales să mi se adreseze mie; au adunat suma de bani necesară echipării a cinci sute de călăreți, cât şi a mai multor mii de pedeştri. Eram aşadar dator să fac o încercare împotriva Agadirului, dar nu doream nicidecum să pun mâna pe oraş, căci mi-aş fi pierdut jumătate din trupe în bătălie şi, lucru încă şi mai grav, aş fi fost silit să-mi stabilesc acolo restul armatei pentru ani buni de atunci înainte, spre a apăra oraşul împotriva asalturilor succesive ale portughezilor. Am ceva mai bun de făcut astăzi. Trebuie să mobilizez întreg Maghrebul, să-l reunific, prin şiretenie sau prin forța sabiei mele, în vederea luptei împotriva năvălitorului.

Am strâns pumnii cât am putut de tare, repetându-mi întruna că n-ar trebui să-i răspund; dar la douăzeci de ani nu eşti prea temperat în ce faci.

— Aşadar, am spus rostind cuvintele rar, de parcă aş fi vrut doar să pricep, vrei să lupți împotriva portughezilor, dar

nu împotriva lor îți asmuți trupele: oamenii ăştia, care ți-au auzit chemarea la războiul sfânt, îți sunt trebuincioşi ca să cucereşti Fès-ul, Meknès-ul şi Marrakech-ul!

Fără să dea atenție sarcasmelor mele, Ahmed mă cuprinse pe după umeri:

— Pentru Dumnezeu, Hassan, tu nu pari să înțelegi ce se petrece! Tot Maghrebul se clatină. Vor dispărea dinastii, vor fi devastate provincii, oraşe vor fi rase de pe suprafața pământului. Uită-te atent la mine, priveşte-mă, atinge-mi brațele, barba, turbanul, pentru că mâine n-ai să mai poți să-ți aşezi privirea asupra mea şi nici n-ai să mai poți să-mi atingi chipul cu degetele tale. În provincia asta, eu sunt cel care taie capete şi numele meu este cel care îi face să tremure pe țărani şi pe oamenii oraşelor. Curând, tot ținutul ăsta se va pleca la trecerea mea, iar tu vei povesti fiilor tăi într-o zi că şeriful şchiop era prietenul tău, că a poposit în casa ta şi că a fost preocupat de soarta surorii tale. Însă atunci, eu nu-mi voi mai aminti.

Tremuram amândoi, el de furie nerăbdătoare, eu de teamă. Mă simțeam amenințat, căci, dat fiind că-l cunoscusem înainte de perioada lui de glorie, eram într-un fel proprietatea lui, la fel de îndrăgit, disprețuit şi detestat cum fusese pentru mine vechea-mi manta albă cârpită în ziua în care dăduse norocul peste mine.

De aceea am decis că era timpul s-o iau din loc, îndepărtându-mă de omul ăsta, deoarece n-aş mai fi putut niciodată să-i vorbesc de la egal la egal, deoarece ar fi trebuit de atunci încolo să-mi las amorul propriu la uşa lui.

*

* *

Spre sfârşitul acelui an s-a produs un eveniment ale cărui amănunte nu le-am cunoscut decât mult mai târziu, dar care avea să afecteze grav existența alor mei. Îl povestesc aşa cum l-am putut reconstitui, neomițând niciun detaliu şi lăsând în grija Celui de Sus să stabilească granița dintre crimă şi pedeapsa justă.

Zeruali plecase aşadar în pelerinaj la Mecca după cum primise poruncă, apoi se îndreptase spre ținutul natal, muntele Beni Zerual din Rif, spre a-şi încheia acolo cei doi ani de surghiun. Se întorcea cu destulă teamă în provincia aceea în care făptuise atâtea fărădelegi în trecut, dar stabilise câteva contacte cu principalii şefi de clanuri, împărțise câteva pungi cu bani şi pusese să fie însoțit în călătorie de vreo patruzeci de gărzi înarmate, cât şi de un văr al suveranului din Fès, un prinț alcoolic şi destul de pârlit pe care l-a poftit să stea o vreme în casa lui, trăgând

astfel nădejde să-i amăgească pe oamenii muntelui că era în continuare bine văzut la curte.

Pentru a ajunge la cei din clanul Beni Zerual, caravana trebuia să străbată teritoriul celor din clanul Beni Walid. Acolo, pe un drum pietros dintre două sate de păstori, aştepta o siluetă de femeie bătrână, formă neagră şi murdară de pământ din care ieşea doar o palmă nepăsătoare deschisă mărinimiei trecătorilor. Când Zeruali s-a apropiat, călare pe un cal împopoțonat şi urmat de un sclav care-i ținea deasupra capului o imensă umbrelă, cerşetoarea făcu un pas spre el şi începu să îngaime vorbe cucernice, imploratoare, abia auzite. Una din gărzi îi strigă să se care, dar stăpânul îi făcu semn să tacă. Avea nevoie să-şi refacă reputația în ținutul acela pe care-l prădase. Scoase din pungă câteva monede de aur şi le întinse ostentativ, aşteptându-se ca bătrâna să-şi deschidă palmele căuş spre a le primi. Cât ai clipi, cerşetoarea îl apucă pe Zeruali de încheietura mâinii şi-l trase cu putere. Acesta căzu de pe cal, doar piciorul drept rămânând agățat în scara şeii; trupul i se răsturnă, măturând pământul cu turbanul, în vreme ce vârful unui jungher se ațintea spre gâtul lui.

— Spune-le oamenilor tăi să nu se clintească! urlă pretinsa cerşetoare cu glas bărbătesc.

Zeruali făcu întocmai.

— Porunceşte-le să se îndepărteze până în satul vecin!

Câteva minute mai târziu, pe drumul acela de munte nu mai erau decât un cal nerăbdător, doi bărbaţi nemişcaţi şi un jungher cu tăişul curb.

Încet, foarte încet, începură să se mişte. Atacatorul de pe drum îl ajută pe Zeruali să se ridice, apoi îl duse pe jos, departe de drum, între stânci, aşa cum o fiară îşi cară prada în colţi, şi se făcu nevăzut împreună cu el. Abia atunci agresorul se înfăţişă victimei sale, care tremura.

Harun Iscoditorul locuia de mai bine de trei ani în muntele celor din clanul Beni Walid, care-l ocroteau ca pe unul dintre ai lor. Oare doar dorinţa de răzbunare îl împinsese să acţioneze la fel ca bandiţii sau poate teama de a-şi vedea duşmanul aşezându-se pe aceleaşi meleaguri, înverşunându-se iarăşi împotriva lui, împotriva lui Mariam şi a celor doi băieţi pe care ea îi dăruise bărbatului ei? Metoda era în orice caz aceea a unui răzbunător.

Harun îşi târî victima până acasă. La vederea lor, sora mea a fost mai îngrozită decât Zeruali. Soţul ei nu-i spusese ce avea de gând să facă, după cum nu-i spusese nimic nici despre sosirea fostului logodnic în Rif. De altfel, ea nu-l văzuse niciodată pe bătrân şi nu putea pricepe ce se întâmplă.

— Lasă copiii aici şi vino după mine, porunci Harun.

Intră împreună cu prizonierul în odaia de culcare. Mariam veni după ei şi lăsă în jos cuvertura din lână care închidea încăperea.

— Uită-te la femeia asta, Zeruali!

Când auzi acest nume, sora mea lăsă să-i scape un blestem. Bătrânul simți lama jungherului apăsându-i falca. Se trase puțin înapoi, fără să deschidă gura.

— Dezbracă-te, Mariam!

Ea se uită la Iscoditor cu ochi neîncrezători, înspăimântați. Acesta urlă iarăşi:

— Eu, Harun, soțul tău, îți poruncesc să te dezbraci! Ascultă!

Biata fată îşi dezveli obrajii şi buzele, apoi părul, cu gesturi stângace, sacadate. Zeruali închise ochii şi lăsă fățiş capul în jos. Dacă vedea trupul gol al acelei femei, ştia ce soartă îl aşteaptă.

— Înalță capul şi deschide ochii!

Ordinul lui Harun fu însoțit de o mişcare bruscă a jungherului. Zeruali înălță capul, dar îşi ținu ochii strâns închişi.

— Priveşte, stărui Harun, în timp ce Mariam îşi deznoda straiele cu o mână, ştergându-şi lacrimile cu cealaltă.

Rochia căzu.

— Uită-te la corpul ăsta! Vezi vreo urmă de lepră? Du-te s-o cercetezi mai de aproape!

Harun începu să-l zgâlțâie pe Zeruali, împingându-l spre Mariam, trăgându-l apoi îndărăt, ca să-l împingă apoi iarăşi, violent, dându-i drumul. Bătrânul se prăbuşi la picioarele surorii mele, care scoase un țipăt.

— Ajunge, Harun, te implor!

Se uita la zdreanța răufăcătoare de la picioarele ei cu tot atâta milă pe câtă groază. Zeruali ținea ochii întredeschişi, dar nu mai mişca. Harun se apropie de el, neîncrezător, îi cercetă pulsul, îi atinse pleoapele, apoi se ridică, deloc tulburat.

— Omul ăsta merita să moară ca un câine la picioarele celei mai nevinovate dintre victimele lui.

Înainte de căderea serii, Harun îl îngropase pe Zeruali sub un smochin, fără să-i fi scos nici veşmântul, nici încălțările, nici giuvaericalele.

Anul furtunii

918 de la hegira
(19 martie 1512 – 8 martie 1513)

În anul acela, Fatima, soția mea, a murit la naştere. Vreme de trei zile încheiate, am jelit-o pe cât n-am iubit-o niciodată. Copilul, un băiat, n-a trăit.

Cu puțin înainte de condoleanțele din a patruzecea zi de doliu, am fost chemat de urgență la palat. Sultanul tocmai se întorcea din noua sa campanie de vară împotriva portughezilor şi, cu toate că nu înregistrase vreun eşec, nu-mi prea explicam expresia mohorâtă de pe chipurile care m-au întâmpinat de îndată ce trecusem de poarta principală.

Monarhul nu mi-a arătat nicio ostilitate, însă primirea sa a fost lipsită de căldură, iar vocea îi era gravă:

— Ai solicitat acum doi ani iertarea pentru cumnatul tău, Harun hamalul. Ți-am acordat-o. Dar, în loc să se potolească, în loc să se arate recunoscător, omul ăsta nu s-a mai întors niciodată la Fès, ci a preferat să trăiască precum un proscris în munții Rif, pândind prilejul de a se răzbuna pe bătrânul Zeruali.

— Nimic nu dovedeşte, Majestate, că agresorul a fost Harun. Munții ăştia mişună de bandiți care...

Mi-a tăiat vorba şeful cancelariei, pe un ton încă şi mai ridicat decât cel al suveranului:

— A fost găsit cadavrul lui Zeruali. Era îngropat lângă o casă în care locuiau sora ta şi bărbatul ei. Soldații au

recunoscut victima, podoabele nefiindu-i luate. Să fie asta crima unui simplu bandit de drumul mare?

Trebuie să recunosc că, încă de la primele veşti privind dispariția lui Zeruali, care ajunseseră la Fès cu patru luni în urmă, şi în condițiile în care nu cunoşteam nici cel mai mic amănunt revelator, eventualitatea că fusese poate răzbunarea lui Harun îmi trecuse prin minte. Îl ştiam pe Iscoditor în stare să meargă până la căpătul urii şi mai ştiam şi că alesese să locuiască în partea aceea din Rif. Aşa încât nu-mi era prea lesne să-i susțin nevinovăția. Eram totuşi dator să-l apăr, căci cea mai mică şovăială din partea mea l-ar fi înfundat.

— Majestatea Sa posedă în prea mare măsură simțul justiției pentru a accepta să condamne un om fără ca el să-şi poată pleda cauza. Mai cu seamă dacă este vorba despre un membru respectat al breslei hamalilor.

Sultanul se arată iritat:

— Nu mai e vorba de cumnatul tău, ci de tine, Hassan. Tu eşti cel care a cerut surghiunirea lui Zeruali, la stăruințele tale i s-a poruncit să plece proscris în satul lui, şi tocmai când se ducea într-acolo a fost atacat şi asasinat. Răspunderea ta e mare.

În timp ce vorbea, ochii mi se întunecară ca şi cum se resemnau deja cu bezna temniței. Îmi vedeam avutul

confiscat, bunurile risipite, familia umilită, o vedeam pe Hiba a mea vândută la un târg de sclavi. Mi se înmuiaseră picioarele şi eram leoarcă de sudoare, sudoarea rece a neputinței. M-am străduit totuşi să articulez, anevoie, jalnic:

— De ce anume sunt acuzat?

Din nou şi-a făcut auzit glasul şeful cancelariei, devenit arțăgos din pricina spaimei mele mult prea evidente:

— De complicitate, granadinule! Pentru că ai lăsat un criminal în libertate, pentru că i-ai trimis victima la moarte, pentru că ai călcat în picioare clemența regală şi ai abuzat de bunăvoința Stăpânului Nostru!

Am încercat să redevin stăpân pe situație:

— Cum aş fi putut ghici în ce moment se va întoarce Zeruali din pelerinaj şi pe care drum? Cât despre Harun, nu mai am veşti de la el de mai bine de patru ani, nici măcar nu i-am putut aduce la cunoştință măsura grației de care a avut parte.

În realitate, îi transmisesem Iscoditorului mesaj după mesaj, dar, în îndărătnicia lui, neglijase să-mi răspundă. Cu toate astea, apărarea mea nu l-a lăsat insensibil pe suveran, care şi-a redobândit oarecare accente amicale:

— Fără îndoială că nu eşti vinovat de nimic, Hassan, dar aparențele te acuză. Iar justiția se sprijină pe aparențe, cel puțin pe lumea asta, cel puțin în ochii gloatei. Totodată, nu

pot uita că în trecut, atunci când ți-am încredințat misiuni, m-ai slujit cu credință.

A tăcut. Cântărea totul în minte şi m-am ferit să-l întrerup, deoarece îl simțeam că înclină spre clemență. Şeful cancelariei se aplecă spre el, cu intenția vădită de a-l influența, dar monarhul îi impuse tăcere, sec, după care decretă:

— Nu vei suferi soarta ucigaşului, Hassan, ci pe aceea a victimei. Ca şi Zeruali, eşti condamnat la surghiun. Vreme de doi ani încheiați, nu te vei mai înfățişa la acest palat, nu vei mai trăi la Fès şi în niciuna dintre provinciile care îmi aparțin. Începând cu a douăzecea zi a lunii *rajab,* orice persoană care te va vedea între fruntariile regatului te va aduce aici în lanțuri.

În pofida asprimii ultimelor cuvinte, a trebuit să fac un efort ca să nu las să se vadă uşurarea pe care o simțeam. Scăpasem de temniță şi de pieire, iar o lungă călătorie de doi ani nu mă înfricoşa deloc. Pe deasupra, mi se lăsase o lună întreagă pentru a-mi pune ordine în afaceri.

*

* *

Ieşirea mea din Fès a fost remarcată. Ţineam să plec în surghiun cu capul sus, înveşmântat în brocart, nu noaptea, ci la lumina zilei, să străbat ulicioarele, care forfoteau de oameni, urmat de o impunătoare caravană: două sute de cămile încărcate cu tot soiul de mărfuri, dar şi cu douăzeci de mii de dinari, o comoară apărată de vreo cincizeci de gărzi înarmate, îmbrăcate şi întreţinute pe cheltuiala mea, ceea ce era menit să le taie avântul bandiţilor care mişunau pe drumuri. De trei ori m-am oprit, în faţa *medersei* Bu-Inania, în curtea moscheii andaluzilor, apoi pe uliţa Olarilor, în vecinătatea zidului, ca să azvârl câţiva pumni de monede de aur, primind în schimb laude şi ovaţii.

Punând la cale o asemenea paradă, îmi asumam nişte riscuri. O vorbă răuvoitoare strecurată la urechea şefului cancelariei, apoi şuşotită la urechea monarhului, şi puteam fi arestat, acuzat că-mi bătusem joc de sancţiunea regală care mă lovea. Numai că riscul ăsta trebuia să mi-l asum, nu doar pentru a-mi măguli amorul propriu, ci şi pentru tatăl meu, mama mea, fiica mea, pentru toţi ai mei, astfel încât să nu fie siliţi să trăiască în ruşine de-a lungul perioadei mele de surghiun.

Fireşte, le-am lăsat toate cele trebuincioase spre a fi la adăpost de nevoi vreme de ani îndelungaţi, spre a fi hrăniţi, slujiţi şi mereu îmbrăcaţi cu straie noi.

Când m-am aflat la două mile de Fès, pe drumul spre Sefru, sigur că orice pericol era de acum depăşit, m-am apropiat de Hiba, cocoţată pe cal într-o litieră învelită în mătăsuri.

— Niciun fasiot n-a mai asistat vreodată la o asemenea retragere somptuoasă, am lansat eu mulţumit.

Ea se arătă îngrijorată.

— Nu se cuvine să sfidezi hotărârile Sorţii. Nu trebuie să nesocoteşti vitregia ei.

Am dat din umeri, nicidecum impresionat.

— N-am jurat eu că te readuc la tribul tău? Vei fi acolo peste o lună. Asta doar dacă nu vrei să mă însoţeşti la Tombuctu, apoi în Egipt.

În chip de răspuns, s-a mulţumit să spună un „*Inchallah!*”[22] enigmatic şi neliniştit.

Patru zile mai târziu treceam prin trecătoarea Corbilor, pe o vreme simţitor mai rece decât aş fi presupus pentru luna octombrie în care ne aflam. Când a trebuit să facem popas pentru noapte, gărzile au aşezat tabăra într-o mică

[22] Formulă menită să sublinieze, pentru musulmani, importanţa şi acceptarea Sorţii: „Fie ce-o fi!” sau „Facă-se după voia lui Allah!”.

vale dintre două dealuri, trăgând nădejde să afle astfel adăpost împotriva vânturilor înghețate ce suflau dinspre munții Atlas. Alcătuiră un cerc de corturi grosolane, în mijlocul cărora se înălța cortul meu, adevărat palat din pânză cu marginile împodobite cu versete coranice artistic caligrafiate.

Acolo trebuia să dorm cu Hiba. Aşteptam momentul ăsta cu destulă plăcere, dar, când începu să se întunece, soața mea refuză cu îndărătnicie să se culce în cort, aparent fără niciun motiv, dar cu o asemenea spaimă în privire că am renunțat să mai discut. Desluşise, la o jumătate de leghe de tabără, intrarea unei grote. Acolo avea să doarmă, şi nu în altă parte.

Să-mi petrec noaptea într-o peşteră din Atlas, să mă aflu în preajma hienelor, a leilor, a leoparzilor, poate chiar a dragonilor uriaşi despre care se spune că sunt foarte numeroşi pe meleagurile acelea şi atât de veninoşi încât, în contact cu ei, trupul unei ființe omeneşti se fărâmițează de parcă ar fi făcut din lut? Mi-a fost cu neputință s-o fac pe Hiba să simtă spaima asta. Numai superbul meu cort o îngrozea în noaptea aceea friguroasă de toamnă.

Am fost nevoit să cedez. Lăsând deoparte propriile mele temeri, m-am lăsat dus spre cavernă, în ciuda dojenilor gărzilor şi ocheadelor lor deşucheate. Văzând-o pe Hiba

ridicol de împovărată cu o stivă înaltă de pături, un felinar, un burduf cu lapte de cămilă şi un şirag lung de curmale, îmi simţeam respectabilitatea cam pusă la încercare.

Adăpostul nostru se dovedi strâmt, mai curând o cavitate în stâncă decât o adevărată galerie, ceea ce mă linişti, deoarece puteam atinge cu uşurinţă fundul grotei, asigurându-mă astfel că nicio sălbăticiune nu se aciuase acolo. În afară de neîmblânzita mea Hiba, care se comporta tot mai ciudat, îngrămădind pietre pentru a îngusta intrarea, curăţind cu grijă locul, înfăşurând burduful şi curmalele în lână spre a le feri de ger, în vreme ce eu însumi, trândav şi batjocoritor, îi tot trânteam sarcasme şi dojeni, fără să izbutesc s-o descreţesc, s-o enervez şi încă şi mai puţin s-o îndepărtez de la febrila ei activitate de furnică.

Am tăcut în cele din urmă. Nu că aş fi obosit, ci din pricina vântului. Dintr-o clipă într-alta, pornise să sufle atât de puternic că devenise asurzitor. Odată cu el se învârtejea o zăpadă deasă, care ameninţa să pătrundă în trombe întregi în micul nostru adăpost. Deloc deranjată, Hiba supraveghea acum cu ochi de cunoscător dispozitivul ei de apărare şi de supravieţuire.

Minunată Hiba! Cu siguranţă nu aşteptasem împrejurarea asta pentru a începe s-o iubesc. Însă ea nu fusese niciodată pentru mine altceva decât giuvaierul

haremului meu, giuvaier scânteietor, capricios şi care, de la o îmbrăţişare la alta, se pricepea să rămână impalpabil. În furtuna din munţii Atlas, avea totuşi să se dezvăluie o femeie diferită. Singurul meu cămin era în ochii ei, în buzele ei, în mâinile ei.

Întotdeauna pudoarea m-a împiedicat să spun „te iubesc”, însă inimii mele nu i-a fost niciodată ruşine să iubească. Iar pe Hiba am iubit-o, jur pe Dumnezeu cel Atotputernic, Cel ce ne împarte atât furtuna cât şi alinarea, şi am numit-o „comoara mea”, fără să ştiu că ea era de acum înainte tot ce mai posedam, şi am numit-o „viaţa mea”, ceea ce nu era decât un lucru just, deoarece datorită ei mi-a îngăduit Dumnezeu să scap de la moarte.

Două zile şi două nopţi vântul şuieră necontenit, iar zăpada se îngrămădi, astupând foarte curând intrarea grotei şi făcându-ne prizonieri.

În a treia zi, nişte păstori veniră să degajeze deschizătura, nu cu gând să ne salveze, ci pentru a se adăposti în grotă cât stăteau să mănânce. Nu părură nicidecum bucuroşi să dea ochii cu noi, iar eu am aflat foarte curând cumplitul motiv. Surprinse de viscol, gărzile şi cămilele pieriseră înghiţite de gheaţă. Când m-am apropiat, mi-am dat seama că bunurile căzuseră pradă jefuitorilor, iar trupurile, animalelor mâncătoare de stârvuri. Locul de

popas al caravanei mele nu era decât tristeţe şi ruină. Am avut prezenţa de spirit să nu mă arăt afectat nici de moartea oamenilor pe care îi angajasem, nici de pierderea avutului meu. Îmi dădusem într-adevăr seama, încă de la prima aruncătură de ochi, că păstorii nu erau străini de jaf. Poate că le şi dăduseră lovitura de graţie răniţilor. O vorbă de-a mea sau de-a Hibei ne putea aduce la aceeaşi soartă. Înăbuşindu-mi duşmănia pe care o simţeam, mi-am luat o înfăţişare cât mai detaşată şi am spus:

— Aşa vrea Cel de Sus!

Iar după ce interlocutorii mei încuviinţară la rândul lor cu o zicală, am continuat:

— Am putea să ne bucurăm de găzduirea voastră până ce vom putea s-o pornim iarăşi la drum?

Cunoşteam obiceiurile ciudate ale acestor nomazi. Ar ucide fără şovăială un drept-credincios ca să pună mâna pe o pungă cu bani sau pe un cal, dar e de ajuns să faci apel la mărinimia lor ca să se transforme în gazde atente şi pline de râvnă. Un proverb spune că ei au mereu un pumnal în mână, „fie ca să-ţi taie beregata, fie ca să taie beregata unei oi în cinstea ta”.

*

* *

— Doi dinari de aur şi cinci dirhami de argint! I-am numărat şi răsnumărat, socotit şi scuturat. Iată tot ce a rămas din imensa mea avere, tot ce-mi rămâne ca să străbat Sahara până în ținutul Nilului, şi ca s-o iau de la capăt!

La văicărelile mele repetate, Hiba a răspuns printr-un zâmbet greu de desluşit, şiret, zeflemitor şi totodată plin de bunăvoință, care n-a reuşit decât să-mi aţâţe mânia.

— Doi dinari de aur şi cinci dirhami de argint! am urlat eu iarăşi. Şi nici măcar un cal, nici măcar o haină în afară de cea pe care călătoria a făcut-o să ajungă jegoasă!

— Dar eu, nu-ți aparțin? Valorez probabil cincizeci de monede de aur, poate chiar mai mult.

Ceea ce îndepărta din vorbele ei orice bănuială de slugărnicie era clipirea din ochi ce le însoțea, şi mai era apoi şi peisajul pe care Hiba îl cuprindea într-un gest absolut: un câmp de arbuşti de indigo, pe malurile fluviului Dara, la intrarea în satul în care se născuse.

Nişte şirengari dădeau deja fuga în întâmpinarea noastră. A apărut apoi şeful tribului, un om cu pielea neagră, trăsături fine şi barbă albă ca un colier în jurul chipului, care a recunoscut-o pe dată pe soața mea, în

pofida celor zece ani scurşi, şi care a strâns-o la piept. Mi se adresă în arabă, spunând că se simte onorat să-mi ofere găzduire în umila lui locuință.

Hiba mi-l prezentă ca fiind unchiul său din partea tatălui; despre mine, spuse că eram stăpânul ei, ceea ce era desigur adevărul gol-goluț, dar nu mai însemna absolut nimic, date fiind împrejurările. Nu eram eu acum singur, lipsit de toate cele şi înconjurat de familia ei? Mă pregăteam să spun că pentru mine ea nu mai era sclavă, când, dintr-o simplă încruntătură, mă făcu să tac. Resemnându-mă să nu mai scot o vorbă, am asistat atunci, cu tot atâta surprindere câtă delectare, la o scenă foarte ciudată.

Intrasem cu Hiba şi cu unchiul ei în casa acestuia şi stăteam într-o încăpere joasă, dar alungită, pe un covor din lână în jurul căruia se aşezaseră vreo douăzeci de persoane, bătrânii tribului, cu chipuri deloc bucuroase de regăsirea pe care erau chemați s-o sărbătorească.

Hiba începu să vorbească. Mă descrise ca pe un important personaj din Fès, versat în cunoaşterea Legii şi a literaturii, povesti în ce împrejurări îmi fusese dăruită de seniorul din Uarzazat şi purcese la o istorisire plină de culoare şi emoționantă a viscolului care îmi pricinuise ruinarea. După care încheie cu aceste vorbe:

— În loc să mă vândă vreunui negustor aflat în trecere, omul acesta a ținut să mă readucă în satul meu. I-am jurat că n-o să-i pară rău.

Cu o insolență de nespus, se adresă unuia dintre acei oameni de vază ai tribului:

— Tu, Abdallah, cât ai fi în stare să plăteşti ca să mă răscumperi?

— Valoarea ta e mai presus de mijloacele mele, răspunse el ruşinat. Pot totuşi să contribui cu zece dinari.

Îşi plimbă privirea peste cei de față, căutându-şi următoarea pradă:

— Dar tu, Ahmed?

Numitul Ahmed îl măsură pe Abdallah cu dispreț, după care rosti tare:

— Treizeci de dinari, ca să spăl onoarea tribului.

Şi astfel dădu ocol încăperii, folosindu-se cu ingeniozitate de geloziile şi certurile dintre familii sau clanuri, căpătând de fiecare dată o contribuție tot mai însemnată. În mintea mea, cifrele se adunau. Cei doi dinari ai mei amărâți se făcură doisprezece, patruzeci şi doi, nouăzeci şi doi... Ultimul solicitat a fost unchiul Hibei, care, în calitate de şef de trib, era nevoit să-şi justifice rangul urcând mai sus decât cel mai mărinimos dintre cei aflați în subordinea sa.

— Două sute de dinari! le aruncă el mândru celor din jur.

Nu-mi credeam urechilor, dar seara, când stăteam lungit în camera unde mă poftise şeful tribului să-mi petrec noaptea, Hiba veni să mă vadă aducând întreaga sumă, adică mai mult de o mie opt sute de dinari.

— Pe Dumnezeul care te-a făcut aşa frumoasă, Hiba, fă-mă să pricep! De-a ce te joci? Cum se face că oamenii din satul ăsta au atâția bani? Şi, mai ales, de ce mi-i dau mie?

— Ca să mă răscumpere!

— Ştii bine că ar putea să-ți obțină libertatea fără să scoată o para din buzunar!

— Şi ca să-şi răscumpere greşeala.

Cum continuam să nu pricep nimic, consimți în sfârşit să-mi explice:

— Vreme de generații, tribul meu ducea un trai nomad la apus de Sahara, până când bunicul meu, momit de câştig, a început să cultive indigo şi să facă negoț. Satul ăsta câştigă astfel mult mai mulți bani decât are nevoie să cheltuiască, iar în pământul din fiecare colibă se află mai mult aur îngropat decât în cea mai bogată locuință din Fès. Numai că, alegând să ducă un trai sedentar, ai mei şi-au pierdut calitățile războinice. Într-o zi, eram pe atunci abia ieşită din copilărie...

Se aşează lângă mine, cu capul dat pe spate, după care continuă:

— Plecaserăm mulți, tineri şi bătrâni, bărbați şi femei, în pelerinaj la mormântul unui *wali* aflat la o depărtare de o zi de mers. Deodată, nişte călăreți care aparțineau gărzii seniorului din Uarzazat s-au năpustit asupra noastră. Erau patru, în vreme ce noi eram pe puțin cincizeci, dintre care mai bine de douăzeci de oameni cu armele alături. Numai că nici unuia dintre însoțitorii mei nu i-a dat prin minte să se slujească de ele. Au dat cu toții bir cu fugiții, lăsându-i fiecăruia dintre cei patru călăreți posibilitatea s-o captureze pe fata pe care pusese ochii. În cursul ciudatei ceremonii la care tocmai ai asistat, bătrânii tribului n-au făcut altceva decât să-şi plătească datoria, să repare laşitatea lor şi a fiilor lor.

Îşi puse capul pe umărul meu:

— Banii ăştia îi poți lua fără nicio ruşine şi fără remuşcări. Niciun alt bărbat nu-i merită mai mult decât stăpânul meu adorat.

Rostind aceste cuvinte, îşi apropiase buzele de ale mele. Dacă inima-mi bătea puternic, ochii mei căutau cu îngrijorare spre perdeaua fină care ne despărțea de încăperea vecină, unde se afla unchiul ei.

Deloc stingherită, Hiba îşi desprinse rochia; oferindu-şi trupul de abanos sculptat privirii şi mângâierilor mele, îmi şopti:

— Până acum, m-ai îmbrățişat ca pe o sclavă. Astăzi, ia-mă liberă! O ultimă oară.

*

* *

Părăsind-o pe Hiba, nu aveam decât o singură grabă: aceea de a regăsi la Tombuctu amintirea ei, poate şi vreo urmă a sa în încăperea care fusese martora primului nostru sărut. Clădirea era tot acolo. Deşi era proprietatea seniorului oraşului care o păstra pentru oaspeții de seamă, un dinar mi-a deschis uşa ei. Astfel că în seara sosirii mele, stăteam rezemat la aceeaşi fereastră, trăgând pe nări aerul de afară pentru a regăsi în el aroma de ambră cenuşie care-l înmiresmase odinioară, şi pândind ritmurile muzicanților negri care, nu mă îndoiam, aveau curând să-şi facă auzite instrumentele pe stradă. Atunci aveam să mă întorc spre mijlocul încăperii şi aveam să revăd umbra dragei mele Hiba dănțuind. Un vânt puternic umflă draperia, care porni să fâlfâie şi să se răsucească grațios.

Afară, zgomote de paşi, strigăte care se apropiau. Muzicanții din amintirile mele, poate? Dar de ce erau aduşi cu un asemenea tărăboi? Uimirea mea a fost, vai! de scurtă durată; spațiul pieței se însufleții dintr-odată, ca în plină

zi, năpădit fiind de o gloată smintită şi pestriță care umplea văzduhul cu zbieretele ei. Cum să nu te cuprindă frica? Am strigat de la fereastră pe un bătrân care alerga mai încet decât ceilalți. Se opri şi-mi înşiră pe limba lui câteva vorbe gâfâite. Când văzu că nu pricepusem nimic, îşi reluă goana, făcându-mi semn să vin după el. Şovăiam încă dacă s-o fac sau nu, când am văzut pe cer primele văpăi ale incendiului. După ce m-am asigurat că aveam tot aurul asupra mea, am sărit pe fereastră şi am luat-o la picior.

Am petrecut nu mai puțin de trei ceasuri rătăcind astfel, urmând stările de spirit ale mulțimii înnebunite şi culegând, mai mult prin gesturi decât prin vorbe, veşti despre dezastru. Arsese mai mult de jumătate din Tombuctu şi nimic nu părea că ar putea stăvili focul, ațâțat de vânt, ca să nu se răspândească printre nenumăratele colibe cu acoperiş din paie, primejdios de apropiate unele de altele. Trebuia să mă îndepărtez cât mai iute cu putință de acea gigantică vâlvătaie.

Auzisem, în ajun, că o caravană de neguțători de toate neamurile era adunată în afara oraşului, gata să plece la revărsatul zorilor. M-am alăturat şi eu. Ne-am strâns astfel vreo patruzeci de călători care ne-am petrecut întreaga noapte sus pe un deluşor, fascinați de spectacolul focului şi de înspăimântătorul strigăt care creştea odată cu flăcările,

strigăt în care desluşiserăm până la urmă oribilele ţipete ale celor arşi.

Niciodată nu-mi voi mai putea aminti de Tombuctu fără să-mi revină în faţa ochilor imaginea aceea de iad. La ceasul plecării, un nor ca un linţoliu îi învăluia chipul, iar trupul îi era chinuit de nenumărate trosnituri. Amintirea mea cea mai frumoasă pierea mistuită de flăcări.

*

* *

Când vechii noştri geografi vorbeau despre ţinutul negrilor, ei nu aminteau decât de Ghana şi de oazele din deşertul Libiei. Şi-au făcut apoi apariţia cuceritorii cu chipul ascuns de văluri, predicatorii, neguţătorii. Iar eu însumi, care nu sunt decât cel din urmă dintre drumeţi, cunosc numele a şaizeci de regate ale negrilor, dintre care cincisprezece le-am străbătut unul după altul în anul acela, de la Niger până la Nil. Unele n-au figurat nicicând într-o carte, dar aş minţi dacă mi-aş atribui descoperirea lor, deoarece eu n-am făcut decât să urmez drumul obişnuit al caravanelor care pornesc din Djenne, din Mali, din Ualata sau din Tombuctu spre Cairo.

N-am avut nevoie de mai mult de douăsprezece zile pentru a ajunge, mergând de-a lungul Nigerului, în oraşul Gao. Nu avea zid de împrejmuire, dar niciun vrăjmaş nu cuteza să se apropie, atât de mare era renumele suveranului, Askia Mohamed, omul cel mai puternic din ţinutul negrilor. Neguţătorii din caravană erau destul de mulţumiţi să se oprească acolo. Mi-au explicat că locuitorii din Gao posedau atât de mult aur, încât cea mai mediocră ţesătură din Europa sau din Berberia se putea vinde cu un preţ de cincisprezece până la douăzeci de ori mai mare decât valoarea ei. În schimb, carnea, pâinea, orezul şi dovlecii se găseau într-un asemenea belşug, încât îi puteai căpăta pe un preţ de nimic.

Etapele următoare ne-au făcut să străbatem mai multe regate, printre care le voi aminti pe cele din Uangara, Zegzeg, Cano, dar şi pe cel din Bornu, mult mai important decât precedentele, dar în care ne-am ferit să zăbovim. Într-adevăr, încă de la intrarea noastră în capitală, am dat peste un alt grup de negustori străini care s-au grăbit să ne istorisească nenorocirile lor, întocmai cum le înfăţişez şi eu în cartea mea *Descrierea Africii.* Suveranul acestei ţări avea nişte foarte ciudate obiceiuri. Simţea o asemenea plăcere să-şi etaleze bogăţia, încât harnaşamentul cailor lui era din aur, la fel ca vesela palatului. Lanţurile care-i ţineau câinii

legați erau la rândul lor din aur fin, am verificat cu propriii mei ochi! Atraşi de atâta lux şi confundând, spre nefericirea lor, mărinimia cu ostentația, negustorii ăştia veniseră din Fès, din Sousa, din Genova şi de la Neapole, aducând cu ei săbii cizelate şi incrustate cu nestemate, tapiserii, cai pursânge şi tot felul de mărfuri de preț.

— Regele s-a arătat foarte încântat, mi-a povestit unul dintre acei nefericiți. A achiziționat totul cât ai zice peşte, fără măcar să discute prețul. Eram covârşiți. De atunci tot aşteptăm să ne plătească. De mai bine de un an suntem la Bornu, ducându-ne să ne tânguim zi de zi la palat. Ni se răspunde prin făgăduieli, iar când ne arătăm stăruitori, ni se răspunde prin amenințări.

Nu la fel s-a vădit a fi comportamentul suveranului pe care l-am vizitat mai apoi, stăpânul din Gaoga. Mă găseam la palatul său ca să-i prezint omagiile mele când un negustor egiptean din oraşul Damiette veni să-i ofere acestui rege un cal foarte frumos, o sabie turcească, o cămaşă din zale, o flintă scurtă, mai multe oglinzi, mătănii din mărgean şi câteva cuțite cizelate, toate astea valorând cam cincizeci de dinari. Suveranul acceptă cu amabilitate acest dar, însă îi dărui omului, la rândul său cinci sclave, cinci cămile, o sută de colți uriaşi de elefant şi, ca şi cum toate astea nu

erau de ajuns, mai adăugă echivalentul a cinci sute de dinari de aur în moneda țării sale.

După ce l-am părăsit pe acest prinț atât de generos, am ajuns în regatul Nubiei, unde se află marele oraş Dongola, situat pe malul Nilului. Aveam de gând să închiriez o barcă pentru a merge la Cairo, dar mi s-a adus la cunoştință că fluviul nu era navigabil în acel loc şi că trebuia să merg de-a lungul lui până la Assouan.

Chiar în ziua sosirii mele în acel oraş, un pilot de vas îmi propuse să mă ia pe „djerma" sa. În acea ambarcațiune plată, el transporta deja o mare cantitate de grâne şi de vite, dar mai putea, făgăduia el, să-mi facă un locşor destul de confortabil.

Înainte de a urca la bord, m-am lungit pe burtă pe mal şi mi-am cufundat îndelung obrazul în apa Nilului. Când am dat să mă ridic, am avut certitudinea că, după furtuna care-mi risipise avutul, o viață nouă mi-era oferită în acea țară a Egiptului, o viață de pasiuni, primejdii şi onoruri.

De-abia aşteptam să mă înfrupt din ea.

III

Cartea de la Cairo

Când am ajuns la Cairo, fiule, acesta era de veacuri prestigioasa capitală a unui imperiu şi reşedința unui califat. Când l-am părăsit, nu mai era decât o capitală de provincie. Fără îndoială, niciodată nu-şi va mai regăsi apusa glorie.

Dumnezeu a voit ca eu să fiu martor la această decădere, cât şi la năpastele care au precedat-o. Pluteam încă pe Nil, visând la aventuri şi vesele cuceriri, când nenorocirea şi-a vestit apropierea. Numai că eu nu învățasem încă s-o respect, nici să-i descifrez mesajele.

Întins alene în *djerma* largă, cu capul uşor înălțat pe o bârnă de lemn, legănat de flecăreala marinarilor care se pierdea armonios în clipocitul apei, priveam soarele, roşiatic deja, ce avea să apună peste trei ceasuri pe malul african.

— Mâine în zori, vom fi la Misra-Veche[23], îmi strigă un negru din echipaj.

I-am răspuns printr-un zâmbet la fel de larg ca şi al lui. De acum, nicio piedică nu mă mai despărțea de Cairo. Nu mai aveam decât să mă las dus de scurgerea inexorabilă a timpului şi a Nilului.

Eram pe punctul de a ațipi, când glasurile marinarilor se înălțară, iar discuția lor se însufleți. Ridicându-mă, am văzut o *djerma* care venea pe fluviu în sus şi tocmai ajungea

[23] Misr sau Misra, numele arab al Egiptului.

în dreptul nostru. Mi-a trebuit un lung moment ca să desluşesc ce anume era ciudat în ambarcaţiunea aceea pe care n-o văzusem apropiindu-se. Femei frumoase, bogat înveşmântate, erau îngrămădite acolo laolaltă cu copiii lor, cu aerul pierdut, în mijlocul a sute de oi al căror miros ajungea până la noi. Unele aveau pe frunte bijuterii împletite în ghirlandă, iar pe cap, bonete înalte şi înguste ca nişte tuburi.

E de ajuns uneori un spectacol neobişnuit pentru ca să se dezvăluie o dramă. Marinarii veniră către mine în alai, cu mutre stupefiate şi palmele înălţate spre cer. O lungă tăcere. Apoi, de pe buzele celui mai vârstnic, un cuvânt ieşi parcă târându-se:

— Ciuma!

Anul ochiului august

919 de la hegira
(9 martie 1513 – 25 februarie 1514)

Epidemia se declarase încă de la începutul anului, după o puternică furtună şi un şir de ploi torenţiale, acestea fiind pentru toţi cairoţii semne evidente ale mâniei Cerului şi ale

iminenței unei pedepse. Copiii fuseseră primii atinşi de ciumă, astfel că notabilitățile îşi evacuau familiile în mare grabă, unii spre Tor, la miazăzi de Sinai, unde aerul este sănătos, alții în direcția oazelor, alții de asemenea spre Egiptul de Sus, dacă aveau acolo o reşedință. Nenumărate ambarcațiuni s-au încrucişat curând cu noi, ca nişte jalnici ciorchini de fugari.

Ar fi fost o nesăbuință să merg mai departe înainte de a cunoaşte întinderea răului. Am acostat aşadar la malul dinspre răsărit, într-un loc pustiu, hotărâți să stăm acolo cât va fi nevoie, luându-ne hrana din mărfurile transportate şi schimbând locul în fiecare noapte pentru a-i deruta pe eventualii jefuitori. De cinci-şase ori pe zi ne duceam după veşti, vâslind până în preajma celor care urcau pe Nil, spre a le cere informații. Epidemia bântuia în capitală. În fiecare zi, erau înşiruite cincizeci, şaizeci, o sută de decese în registrele de stare civilă; or, se ştia din experiență că trebuia să pui la socoteală de zece ori mai mulți morți nedeclarați. Fiecare ambarcațiune raporta o nouă cifră, totdeauna precisă, adesea însoțită de explicații care nu admiteau nicio discuție. Astfel, în lunea de după Paştele creştin, pământul se cutremurase de trei ori; încă de a doua zi, erau înregistrate două sute şaptezeci şi patru de decese. În vinerea următoare, s-a pornit o aversă cu grindină, nemaiîntâlnită

în acel anotimp; chiar în ziua cu pricina au fost numărați trei sute şaizeci şi cinci de morți. La sfatul medicului său, sultanul Egiptului, un bătrân mameluc circazian pe nume Kansoh, hotărî, pentru a se pune la adăpost de ciumă, să poarte pe degete două inele cu rubine; mai decretă de asemenea să fie interzise vinul şi haşişul, cât şi frecventarea prostituatelor. În toate cartierele oraşului, noi bazine fură amenajate pentru spălarea morților.

Bineînțeles, victimele nu mai erau doar copii şi servitori. Soldați şi ofițeri începeau să moară pe capete. Iar sultanul se grăbi să dea de ştire că le va moşteni el însuşi echipamentul. Porunci să fie duse în arest văduvele tuturor militarilor decedați până ce acestea vor fi livrat fiecare arsenalului o sabie incrustată cu argint, o cămaşă de zale, o cască, o tolbă de săgeți, precum şi doi cai sau contravaloarea lor. Pe deasupra, socotind că populația oraşului Cairo se micşorase simțitor din pricina epidemiei şi că avea să se micşoreze şi mai mult, Kansoh decise să extragă din noua recoltă o însemnată cantitate de grâu pe care o şi trimise la Damasc şi la Alep, unde putea s-o vândă de trei ori mai scump. De la o zi la alta, prețul pâinii şi al făinii spori peste măsură.

Când, la scurt timp de la anunțarea acestor decizii, sultanul îşi părăsi citadela şi străbătu oraşul pentru a

merge să inspecteze costisitoarea reconstrucție a colegiului ce avea să-i poarte numele, pe care-l desenase el însuşi şi a cărui cupolă tocmai se fisurase pentru a treia oară, populația capitalei îl huidui. Strigătele acesteia îi ajungeau la urechi: „Dumnezeu să-i dea pieirii pe cei care îi înfometează pe musulmani!”. La înapoiere, sultanul se feri să mai treacă prin cartierul popular Bab Zuwaila, preferând să ajungă la citadelă pe străzi mai puțin viermuitoare.

Aceste veşti ne fură aduse de un tânăr negustor bogat şi instruit care, fugind din capitală împreună cu familia în barca sa particulară, acostă vreme de câteva ceasuri alături de noi înainte de a-şi continua drumul. Din capul locului prinse drag de mine, se interesă de țara mea şi de călătoriile pe care le făcusem în ultima vreme, iar întrebările lui erau mai pline de miez decât răspunsurile mele. Când am readus discuția la problema Egiptului, îmi destăinui cu voce senină:

— Noroc că monarhii merg uneori cam prea departe, altfel n-ar mai cădea niciodată.

După care adăugă, cu ochii scăpărând:

— Nebunia principilor este înțelepciunea Sorții.

Credeam că pricepusem:

— Va fi în curând răzmeriță, nu-i aşa?

— Cuvântul ăsta nu e de pe meleagurile noastre. E adevărat că pe timp de epidemie, oamenii de pe străzi se

arată curajoşi, puterea sultanului părând extrem de fragilă faţă de cea a Atotputernicului care seceră regimente întregi de militari. În case nu există însă nicio armă, poate doar vreun cuţit de tăiat brânza. Când vine ceasul tulburărilor, un mameluc circazian poate fi oricând înlocuit de un altul.

Înainte să plece mai departe, neguţătorul îmi făcu o propunere neaşteptată pe care am primit-o cu recunoştinţă, deşi pe moment nu-i măsurasem întreaga mărinimie.

— Mă voi instala câteva luni la Assyut, oraşul meu natal, şi n-aş vrea ca locuinţa mea din Cairo să rămână atât de mult timp abandonată. Aş fi onorat dacă ai putea locui acolo în absenţa mea.

Cum schiţam o dublă mişcare, de mulţumire şi de refuz, mă prinse de încheietura mâinii:

— Nu-ţi fac o favoare, nobile călător, căci, dacă locuinţa mea ar rămâne fără stăpân, ar cădea pradă jefuitorilor, mai cu seamă în aceste vremuri tulburi. Dacă ai primi, ţi-aş rămâne îndatorat, iar tu ai rezolva o problemă care-mi stă pe inimă.

În aceste condiţii, nu puteam decât încuviinţa. A continuat pe tonul încrezător al unui om care şi-a cântărit îndelung decizia:

— Am să-ţi întocmesc un act care să certifice că te poţi folosi de proprietate până la înapoierea mea.

Se duse să ia din barcă hârtie, pană de scris şi călimară, apoi se întoarse să se aşeze lângă mine. În timp ce scria, mă întrebă de nume, porecle, calitate, păru mulţumit şi îmi înmână, odată cu documentul, o legătură de chei, arătându-mi destinaţia fiecăreia. În sfârşit, îmi explică în cuvinte exacte unde puteam găsi casa şi cum s-o recunosc.

— E o clădire albă, înconjurată de palmieri şi de sicomori. Se află pe o mică ridicătură, chiar în partea de miazănoapte a oraşului vechi, drept deasupra Nilului. Am lăsat acolo un grădinar care va fi în slujba ta.

Eram cu atât mai nerăbdător să ajung la destinaţie. L-am întrebat pe interlocutorul meu cam pe când se putea trage nădejde că ciuma va dispărea.

— Epidemiile precedente s-au isprăvit toate înainte de începutul lunii *mesori.*

L-am rugat să repete ultimul cuvânt, pe care credeam că nu-l auzisem bine. Avu un zâmbet binevoitor.

— *Mesori* este, în limba coptă, luna din an în care creşterea apelor ajunge la punctul de vârf.

Am murmurat:

— Egiptul are măcar calitatea de a fi musulman, dacă Nilul şi ciuma urmează tot calendarul faraonilor.

După modul de a-şi pleca ochii, după zâmbetul încurcat, am înţeles că nu era musulman. Începu imediat să se agite:

— E târziu. Cred că ar trebui să ridicăm pânzele.

Adresându-se unuia dintre copiii săi, care se tot învârtea neobosit în jurul unui palmier, strigă:

— Sesostris, urcă în barcă, plecăm!

Îmi strânse o ultimă oară mâna, nu fără a adăuga pe un ton încurcat:

— Există în casă o cruce şi o icoană. Dacă te ofensează, le poți da jos şi pune în cufăr până la întoarcerea mea.

I-am făgăduit că, dimpotrivă, nimic nu va fi mutat din loc şi i-am mulțumit pentru extrema sa delicatețe.

În vreme ce eu stăteam de vorbă cu acest copt, marinarii se trăseseră într-o parte, gesticulând cu însuflețire. De îndată ce binefăcătorul meu se îndepărtă, veniră să-mi dea de ştire pe un ton solemn că se hotărâseră să plece încă de a doua zi spre capitală. Deşi erau toți musulmani, nu ignorau faptul că ciuma nu avea să dispară înainte de *mesori.* Numai că altele erau motivele care-i împingeau de la urmă.

— Omul a spus că prețul alimentelor a crescut brusc. E momentul să mergem în portul vechi, să ne vindem încărcătura şi să ne întoarcem în sfârşit acasă.

Nu am avut de gând să protestez. Eram, la rândul meu, asemenea unui amant sătul să doarmă noapte de noapte la câțiva coți de obiectul dorințelor sale.

*

* *

În sfârşit, Cairo! În nicio altă cetate nu uiți la fel de repede că eşti străin. Abia sosit, călătorul e înghițit de vârtejul zarvei, faptelor curioase, mutrelor flecare. Cel puțin o sută de necunoscuți îl abordează, îi şuşotesc la ureche, îl iau drept martor, îl înghiontesc cu umărul ca să-l provoace mai bine la înjurături sau la râsetele pe care le pândesc. De acum e vârât în confidențe, ştie începutul unei fabuloase întâmplări, are nevoie să-i afle urmarea, chiar de-ar trebui să rămână până la plecarea caravanei următoare, până la sărbătoarea următoare, până la anotimpul revărsărilor apelor Nilului. Dar, o altă istorie este deja începută.

În anul acela, când am debarcat, istovit şi cu un aer rătăcit, la o milă depărtare de noua mea locuință, tot oraşul, deşi devastat de ciumă, îşi bătea joc fără nicio reținere de „ochiul august”, acela al monarhului, se înțelege. Primul vânzător de sirop întâlnit, ghicindu-mi neştiința şi amuzându-se foarte, consideră că era de datoria lui să mă lămurească imediat, îndepărtându-şi cu un gest disprețuitor clienții însetați. Povestea pe care mi-au spus-o mai târziu diverşi cetățeni de vază şi neguțători nu se deosebea cu nimic de cea relatată de omul acela.

— Totul a început, îmi spuse el, printr-o întrevedere furtunoasă între sultanul Kansoh şi calif.

Califul ăsta era un bătrân fără cusur care trăia paşnic în haremul lui. Sultanul îl repezise şi-i ceruse să-şi dea demisia, sub pretextul că vederea îi era tot mai slabă, că era deja aproape orb de ochiul stâng şi că semnătura sa pe decrete era o mâzgăleală neciteață. Kansoh voia, după toate aparențele, să-l sperie pe prințul credincioşilor pentru a stoarce de la el câteva zeci de mii de dinari în schimbul menținerii în funcție. Dar bătrânul nu se învoise la acest joc. Luase o hârtie lucioasă şi întocmise fără să tremure actul de abdicare în favoarea fiului său.

Afacerea asta s-ar fi oprit aici, o nedreptate în plus care ar fi fost curând uitată, dacă, ceva mai târziu, sultanul însuşi n-ar fi simțit într-o dimineață o durere la ochiul stâng. Asta se petrecea cu două luni înainte de sosirea mea, în momentul în care ravagiile ciumei erau în toi. Numai că suveranul nu se mai interesa acum de epidemie. Pleoapa îi cădea. Curând ea se închise atât de complet, încât trebuia s-o ridice cu degetul pentru a putea arunca o privire. Medicul lui diagnostică o ptoză şi prescrise o incizie.

Interlocutorul meu tocmai îmi oferise un pahar cu sirop de trandafiri şi mi-a propus să mă aşez pe o ladă de lemn,

ceea ce am şi făcut. În jurul nostru nu se mai înghesuia nimeni. Istorisirea continuă:

— Cum monarhul refuza categoric, medicul a adus în faţa lui un ofiţer superior, comandant peste o mie de oameni, atins de aceeaşi boală, şi l-a operat pe loc. Omul s-a întors o săptămână mai târziu pentru a arăta un ochi complet restabilit.

Degeaba. Sultanul, spunea povestitorul meu, a preferat s-o cheme în ajutor pe o vindecătoare turcoaică, iar aceasta a făgăduit să-l tămăduiască fără să-l taie, doar aplicându-i o pomadă pe bază de pilitură de oţel. După trei zile de tratament, răul se întinsese şi la ochiul drept. Bătrânul sultan nu mai ieşea, nu se mai ocupa de nicio problemă, nu mai izbutea nici măcar să poarte pe cap aşa-numita *noria*, acea acoperitoare grea, cu colţuri lungi, pe care o adoptaseră ultimii suverani mameluci ai Egiptului. Astfel că propriii săi ofiţeri, convinşi că el avea să-şi piardă curând vederea, începuseră să-i caute un succesor.

Chiar în ajunul sosirii mele la Cairo, zvonuri de complot umpleau oraşul. Ajunseseră fireşte şi la urechile sultanului, care decretase stingerea din amurg până în zori.

— De aceea, încheie vânzătorul de sirop arătându-mi soarele care scăpăta, dacă locuinţa ta e departe, ai face bine să-ţi iei picioarele la spinare, pentru că peste şapte grade

orice persoană găsită pe străzi va fi biciuită în public până la sânge.

Şapte grade însemna mai puțin de o jumătate de ceas. M-am uitat în jurul meu. La toate colțurile străzilor nu mai erau decât soldați care priveau cu nervozitate spre asfințit. Necutezând nici să alerg, nici să întreb în ce direcție s-o apuc, de teamă că voi părea suspect, m-am mulțumit să merg de-a lungul fluviului, grăbind pasul şi trăgând nădejde că până la urmă casa va fi uşor de recunoscut.

Doi soldați veneau înspre mine, cu mers şi privire cercetătoare, când am văzut o potecă în dreapta mea. Am pornit-o într-acolo fără să mai stau pe gânduri, cu strania impresie că trecusem prin acel loc în fiecare zi a vieții mele.

Eram la mine acasă. Grădinarul stătea aşezat pe jos în fața porții, cu un chip impasibil. L-am salutat cu un gest şi i-am arătat cheile. Fără să scoată o vorbă, s-a dat la o parte ca să mă lase să trec, nepărând deloc surprins că vede un necunoscut pătrunzând astfel în locuința stăpânului său. Siguranța mea îl liniştise. Simțindu-mă totuşi obligat să-i explic motivul prezenței mele, am tras afară din buzunar actul semnat de copt. Omul nici nu se uită la el. Neştiind să citească, îmi acordă încrederea sa, îşi luă iarăşi locul în primire şi nu se mai clinti.

*

* *

A doua zi, când am ieşit, se afla tot în acelaşi loc, fără să ştiu dacă îşi petrecuse noaptea acolo sau dacă îşi reluase paza în zori. Am făcut câțiva paşi pe strada mea, care mi se păru foarte însuflețită. Numai că toți trecătorii se holbau la mine. Deşi eram deprins cu neplăcerea asta de care au parte toți călătorii, simțeam totuşi o insistență neobişnuită, pe care am pus-o pe seama straielor mele maghrebine. Dar nu era asta. Un negustor de fructe îşi lăsă o clipă prăvălia ca să vină să-mi dea sfaturi:

— Oamenii sunt uimiți să vadă un om de calitatea ta umblând umil pe jos, prin praf.

Fără să mai aştepte răspuns, strigă după un conducător de măgari care îmi oferi un animal falnic, împodobit cu o frumoasă cuvertură, şi-mi lăsă şi un slujitor care să aibă grijă de mine, în persoana unui băiețandru.

Călare astfel pe măgar, am dat ocol oraşului, poposind îndeosebi la celebra moschee Amr şi la bazarul cu țesături, înainte de a mă îndrepta spre noul Cairo de unde m-am întors acasă cu capul zumzăind. De atunci înainte, plimbarea asta avea să fie zilnică, mai mult sau mai puțin lungă, după starea de spirit în care mă găseam şi potrivit

ocupațiilor, dar întotdeauna rodnică. Deoarece întâlneam notabilități, ofițeri, slujbaşi ai palatului şi făceam afaceri. Încă din prima lună, am izbutit să plasez într-o caravană de cămile, închiriată de negustori din Maghreb, o încărcătură de voal indian şi mirodenii pe adresa unui neguțător evreu din Tlemcen. La rugămintea mea, el mi-a trimis un sipețel cu ambră de Messa.

Între două afaceri, culegeam confidențe. Astfel am aflat, la o săptămână de la sosire, că sultanul era de acum într-o dispoziție mai bună. Convins că boala sa era o pedeapsă de la Cel de Sus, îi chemase pe cei patru mari cadii ai Egiptului, care reprezentau cele patru rituri ale Credinței, pentru a le reproşa că-l lăsaseră să făptuiască atâtea crime fără să-l fi dojenit. Izbucnise, zice-se, în lacrimi în fața magistraților, care rămăseseră înlemniți: sultanul era într-adevăr un bărbat impunător, foarte înalt şi foarte trupeş, cu o maiestuoasă barbă adusă rotund din foarfecă. Jurându-se că-şi regreta amarnic purtarea față de bătrânul calif, făgăduise să repare neîntârziat răul pe care-l pricinuise. Şi, cât ai zice peşte, dictase, adresându-se înaltului personaj decăzut, un mesaj care fusese imediat transmis de către comandantul fortăreței. Biletul era conceput astfel: *Îți aduc salutul sultanului, care te roagă să-l pomeneşti în rugăciunile tale. Îşi asumă răspunderea în purtarea pe care a avut-o față*

de tine şi ar fi dornic să nu-şi atragă dojenile tale. Nu a ştiut să țină piept unui impuls urât.

În aceeaşi zi, starostele negustorilor coborâse din fortăreață, precedat de purtători de făclii care se împrăştiară prin oraş pentru a vesti: „Potrivit unui decret al Maiestății Sale Regale sultanul, sunt desființate taxele lunare şi săptămânale şi toate dările indirecte fără excepție, incluzându-se şi drepturile asupra morilor din Cairo”.

Sultanul era decis să atragă cu orice preț asupra ochiului său mila Celui Preaînalt. Porunci aşadar să fie adunați la hipodrom toți oamenii fără lucru din capitală, bărbați şi femei, şi le dădu de pomană câte două monede de o jumătate de fadda fiecare, ceea ce însemna o cheltuială totală de patru sute de dinari. Mai puse de asemenea să se împartă trei mii de dinari săracilor, mai ales celor care locuiau la moscheea al-Azhar şi la monumentele mortuare de la Karafa.

În urma acestor măsuri, Kansoh îi chemă iarăşi pe cadii şi le ceru să ia măsuri pentru ca în toate moscheile din țară să fie înălțate rugi fierbinți spre tămăduirea ochiului august. Doar trei magistrați au putut răspunde apelului: al patrulea, cadiul malekit, trebuia să-şi îngroape în ziua aceea doi dintre copiii săi mai mici, victime ale ciumei.

Dacă sultanul ținea atât de tare la rugăciunile astea era pentru că acceptase în cele din urmă să fie operat, ceea ce se întâmplă, la cererea sa, într-o zi de vineri, chiar după rugăciunea de la amiază. Rămase închis în camera sa până în vinerea următoare. Se duse atunci la tribunele de la Aşrafiah, puse să fie aduşi prizonierii închişi în cele patru închisori, în donjonul citadelei, cât şi în Arkana, temnița palatului regal, şi semnă un mare număr de eliberări, mai ales pentru apropiații săi căzuți în dizgrație. Cel mai celebru beneficiar al augustei clemențe a fost meşterul bărbier Kamaleddân, al cărui nume făcu la iuțeală înconjurul oraşului Cairo, provocând nenumărate comentarii zeflemitoare.

Băiat frumos, Kamaleddân fusese vreme îndelungată favoritul sultanului. După-amiaza, îi masa tălpile picioarelor pentru a-l face să adoarmă. Asta ținuse până în ziua când suveranul pățise o inflamație la boaşe care cerea musai luări de sânge, iar bărbierul se apucase să bată toba prin oraş cu amănunte din belşug, atrăgându-şi astfel mânia stăpânului.

De acum, era iertat. Şi nu numai că era iertat, dar suveranul îşi cerea el însuşi iertare că-l maltratase, cerându-i chiar, din moment ce ăsta îi era năravul, să meargă să trâmbițeze în tot oraşul că ochiul august se tămăduise. În realitate, pleoapele erau încă acoperite de

bandaj, dar suveranul se simțea destul de în putere pentru a-şi relua audiențele. Cu atât mai mult cu cât se petreceau evenimente de o gravitate ieşită din comun. Tocmai primise, într-adevăr, unul după altul, pe un sol al şerifului de la Mecca şi pe un ambasador hindus, sosiți amândoi cu câteva zile în urmă în capitală pentru a-i înfățişa aceeaşi problemă: portughezii reuşiseră să ocupe insula Kamaran, controlau cu străşnicie intrarea în Marea Roşie şi debarcaseră trupe pe coasta Yemenului. Şeriful se temea că vor ataca şi convoaiele de pelerini din Egipt care obişnuiau să treacă prin porturile Yanbuh şi Djeddah, de acum direct amenințate. Emisarul hindus venise cu mare pompă, însoțit de doi elefanți uriaşi cu valtrapuri din catifea roşie; se arăta preocupat mai degrabă de comerțul între India şi imperiul mameluc, negoț întrerupt brusc de invazia portugheză.

Sultanul spuse că era extrem de necăjit, atrăgând atenția că astrele erau desigur defavorabile musulmanilor în anul acela, dat fiind că surveniseră în acelaşi timp şi ciuma, şi amenințarea asupra Locurilor Sfinte, şi propria sa boală. Dădu poruncă mai-marelui peste grânare, emirul Khuşkadam, să-l însoțească pe solul hindus cu alai până la Djeddah, apoi să se instaleze acolo spre a pune pe picioare un serviciu de informații care să sondeze intențiile portughezilor; mai făgădui de asemenea să înarmeze o flotă

şi s-o conducă el însuşi, dacă Dumnezeu îi va dărui sănătate.

*

* *

Kansoh a fost văzut arborându-şi iarăşi greoaia *noria*, acoperitoarea de cap, dar nu înainte de luna *şaaban*. S-a înţeles atunci că el era definitiv tămăduit, iar cetatea a primit poruncă să se împodobească. A fost organizată o procesiune în fruntea căreia mergeau cei patru medici regali, înveşmântaţi în straie bogate din catifea roşie garnisite cu zibelină, primite în dar din partea suveranului recunoscător. Slujbaşii de rang înalt purtau cu toţii eşarfe din mătase galbenă, iar la ferestrele străzilor străbătute de cortegiu atârnau ţesături de aceeaşi culoare, în semn de bucurie. Cadiii cei mari îşi împodobiseră porţile cu muselină ţesută cu fir de aur şi presărată cu boabe de chihlimbar, iar chimvalele răsunau în citadelă. Interdicţia privitoare la ora stingerii fiind ridicată, muzica şi cântecele răsunară la asfinţitul soarelui în toate colţurile oraşului. Apoi, când coborî cu adevărat noaptea, focuri de artificii izbucniră la malul apei, întâmpinate de aclamaţii frenetice.

Cu această ocazie, cuprins de veselia generală, am simțit dintr-odată un irezistibil imbold să mă îmbrac după moda egipteană. Mi-am părăsit aşadar veşmintele de fasiot, pe care le-am pus conştiincios deoparte pentru când aveam s-o iau iarăşi din loc, şi am îmbrăcat o tunică strâmtă cu dungi verzi, cusută pe piept şi evazată până la poale. Am încălțat sandale după moda veche. Pe cap mi-am înfăşurat un turban mare din voal indian. Astfel înveşmântat, am pus să mi se aducă un măgar pe spatele căruia m-am aşezat ca pe tron, în mijlocul străzii, înconjurat de o sumedenie de vecini, ca să mă duc să urmăresc festivitățile.

Simțeam că oraşul îmi aparține şi asta îmi dădea o imensă senzație de bine. În câteva luni devenisem un adevărat cetățean de vază din Cairo. Aveam slujitorul meu care se ocupa de măgar, negustorul meu de fructe, negustorul meu de parfumuri, argintarul meu, furnizorul meu de hârtie, aveam afaceri prospere, relații la palat şi o casă aşezată la malul Nilului.

Credeam că ajunsesem în oaza izvoarelor răcoroase.

Anul circazienei

920 de la hegira
(26 februarie 1514 – 14 februarie 1515)

M-aş fi lăsat pe veci toropit de deliciile şi chinurile de la Cairo dacă o femeie n-ar fi ales în anul acela să împartă cu mine taina ei, cea mai primejdioasă cu putinţă, deoarece putea să mă lipsească şi de viaţa de aici, şi de cea de dincolo.

Ziua în care am cunoscut-o începuse îngrozitor. Băiatul care avea grijă de măgar o luase pe alt drum decât cel obişnuit, cu puţin înainte de a intra în oraşul nou. Crezând că voia să ocolească vreo îmbulzeală, l-am lăsat în pace. Numai că el m-a dus în mijlocul unei gloate, apoi, punându-mi frâul în mână, mormăi o scuză şi se făcu nevăzut, fără a-mi lăsa timp să-i pun vreo întrebare. Nu se purtase niciodată în felul ăsta şi mi-am promis să stau de vorbă despre acest lucru cu stăpânul lui.

N-a fost nevoie să aştept prea mult pentru a-mi da seama de motivul unei asemenea agitaţii. Dinspre strada Saliba sosea într-adevăr un detaşament de soldaţi, precedat de toboşari şi de purtători de făclii. În mijlocul trupei se târa

un individ cu bustul gol, cu mâinile întinse în față, legate cu o funie de care trăgea un om călare. Cineva citea o proclamație care spunea că omul, un servitor acuzat că fura turbane din *suk* în timpul nopții, era condamnat să fie spintecat pe la mijloc. Supliciul ăsta, ştiam, era în general rezervat ucigaşilor, însă în zilele precedente fuseseră înregistrate o serie de furturi, iar comercianții pretindeau o pedeapsă exemplară.

Nefericitul nu striga, mulțumindu-se să geamă surd şi să dea din cap, când, deodată, doi soldați se aruncară asupra lui, făcându-l să-şi piardă echilibrul. Mai înainte de a fi întins pe jos, unul dintre ei l-a apucat zdravăn de subsuori, în vreme ce al doilea soldat îi lega picioarele. Călăul s-a apropiat, ținând o sabie grea cu amândouă mâinile şi, dintr-o singură lovitură, a despicat omul în două pe la mijloc. Mi-am întors privirea, simțind în pântece o contracție atât de violentă, încât trupul meu, paralizat parcă, a fost cât pe ce să cadă grămadă. O mână miloasă s-a ridicat ca să mă sprijine şi o voce de bătrân s-a făcut auzită:

— Nu trebuie să priveşti moartea de sus când eşti călare.

În loc să sar jos, lucru de care nu mă simțeam în stare, m-am încleştat de grumazul măgarului, am făcut stânga-mprejur şi m-am îndepărtat, stârnind în jurul meu protestele celor pe care mişcarea mea îi împiedica să vadă

urmarea spectacolului: pe un morman de var nestins fusese aşezată partea de sus a trupului celui ce fusese supus supliciului şi care, stând vertical în faţa gloatei, avea să delireze minute întregi înainte de a-şi da duhul.

Pentru a încerca să uit, am decis să mă ocup de treburile mele obişnuite, să merg să mă informez despre plecările şi sosirile caravanelor, să ascult câteva bârfe. Dar, pe măsură ce înaintam, capul mi se făcea tot mai greu. Eram cuprins parcă de ameţeală, pluteam în derivă, de pe o stradă pe alta, de la un *suk* la altul, pe jumătate inconştient, trăgând pe nări mirosul de şofran şi de brânză prăjită, auzind ca într-un vacarm îndepărtat strigătele vânzătorilor care mă solicitau. În lipsa slujitorului meu înarmat, rămas la spectacolul lui macabru, măgarul începu să hoinărească prin oraş după cum avea chef şi după cum era deprins. Şi acest lucru a durat până ce un negustor, băgând de seamă starea mea de indispoziţie, apucă frâul şi-mi întinse o cupă cu apă îndulcită şi parfumată cu iasomie, care pe dată îmi destinse măruntaiele. Mă aflam la Khan el-Khalili, iar binefăcătorul meu era unul dintre cei mai bogaţi neguţători persani din piaţă, un anume Akbar, Dumnezeu să-i facă parte de binefacerile Sale! M-a pus să stau jos, jurându-se că nu mă va lăsa să plec înainte de a-mi veni pe de-a-ntregul în fire.

Probabil că mă aflam acolo de vreun ceas, mintea mea începând să se scuture încet de ceața care o năpădise, când circaziana îşi făcu apariția. Nu ştiu ce m-a frapat înainte de toate. Să fi fost chipul ei neasemuit de frumos, şi totodată atât de descoperit vederii, doar o eşarfă de mătase neagră strângându-i pletele blonde? Să fi fost talia ei, atât de fină în oraşul acela unde nu sunt apreciate decât femeile hrănite din belşug? Sau poate modul ambiguu, politicos, dar fără mare zel, în care Akbar spusese: „Alteță!”?

Escorta ei nu se deosebea prin nimic de cea a oricărei orăşence: o singură slujnică, o țărăncuță cu gesturi greoaie care părea că se hlizeşte mereu şi care ducea un obiect plat, înfăşurat neglijent într-un postav vechi şi uzat.

Privirea mea s-a arătat desigur prea insistentă, căci circaziana şi-a întors fățiş chipul, la care Akbar, băgând de seamă, veni să-mi destăinuie pe un ton voit ceremonios:

— Aceasta este Alteța Sa regală prințesa Nur, văduva emirului Aladin, nepotul Marelui Turc.

Am încercat să privesc în altă parte, dar curiozitatea îmi era cu atât mai puternică. La Cairo, toată lumea cunoştea drama acelui Aladin. Luase parte la un război fratricid care îi învrăjbise pe moştenitorii sultanului Baiazid. Păruse chiar că are victoria de partea lui la un moment dat, când cucerise oraşul Brussa şi amenințase să cucerească şi

Constantinopolul. Dar unchiul lui, Selim, triumfase în cele din urmă. Nemilos, noul sultan pusese să fie sugrumați propriii săi frați şi le distrusese familiile. Aladin izbutise totuşi să fugă şi să se refugieze la Cairo, unde fusese primit cu onoruri. I se puseseră la dispoziție un palat şi servitori şi se spunea că se pregătea pe atunci să provoace o răscoală împotriva unchiului său, cu sprijinul imperiului mameluc, a sufiului din Persia şi a unor puternice triburi turceşti din chiar inima Anatoliei.

Oare coaliția asta ar fi putut să-i vină de hac lui Selim? Nu se va şti niciodată: la patru luni de la sosire, Aladin era doborât de ciumă. Nu împlinise încă douăzeci şi cinci de ani şi tocmai o luase în căsătorie pe o frumoasă circaziană de care se înamorase, fiica unui ofițer din garda sa. Sultanul Egiptului, întristat, zice-se, de moartea prințului, s-a aflat în fruntea celor ce au rostit rugăciunea pentru cel dispărut. Funeraliile au fost mărețe, cu atât mai remarcate cu cât se desfăşurau potrivit obiceiurilor otomane, prea puțin cunoscute pe atunci la Cairo: caii lui Aladin mergeau în față, cu coada tăiată şi cu şaua întoarsă; pe targa funebră, deasupra corpului, erau puse turbanul şi arcurile care fuseseră sfărâmate.

Două luni mai târziu, stăpânul de la Cairo relua totuşi în posesie palatul lui Aladin, decizie pe care populația o

judecase aspru. Văduvei otomanului îi erau date o locuință modestă şi o rentă atât de neînsemnată, încât văduva se văzuse silită să scoată la mezat cele câteva obiecte de preț lăsate de soțul ei.

Toate acestea îmi fură spuse la vremea potrivită, numai că nu căpătaseră în ochii mei vreo semnificație anume. În timp ce mi le reaminteam, glasul lui Nur îmi ajunse la urechi, trist, dar demn:

— Prințul urzeşte planuri în palatul său, fără să ştie că tot atunci, într-o cocioabă, degetele unui meşteşugar îi țes deja lințoliul.

Rostise cuvintele în arabă, dar cu acel accent circazian pe care îl recunosc pe dată toți cairoții, deoarece este cel al sultanilor şi al ofițerilor mameluci. Mai înainte ca eu să fi putut răspunde, negustorul se întorsese, oferindu-i un preț:

— Şaptezeci şi cinci de dinari.

Ea se făcu palidă:

— Piesa asta e unică în lume!

Era o tapiserie murală lucrată cu acul la mare precizie şi încadrată de o ramă din lemn sculptat. Înfățişa nişte lupi care fugeau în haită spre culmea unui munte înzăpezit.

Akbar mă luă martor:

— Ceea ce spune Alteța Sa este adevărul curat, dar prăvălia mea e plină de obiecte de valoare pe care mă văd silit să le vând pe nimic. Cumpărătorii se fac tot mai rari.

Din politețe, am dat imperceptibil din cap. Căpătând încredere, el mai adăugă:

— Anul ăsta e cel mai prost de când am început să lucrez, cu treizeci de ani în urmă. Oamenii nu mai cutează să-şi dea la iveală dinarii, de teamă că vor fi acuzați că ascund niscaiva averi şi că ar putea fi jecmăniți. Săptămâna trecută, o cântăreață a fost arestată pe baza unui simplu denunț. Sultanul în persoană a supus-o la chinuri, în vreme ce gărzile îi strângeau picioarele în fiare. I s-au sustras în felul ăsta o sută cincizeci de monede de aur.

Se corectă:

— Rețineți că înțeleg foarte bine pentru ce suveranul nostru, Dumnezeu să-l apere! este constrâns să acționeze astfel. Îi lipsesc veniturile de pe urma porturilor. Djeddah n-a mai primit un vas de un an întreg din pricina corsarilor portughezi. Situația nu e mai bună la Damiette. Cât priveşte Alexandria, ea e părăsită de negustorii italieni, care nu mai dau peste nicio afacere bună de încheiat acolo. Când te gândeşti că în trecut oraşul ăsta avea şase sute de mii de locuitori, douăsprezece mii de băcani care țineau prăvălie deschisă până noaptea, şi patruzeci de mii de evrei care

plăteau *jizia* legală! Azi, asta e realitatea, Alexandria aduce vistieriei mai puțin decât o costă. Rezultatul îl vedem zi de zi: armata n-a mai mâncat carne de şapte luni, regimentele clocotesc, iar sultanul caută aur acolo unde crede el că ar putea găsi.

Intrarea unui client îi întrerupse discursul. Văzând că noul venit nu avea niciun obiect în mână, Akbar îşi spuse desigur că era vorba de un cumpărător şi ne rugă să-l scuzăm o clipă. Prințesa se pregătea de plecare, dar eu am reținut-o:

— Cât nădăjduiai să capeți?

— Trei sute de dinari, nu mai puțin.

I-am cerut să-mi arate tapiseria. Hotărârea mea era luată, dar n-o puteam achiziționa fără s-o privesc, de teamă ca nu cumva cumpărarea să pară o pomană. Nu voiam nici s-o cercetez mai de aproape, de teamă că aş lăsa să se creadă că aş fi încercat să obțin un chilipir. Am aruncat aşadar o privire furişă, declarând apoi pe un ton neutru:

— Trei sute, mi se pare un preț bun. O cumpăr.

Nu se lăsă dusă de nas:

— O femeie nu acceptă daruri de la un bărbat căruia nu-i poate arăta recunoştință.

Cuvintele erau ferme, dar tonul mai puțin. Am răspuns, fals jignit:

— Nu e un dar. Cumpăr obiectul ăsta pentru că țin s-o fac!

— Şi de ce ai ține s-o faci?

— Pentru că-i o amintire.

— Dar e prima oară că-l vezi!

— Uneori e de ajuns o vedere fugară pentru ca un obiect să devină de neînlocuit.

A roşit. Privirile ni s-au întâlnit. Buzele ni s-au întredeschis. Eram deja prieteni. Slujnica, mai hlizită ca oricând, se fâțâia printre noi, grijulie să nu piardă vreo şoaptă. Întâlnirea a rămas fixată: vineri, la amiază, în piața Ezbekieh, în fața saltimbancului care făcea ghiduşii cu măgari.

*

* *

De când sosisem în Egipt, nu lipsisem niciodată de la rugăciunea solemnă de vineri. În ziua aceea, însă, am făcut-o fără prea multe remuşcări; la urma urmei, Ziditorul o făcuse pe femeia aceea aşa de frumoasă şi tot El mi-o scosese în cale.

Piața Ezbekieh se umplea încet, pe măsură ce se goleau moscheile, căci era obiceiul tuturor cairoților să se adune

acolo după ceremonie ca să joace zaruri, să plece urechea la vorbele înşelătoare ale povestaşilor, să se piardă uneori pe ulicioarele învecinate unde anumite taverne ofereau o cale mai scurtă spre Rai.

N-o vedeam încă pe circaziana mea, dar saltimbancul cu măgarii era acolo, înconjurat deja de o sumedenie de gură-cască al căror număr ameninţa să se facă tot mai mare. M-am alăturat lor, tot trăgând cu coada ochiului spre chipurile care mă înconjurau, sau spre soare, în speranţa că se clintise un pic.

Măscăriciul dănţuia cu animalul său, fără să fi putut spune care dintre ei imita pasul celuilalt. Apoi începu să-i glăsuiască măgarului. Îi vesti că sultanul se hotărâse să pornească o mare construcţie şi că avea să adune toţi măgarii din Cairo spre a-i pune să care var şi piatră. Pe dată, animalul se lăsă să cadă la pământ, se întoarse pe spate cu picioarele în aer, îşi umflă burta şi închise ochii. Omul începu atunci să se jeluiască în faţa oamenilor adunaţi, zicând că-i murise măgarul, şi făcu chetă ca să-şi cumpere altul. După ce adună câteva zeci de monede, zise:

— Să nu credeţi că măgarul meu şi-a dat duhul. E ditamai mâncăul care ştie bine cât sunt de sărac şi joacă teatru ca să pot aduna câţiva bănuţi cu care să-i cumpăr de mâncare.

Punând mâna pe un ciomag, îi trase animalului câteva lovituri zdravene pe spinare.

— Hai, acuma sus!

Dar măgarul nu se clinti din loc. Măscăriciul continuă:

— Locuitori din Cairo, sultanul a dat un edict: toată suflarea trebuie să iasă mâine cu mic cu mare ca să asiste la intrarea sa triumfală în oraş. Măgarii sunt luaţi spre a le duce în spate pe doamnele din lumea bună.

Atunci măgarul ţâşni în picioare şi începu să-şi dea ifose, părând foarte vesel. Stăpânul lui râdea în hohote, ca de altfel întreaga gloată.

— Aşa deci, zise el, îţi plac femeile frumoase! Dar sunt mai multe pe aici! Pe care ţi-ar plăcea s-o duci în spate?

Animalul dădu ocol celor de faţă, păru că şovăie, apoi se îndreptă ţintă spre o spectatoare înaltă care stătea la câţiva paşi de mine. Purta nişte văluri atât de dese, încât chipul îi era invizibil. I-am recunoscut însă pe dată înfăţişarea. Speriată de râsete şi de priviri, se apropie ea însăşi de mine şi se prinse de braţul meu. M-am grăbit să lansez în direcţia măgarului, pe ton glumeţ: „Nu, n-ai s-o duci pe soţia mea!” îndepărtându-mă apoi demn împreună cu ea.

— Nu mă aşteptam să te văd purtând văluri. De n-ar fi fost măgarul, nu te-aş fi recunoscut.

— Port văluri tocmai pentru a nu fi recunoscută. Suntem împreună, pe stradă, în mijlocul unei mulțimi curioase şi flecare, şi nimeni nu-şi dă seama că nu sunt soția ta.

Şi mai adăugă, pe un ton poznaş:

— Îmi ridic vălul dacă vreau să plac tuturor bărbaților; îl port dacă nu vreau să plac decât unuia singur.

— De acum înainte, nu voi suferi să stai cu chipul descoperit.

— N-ai să vrei să-l contempli niciodată?

E adevărat că nu puteam fi singuri într-o casă, nici a ei, nici a mea, şi că trebuia să ne mulțumim să străbatem oraşul unul lângă altul. În ziua primei întâlniri, Nur a stăruit să mergem să vizităm grădina interzisă.

— I se spune astfel, mi-a explicat ea, pentru că este înconjurată de ziduri înalte, iar sultanul a interzis vizitarea ei spre a ocroti o minune a naturii: unicul arbore din lume care produce balsam, adevărata răşină parfumată.

O monedă de argint strecurată în palma paznicului ne-a îngăduit să pătrundem înăuntru. Aplecată deasupra arborelui de balsam, Nur îşi dădu vălul la o parte şi stătu astfel vreme îndelungată, fără să se mişte, fascinată, visătoare. Repetă, parcă doar pentru ea însăşi:

— În lumea întreagă nu există decât tulpina asta. E atât de subțire, atât de firavă, şi cu toate astea atât de prețioasă!

În ochii mei, arborele părea cu totul obişnuit. Frunzele lui semănau cu cele ale viței-de-vie, dar în mic. Era plantat chiar în mijlocul unui izvor.

— Se zice că dacă ar fi udat cu altă apă, s-ar usca imediat.

Mi s-a părut emoționată de vizita asta, dar nu înțelegeam motivul. A doua zi însă, eram iarăşi împreună şi mi s-a părut că e veselă şi îndatoritoare. De atunci plimbările noastre au devenit zilnice sau aproape zilnice, deoarece la mijlocul săptămânii, lunea şi marțea, nu era niciodată liberă. Când, după o lună, am întrebat-o, reacția ei a fost aprigă:

— Ai fi putut să nu mă vezi niciodată, sau doar o dată pe lună. Acum când sunt cu tine două, trei, cinci zile pe săptămână, mă învinuieşti că lipsesc.

— Nu stau să număr zilele când te văd. Celelalte mi se par nesfârşite.

Era într-o duminică şi ne aflam lângă moscheea Ibn Tulun, în fața hamamului femeilor, unde Nur se pregătea să intre. Părea că şovăie.

— Ai fi în stare să mă însoțeşti fără să pui nicio întrebare?

— Până în China, dacă trebuie!

— Atunci, vino să mă întâlneşti mâine dimineață, aducând două cămile şi burdufuri pline, în fața Marii Moschei de la Ghizeh.

*

* *

Hotărât să mă țin de cuvânt, n-am întrebat-o încotro ne îndreptam, astfel că, după două ceasuri de drum, nu schimbaserăm decât câteva vorbe. N-am socotit totuşi că încalc înțelegerea dacă remarc:

— Piramidele nu-s probabil prea departe de aici.

— Întocmai!

Încurajat de indicația asta, am continuat:

— Acolo ne ducem?

— Întocmai.

— Doar ca să vezi construcțiile alea rotunde vii până aici în fiecare săptămână?

S-a lăsat năpădită de un râs sincer şi cuceritor, de care m-am simțit cu atât mai ofuscat. Ca să-mi arăt dezaprobarea, am descălecat şi am pus piedică piciorului cămilei. N-a zăbovit să vină înapoi spre mine.

— Scuză-mă pentru râsul meu. Am râs pentru că ai zis că-s rotunde.

— N-am născocit eu asta. Ibn-Battuta, marele călător, spune chiar aşa: piramidele „au formă circulară”.

— Asta pentru că nu le-a văzut niciodată. Sau poate de foarte departe, şi noaptea, Dumnezeu să-l ierte! Dar nu-l condamna pentru atâta lucru. Când un călător îşi istoriseşte isprăvile, devine prizonierul chicotelilor admirative ale celor ce-l ascultă. El nu mai îndrăzneşte atunci să spună „nu ştiu” sau „n-am văzut”, de teamă că se face de râs. Există minciuni pentru care urechile sunt mai vinovate decât gura.

Ne reluaserăm mersul înainte. Ea continuă:

— Şi ce altceva mai zice Ibn-Battuta ăsta despre piramide?

— Că au fost construite de un învățat foarte ştiutor în ce priveşte mişcarea astrelor, şi că el a prevăzut şi Potopul; de aceea ar fi clădit aceste piramide, pe care a înfățişat toate meşteşugurile şi toate ştiințele, spre a le feri de distrugere şi de uitare.

Temându-mă de alte sarcasme, m-am grăbit să adaug:

— Oricum, Ibn-Battuta precizează că astea sunt doar presupuneri şi că nimeni nu ştie cu adevărat la ce erau sortite aceste ciudate construcții.

— Pentru mine, piramidele n-au fost înălțate decât pentru a fi frumoase şi maiestuoase, pentru a fi cea dintâi

dintre minunile lumii. Cu siguranță le-a fost încredințată şi vreo funcție, dar ăsta nu era decât un pretext oferit de prințul din vremea aceea.

Ajunseserăm în creştetul unei coline şi piramidele se detaşau limpede în zare. Şi-a oprit cămila şi a întins mâna spre răsărit, cu un gest atât de emoționat, că devenea solemn.

— Multă vreme după ce casele noastre, palatele noastre şi noi înşine vom fi dispărut, piramidele acestea vor fi tot aici. Oare nu înseamnă asta că în ochii Celui Veşnic ele sunt cele mai folositoare?

Mi-am pus mâna peste a ei.

— Deocamdată, suntem vii. Şi împreună. Şi singuri amândoi.

Plimbându-şi privirea jur-împrejur, îşi luă deodată un ton poznaş:

— Dar e chiar adevărat că suntem singuri!

Şi-a lipit animalul de al meu şi, dându-şi la o parte vălul, mi-a pus un sărut pe buze. Doamne, aş fi rămas aşa până în ziua Judecății!

Nu eu m-am desprins de buzele ei; nici ea nu s-a despărțit de mine. Vina a fost a cămilelor care s-au îndepărtat prea curând una de alta, amenințând să ne dezechilibreze.

— Se face târziu. Dacă ne-am duce să ne odihnim?

— Pe piramide?

— Nu, ceva mai departe. Există, la câteva mile de aici, un sătuc unde locuieşte dădaca mea, ea m-a crescut. Mă aşteaptă în fiecare luni seara.

Cam la marginea satului se afla o cocioabă de fellah[24], cu noroi din belşug jur-împrejur, la capătul unei potecuțe înălțate pe care o porni Nur implorându-mă să nu vin după ea. Dispăru în locuință. Am aşteptat-o, rezemat de un palmier. Era aproape întuneric atunci când a venit înapoi, însoțită de o țărancă bătrână, grasă şi blajină.

— Khadra, ți-l prezint pe noul meu soț.

Am tresărit. Ochii mei holbați s-au încrucişat cu încruntătura lui Nur, în vreme ce dădaca se ruga Cerului:

— Văduvă la optsprezece ani! Nădăjduiesc că prințesa mea o să aibă mai mult noroc de data asta.

— Nădăjduiesc şi eu! am strigat cu vioiciune.

Nur a zâmbit, iar Khadra a îngăimat o invocare, înainte de a ne conduce spre o clădire din lut, aproape de a ei, încă şi mai strâmtă.

— Nu e palat, dar aici o să fiți la adăpost şi n-o să vă trezească nimeni. Dacă aveți nevoie de mine, strigați-mă pe fereastră.

---

[24] Țăran egiptean.

Nu era decât o încăpere dreptunghiulară, luminată de o făclie gata să se stingă. O uşoară aromă de tămâie stăruia în jurul nostru. Prin fereastra fără oblon ajungea până la noi mugetul prelung al unui bivol. Circaziana mea trase zăvorul şi se rezemă de uşă.

Pletele ei desfăcute se revărsară primele, căzu apoi rochia. În jurul gâtului dezgolit se arăta privirii un şirag de rubine, piatra din centru legănându-se mândră între sâni; în jurul taliei goale, o cingătoare fină din fir de aur împletit. Nicicând ochii mei nu contemplaseră o femeie atât de bogat dezgolită. Veni să-mi şoptească la ureche:

— Alte femei ar fi vândut pe preţ de nimic giuvaierurile intime. Eu le păstrez. Casa şi mobilele se pot vinde; dar trupul nu, şi nici podoabele lui.

Am strâns-o la piept.

— M-am resemnat de azi-dimineaţă să merg din surpriză în surpriză. Piramidele, sărutarea ta, satul ăsta, vestea căsătoriei noastre, şi apoi odaia asta, noaptea asta, giuvaierurile tale, trupul tău, buzele tale...

Am sărutat-o pierdut. Ceea ce a scutit-o să-mi mărturisească mai departe că, în materie de surprize, nu auzisem încă decât „Bismillah...", şi că restul rugăciunii avea să urmeze.

Dar asta nu s-a întâmplat înainte de capătul nopții, care a fost minunat de nesfârşită. Stăteam întinşi unul alături de celălalt, atât de aproape că buzele mele fremătau la şoaptele ei. Picioarele ei îndoite formau o piramidă; genunchii erau creştetul, lipiți unul de altul. I-am atins, s-au despărțit, de parcă s-ar fi certat.

Circaziana mea! Mâinile mele încă mai modelează uneori formele trupului ei. Iar buzele mele n-au uitat nimic.

*

* *

Când m-am trezit, Nur stătea în picioare, rezemată de uşă, ca la începutul nopții. Dar brațele îi atârnau grele, iar ochii ei râdeau fals.

— Iată-l pe fiul meu Bayazid, pe care-l ascund ca şi cum ar fi un copil al ruşinii!

Veni spre mine şi-l aşează, ca pe o ofrandă, pe palmele mele resemnate.

Anul nesupuşilor

921 de la hegira
(15 februarie 1515 – 4 februarie 1516)

Acest fiu nu era din sângele meu, dar se ivise pentru a binecuvânta sau a pedepsi opera cărnii mele. Era aşadar al meu şi mi-ar fi trebuit curajul lui Avraam ca să-l jertfesc în numele Credinței. Oare nu în lama cuțitului înălțat de Prietenul lui Dumnezeu deasupra unui rug se regăsesc religiile revelate? Această crimă sacră, pe care eu o slăvesc an de an la sărbătoarea *Adha*, n-am cutezat s-o făptuiesc. Totuşi, în anul acela, datoria mi-o poruncea fără înconjur, deoarece, în fața ochilor mei, un imperiu musulman era pe cale să se nască, iar acest copil îl amenința.

— Într-o zi, Bayazid, fiul lui Aladin, va face să tremure tronul otomanilor. El singur, cel din urmă supraviețuitor al principilor din neamul lui, va putea stârni la revoltă triburile din Anatolia. Doar el îi va putea aduna în jurul lui pe mamelucii circazieni şi pe safavizii din Persia pentru a-l doborî pe Marele Turc. Doar el. Asta numai dacă nu cumva agenții sultanului Selim nu-l sugrumă.

Nur era aplecată peste leagănul fiului ei, fără să ştie la ce tortură mă supuneau vorbele ei. Imperiul ăsta căruia îi prezicea astfel distrugerea, rugile mele îl invocau înainte chiar să fi ştiut să mă rog, deoarece de la el aşteptam dintotdeauna eliberarea Granadei.

Or, el exista deja, se făurea sub ochii mei. Cucerise deja Constantinopolul, Serbia şi Anatolia; se pregătea să năvălească în Siria, Irak, Arabia deşertică, Arabia preafericită, Arabia pietroasă, cât şi în Egipt. Mâine, el va fi stăpân peste Berberia, peste Andaluzia, poate şi peste Sicilia. Toți musulmanii ar fi iarăşi reuniți, ca pe vremea Omeiazilor, în sânul unui singur califat înfloritor şi de temut, care şi-ar impune legea peste neamurile necredincioase. Aveam să mă pun oare în slujba acestui imperiu, vis al viselor mele, nădejde a nădejdilor mele? Aveam să contribui la ridicarea lui? Nicidecum. Eram condamnat să lupt împotriva lui sau să fug de el. În fața lui Selim Cuceritorul, care tocmai îşi masacrase, fără ca mâna lui Dumnezeu să-l rețină, tatăl, frații, laolaltă cu urmaşii lor, şi care avea să-şi sacrifice curând trei dintre propriii săi fii, în fața acestui paloş al mâniei divine, exista un copil pe care eram hotărât să-l ocrotesc, să-l hrănesc la pieptul meu până ce va deveni bărbat, emir, gropar al imperiului, şi va ajunge să ucidă la rându-i, după legea neamului său. Din toate

astea, eu n-alesesem nimic; viața alesese pentru mine, dar şi temperamentul meu.

De acum eram nevoit să părăsesc Egiptul, unde Bayazid şi mama lui erau în primejdie. Nur îşi ținuse secretă sarcina față de toți, în afară de Khadra care o ajutase să nască şi care îngrijise copilul încă din prima zi. Dacă dădaca, deja bătrână, ar muri, copilul ar trebui adus înapoi la Cairo, unde identitatea lui ar fi rapid ghicită. Ar ajunge atunci la cheremul agenților lui Selim, care erau numeroşi în Egipt; ar putea fi predat chiar de sultanul Kansoh care, neîncrezător în cel mai înalt grad față de otomani, se temea totuşi prea mult de ei pentru a le refuza capul unui copil.

Pentru mine, soluția era gata găsită: s-o iau în căsătorie pe Nur şi să plecăm cu copilul la Fès, unde l-aş face să treacă drept copilul meu, pentru a reveni în Egipt când va fi mai măricel, iar vârsta nu-i va mai trăda originea.

Căsătoria a fost simplă, deoarece Nur era văduvă. Câțiva prieteni şi vecini s-au adunat la mine la o masă, printre ei aflându-se şi un notar andaluz. În momentul stabilirii contractului, acesta bägă de seamă icoana şi crucea de pe perete. Mă rugă să le dau jos.

— Nu pot, i-am spus. Am făgăduit proprietarului acestei locuințe să nu mă ating de ele până la întoarcerea sa.

Omul legii părea încurcat, musafirii aşijderea. Până ce interveni Nur:

— Dacă nu pot fi scoase aceste obiecte, nimic nu interzice să le acoperim.

Şi, fără să aştepte vreun răspuns, apropie de perete un paravan damaschinat. Satisfăcut, notarul a purces la ceremonie.

N-am rămas mai mult de două nopți în casă, pe care am părăsit-o cu regret. Hazardul mi-o oferise şi mi-o lăsase aproape doi ani, deoarece coptul nu mai apăruse niciodată şi nici nu mai dăduse vreun semn de viață. Aflasem doar că o epidemie de ciumă lovise oraşul Assyut şi regiunea din jur, nimicind o mare parte din populație, aşa că îmi închipuisem că binefăcătorul meu îi căzuse desigur victimă. Să dea Dumnezeu să mă fi înşelat, însă nu văd altă explicație pentru absența lui, şi mai cu seamă pentru tăcerea lui. Înainte de a pleca, am lăsat totuşi cheile în mâinile giuvaiergiului meu, Daud alepinul. Fiind chiar fratele lui Yaacub, administratorul Monetăriei, un apropiat al sultanului, putea mai bine decât un altul să nu lase ca vreun mameluc să pună mâna pe casa goală.

Călătoria noastră a început în luna *safar*, în ajunul Paştelui creştin. Prima oprire am făcut-o la cocioaba

Khadrei, lângă Ghizeh, unde am petrecut o noapte, înainte de a ne îndrepta împreună cu Bayazid, în vârstă atunci de un an şi patru luni, spre Bulak, marele port fluvial al oraşului Cairo. Mulţumită unui bacşiş zdravăn, ne-am putut îmbarca fără zăbavă pe o djerma care transporta spre Alexandria o încărcătură de zahăr rafinat ce provenea din fabrica personală a sultanului. Ambarcaţiunile erau numeroase la Bulak, iar unele erau chiar foarte confortabile, numai că eu ţineam să ajungem în portul Alexandria sub emblema suveranului, căci fusesem avertizat de nişte prieteni asupra dificultăţilor întâmpinate la vămi. Unii călători erau scotociţi până şi-n nădragi, la sosire ca şi la plecare, de funcţionari chiţibuşari care puneau taxă nu doar pe marfă, ci şi pe dinari.

Dacă evitam această neplăcere, nu puteam decât să apreciez şi mai bine măreţia acestei cetăţi antice, întemeiate de Alexandru cel Mare, un suveran despre care Coranul vorbeşte în cuvinte elogioase şi al cărui mormânt este un loc de pelerinaj pentru cei cucernici. Este adevărat că oraşul nu mai e decât umbra a ceea ce a fost odinioară. Locuitorii încă îşi mai amintesc de vremea când sute de corăbii ancorau în permanenţă în port, venind dinspre Flandra, Anglia, Biscaya, Portugalia, Puglia, Sicilia, şi mai cu seamă dinspre

Veneția, Genova, Raguzza şi Grecia ocupată de turci. În anul acela, doar amintirile mai înțesau rada.

În mijlocul oraşului, cu fața spre port, se află o colină care nu exista, zice-se, pe vremea celor vechi, şi care s-a format doar din acumularea ruinelor. Dacă te apuci să scotoceşti acolo, dai adesea peste vase şi alte obiecte de preț. Pe această înălțime a fost clădit un mic turn, unde stă zi şi noapte un paznic al cărui rol este de a supraveghea vasele care trec. De fiecare dată când semnalează câte un vas funcționarilor vămii, capătă o primă. În schimb, dacă adoarme sau îşi părăseşte postul, iar un vas soseşte fără ca el să-l fi semnalat, trebuie să plătească o amendă egală cu dublul primei.

În afara cetății, se mai pot vedea nişte ruine importante, în mijlocul cărora se ridică o coloană foarte groasă şi foarte înaltă despre care cărțile vechi povestesc că a fost construită de un învățat pe nume Ptolemeu. El aşezase în vârful ei o oglindă mare din oțel care făcea să se aprindă, se spune, orice vas inamic ce încerca să se apropie de coastă.

Mai erau desigur şi alte lucruri de vizitat, însă noi eram zoriți să plecăm, făgăduindu-ne să ne întoarcem într-o zi în Alexandria, dar cu sufletul linişti t. Ne-am îmbarcat aşadar pe o corabie egipteană care pleca spre Tlemcen, unde ne-am odihnit o săptămână încheiată înainte de a porni la drum.

*

* *

Îmi îmbrăcasem straiele maghrebine şi, după ce am trecut de incinta din Fès, mi-am acoperit faţa cu un *taylassan*. Nu voiam să se afle de sosirea mea înainte de a-i fi întâlnit pe ai mei. Ai mei, adică taică-meu, maică-mea, Warda, Sarwat, fiica mea de şase ani, cât şi Harun şi Mariam, pe care nu trăgeam nădejde să-i văd, dar de la care aşteptam veşti.

Cu toate astea, nu m-am putut împiedica să mă opresc pentru început în faţa şantierului palatului meu. Era exact ca atunci când îl părăsisem, doar iarba mai crescuse, învăluind zidurile neterminate. Mi-am întors iute ochii, cât şi pe cei ai catârcei care mă ducea în spate, a cărei privire era mai uscată decât a mea, îndreptând-o spre casa lui Khâli, aflată la câţiva paşi mai încolo. Am bătut la uşă. Dinăuntru mi-a răspuns glasul unei femei pe care nu l-am recunoscut. Am chemat-o pe mama pe numele mic.

— Nu mai locuieşte aici! spuse glasul.

Al meu era prea sugrumat de emoţie ca să mai pun şi alte întrebări. Am plecat spre casa tatălui meu.

Salma era în faţa uşii şi m-a strâns cum se cuvine în braţe, la fel ca pe Nur şi pe Bayazid, pe care l-a acoperit de

sărutări, nu fără să-şi arate mirarea că-i dădusem fiului meu un nume atât de puțin auzit şi o piele atât de deschisă la culoare. N-a spus nimic. Doar ochii ei vorbeau şi în ei am văzut că tatăl meu murise. Mi-a confirmat acest lucru printr-o lacrimă. Dar nu cu asta voia să înceapă:

— Avem puțin timp la dispoziție. Trebuie să asculți cele ce am a-ți spune înainte să pleci.

— Dar n-am de gând să plec din nou!

— Ascultă-mă şi ai să înțelegi.

Şi a vorbit astfel mai bine de un ceas, poate chiar două, fără să şovăie şi fără să se întrerupă, ca şi cum ar fi repetat deja de mii de ori ce avea să-mi spună în ziua întoarcerii mele.

— Nu vreau să-l blestem pe Harun, dar faptele lui au adus blestemul asupra tuturor. Pentru moartea lui Zeruali, nimeni din Fès nu l-a condamnat. Numai că, vai! nu s-a oprit aici.

La puțină vreme după plecarea mea în surghiun, îmi explică ea, suveranul trimisese două sute de soldați ca să pună mâna pe Iscoditor, dar muntenii trecuseră cu trup şi suflet de partea lui. Şaisprezece militari fuseseră ucişi într-o ambuscadă. Când s-a auzit ce se întâmplase, pe străzile din Fès a fost afişată şi citită o proclamație care vestea că se pusese un preț pe capul Iscoditorului. Locuințele noastre au

fost puse sub supravegherea poliției. Se aflau acolo zi şi noapte agenți care puneau întrebări minuțioase oricărui musafir, astfel că nici prietenii cei mai apropiați nu mai cutezau să se arate alături de rudele proscrisului. De atunci, în fiecare săptămână, se dădea citire unei noi proclamații care îi acuza pe Harun şi banda lui că atacaseră un convoi, jefuiseră o caravană, măcelăriseră călătorii.

— Nu este adevărat! am exclamat eu. Îl cunosc pe Harun. A ucis, poate, ca să se răzbune sau ca să se apere, dar nu ca să fure!

— Ceea ce este adevărat nu are însemnătate decât pentru Dumnezeu; pentru noi, important este ce cred oamenii. Tatăl tău avea de gând s-o pornească din nou în pribegie, spre Tunis sau vreun alt oraş, când inima lui a amuțit, brusc, în zilele de *ramadan* din anul trecut.

Salma respiră adânc înainte de a continua:

— Invitase câteva persoane acasă pentru a cina împreună de întreruperea postului, dar niciuna nu avusese curajul de a trece dincolo de uşa asta. Viața devenise pentru el o povară. A doua zi, la ceasul siestei, m-a trezit zgomotul unei căderi. Era lungit pe jos, în patio, unde se plimbase nervos încă de dimineață. Capul i se lovise de marginea bazinului. Nu mai sufla.

O fierbințeală îngrozitoare mi-a năvălit în piept. Mi-am ascuns obrazul. Maică-mea a continuat fără să se uite la mine:

— În fața vitregiei, femeile se încovoaie, iar bărbații se frâng. Tatăl tău era prizonierul amorului propriu. Eu am fost învățată să mă supun.

— Şi Warda?

— Ne-a părăsit după moartea lui Mohamed. Fără bărbatul ei, fără fiica ei, nu mai avea pe nimeni în țara asta. Cred că s-a întors în satul ei din Castilia, ca să-şi sfârşească zilele printre ai săi.

Adăugă apoi cu jumătate de gură:

— N-ar fi trebuit să plecăm niciodată din Granada.

— Poate că ne vom întoarce acolo.

N-a catadicsit să răspundă. Mâna ei a măturat aerul din fața ochilor, alungând parcă o muscă stăruitoare.

— Cere-mi mai degrabă noutăți despre fiica ta.

Chipul i s-a luminat. Al meu aşijderea.

— Aşteptam să-mi vorbeşti tu despre ea. Nu îndrăzneam să te întreb. Am părăsit-o atât de tânără!

— E dolofană şi obraznică. Se află acum la Sara, care o ia uneori acasă la ea ca să se joace cu nepoții ei.

Au venit amândouă un ceas mai târziu. Contrar aşteptărilor mele, Bălțata a fost cea care mi-a sărit de gât, în

timp ce fiica mea stătea la o distanță respectabilă. A fost aşadar nevoie să recurgem la prezentări. Mama fiind prea emoționată, Sara a luat ea inițiativa:

— Sarwat, acesta este tatăl tău.

Fetița făcu un pas spre mine, apoi se opri.

— Erai la Tomb...

— Nu, nu la Tombuctu, ci în Egipt, şi ți-am adus un frățior.

Am luat-o pe genunchi, acoperind-o de sărutări, respirând adânc parfumul părului ei negru şi drept, mângâindu-i visător ceafa. Aveam impresia că repet până la cel mai mic amănunt o scenă pe care o mai văzusem de o sută de ori: tata aşezat pe pernă, cu sora mea în brațe.

— Aveți vreo veste de la Mariam?

A răspuns Sara:

— Se spune că a fost văzută cu o sabie în mână, alături de bărbatul ei. Există însă atâtea legende în legătură cu ei...

— Dar tu ce crezi, îl crezi bandit pe Harun?

— În orice comunitate există nesupuşi. Oamenii îi blestemă în public, dar se roagă pentru ei când sunt singuri. Chiar şi printre evrei. Există unii în țara asta care nu plătesc tribut, se urcă pe cal şi poartă arme. Noi le spunem Carayimi. Ştii desigur despre ce e vorba.

Am confirmat:

— Sunt cu sutele, organizați ca o armată, şi trăiesc în munții Demensera şi Hintata, pe lângă Marrakech.

Însă doream îndeosebi să revin la preocuparea mea de la început.

— Crezi cu adevărat că există la Fès oameni care se roagă în taină pentru Harun şi Mariam?

Dar cea care a izbucnit a fost Salma:

— Dacă Harun n-ar fi decât un bandit, autoritățile nu s-ar fi înverşunat atâta împotriva lui, dând proclamație după proclamație. Când i-a căutat pricină lui Zeruali, a fost cât pe ce să se transforme într-un erou. Au vrut însă să-l facă să treacă drept hoț. În ochii gloatei, aurul mânjeşte mai rău ca sângele.

Apoi, cu glas mai domol, ca şi cum ar fi vorbit o altă persoană înlăuntrul ei:

— Nu serveşte la nimic să-i cauți justificări cumnatului tău. Dacă încerci să-l aperi, ai să fii încă o dată tratat ca un complice.

Mama se temea că dorința mea de a-i ajuta pe Harun şi pe Mariam mă va face să comit noi imprudențe. Avea desigur dreptate, dar eram dator să încerc. Modul însuşi în care surghiunirea mea fusese pusă la cale mă făcea să cred că, de data asta, sultanul din Fès avea să mă asculte.

Suveranul era atunci în campanie împotriva portughezilor, spre Bulauan. Timp de câteva luni, am străbătut țara pe urmele armatei regale, purtând uneori arme şi luând parte la câteva încăierări. Eram gata de orice pentru a căpăta iertarea. Între două lupte, stăteam de vorbă cu monarhul, cu frații lui şi cu mulți dintre sfătuitorii lor. Dar de ce să intru în amănunte, când rezultatul e atât de dezamăgitor? Un apropiat al sultanului îmi mărturisise în cele din urmă că numeroase crime fuseseră pe nedrept puse în cârca lui Harun. Adăugând mai apoi, pe un ton de dezarmantă sinceritate:

— Chiar dacă am putea să-l iertăm pe cumnatul tău pentru ce a făcut, cum l-am putea ierta pentru cele de care îl acuzăm?

Într-o bună zi, m-am hotărât brusc să-mi încetez demersurile. Firește că nu obținusem ceea ce aşteptam, dar, absolut din întâmplare, culesesem din conversații o informație pe care doream s-o verific. M-am întors la Fès, le-am luat pe Salma, Nur, Sarwat, dimpreună cu Bayazid şi, fără să le destăinui nimic din intențiile mele, am pornit la drum, decis să nu mai privesc înapoi. Nu mai aveam la Fès decât un şantier, o ruină populată de păreri de rău şi goală de amintiri.

*

* *

Călătoria noastră s-a prelungit săptămâni la rând, fără să dezvălui destinația, care nu era un loc, ci un om: Aruj corsarul, zis Barbă Roşie. Aflasem într-adevăr că Harun se afla alături de el. Am plecat aşadar drept spre Tlemcen, am urmat apoi drumul de coastă spre răsărit, ocolind oraşele ocupate de castilieni, cum ar fi Oran sau Mers-el-Kebir, oprindu-mă în locuri unde puteam da peste granadini, ca de pildă la Alger şi mai cu seamă la Cherchell, a cărui populație era alcătuită în totalitate sau aproape în totalitate din refugiați andaluzi.

Barbă Roşie îşi instalase tabăra în orăşelul portuar Jijil, pe care-l smulsese genovezilor în anul precedent. Totuşi, înainte de a ajunge acolo, am aflat că tocmai asedia garnizoana castiliană din Bougie. Cum acest oraş se afla pe drumul meu, am hotărât să mă duc într-acolo, lăsându-i pe ai mei la câteva mile distanță, alături de imamul unei mici moschei de țară, şi făgăduindu-mi să mă întorc să-i iau după ce voi fi inspectat câmpul de luptă.

La Bougie l-am întâlnit pe Barbă Roşie, aşa cum am scris în *Descrierea Africii.* Avea cu adevărat o barbă foarte roşcată, de culoare naturală, dar şi din pricina henei, căci omul

trecuse de cincizeci de ani, arăta şi mai bătrân încă şi nu părea să reziste decât datorită furiei de a învinge. Şchiopăta tare şi avea mâna stângă din argint. Îşi pierduse braţul chiar la Bougie, la un asediu mai vechi care se isprăvise printr-un dezastru. De data asta, bătălia părea mai bine pornită. Ocupase deja vechea citadelă a oraşului şi trecuse la asediul unei alte fortăreţe, aproape de plaja unde rezistau castilienii.

În ziua sosirii mele, lupta avea parte de un răgaz. În faţa cortului comandantului stăteau câţiva paznici, dintre care unul era de obârşie din Málaga. A fost cel care s-a dus să-l cheme pe Harun, arătând un asemenea respect, încât am priceput că Iscoditorul era unul dintre locotenenţii lui Barbă Roşie. Harun îşi făcu apariţia însoţit de doi turci, pe care i-a expediat cu un gest ferm, înainte de a se azvârli în braţele mele. Am rămas o bună bucată de timp îmbrăţişaţi, bătându-ne zdravăn pe umeri cu gesturi care vădeau prietenia ce ne lega, uimirea, dar şi durerea îndepărtării. Harun m-a introdus mai întâi în cort, apoi m-a prezentat lui Aruj ca pe un renumit poet şi un diplomat, dar eu n-am înţeles motivul decât mai târziu. Corsarul vorbea ca un rege, în fraze scurte şi hotărâte al căror înţeles aparent era banal, iar înţelesul ascuns, greu de prins. Astfel a evocat victoriile lui Selim otomanul şi aroganţa crescută a castilienilor,

observând cu tristețe că soarele islamului se înalță în Orient şi apune în Occident.

Când ne-am luat rămas-bun, Harun m-a condus în propriul său cort, mai puțin larg şi mai puțin împodobit, dar care putea totuşi adăposti vreo zece persoane şi era foarte bine aprovizionat cu răcoritoare şi fructe. N-a fost nevoie să pun întrebări pentru ca Iscoditorul să înceapă să răspundă.

— N-am omorât decât ucigaşi, n-am jefuit decât hoți. Nicio clipă n-am încetat să mă tem de Dumnezeu. Am încetat doar să mă tem de cei bogați şi puternici. Aici, mă bat cu necredincioşii, pe care principii noştri îi linguşesc, apăr oraşele pe care ei le părăsesc. Tovarăşii mei sunt surghiuniți, proscrişi, răufăcători din toate regiunile. Dar oare nu din măruntaiele caşalotului iese ambra cenuşie?

Înşirase cuvintele astea de parcă ar fi recitat *Fatiha.* Apoi, pe alt ton:

— Sora ta a fost minunată. O leoaică din Atlas. Se află în casa mea de la Jijil, la şaizeci de mile de aici, cu cei trei băieți ai noştri; cel mai mic se numeşte Hassan.

N-am încercat să-mi ascund emoția.

— Nicio clipă nu m-am îndoit de tine.

De când eram copii, mă dădusem mereu foarte repede bătut în discuțiile cu Harun. De data asta, însă, eram dator

să-i explic în ce fel faptele lui afectaseră rudenia noastră. S-a întunecat la chip.

— La Fès, eram pentru ei un chin. Aici, voi fi ocrotitorul lor.

O săptămână mai târziu, eram cu toții la Jijil. Rămășițele familiei mele erau adunate la un loc, zece fugari sub acoperişul unui corsar. Cu toate astea, îmi aduc aminte de acele momente ca de o clipă de fericire rară, pe care aş fi prelungit-o din toată inima.

Anul Marelui Turc

922 de la hegira
(5 februarie 1516 – 23 ianuarie 1517)

Eu, care peregrinam prin lume ca să-l pun la adăpost pe Bayazid de răzbunarea otomanilor, m-am pomenit în anul acela, cu tot cu nevastă şi copil, chiar în inima Constantinopolului şi, încă, făcând un gest tare greu de crezut: mă aplecam spre mâna întinsă a cumplitului Selim, care mă răsplătea dând protector din cap şi afişând o umbră de zâmbet. Prada, se spune, este adesea atrasă de colții care se pregătesc s-o sfâşie. Poate că asta era explicația nebunei

mele cutezanțe. Dar, pe moment, nu aşa o văzusem. Mă mulțumisem să urmez, potrivit bunei mele chibzuințe, mersul evenimentelor, străduindu-mă să-mi refac viața pe acel petec de pământ de pe care nu mă simțeam încă surghiunit. Dar se cuvine să spun în ce mod.

Barbă Roşie prospera văzând cu ochii, la fel şi Harun în umbra lui. Atacul împotriva oraşului Bougie dăduse în cele din urmă greş, dar corsarul izbutise, în cele dintâi zile ale anului, să pună mâna pe putere la Alger, după ce-l ucisese cu propriul lui hanger pe fostul stăpân al oraşului, în vreme ce acestuia i se făcea masaj la hamam.

Algerul nu e, fireşte, la fel de mare ca Oran sau Bougie; cetatea n-ar fi acoperit nici măcar un cartier din Tlemcen, dar avea totuşi înfățişare de oraş, cu cele patru mii de focuri, cu prăvăliile bine rânduite din *suk*, grupate pe meserii, cu străzile largi mărginite de case frumoase, cu etuvele, hanurile şi mai cu seamă cu splendidele lui ziduri, clădite din pietre mari, care se întindeau spre plajă într-o vastă esplanadă. Barbă Roşie îşi stabilise acolo capitala, îşi luase un titlu regesc şi înțelegea să fie recunoscut ca atare de către toți principii islamului.

Cât despre mine, după regăsirea de la Jijil, o pornisem iar la drum. Obosit să mai rătăcesc şi frustrat de experiența mea cairotă, prea abrupt întreruptă, trăgeam nădejde să

arunc ancora la Tunis, măcar pentru câțiva ani. Mă îmbrăcasem din capul locului după moda țării, purtând un turban acoperit de un văl, hrănindu-mă cu *bazin,* iar uneori chiar cu *bessis*, ajungând chiar să înghit un dăunător preparat numit *el-haschisch*, amestec de drog şi zahăr, care dă beție, veselie şi poftă de mâncare. Este şi un afrodisiac de temut, foarte apreciat de Abu-Abdallah, suveranul de la Tunis.

Datorită lui Harun, care avea relații solide în oraş, printre care *mizwar*-ul, comandantul-şef al armatei, putusem găsi lesne o casă în cartierul Bab-el-Bahr şi am început să intru în contact cu câțiva fabricanți de pânzeturi, cu scopul de a stabili un mic comerț.

Dar n-am avut răgazul s-o fac. La mai puțin de o lună de la sosirea mea, Harun a venit într-o seară să-mi bată la uşă, însoțit de încă trei locotenenți de-ai lui Barbă Roşie, printre care un turc pe care-l salutasem la Bougie în cortul corsarului. Iscoditorul era serios ca un cadiu.

— Avem un mesaj pentru tine din partea Înălțimii Sale Victorioase al-Qaim bi-amrillah.

Era titlul pe care-l primise ca răsplată Barbă Roşie după ce-i tăiase beregata emirului Algerului. Îmi cerea să plec la Constantinopol pentru a duce un mesaj sultanului, vestindu-i întemeierea regatului din Alger, arătându-i

supunere şi fidelitate şi implorându-i sprijinul în lupta împotriva castilienilor, care continuau să ocupe o citadelă marină la intrarea în portul Alger.

— Sunt foarte onorat de atâta încredere. Dar sunteți deja patru. Pentru ce mai aveți nevoie de mine?

— Sultanul Selim nu acceptă să primească un ambasador care să nu fie şi poet, care să nu-i adreseze versuri de laudă şi de mulțumiri.

— Pot scrie un poem pe care-l vei citi tu însuți.

— Nu. Toți cei de față suntem războinici, în vreme ce tu ai îndeplinit deja misiuni de ambasador. Tu vei înfățişa mai bine totul, şi asta e cu adevărat important: trebuie ca stăpânul nostru să apară ca un rege, nu ca un corsar.

Am tăcut, scormonind după un pretext care să mă facă să scap de o corvoadă atât de primejdioasă, însă Harun mă hărțuia întruna. Glasul lui părea că vine drept din propria mea conştiință.

— Nu ai dreptul să şovăi. Un mare imperiu musulman e pe cale să se nască în Orient, iar noi, în Occident, trebuie să-i întindem mâna. Până acum am suportat legea necredincioşilor. Au luat Granada şi Málaga, apoi Tanger, Melilla, Oran, Tripoli şi Bougie; mâine se vor face stăpâni peste Tlemcen, Alger şi Tunis. Ca să le ținem piept, avem nevoie de sultan. Îți cerem să ne ajuți în această sarcină, nu

poți refuza. Niciuna dintre ocupațiile tale de aici nu e atât de importantă. Iar familia ta e în siguranță. Pe deasupra, îți vor fi suportate în întregime cheltuielile şi vei fi generos răsplătit.

Nu se feri să adauge, cu un zâmbet de pirat în colțul gurii:

— Bineînțeles, nici eu, nici însoțitorii mei nu vom cuteza să-i spunem lui Barbă Roşie că ai refuzat.

Aveam tot atâta libertate de mişcare ca o păsăruică urmărită de şoim. Neputând dezvălui adevărata cauză a şovăielilor mele fără să trădez taina lui Nur, nu izbuteam să găsesc argumente.

— Când ar trebui să mă îmbarc?

— Chiar în noaptea asta. Flota ne aşteaptă în La Goulette. Am făcut un ocol ca să te luăm.

Ca şi cum aş fi dat glas voinței din urmă a unui condamnat, am cerut să vorbesc cu Nur.

Reacția ei a fost admirabilă, nu cea a soției comode care devenise prin căsătoria noastră, ci aceea a fetei de soldat care fusese mereu. Şi a mamei de sultan care nădăjduia să devină. Era în picioare în odaia noastră, cu chipul şi pletele descoperite, cu capul semeț, cu privirea directă.

— Trebuie să mergi acolo?

Era ceva la jumătatea drumului între întrebare şi constatare.

— Da, am spus.

— Crezi că ar putea fi o capcană?

— Niciuna. Mai curând las să mi se taie capul!

— Tocmai asta trebuie să evităm. Dar, dacă ai atâta încredere în Harun, să mergem cu toții.

Nu eram sigur că pricepusem bine. Mi-a explicat cu voce hotărâtă:

— Trebuie ca ochii lui Bayazid să poată contempla oraşul şi palatul lui. Poate că nu va mai avea alt prilej cât va fi tânăr. Călătoria pe mare presupune riscuri, desigur, dar fiul meu trebuie să se deprindă cu ele. Dumnezeu este cel care îl va apăra sau îl va face să piară.

Era atât de sigură de ea, că n-am mai cutezat să-i discut motivele, preferând s-o iau pe ocolite:

— Harun nu va accepta niciodată să plec cu nevastă şi copil.

— Dacă tu dai curs cererii lui, el nu ți-o poate refuza pe a ta. Vorbeşte cu el, ai să ştii tu să găseşti cuvintele potrivite.

În zori, trecuserăm deja de Gammart. Dat fiind şi răul de mare, mi se părea că navighez în plin coşmar.

*

* *

Ciudat oraş, Constantinopolul. Atât de încărcat de istorie şi, cu toate astea, atât de nou, prin pietrele sale şi prin oamenii săi. În mai puțin de şaptezeci de ani de ocupație turcească, şi-a schimbat complet înfățişarea. Există, firește, în continuare Sfânta Sofia, catedrala devenită moschee, unde sultanul are obiceiul să meargă cu alai în fiecare zi de vineri. Dar majoritatea clădirilor au fost înălțate de noii cuceritori, iar alții, la rândul lor, fac să se ivească aproape în fiecare zi palate, moschei şi *mederse*, sau chiar simple barăci din lemn în care vin să se înghesuie mii de turci de curând sosiți din stepele pe unde umblau nomazi.

În pofida acestui exod, poporul învingător rămâne, în capitala sa, o minoritate printre altele, nicidecum cea mai bogată, cu excepția familiei domnitoare. În cele mai frumoase case, în prăvăliile cele mai bine aprovizionate din bazar, sunt văzuți mai cu seamă armeni, greci, italieni şi evrei, aceştia din urmă veniți uneori din Andaluzia după căderea Granadei. Nu sunt mai puțin de patruzeci de mii şi cu toții recunosc şi aduc laude echității sultanului. În *suk*-uri, turbanele turcilor şi tichiile creştinilor şi ale evreilor se învecinează fără ură şi fără resentimente. Cu câteva

excepții, străzile oraşului sunt înguste şi noroioase, astfel că oamenii de calitate nu pot circula decât purtați în spate de alții. Mii de oameni fac această penibilă meserie, majoritatea nou-veniți care nu şi-au găsit o ocupație mai bună.

În ziua în care am debarcat, eram prea sfârşiți de puteri pentru a trece dincolo de zona portului. Traversarea se făcuse iarna, căci trebuia să ajungem la Constantinopol înainte ca sultanul să plece din oraş în campania de primăvară. Ne-am petrecut aşadar prima noapte într-un han ținut de un grec din Candia, un văr îndepărtat de-al lui Barbă Roşie. Şi chiar de-a doua zi, ne înfățişam la serai, locuința sultanului. Nur a rămas în afara grilajului porții, sporovăind încetişor la urechea lui Bayazid, nesinchisindu-se de vârsta lui, de mormăielile lui întâmplătoare sau de râsetele lui fără rost. O bănuiesc cum că i-a povestit cu mare grijă în ziua aceea întreaga istorie însângerată şi glorioasă a dinastiei din care făcea şi el parte, până la naşterea lui, cu doi ani în urmă.

Eu mă aflam la câțiva paşi distanță, de cealaltă parte a sublimei porți, înveşmântat într-o lungă robă din mătase stropită cu aur, citind şi recitind poemul pe care trebuia să-l declam în fața suveranului şi pe care fusesem nevoit să-l alcătuiesc când eram pe mare, între două momente de amețeală. În jurul meu, mii de soldați, funcționari, dar şi

orăşeni de toate condiţiile, cu toţii tăcuţi, din respect pentru persoana sultanului. Am aşteptat mai bine de două ceasuri, convins că mi se va cere să mă întorc mai târziu.

Asta însemna să subestimez importanţa lui Barbă Roşie şi interesul pe care-l avea otomanul pentru el. Curând a apărut un paj care a venit să mă ia, împreună cu Harun şi însoţitorii săi, spre a ne conduce prin Poarta din Mijloc către curtea *diwan*-ului, un parc mare plin de flori unde am văzut struţi alergând. În faţa mea, la câţiva paşi, am zărit un zid de spahii stând nemişcaţi pe caii lor cu harnaşamentul de ceremonie. Când, deodată, un văl mi s-a aşternut parcă peste ochi, urechile au început să-mi ţiuie, gâtlejul mi s-a încleştat atât de tare, încât mă simţeam incapabil să rostesc cel mai mic cuvânt. Era oare teama? Era oboseala călătoriei? Sau doar apropierea de sultan? Trecând de zidul acela de spahii, n-am perceput decât sclipiri. Mă străduiam să păstrez un mers normal, copiat după acela al pajului care mă preceda, dar mă simţeam gata să mă poticnesc, să mă prăbuşesc; mă temeam mai mult decât de orice că mă voi pomeni mut la picioarele cumplitului Selim.

Acesta se afla acolo, aşezat în faţa mea, piramidă de mătase pe perne din brocart, apariţie aşteptată şi totuşi subită, care, cu o privire rece, a împrăştiat ceaţa de pe ochii mei, fără să-mi potolească totuşi spaima. Nu mai eram decât

un automat, dar un automat care funcționa, făcând gesturi precise pe care sultanul impasibil părea că mi le dictează. Atunci poemul mi-a țâşnit din memorie, fără efecte de elocință, dar şi fără bâlbâieli, însoțit la ultimele versuri de câteva gesturi timide care m-au costat eforturi şi sudoare. Sultanul dădea din cap, schimbând uneori câte un cuvânt scurt cu apropiații săi. Nu purta barbă, ci doar o mustață răsfirată de care trăgea întruna; tenul lui mi s-a părut pământiu, ochii prea mari pentru restul feței şi uşor oblici. Pe turban, care era mic şi înfăşurat strâns, se afla un rubin incrustat într-o floare din aur. La urechea dreaptă atârna o perlă în formă de pară.

Odată recitat poemul, m-am aplecat deasupra mâinii auguste, pe care am sărutat-o. Selim purta pe deget un inel din argint, cu o lucrătură grosolană, dăruit, mi s-a spus, de către un astrolog. Când m-am ridicat, un paj m-a înveşmântat într-o robă lungă din păr de cămilă, apoi m-a poftit să-l urmez. Întrevederea se încheiase. Discuția putea începe, într-o altă încăpere, cu consilierii. Abia de am participat. Rolul meu era acela de a reprezenta, nu de a negocia, cu atât mai mult cu cât discuțiile, începute în arabă, au continuat în limba turcă, limbă pe care o cunoşteam prea puțin înainte de şederea mea la Roma.

Am reuşit totuşi să culeg o informație de o extremă gravitate, datorită erorii unui consilier. „Nimic nu e mai rău pentru om decât o limbă care alunecă”, spunea califul Ali, Dumnezeu să-i cinstească obrazul! Or, limba acelui dregător aluneca necontenit. Când se discuta despre citadela din Alger, ocupată de necredincioşi, omul acela spunea mereu „citadela din Cairo”, ajungând chiar să vorbească despre circazieni în loc de castilieni, până când un alt consilier, mult mai tânăr totuşi, îi aruncă o căutătură atât de furioasă, încât celălalt se făcu livid, simțind că i se clatină capul pe umeri. De altfel, mai curând privirea aceea şi pălirea celuilalt au fost cele ce m-au făcut să pricep că tocmai fusese dat de gol un lucru extrem de grav. Într-adevăr, în anul acela, sultanul Selim voia să lase să se creadă că pregătirile sale de război erau îndreptate împotriva sufiului Persiei; îl invitase chiar pe stăpânul de la Cairo să i se alăture în lupta împotriva ereticilor. Când, în realitate, otomanul se hotărâse să meargă împotriva imperiului mameluc.

La sfârşitul discuțiilor, m-am grăbit să vorbesc despre toate astea cu Nur, ceea ce era din partea mea mai rău decât o alunecare a limbii. După cum aş fi putut să prevăd, circaziana mea a luat foc, nu în purtările ei, ci în inimă.

Voia cu orice preț să-i înştiințeze pe frații ei de neam despre pericolul ce-i amenința.

— Sultanul Kansoh e un om bătrân, bolnav şi nehotărât, care va continua să plece blajin urechea la promisiunile de prietenie ale lui Selim până când sabia otomană îi va fi tăiat beregata, ca de altfel tuturor circazienilor lui. A fost neîndoielnic un brav soldat în tinerețe, dar, deocamdată, nu-l preocupă nimic altceva decât să-şi proteguiască pleoapele şi să-şi stoarcă supuşii de aur. Trebuie să-l avertizăm asupra intențiilor celor de la Constantinopol; numai noi o putem face deoarece doar noi le cunoaştem.

— Îți dai seama ce-mi propui? S-o fac pe spionul, să ies din anticamera lui Selim pentru a mă duce să-i povestesc lui Kansoh ce s-a zis acolo. Ştii că vorbele astea pe care le schimbăm aici între noi, tu şi cu mine, în încăperea asta, ar fi de ajuns ca să ni se taie capetele?

— Nu încerca să mă sperii! Sunt singură cu tine şi vorbesc încet.

— Pentru tine am părăsit Egiptul, şi acum îmi ceri să mă întorc acolo!

— Trebuia să plecăm pentru a pune la adăpost viața lui Bayazid; astăzi trebuie să ne întoarcem pentru a-mi salva frații, dar şi viitorul fiului meu. Toți circazienii vor fi măcelăriți, sultanul Selim îi va lua prin surprindere, va

pune mâna pe pământurile lor, va clădi o împărăție atât de puternică şi de întinsă, că fiul meu n-o va mai putea niciodată râvni. Dacă ceva poate fi încercat, atunci trebuie s-o fac, fie şi cu prețul vieții. Ne putem duce la Galata, să urcăm pe prima corabie spre Alexandria. La urma urmei, cele două împărății nu sunt încă în război, se presupune chiar că sunt aliate.

— Şi dacă ți-aş spune nu?

— Spune-mi: „Nu, n-ai să încerci să-i salvezi de la masacru pe oamenii din neamul tău", „Nu, n-ai să te bați pentru ca fiul tău să fie într-o zi stăpânul Constantinopolului", spune-mi cuvintele astea, şi-ți voi da ascultare. Dar voi pierde cheful de a mai trăi şi a mai iubi.

N-am spus nimic. Şi-a întărit spusele:

— Din ce fel de aluat eşti plămădit ca să accepți să pierzi un oraş după altul, o patrie după alta, o femeie după alta, fără să te lupți niciodată, fără să regreți niciodată, fără să întorci niciodată capul?

— Între Andaluzia pe care am părăsit-o şi Raiul care îmi este făgăduit, viața nu e decât o traversare. Nu mă duc nicăieri, nu râvnesc nimic, nu mă agăț de nimic, mă încred în pasiunea mea de a trăi, în instinctul meu de fericire, cât şi în Providență. Oare nu asta ne-a unit? Am lăsat în urmă

fără să şoväi un oraş, o casă, o viaţă, ca să-ţi urmez calea, ca să-ţi ocrotesc înverşunarea.

— Şi acum, pentru ce ai încetat să mă urmezi?

— M-am săturat de obsesii. Fireşte, n-am să te abandonez aici, înconjurată de duşmani. Te voi duce la ai tăi ca să-i poţi avertiza, dar acolo drumurile noastre se vor despărţi.

Nu eram sigur că ajunsesem la o bună învoială şi nici că voi avea curajul s-o respect. Măcar credeam că-mi fixasem limitele aventurii în care mă lăsasem târât. Cât despre Nur, mi s-a părut strălucitoare. Puţin îi păsa de reticenţele mele, atâta timp cât nu se aşezau de-a curmezişul drumului ei. Din vorbele mele foarte limpede înfăţişate, ea n-a auzit decât „da”-ul pe care nici măcar nu-l rostisem. Şi deja, fără să mai aştepte, în timp ce ticluiam în minte minciuna pe care aveam să i-o servesc lui Harun pentru a-l putea lăsa baltă, ea a început să discute despre corăbii, cheiuri şi bagaje.

*

* *

Când, la înapoierea mea în ţinutul Nilului, vameşul din portul Alexandria m-a întrebat, între două reprize de scotoceală, dacă era adevărat că otomanii se pregăteau să

năvălească în Siria şi în Egipt, am răspuns printr-o înjurătură la adresa tuturor femeilor de pe pământ, îndeosebi la adresa blondelor circaziene, ceea ce interlocutorul meu, spre marea mea uluire, încuviinţă cu zel, ca şi cum asta era explicaţia evidentă a nenorocirilor viitoare.

De-a lungul întregului drum până la Cairo, Nur a fost nevoită să suporte reproşuri şi sarcasme. Dar, încă din a treia zi de la sosirea noastră în capitală, a trebuit să recunosc că nu greşise prea tare când o pornise în primejdiosul ei demers. Zvonurile care circulau erau atât de contradictorii, încât confuzia totală stăpânea toate minţile, nu doar printre oamenii de rând, ci şi în Citadelă. Sultanul hotărâse să plece în Siria, în întâmpinarea trupelor otomane, apoi, în temeiul unor informaţii liniştitoare, îşi anulase expediţia. Regimentelor care primiseră ordin s-o pornească la drum, li se ceruse să se întoarcă în cazărmi. Califului şi celor patru mari cadii li se ceruse în două rânduri să se pregătească să-l însoţească pe suveran la Alep; de două ori cortegiile acestora se îndreptaseră spre Citadelă în vederea marii plecări şi de două ori li se transmisese să se întoarcă acasă.

Pentru a spori tulburarea, un plenipotenţiar otoman venise cu mare pompă să reînnoiască promisiunile de pace

şi de prietenie, sugerând, o dată în plus, o alianță împotriva ereticilor şi necredincioşilor. O asemenea aşteptare, dublată de nesiguranță, slăbea combativitatea armatei şi desigur că asta urmărea Marele Turc prin vorbele lui amăgitoare. Era aşadar important ca o mărturie venită de la Constantinopol să le deschidă ochii celor responsabili. Şi, pe deasupra, mai trebuia ca acest lucru să fie transmis într-un mod care să inspire încredere, fără ca sursa să fie dezvăluită.

Lui Nur i-a venit ideea să scrie o scrisoare, pe care să se ducă s-o depună, sigilată, la locuința secretarului de stat Tumanbay, al doilea personaj din sultanat, cel mai popular dintre conducătorii Egiptului. Ea gândea că mesajul unei femei circaziene va fi transmis fără zăbavă marelui mameluc.

Chiar în noaptea aceea, cineva mi-a bătut la uşă. Tumanbay venise singur, lucru de necrezut în acel oraş unde nici celui mai mărunt comandant peste zece soldați nu-i trecea prin cap să se deplaseze fără o abundentă şi zgomotoasă escortă. Era un bărbat de vreo patruzeci de ani, înalt, elegant, cu pielea albă, cu mustața alungită după moda circaziană, cu barba scurtă şi îngrijt ajustată. De la primele cuvinte de bun venit, s-a întunecat la față. Accentul meu îl neliniştise, comunitatea maghrebină din Cairo fiind cunoscută pentru simpatiile ei față de otomani. M-am grăbit

s-o chem pe Nur alături de mine. S-a înfățişat cu chipul descoperit. Tumanbay a recunoscut-o. Soră de neam şi văduvă a unui opozant față de Selim, ea nu putea decât să-i inspire deplină încredere.

Secretarul de stat se aşează aşadar fără ceremonie pentru a-mi asculta spusele. I-am repetat ce auzisem, fără să adaug nicio înfloritură, fără să omit niciun detaliu. Când am tăcut, a început prin a-mi da asigurări:

— Nu e vorba aici de o mărturie de care voi face caz. Importantă este convingerea intimă a diriguitorilor. A mea este gata formată, iar după cele auzite, am să mă bat cu şi mai multă energie pentru ca sultanul s-o împărtăşească.

Păru că stă să cugete. Buzele lui schițară o strâmbătură. Apoi spuse, ca şi cum ar fi continuat o conversație lăuntrică:

— Dar cu un sultan nimic nu e niciodată simplu. Dacă am să stărui prea mult pe lângă el, are să-şi spună că încerc să-l îndepărtez din Cairo şi n-are să mai vrea să plece.

Încrederea lui mi-a dat curaj:

— De ce n-ai pleca tu însuți cu armata? Nu ai cu treizeci de ani mai puțin decât el?

— Dacă aş câştiga o victorie, s-ar teme de întoarcerea mea în fruntea trupelor.

Plimbându-şi privirea jur-împrejur, secretarul de stat remarcă icoana şi crucea coptă de pe perete. Zâmbi, scărpinându-se fățiş în cap. Avea motive bune să fie intrigat: un maghrebin, înveşmântat după moda egipteană, însurat cu o circaziană, văduva unui emir otoman, şi care-şi împodobea casa în felul unui creştin! Mă pregăteam să-i povestesc cum ajunsese casa în folosirea mea, dar m-a întrerupt:

— Vederea acestor obiecte nu mă ofensează. E adevărat că sunt musulman prin voia lui Dumnezeu, dar m-am născut creştin şi sunt şi botezat, la fel ca sultanul, la fel ca toți mamelucii.

Acestea fiind zise, sări în picioare şi îşi luă rămas-bun, mulțumindu-ne iarăşi.

Aşezată într-un ungher întunecos al încăperii, Nur nu luase parte la discuție. Dar se arătă mulțumită:

— Fie numai şi pentru întâlnirea asta şi tot nu regret că am bătut atâta drum până aici.

Evenimentele au părut să-i dea dreptate destul de repede. Am aflat într-adevăr că sultanul se hotărâse în cele din urmă să plece. I-am văzut batalionul ieşind din hipodrom, străbătând Piața Rumaila, trecând apoi prin Urcuşul Boilor şi strada Saliba, unde mă dusesem în ziua aceea ca să văd spectacolul. Când sultanul înaintă sub

ovații, la câțiva paşi de mine, am remarcat că, în vârful parasolului care-l ferea de soare, pasărea din aur ajurat, însemnul mamelucilor, fusese înlocuită cu o semilună din aur; se şoptea în jurul meu că schimbarea fusese poruncită în urma unei scrisori primite de la otoman, care punea la îndoială zelul religios al lui Kansoh.

În fruntea interminabilului alai al sultanului înaintau cincisprezece şiruri de cămile împodobite cu ciucuri împletiți cu fir de aur şi alte cincisprezece împodobite cu ciucuri din catifea pestriță; apoi venea cavaleria, marşul ei fiind deschis de o sută de bidivii acoperiți cu valtrapuri din oțel incrustat cu aur. Mai departe se puteau vedea litierele aşezate pe catâri acoperiți cu învelitori din mătase galbenă, pentru transportul familiei regale.

În ajun, Tumanbay fusese numit locotenent general al Egiptului, învestit cu puteri depline; dar umbla zvonul că sultanul luase cu el tot aurul din vistierie, mai multe milioane de dinari, cât şi obiectele de preț din prăvăliile regale.

Îi cerusem lui Nur să mă însoțească pentru a asista la evenimentul pentru care trăsese sforile. Mă rugase să plec singur, spunând că nu se simțea în formă. Am crezut că voia să evite să se arate prea mult în public; curând, însă, am descoperit că era însărcinată. Nu îndrăzneam să mă

bucur prea tare, căci dacă, mergând pe treizeci de ani, doream cu ardoare un fiu din sângele meu, nu ignoram faptul că starea lui Nur îmi interzicea de acum s-o mai părăsesc, şi chiar să plec cu ea din Cairo, ceea ce îmi poruncea înțelepciunea să fac.

Au trecut trei luni, în cursul cărora ne veneau regulat ştiri despre înaintarea suveranului: Gaza, Tiberiada, apoi Damasc, unde a fost semnalat un incident. Administratorul Monetăriei, un evreu pe nume Sadaka, azvârlise, potrivit datinei, monede noi din argint la picioarele sultanului, la intrarea triumfală a acestuia în oraş. Gărzile lui Kansoh se năpustiseră atunci să adune monedele, astfel că suveranul, foarte înghesuit, fusese cât pe-aci să cadă de pe cal.

S-a aflat că, după Damasc, suveranul se dusese la Hama şi la Alep. Apoi nu s-a mai auzit nimic. Vreme de mai bine de trei săptămâni. S-a lăsat o tăcere care, la început, n-a fost tulburată de nici cel mai mic zvon. Abia sâmbătă, a şaisprezecea zi a lunii *şaaban*, 14 septembrie 1517, un sol a sosit la fortăreață, gâfâind şi plin pe praf: se dăduse o bătălie la Marj Dabek, nu departe de Alep. Sultanul participase, purtând pe cap o mică tocă, înveşmântat în mantie albă, cu baltagul pe umăr, înconjurat de calif, de cadii şi de cei patruzeci de purtători ai Coranului. La început, oastea Egiptului fusese triumfătoare, capturând de

la duşman şapte steaguri şi mai multe piese mari de artilerie montate pe care. Dar sultanul fusese trădat, îndeosebi de Khairbak, cârmuitorul din Alep, care era în înțelegere cu otomanii. În timp ce comanda aripa stângă, acesta pur şi simplu o ştersese, ceea ce descurajase pe dată întreaga oaste. Şi, văzând cele ce se petreceau, pe Kansoh îl lovise damblaua. Căzând de pe cal, murise pe loc. În zăpăceala de atunci, cadavrul lui nici măcar nu mai fusese găsit.

Locuitorii oraşului Cairo erau îngroziți, cu atât mai mult cu cât alte zvonuri veniră să le înlocuiască pe primele, privitoare la înaintarea otomanilor, care urmau în sens invers drumul oastei egiptene: astfel, Alep căzuse în mâinile lor, apoi şi Hama. La Khan el-Khalili, au fost jefuite câteva prăvălii ce aparțineau unor turci din Asia Mică şi unor maghrebini, însă ordinea a fost energic restabilită de către Tumanbay care, pentru a mai îndulci efectele acelor ştiri dezastruoase, a vestit suprimarea tuturor taxelor şi a redus prețul produselor de primă necesitate.

Deşi secretarul de stat ținea situația sub control, a mai aşteptat o lună înainte de a se proclama sultan. În ziua aceea, Damascul căzuse, la rândul lui, în mâinile lui Selim; Gaza avea să-i urmeze curând. Rămas fără oameni, Tumanbay a dat poruncă să fie alcătuite miliții populare în vederea apărării capitalei; a golit închisorile şi a anunțat că

toate fărădelegile, chiar şi omorurile, le erau iertate celor care se angajau în aceste miliții. Când, în ultimele zile ale anului, armata otomană s-a apropiat de Cairo, sultanul mameluc şi-a adunat trupele în tabăra de la Raidanieh, în partea de răsărit a oraşului; a mai adăugat şi câțiva elefanți, precum şi nişte tunuri recent fabricate; totodată, a pus să se sape un şanț lung şi adânc, în speranța susținerii unui lung asediu.

Nu acesta era însă planul otomanului. După ce lăsase oastei sale două zile de odihnă pentru lunga traversare a Sinaiului, Selim a poruncit un asalt general, cu o asemenea cantitate de tunuri şi un avantaj numeric atât de zdrobitor, încât oastea egipteană a fost risipită în numai câteva ceasuri.

Şi astfel, în chiar ultima zi a anului, Marele Turc şi-a făcut intrarea solemnă în Cairo, precedat de heralzi care făgăduiau locuitorilor că le va fi cruțată viața, chemându-i să se întoarcă încă de a doua zi la ocupațiile lor. Era într-o zi de vineri, iar califul, luat prizonier în Siria şi adus în alaiul învingătorului, a pus să fie rostită în ziua aceea predica, în toate moscheile capitalei, în numele „sultanului, fiu de sultan, suveran peste cele două continente şi peste cele două mări, nimicitor al celor două armate, stăpân peste

cele două Irakuri, slujitorul lăcaşelor sfinte, regele victorios Selim şah".

Nur avea ochii injectaţi. Era atât de afectată de triumful Marelui Turc, încât m-am temut pentru viaţa copilului pe care-l purta. Cum mai avea doar câteva zile până să nască, am fost nevoit s-o pun să jure că va rămâne nemişcată în pat. Eu însumi mă consolam cu făgăduiala că aveam să părăsesc această ţară de îndată ce Nur se va fi refăcut. Pe strada mea, toţi oamenii de vază îşi dosiseră în cavourile de familie obiectele de preţ şi aşternuturile, de teama prădăciunilor.

În ziua aceea, totuşi, slujitorul meu înarmat se înfăţişă cu măgarul în faţa porţii, ca de obicei, ca să mă ducă în oraş. Băiatul îmi povesti hlizindu-se că, venind spre mine, se poticnise de capul tăiat al unui ofiţer mameluc. Cum eu nu râdeam deloc, şi-a îngăduit să spună că luam lucrurile prea în serios. Ceea ce m-a făcut să-i ard un dos de palmă.

— Aşa deci, am mârâit eu pe un ton părintesc, oraşul ţi-a fost ocupat, ţara ţi-e cotropită, cei de la cârma ţării sunt toţi măcelăriţi sau au fugit, le-au luat locul alţii, care vin de la capătul pământului, şi tu îmi reproşezi că iau lucrurile în serios?

În chip de răspuns, dădu din umeri şi rosti aceste vorbe de seculară resemnare:

— Oricine o ia pe mama devine tatăl meu vitreg.

Apoi s-a pus pe râs.

Exista totuşi cineva, un bărbat care nu se resemnase nicicum. Acesta era Tumanbay. El se pregătea să scrie paginile cele mai eroice din istoria oraşului Cairo.

Anul lui Tumanbay

923 de la hegira
(24 ianuarie 1517 – 12 ianuarie 1518)

Stăpân peste Cairo, Marele Turc se fudulea, ca şi cum ar fi ținut să-şi aştearnă umbra de neşters peste fiecare loc sacru, peste fiecare cartier, fiecare poartă, peste orice privire înspăimântată. Înaintea lui, pristavii nu mai conteneau să vestească populației că nu mai avea a se teme de nimic, nici în ce priveşte viața, nici în ce priveşte avutul, când, de fapt, tot atunci, măcelurile şi jafurile se țineau lanț, uneori la doar câțiva paşi de alaiul sultanului.

Circazienii erau primele victime. Mameluci sau urmaşi ai acestora, erau necontenit urmăriți. Când un înalt dregător al fostului regim era prins, era cocoțat pe un măgar, cu fața întoarsă spre coada animalului, i se punea pe cap un

turban albastru, iar în jurul gâtului îi erau legați clopoței. Astfel împopoțonat, era plimbat pe străzi, după care i se tăia capul. Capul era apoi înfipt într-o prăjină, iar trupul era dat la câini. În fiecare tabără a oastei otomane, sute de asemenea prăjini erau înfipte în pământ, unele lângă altele, macabre păduri prin care lui Selim îi plăcea să se preumble.

Bineînțeles, circazienii, care se lăsaseră o clipă duşi de nas de făgăduielile otomane, se descotorosiră curând de bonetele tradiționale, fesuri sau turbane uşoare, arborând turbane mari pentru a se topi mai lesne în gloată. Drept urmare, soldații otomani începură să-i înhațe pe toți trecătorii fără osebire, acuzându-i că sunt circazieni deghizați şi pretinzându-le să plătească o răscumpărare spre a fi lăsați să plece. Când străzile erau goale, militarii spărgeau uşile caselor şi, pretextând că-i caută pe mamelucii fugari, se dedau la jafuri şi violuri.

În cea de-a patra zi din acel an, sultanul Selim se afla în cartierul Bulak, unde oastea lui îşi aşezase tabăra cea mai mare. Asistase la executarea câtorva ofițeri, apoi poruncise ca sutele de cadavre decapitate care umpleau tabăra să fie imediat azvârlite în Nil. Trecuse apoi la hamam spre a se purifica înainte de a merge la rugăciunea de seară într-o moschee din apropierea debarcaderului. După ce se lăsase

noaptea, se întorsese în tabără şi-i chemase pe câțiva dintre aghiotanții săi.

Adunarea abia începuse când s-a produs un tumult neobişnuit: sute de cămile purtând încărcături de câlți aprinşi dădeau năvală spre pozițiile otomane, incendiind astfel corturile. Era deja noapte şi, profitând de haosul creat, mii de oameni înarmați încercuiră tabăra. În fruntea lor era Tumanbay. Trupele lui cuprindeau soldați, firește, dar mai ales oameni de rând, mateloți, sacagii, foşti condamnați care se alăturaseră milițiilor populare. Unii erau înarmați cu pumnale, alții nu aveau decât nişte praştii, sau chiar ciomege. Cu toate astea, ajutați de întuneric şi de năuceala creată, au semănat moartea în rândurile otomanilor. În toiul bătăliei, însuşi Selim s-a pomenit încercuit şi doar înverşunarea gărzilor lui i-a îngăduit să scape. Tabăra era acum în mâinile lui Tumanbay care, fără a pierde nicio clipă, le porunci partizanilor lui să pornească în urmărirea trupelor de ocupație prin toate cartierele din Cairo şi să nu ia prizonieri.

Stradă după stradă, capitala a fost recucerită. Circazienii îi hăituiau pe soldații otomani, cu ajutorul activ al populației. Victimele, devenite călăi, se dovedeau nemiloase. Am văzut eu însumi, nu departe de casa mea, torturarea unui grup de şapte turci care se refugiaseră într-o moschee.

Urmăriți de vreo douăzeci de cairoți, se refugiaseră în vârful minaretului şi începuseră să tragă cu flinta asupra mulțimii. Dar au fost prinşi, li s-a tăiat beregata şi, plini de sânge, au fost azvârliți din înaltul clădirii.

Bătălia începuse marți seara. Joi, Tumanbay a venit să se instaleze în moscheea Şeikhu de pe strada Saliba, unde şi-a stabilit cartierul general. Părea atât de stăpân peste oraş, încât a doua zi a fost rostită din nou predica în numele său din amvonul moscheilor.

Situația lui nu era însă mai puțin precară. Odată risipită năuceala iscată de primul atac, otomanii îşi veniseră în fire. Recuceriseră Bulakul, se strecuraseră în vechiul Cairo până în preajma casei mele şi, la rândul lor, recuperau pas cu pas terenul pierdut. Tumanbay controla mai ales cartierele populare din centru, la care stăvilise accesul prin săparea în grabă a unor şanțuri sau prin înălțarea de baricade.

Dintre toate zilele create de Dumnezeu, vinerea aceea şi nu alta a fost cea aleasă de Nur pentru a simți durerile facerii. Am fost nevoit să ies târâş, să mă strecor prin grădină pentru a chema o moaşă din vecini, care n-a fost de acord să se deplaseze decât după un ceas de implorări şi plătită cu bani grei: doi dinari dacă e fată, patru dacă e băiat.

Când a văzut fragila brazdă trandafirie dintre coapsele dolofane ale pruncului, mi-a strigat foarte înciudată:

— Doi dinari!

La care i-am răspuns:

— Dacă totul se termină cu bine, o să capeți totuşi patru!

Copleşită de atâta mărinimie, a făgăduit să se întoarcă peste câteva zile pentru excizie, pe care avea s-o facă pe gratis. I-am spus că nu era nevoie, explicându-i că în țara mea nu exista obiceiul ăsta, lucru de care s-a arătat surprinsă şi contrariată.

Fiica mea mi s-a părut la fel de frumoasă ca maică-sa, şi la fel de albă. I-am dat numele de Hayat, Viață, neavând pentru ea, ca de altfel pentru toată familia mea, dorință mai scumpă decât de a o vedea ieşind nevătămată din dezmățul ucigaş din Cairo, în care se înfruntau două imperii, unul îmbătat de triumf, celălalt încăpățânându-se să nu moară.

Pe străzi, bătălia continua. Otomanii, redeveniți stăpâni peste majoritatea cartierelor de la periferie, încercau să ajungă în centrul oraşului, dar înaintau încet şi cu foarte multe pierderi. Cu toate astea, soarta luptei nemailăsând loc de îndoială, nenumărați soldați şi oameni din miliții dezertară treptat din tabăra lui Tumanbay, în vreme ce, în fruntea unei mâini de fideli, sultanul mameluc încă se mai bătea şi avea s-o facă o zi încheiată. În noaptea de sâmbătă,

el se hotărî să părăsească oraşul, fără să piardă nimic din determinarea de a lupta. Le spuse că se va întoarce curând cu forțe sporite, pentru a-i da la o parte pe cotropitori.

Cum aş putea descrie ce au făcut otomanii când au putut pătrunde iarăşi în cartierele din Cairo? Pentru ei, nu se mai punea problema, ca la prima lor victorie, să scoată din luptă trupele circaziene care le ținuseră piept; de acum trebuia pedepsită toată populația oraşului Cairo. Soldații Marelui Turc se răspândiră aşadar pe străzi, având poruncă să ucidă tot ce mişcă. Nimeni nu putea părăsi oraşul blestemat, deoarece toate străzile erau izolate; nimeni nu-şi putea înjgheba un refugiu, deoarece până şi cimitirele şi moscheile fuseseră transformate în câmpuri de luptă. Oamenii erau siliți să stea pitulați în case, aşteptând să treacă uraganul. Se pare că au fost în ziua aceea, din zori şi până în ultimul pătrar al nopții, mai mult de opt mii de morți. Străzile erau acoperite de cadavre de bărbați, femei, copii, de cai şi de măgari, amestecate într-un nesfârşit cortegiu însângerat.

A doua zi, Selim a pus să fie înălțate deasupra taberei sale două stindarde, unul alb, celălalt roşu, făcând astfel cunoscut oamenilor săi că răzbunarea era de acum împlinită şi că măcelul trebuia să înceteze. Era şi timpul, căci, dacă represaliile s-ar mai fi prelungit câteva zile cu

aceeaşi furie, Marele Turc n-ar mai fi cucerit în ţara asta decât un imens câmp de cadavre.

De-a lungul acelor zile însângerate, Nur se rugase necontenit pentru victoria lui Tumanbay. Propriile mele sentimente nu erau prea diferite. Faptul că-l primisem cândva, într-o seară, pe sultanul mameluc sub acoperişul meu mă făcea şi mai sensibil la vitejia lui. Şi apoi, mai era şi Bayazid. Mai devreme sau mai târziu, o bănuială, un denunţ, o flecăreală l-ar putea da pe mâna otomanilor, împreună cu întreaga sa familie. Pentru siguranţa copilului proscris, pentru siguranţa noastră, trebuia ca Tumanbay să câştige victoria. Când, în cursul zilei de duminică, mi-am dat seama că el pierduse definitiv partida, am izbucnit împotriva lui din pricina dezamăgirii, a fricii şi a furiei înăbuşite, declarând că n-ar fi trebuit niciodată să se lanseze într-o încercare atât de riscantă, să târască populaţia pe urmele lui şi să atragă asupra ei mânia lui Selim.

Deşi era încă foarte slăbită, Nur s-a ridicat dintr-un salt, de parcă s-ar fi trezit dintr-un vis urât. Pe chipul ei livid nu se vedeau decât ochii, care priveau în gol.

— Aminteşte-ţi de piramide! Câţi oameni au murit pentru a le construi, oameni care şi-ar fi putut petrece ani buni de viaţă cultivând pământul, mâncând, împerechindu-se! Apoi

ar fi murit de ciumă, fără să lase vreo urmă. Din voința Faraonului, au înălțat un monument a cărui siluetă va face să dureze veşnic amintirea muncii lor, a suferințelor lor, a năzuințelor celor mai nobile. Tumanbay n-a făcut altceva. Patru zile de curaj, patru zile de demnitate, de sfidare, nu fac oare mai mult decât patru veacuri de supunere, de resemnare, de meschinărie? Tumanbay a oferit oraşului Cairo şi poporului său cel mai frumos dar cu putință: un foc sacru ce va lumina şi va încălzi lunga noapte care începe.

Vorbele lui Nur nu mă convingeau decât pe jumătate, dar n-am încercat s-o contrazic. M-am mulțumit s-o strâng uşor în brațe, ca s-o fac să se culce la loc. Vorbea precum neamul ei; eu însă n-aveam altă ambiție decât să trăiesc alături de ai mei, să plec de acolo spre a povesti într-o bună zi, pe hârtie fină, căderea oraşului Cairo, a imperiului său, a ultimului său erou.

*

* *

Nu puteam părăsi oraşul mai devreme de câteva săptămâni, cât era necesar ca Nur să aibă putere să înfrunte drumul. Între timp, viața la Cairo se făcea tot mai grea. Mărfurile alimentare erau tot mai rare. Brânzeturile,

untul şi fructele erau de negăsit, preţul cerealelor creştea. Se spunea că Tumanbay hotărâse să înfometeze garnizoana otomană, împiedicând aprovizionarea oraşului dinspre provinciile pe care încă le avea sub control; pe deasupra, se înţelesese cu triburile de nomazi arabi, care nu se supuseseră niciodată vreunei puteri egiptene, ca să vină să devasteze împrejurimile capitalei. Se mai spunea de asemenea că Tumanbay adusese din Alexandria material de război, săgeţi, arcuri şi praf de puşcă, şi că adunase trupe proaspete, pregătindu-se să se lanseze într-o nouă ofensivă. În realitate, înfruntările se înmulţeau, îndeosebi spre Ghizeh, făcând de nefolosit drumul spre piramide pe care trebuia s-o pornim pentru a-l lua pe Bayazid.

Trebuia oare să încercăm totuşi să fugim, cu riscul de a fi opriţi din drum de o patrulă otomană, de dezertori mameluci sau de vreo bandă de jefuitori? Şovăiam s-o fac până în clipa când am aflat că sultanul Selim luase hotărârea de a surghiuni la Constantinopol câteva mii de locuitori. S-a vorbit la început de calif, de dregătorii mameluci şi de familiile lor. Dar lista se lungea mereu: zidari, dulgheri, cioplitori în marmură, pavatori, fierari, meşteşugari de toate felurile. Am aflat curând că funcţionarii otomani se ocupau cu întocmirea de liste nominale ale tuturor maghrebinilor şi

ale tuturor evreilor din oraş în vederea trimiterii în surghiun.

Hotărârea mea era luată. Făgăduindu-mi să plec peste trei zile, dădeam o ultimă raită prin oraş pentru a pune în ordine câteva treburi, când un zvon mi-a ajuns la urechi: Tumanbay ar fi fost, pare-se, capturat, trădat fiind de şeful unui trib beduin.

Spre amiază, răsunară strigăte care se confundau cu chemarea la rugăciune. Un nume a fost rostit lângă mine, Bab Zuwaila. Într-adevăr, mii de orăşeni se grăbeau în direcția acestei porți, bărbați şi femei, tineri şi bătrâni. M-am luat după ei. O întreagă mulțime se afla acolo, crescând neîncetat şi cu atât mai impresionantă cu cât era aproape tăcută. Deodată, ea s-a împărțit în două pentru a lăsa să treacă o coloană otomană care cuprindea cam o sută de călăreți şi de două ori mai mulți pedeştri. Cu spatele spre mulțime, ei alcătuiră trei cercuri concentrice, având în mijloc un bărbat călare. Nu era uşor să-l recunoşti în silueta aceea pe Tumanbay. Cu capul gol şi barba în dezordine, nu avea drept straie decât nişte zdrențe din postav roşu prost ascunse de o mantie albă. În picioare nu avea decât nişte legături grosolane dintr-o pânză albastră.

Un ofițer otoman îi ceru să coboare de pe cal şi sultanul decăzut descălecă. Îi dezlegară mâinile, dar doisprezece

soldați făcură pe dată cerc în jurul lui, cu sabia scoasă. Totuşi, se vedea din atitudinea lui că n-avea de gând să fugă. Cu mâinile libere, a salutat mulțimea, care l-a aclamat cu curaj. Toate privirile, chiar şi a lui, s-au întors atunci spre celebra poartă pe deasupra căreia un călău tocmai arunca o funie.

Tumanbay păru surprins, dar zâmbetul nu-i pieri de pe buze. Doar privirea pierdu din vioiciune. Strigă atunci mulțimii:

— Spuneți *Fatiha* de trei ori pentru mine!

Mii de murmure se făcură auzite, ca un vuiet tot mai vibrant:

— Lăudat fie Domnul, stăpânul universului, cel Iertător, cel Milostiv, stăpânul zilei Judecății...

Ultimul *Amân* a fost un strigăt prelung, furios, răzvrătit. Apoi nimic, doar tăcerea. Otomanii păreau şi ei tulburați, astfel că Tumanbay a fost cel care i-a scuturat:

— Călăule, fă-ți treaba!

Funia a fost înnodată în jurul gâtului condamnatului. S-a tras de celălalt capăt. Sultanul a fost înălțat la câteva palme, apoi a căzut la pământ. Se rupsese funia. A fost iarăşi înnodată, iarăşi trasă de călău şi de ajutoarele lui şi iarăşi s-a rupt. Încordarea devenea de nesuportat. Doar Tumanbay părea că se amuză, de parcă s-ar fi simțit deja

altundeva, într-o lume în care curajul capătă o cu totul altă răsplată. Călăul a legat funia pentru a treia oară. De data asta nu s-a mai rupt. Un vuiet s-a înălțat, alcătuit din plânsete, gemete, rugăciuni. Ultimul împărat al Egiptului, omul cel mai curajos care cârmuise vreodată valea Nilului, îşi dăduse sufletul, atârnat în ştreangul de la poarta Zuwaila precum un vulgar hoț de cai.

*

* *

Toată noaptea, imaginea celui dat morții în chinuri a rămas înfiptă parcă în fața ochilor mei. Dimineața însă, amărăciunea şi nesomnul făcându-mă să prind curaj, o pornisem, nesimțitor la primejdii, pe drumul ce ducea la piramide.

Fără să-mi dau seama, alesesem cel mai bun moment spre a fugi: otomanii, liniştiți de acum în urma executării duşmanului lor, îşi slăbiseră vigilența, în vreme ce prietenii lui Tumanbay, doborâți de înfrângere, o luaseră razna care-ncotro. Am fost nevoiți, fireşte, să ne oprim de cinci-şase ori ca să răspundem la câteva întrebări bănuitoare. Dar n-am fost nici maltratați, nici prădați de straie, iar noaptea ne-a

găsit culcați fără grijă în coliba Khadrei, locul iubirii noastre de la început.

Acolo s-au scurs luni de fericire simplă şi nesperată. Prea mic şi prea sărac pentru a isca pizmă, satul dădacei trăia departe de războaie şi de răsturnări. Însă existența asta paşnică şi monotonă nu putea fi pentru mine decât cea a unei oaze umbroase între două etape lungi. Zgomotele zărilor îndepărtate mă chemau. Era scris că n-aveam să rămân surd la ispitele cu care mă ademeneau.

Anul răpirii

924 de la hegira
(13 ianuarie 1518 – 2 ianuarie 1519)

Din lunga mea retragere la țară, presărată totuşi cu meditații şi preumblări tăcute, am ieşit lipsit de certitudini. Perisabile erau toate oraşele; feroce, toate împărățiile; insondabilă, Providența. Singurele lucruri care mă consolau erau creşterea apelor Nilului, hora aştrilor şi naşterea sezonieră a puilor de bivol.

Când a venit clipa plecării, mi-am întors privirile spre Mecca. Se impunea să fac un pelerinaj o dată în viață.

Deoarece Nur se temea de călătoria cu doi copii în vârstă de un an şi de patru ani, am rugat-o pe Khadra să ne însoţească, ceea ce a bucurat-o, jurându-se că nu aştepta altă simbrie decât privilegiul de a se stinge la Locurile sfinte.

O corabie cu pânze ne-a cules de pe malul african al fluviului, la jumătate de zi depărtare de Ghizeh, spre miazăzi. Aparţinea unui bogat producător de ulei de susan, care-şi ducea marfa spre Egiptul-de-Sus, poposind pentru o zi sau două în orice oraş cât de cât important. Aşa se face că am vizitat rând pe rând Bani Sueif, el-Minia, apoi Manfalut, unde ni s-a alăturat un om în vârstă. Chiar în noaptea aceea, profitând de linişte şi de somnul copiilor, începusem să scriu la lumina unei lumânări, când noul pasager m-a interpelat:

— Hei! Tu de colo! Du-te de scoală un marinar! Văd în apă o bucată mare de lemn care ne va fi de folos mâine la bucătărie!

N-am gustat nici tonul de ienicer, nici glasul răguşit, nici îndemnul făcut în toiul nopţii. Cu toate astea, din consideraţie pentru vârsta lui, i-am răspuns fără să fiu nepoliticos:

— E miezul nopţii, ar fi mai bine să nu trezim pe nimeni. Dar cu siguranţă că aş putea să te ajut chiar eu.

Mi-am lăsat cu regret pana şi am făcut câțiva paşi spre omul acela. Mi-a aruncat însă nervos:

— N-am nevoie de nimeni. O să izbutesc şi singur!

Stătea aplecat peste bord, ținând în mână o frânghie cu care încerca să agațe scândura plutitoare, când deodată o coadă lungă a țâşnit din apă, s-a înfăşurat în jurul lui şi l-a aruncat în Nil. Am început să strig, smulgând brutal din somn pasagerii şi oamenii din echipaj. A fost coborâtă pânza pentru a opri corabia, care a fost ținută vreme de un ceas legată cu o parâmă la mal, în timp ce nişte marinari cutezători se aruncau în apă. Dar a fost zadarnic. Toți au afirmat acelaşi lucru, şi anume că nefericitul fusese devorat de un crocodil.

În tot restul călătoriei, mi-au fost istorisite întâmplările cele mai ieşite din comun în legătură cu aceste şopârle gigantice care terorizează Egiptul-de-Sus. Se pare că pe vremea faraonilor, apoi a romanilor, şi chiar şi la începutul cuceririi musulmane, crocodilii făceau puține ravagii. Dar, în veacul al treilea de la hegira, s-a produs un eveniment dintre cele mai ciudate: într-o grotă din apropiere de Manfalut, s-a găsit o statuie din plumb înfățişând pe unul dintre aceste animale, în mărime naturală, acoperită de inscripții faraonice. Socotind că era vorba de un idol nelegiuit, cârmuitorul Egiptului din vremea aceea, un

anume Ibn-Tulun, a poruncit să fie distrusă. De la o zi la alta, crocodilii s-au dezlănțuit, atacând cu ură oamenii, semănând spaimă şi moarte. Abia atunci s-a înțeles că statuia fusese înălțată sub anumite conjuncții astrale, spre îmblânzirea acelor animale. Din fericire, blestemul nu lovise decât Egiptul de Sus. Mai jos de Cairo, crocodilii nu se hrăneau niciodată cu carne de om, probabil pentru că statuia care îi opreşte n-a fost niciodată descoperită.

După Manfalut, am trecut pe lângă Assyut, dar fără să ne oprim, căci fusese semnalată o nouă epidemie de ciumă. Escala următoare a fost el-Munşiya, unde am făcut o vizită seniorului berber care cârmuia acolo. A venit apoi la rând el-Khiam, un orăşel a cărui populație este în întregime creştină, cu excepția unui şef de poliție. Două zile mai târziu, ne aflam la Kina, un târg mare împrejmuit cu un zid de cărămizi nearse de care spânzurau triumfător trei sute de capete de crocodili. De acolo am pornit-o pe drum de uscat spre a ne duce în portul el-Kussair, la Marea Roşie, având cu noi burdufuri pline cu apă, căci de la Nil până pe coastă nu dai nici măcar de un izvor. Am avut nevoie de o săptămână încheiată spre a ajunge la Yanbuh, port în Arabia Deşertică, unde am acostat odată cu apariția lunii noi din *rabih-thani*, când sezonul anual al pelerinajelor se apropia de sfârşit; şase zile mai târziu, eram la Djeddah.

În portul acela ocolit de belşug, puține lucruri meritau să fie văzute. Majoritatea locuințelor sunt căsuțe din lemn, în afară de două moschei vechi şi de câteva hanuri. Se cuvine să mai semnalăm o cupolă modestă unde se pretinde că Maica Noastră Eva, mama muritorilor, şi-ar fi petrecut câteva nopți. În anul acela, oraşul era sub administrația provizorie a unui amiral otoman, care se descotorosise de fostul cârmuitor, fidel mamelucilor, aruncându-l de pe un vas într-o zonă unde mişunau rechinii. Populația, în majoritate săracă, aştepta de la noua putere să-i pedepsească pe necredincioşii care perturbau traficul în Marea Roşie.

N-am rămas decât două zile la Djeddah, cât să luăm legătura cu o caravană care pleca spre Mecca. La jumătatea drumului dintre cele două oraşe, mi-am părăsit straiele ca să îmbrac *ihram*-ul penitenților, alcătuit din două fâşii lungi de pânză albă fără cusătură, una purtată în jurul taliei, cealaltă pe umeri. Buzele mele repetau neobosite strigătul pelerinilor: *„Labbaika Allahumma*! *Labbaika Allahumma*!*”* „Iată-mă, Doamne!” Ochii mei căutau în zare spre Mecca, dar n-am zărit oraşul sfânt decât după o nouă zi de drum, şi doar când am ajuns în fața zidurilor. Oraşul de baştină al Profetului, pacea şi mântuirea fie cu El! este într-adevăr

aşezat pe fundul unei văi, înconjurat de munți care-l apără de priviri.

Am pătruns în oraş prin Bab-el-Omrah, cea mai frecventată dintre cele trei porți. Străzile mi s-au părut foarte înguste, iar casele lipite unele de altele, dar mai bine clădite şi mai bogate decât cele din Djeddah. *Suk*-urile erau bine aprovizionate cu fructe proaspete, în pofida uscăciunii din jur.

Pe măsură ce înaintam, mă simțeam transportat într-o lume de vis: acest oraş, construit pe pământurile acelea neroditoare, părea că nu avusese nicicând o altă soartă în afară de reculegere; în centru, Nobila Moschee, locuința lui Avraam; iar în inima moscheii, Kaaba, impunătorul edificiu în jurul căruia doream să mă învârt până la sfârşeală şi ale cărui colțuri poartă fiecare câte un nume: Colțul Irakului, Colțul Siriei, Colțul Yemenului, Colțul Negru, cel mai venerat, îndreptat spre răsărit. Acolo este incastrată Piatra Neagră. Mi se spusese că, atingând-o, atingeam mâna dreaptă a Ziditorului. De obicei, atâția oameni se înghesuie aici, încât e cu neputință s-o contempli mai multă vreme. Dar marile valuri de pelerini trecuseră, aşa că m-am putut apropia pe îndelete de Piatră, acoperind-o cu sărutări şi cu lacrimi.

Când a trebuit să-i las locul lui Nur, care venea după mine la distanță, m-am dus să beau, sub o boltă din preajma Kaabei, apa binecuvântată de la Zam-Zam. Apoi, băgând de seamă că uşa Kaabei tocmai fusese deschisă de către vreun oaspete de soi, m-am grăbit să intru, cât să rostesc o rugăciune. Era poditā cu lespezi din marmură albă cu vinişoare roşii şi albastre, iar pereții erau acoperiți, pe toată lungimea lor, cu draperii din mătase neagră.

A doua zi, m-am întors în aceleaşi locuri şi am repetat cu fervoare aceleaşi ritualuri, aşezându-mă apoi, pentru câteva ceasuri bune, cu spatele rezemat de incinta moscheii, nesimțitor față de cele ce mă înconjurau. Nu încercam să meditez. Mintea mea era pur şi simplu deschisă, gândind la Dumnezeu, aşa cum o floare se deschide spre roua dimineții, şi mă simțeam atât de bine încât orice vorbă, orice gest, orice privire deveneau zadarnice. Cu mare părere de rău mă ridicam la sfârşitul fiecărei zile, cu mare bucurie mă întorceam acolo a doua zi.

Adesea, în timp ce stăteam adâncit în gânduri, îmi aminteam versete, mai cu seamă pe cele din *surata* juncii, care evocă îndelung Kaaba. „Am aşezat Locuința Sfântă pentru ca ea să fie refugiul şi adăpostul oamenilor, şi am spus: luați popasul lui Avraam ca loc de rugăciune.” Buzele mele murmurau cuvintele Celui de Sus, ca pe vremea Marii

Recitări, fără să mă bâlbâi şi fără să schimb nimic. „Spuneți: Credem în Dumnezeu şi în ceea ce ne-a fost trimis din Cer nouă, în Avraam şi în Ismael, în Isaac, în Iacov, în cele douăsprezece triburi, în Cărțile dăruite profeților de către Domnul; nu facem deosebire între ele şi suntem musulmani, supuşi voii lui Dumnezeu.”

*

* *

Am părăsit Mecca după o lună, care s-a scurs mai repede decât o noapte de dragoste. Ochii îmi erau încă plini de tăcere, iar Nur îndepărta de mine vacarmul copiilor. O luasem către miazănoapte, ca să vizităm la Medina mormântul Trimisului lui Dumnezeu, înainte de a ajunge la Tabuk, Akaba, apoi Gaza, unde un negustător din Sousa s-a oferit să ne ia pe corabia sa, o caravelă legată la mal într-un golf din partea de vest a oraşului. Îl întâlnisem pe acest om în cursul ultimei etape a călătoriei şi călăream adesea alături. Se numea Abbad. Era de vârsta mea, de înălțimea mea, avea acelaşi gust ca şi mine pentru negoț şi drumeții, dar, dacă eu îmi arătam neliniştile, el îşi arăta doar rotunjimile. E adevărat că citise puține cărți, păstrând

intacte anumite lucruri neştiute, din a căror necunoaştere eu ieşisem prea devreme.

Ne aflam deja în larg când Nur mă întrebă pentru prima oară:

— Unde mergem?

Răspunsul ar fi trebuit să fie evident, şi pentru ea, şi pentru mine. N-aveam o casă la Tunis, unde mă aşteptau mama şi fiica mea mai mare? Cu toate astea, am rămas tăcut, arborând un zâmbet enigmatic. Circaziana mea a stăruit:

— Ce i-ai spus prietenului tău?

— Corabia lui va străbate toată Mediterana înainte de a coborî, după Tanger, de-a lungul coastei atlantice. O să debarcăm unde o să avem chef.

În loc să-şi dezvăluie îngrijorarea, Nur îşi luă un ton cântător:

— Nici în Egipt, nici în Siria, nici în Candia...

Am continuat, amuzat de joc:

— Nici în regatul Fès, nici la Sousa...

— Nici la Brussa, nici la Constantinopol...

— Nici la Alger...

— Nici în Circazia...

— Nici în Andaluzia...

Am izbucnit amândoi într-un lung şi afectat hohot de râs, pândindu-ne cu coada ochiului pentru a vedea care va ceda primul nemărturisitelor nostalgii de pribeag. A trebuit să aştept încă zece zile înainte de a vedea acele lacrimi, murdare din pricina prafului din port, care trădau spaimele lui Nur.

Făcuserăm escală la Alexandria pentru a ne reînnoi proviziile şi, când ne pregăteam de plecare, un ofițer din garnizoana otomană urcă la bord pentru o ultimă inspecție, ceea ce nu avea în sine nimic neobişnuit. Omul nu manifesta, desigur, decât bănuielile impuse de funcție, însă avea un fel de a cerceta chipurile care îi dădea fiecăruia impresia că era vinovat, că era fugar şi că fusese recunoscut.

Deodată, fiul lui Nur se desprinse de Khadra, care-l ținea lângă ea, şi fugi drept spre militar.

— Bayazid! strigă dădaca.

Auzind numele ăsta, otomanul se aplecă spre copil, îl ridică la înălțimea lui ținându-l cu brațul întins, şi începu să-l învârtă, examinându-i stăruitor părul, mâinile, gâtul.

— Cum te cheamă? întrebă el.

— Bazid.

— Al cui eşti?

Nefericito, ți-am spus doar, strigam în sinea mea! De două ori o surprinsesem pe Nur spunându-i fiului ei că este Bayazid, fiul lui Aladin otomanul, şi o certasem zdravăn, explicându-i că la vârsta lui putea să se dea de gol. Fără să-mi spună că n-am dreptate, ea replicase că trebuia ca băiatul să ştie cine este şi să fie pregătit să-şi asume soarta, că se temea că ea va dispărea într-o zi fără să-i fi transmis taina. În clipa aceea, Nur tremura şi transpira, iar eu, alături de ea, aşijderea.

— Fiul lui Aladin, răspunse Bayazid.

În acelaşi timp, arăta cu un deget nesigur spre locul unde eram eu aşezat. M-am ridicat la gestul lui şi am înaintat spre ofițer cu un zâmbet larg şi cu mâna întinsă:

— Mă numesc Aladin Hassan Ibn-al-Wazzan, neguțător din Fès şi de baştină din Granada, facă Domnul să fie iarăşi a noastră prin paloşul otomanilor!

Foarte intimidat, Bayazid s-a aruncat peste mine şi şi-a ascuns obrazul îndesându-l în umărul meu. Ofițerul i-a dat pace, spunându-mi:

— Frumos copil! Are acelaşi nume ca fiul meu cel mare! Nu l-am mai văzut de şapte luni.

Mustața îi tremură. Privirea lui nu mai avea nimic înspăimântător. S-a întors şi a pornit-o spre pasarelă, făcându-i semn lui Abbad că poate pleca.

De îndată ce am ajuns la jumătate de milă depărtare de chei, Nur s-a întors în cabină ca să verse toate lacrimile pe care şi le ținuse până atunci.

*

* *

De cea de-a doua spaimă, Nur a avut parte la Djerba, o lună mai târziu. Însă, de data asta, n-am văzut-o plângând.

Ne opriserăm pentru popasul de noapte şi, nu fără neplăcere, părăsisem pentru o vreme scândurile mişcătoare ca să merg cu Abbad pe uscat. În plus, eram curios să cunosc un pic insula aceea a cărei viață plăcută îmi fusese mult lăudată. Ea a aparținut mult timp regilor din Tunis, însă locuitorii au hotărât, la sfârşitul veacului trecut, să-şi proclame independența şi să distrugă podul care-i lega de continent. Aveau din ce să trăiască, exportând ulei, lână şi stafide, dar curând a izbucnit un război civil între diversele clanuri, crimele ținându-se lanț şi însângerând toată insula. Treptat, orice urmă de autoritate s-a risipit.

Lucrul ăsta nu-l împiedica totuşi pe Abbad să facă escală acolo cât mai des cu putință.

— Haosul se potriveşte atât de bine cu bucuria de a trăi! observa el.

Cunoştea o foarte plăcută cârciumă pentru marinari.

— Se servesc aici cei mai mari peşti prinşi în zona coastei şi cele mai bune vinuri.

N-aveam nicidecum de gând să mă îndop, şi încă şi mai puțin să mă îmbăt la întoarcerea dintr-un pelerinaj.

Dar, după nişte săptămâni petrecute pe mare, un mic chef era bine-venit.

Abia intraserăm – încă mai căutam din ochi un colț de masă unde să ne aşezăm – când un crâmpei de frază m-a făcut să tresar. Am ciulit urechea. Un marinar povestea că văzuse expus într-o piață publică din Oran capul tăiat al lui Aruj Barbă Roşie, ucis de castilieni, care-şi plimbau macabrul trofeu din port în port.

După ce ne-am instalat, am început să-i povestesc lui Abbad amintirile mele despre corsar, vizita pe care o făcusem în tabăra lui, solia pe care o îndeplinisem în numele lui la Constantinopol. Deodată, însoțitorul meu îmi făcu semn să cobor vocea.

— În spatele tău, îmi şopti el, sunt doi marinari sicilieni, unul tânăr şi celălalt bătrân, care stau să te asculte cam cu prea mare interes.

Am întors capul pe furiş. Înfățişarea vecinilor mei nu era deloc menită să mă liniştească. Am schimbat atunci subiectul şi am fost uşurați văzându-i că pleacă.

Un ceas mai târziu, am ieşit la rândul nostru, veseli şi sătui, mulţumiţi să mergem de-a lungul plajei, pe nisipul ud, scăldaţi în lumina unei luni strălucitoare.

Tocmai trecuserăm de câteva colibe de pescari când, dintr-odată, nişte umbre suspecte se întinseră în faţa noastră. Cât ai clipi, ne-am pomenit înconjuraţi de vreo zece bărbaţi înarmaţi cu săbii şi pumnale, printre care i-am recunoscut imediat pe cei doi vecini de la masă. Unul dintre ei scuipă câteva exclamaţii într-o arabă stâlcită; am priceput totuşi că nu trebuia nici să vorbim, nici să ne mişcăm dacă nu voiam să fim străpunşi pe loc. În clipa următoare, eram azvârliţi pe jos.

Ultima imagine pe care o mai ţin minte este aceea a pumnului care s-a abătut, în faţa ochilor mei, peste ceafa lui Abbad. Apoi am căzut într-o lungă beznă chinuită, sufocantă, distrugătoare.

Aş fi putut oare ghici că începea în felul ăsta cea mai extraordinară dintre călătoriile mele?

IV

Cartea de la Roma

Nu mai vedeam nici uscat, nici mare, nici soare, nici capătul călătoriei. Limba îmi era sălcie, capul, doar greaţă,

cețuri şi dureri. Cala unde fusesem zvârlit mirosea a şobolan mort, a scânduri putrede, a trupuri de captivi care o umpluseră înaintea mea.

Aşadar, eram rob, fiule, iar sângele meu se simțea ruşinat. Eu, ai cărui strămoşi păşiseră în chip de cuceritori pe pământul Europei, urma să fiu vândut vreunui prinț, vreunui negustor bogat din Palermo sau din Neapole, din Raguzza sau, şi mai rău, vreunui castilian care avea să mă facă să beau în fiece clipă întreaga umilință a Granadei.

Lângă mine, împovărat de aceleaşi lanțuri, de aceleaşi ghiulele, Abbad din Sousa stătea culcat de-a dreptul în colb, precum cea de pe urmă dintre slugi. L-am privit îndelung, ca pe o oglindă a propriei mele decăderi. Nu mai departe decât ieri, bubuia mândru pe puntea caravelei sale, împărțind râsete şi lovituri cu piciorul, şi marea întreagă părea că nu-i ajunge, iar hula părea că nu e destul de dezlănțuită pentru el.

Am oftat zgomotos. Tovarăşul meu de nenoroc, pe care-l credeam adormit, mi-o întoarse, fără măcar să-şi deschidă ochii:

— *Alhamdulillah! Alhamdulillah!* Să-I mulțumim Domnului pentru binefacerile Lui!

Nu mi se părea că e momentul potrivit pentru o blasfemie. Aşa că m-am mulțumit să spun:

— Să-I mulțumim în orice clipă. Dar de ce ai vrea să-I mulțumeşti taman în împrejurarea asta?

— Că m-a scutit să trag la vâsle ca nenorociții ăia de ocnaşi a căror suflare plină de gemete se aude până aici. Îi mai mulțumesc şi pentru că m-a lăsat în viață şi în bună tovărăşie. Oare nu-s astea trei motive evidente ca să spun *Alhamdulillah*?

S-a ridicat.

— Nu-I cer niciodată lui Dumnezeu să mă ferească de nenorociri; doar să mă ferească de disperare. Ai încredere: când Cel de Sus îți dă drumul cu o mână, te prinde cu cealaltă.

Abbad grăia adevărat, fiule, mai adevărat decât credea. Nu lăsasem oare la Mecca mâna dreaptă a lui Dumnezeu? La Roma aveam să trăiesc în căuşul mâinii Sale stângi!

Anul petrecut la Sant'Angelo

925 de la hegira
(3 ianuarie 1519 – 22 decembrie 1519)

Răpitorul meu avea renume şi spaime cucernice. Pietro Bovadiglia, venerabil pirat sicilian, trecut deja de şaizeci de

ani, de mai multe ori ucigaş şi temându-se că va ajunge poate să-şi dea duhul în calitate de bandit, simțise nevoia să-şi răscumpere crimele printr-o ofrandă adusă lui Dumnezeu. Sau mai degrabă printr-un dar făcut reprezentantului Său pe acel țărm al Mediteranei: Leon al X-lea, suveran şi pontif al Romei, şef peste întreaga creştinătate.

Cadoul pentru papă eram eu, înfățişat cu pompă duminică 14 februarie, de sărbătoarea Sfântului Valentin. Fusesem înştiințat în ajun şi, până în zori, stătusem rezemat de zidul celulei mele, nefiind în stare să dorm, ciulind urechea la zgomotele obişnuite ale oraşului, la râsul unui paznic, la căderea unui obiect în Tibru, la plânsetul unui nou-născut, zgomote excesive în liniştea beznei. Sufeream ades de lipsă de somn de la sosirea mea la Roma şi, până la urmă, ghicisem ce anume făcea ca orele să fie atât de apăsătoare: mai mult decât lipsa de libertate, mai mult decât absența unei femei, simțeam absența muezinului. Niciodată până atunci nu mai trăisem astfel, o săptămână după alta, într-un oraş în care nu se înalță chemarea la rugăciune, marcând timpul, umplând spațiul, liniştind oameni şi ziduri.

Trecuse o lună de când fusesem închis la castel. După neplăcuta traversare şi nenumărate popasuri, fusesem

debarcat, fără Abbad, pe un chei din Neapole, cel mai populat oraş italian. Apoi dus singur la Roma pe uscat. N-aveam să-mi revăd tovarăşul decât trei ani mai târziu, în nişte împrejurări ciudate.

Eram tot în lanțuri, dar, spre marea mea surpriză, Bovadiglia a socotit că e cazul să-şi ceară scuze:

— Suntem pe teritoriu spaniol. Dacă soldații ar vedea un maur fără lanțuri, i-ar căuta pricină.

Tonul respectuos m-a lăsat să trag nădejde că voi fi de acum înainte tratat mai puțin aspru. Impresia asta s-a confirmat încă de la sosirea la castelul Sant'Angelo, impunătoare fortăreață cilindrică în care fusesem condus pe o scară în formă de melc. Am fost instalat într-o încăpere mică, mobilată doar cu un pat, un scaun şi un cufăr din lemn, ca şi cum ar fi fost vorba mai curând de un modest han decât de o temniță, dacă nu mai punem la socoteală uşa grea, încuiată pe dinafară cu lacăt.

Zece zile mai târziu, am primit un oaspete. Văzând zelul politicos cu care-l întâmpinau gărzile, am priceput că era vorba de un apropiat al papei. M-a salutat cu respect şi s-a prezentat. Era un florentin care răspundea la numele de messer Francesco Guicciardini, guvernatorul Modenei şi diplomat în serviciul Sanctității Sale. I-am spus la rându-mi numele meu, titlurile şi activitățile deosebite, neomițând

nicio solie, oricât de compromițătoare ar fi fost, de la Tombuctu până la Constantinopol. A părut încântat. Purtam conversația în castiliană, limbă pe care o înțelegeam destul de bine, dar în care mă exprimam cu dificultate. Şi-a impus atunci să vorbească rar şi, cum îmi exprimam politicos părerea de rău pentru neajunsul pe care îl reprezenta ignoranța mea, a răspuns, foarte curtenitor:

— Nici eu nu cunosc araba, vorbită totuşi jur-împrejurul Mediteranei. Ar trebui să vă prezint şi eu scuze.

Încurajat de atitudinea sa, am rostit cât am putut mai bine câteva cuvinte în italiana populară, adică în dialect toscan, de care am făcut împreună haz. După care i-am făgăduit pe un ton de sfidare amicală:

— Înainte de sfârşitul anului, voi vorbi limba ta. Nu la fel de bine ca tine, dar suficient pentru a mă face înțeles.

A luat act de cele spuse cu o încuviințare din cap, în timp ce eu continuam:

— Există totuşi obiceiuri pe care le voi deprinde în timp. Mai cu seamă acela pe care îl au europenii de a se adresa interlocutorului spunând „dumneavoastră”, de parcă ar fi mai mulți, sau „domnia ta”, de parcă ar fi o femeie absentă. În arabă, se spune „tu” la toată lumea, prinț sau servitor.

Diplomatul făcu o pauză, nu atât pentru a cugeta, mi se părea mie, cât pentru a da mai multă solemnitate cuvintelor

ce aveau să urmeze. Stătea pe unicul scaun din încăpere şi avea pe cap o tichie roşie care se mula pe forma capului, dându-i aerul unui conspirator. Eu eram aşezat pe cufăr, la un pas de el. Se aplecă în faţă, ţintind spre mine un nas cu înfăţişare prădalnică.

— Messer Hassan, venirea dumitale aici este importantă, nespus de importantă. Nu îţi pot spune mai mult, căci taina aparţine Sfântului Părinte şi doar el o va putea dezvălui când va socoti necesar. Dar să nu crezi că aventura dumitale se datorează doar întâmplării sau simplului capriciu al unui corsar.

Stătu un pic pe gânduri:

— Nu vreau să spun astfel că bravul Bovadiglia a brăzdat mările în căutarea dumitale. Nici vorbă. Numai că el ştia ce fel de tip de maur ar trebui înfăţişat Sfântului Părinte: un călător, un cărturar. A nimerit, colac peste pupăză, peste un diplomat. Nu ne aşteptam la atât de mult.

Se cuvenea oare să mă simt măgulit de a fi o captură atât de bună? În orice caz, n-am manifestat nici bucurie, nici neplăcere. Eram mai cu seamă extrem de intrigat şi decis să aflu mai multe. Dar Guicciardini se ridica deja de pe scaun.

Abia ieşise, că un ofiţer de gardă a venit în celulă să mă întrebe dacă am nevoie de ceva. Am cerut cu îndrăzneală haine curate, o măsuţă, o lampă şi unelte de scris, ceea ce

am obținut chiar în cursul zilei. Seara, felul obişnuit de masă se schimbase: în loc de bob şi de linte, am căpătat carne şi lasagna, cu vin roşu de Trebbiato, din care am băut moderat.

*

* *

Florentinul n-a întârziat să-mi comunice vestea pe care o aşteptam: papa avea să mă primească, din mâinile lui Pietro Bovadiglia.

Piratul şi diplomatul s-au înfățişat împreună în fața celulei mele de ziua Sfântului Valentin. Papa ne aştepta chiar la castel, în bibliotecă. Plin de fervoare, Bovadiglia se aruncă la picioarele lui; Guicciardini îl ajută să se ridice, mulțumindu-se, în ce-l privea, să-i sărute mâna papei, politicos, dar scurt. M-am apropiat la rându-mi. Leon al X-lea stătea nemişcat în fotoliu, arătând un chip spânatic, rotund şi plăcut, o gropiță în bărbie, buze cărnoase, mai ales cea de jos, ochi linişti tori şi cercetători totodată, degete netede, ale cuiva care n-a muncit în viața lui cu mâinile. În spatele său, în picioare, stătea un preot care s-a dovedit a fi un tălmaci.

Papa îşi puse amândouă palmele pe spatele meu încovoiat, în semn de afecțiune sau de luare în posesie, nu ştiu prea bine, înainte de a spune, la adresa piratului, câteva cuvinte de mulțumire. Eu eram tot îngenuncheat, ținut astfel cu intenție de noul meu stăpân, care nu-mi dădu voie să mă ridic decât după ce florentinul îl scosese afară pe răpitorul meu. Pentru ei, audiența se încheiase. Pentru mine, ea abia începea. Într-o arabă foarte împestrițată cu întorsături de frază castiliene, interpretul îmi transmise:

— Un om de artă şi cărturar instruit este întotdeauna bine-venit în preajma Noastră, nu ca slujitor, ci ca protejat. Este adevărat că sosirea dumneavoastră în această locuință a avut loc împotriva voinței proprii şi prin mijloace cu care Noi nu am putea fi de acord. Dar aşa e lumea alcătuită: adesea viciul este brațul virtuții, adesea faptele cele mai bune sunt săvârşite din motivele cele mai rele, iar faptele cele mai rele, din motivele cele mai bune. Astfel, înaintaşul Nostru, papa Iuliu, a recurs la război pentru a înzestra sfânta noastră Biserică cu un teritoriu în care ea să se simtă la adăpost...

S-a întrerupt, dându-şi seama că avea să facă referire la o chestiune din care nu pricepeam nimic. Am profitat ca să risc să exprim o timidă părere:

— Pentru mine, nu e nimic scandalos în acest lucru. Califii, urmaşii Profetului, au comandat întotdeauna oştiri şi au cârmuit întotdeauna state.

A ascultat tălmăcirea cu un interes neaşteptat. Şi s-a grăbit să mă întrebe:

— Aşa au stat mereu lucrurile?

— Până când sultanii le-au luat locul. Califii au fost atunci surghiuniți în palatele lor.

— Era un lucru bun?

Papa părea să dea o mare însemnătate opiniei mele. Am cugetat îndelung înainte de a mă exprima.

— Nu cred că a fost un lucru bun. Atâta timp cât califii au fost suverani, islamul a strălucit prin cultură. Religia domnea paşnic asupra treburilor acestei lumi. De atunci, domneşte forța, iar credința nu este adesea decât o sabie în mâna sultanului.

Interlocutorul meu era atât de satisfăcut, încât îl luă pe tălmaci drept martor:

— Am gândit mereu că gloriosul meu predecesor avea dreptate. Fără o armată a lui, papa n-ar fi decât capelanul celui mai puternic rege. Suntem uneori constrânşi să folosim aceleaşi arme ca şi adversarii, să trecem prin aceleaşi compromisuri.

Îşi aținti arătătorul spre mine.

— Ceea ce spuneți Ne încurajează. Bovadiglia a avut mână norocoasă. Sunteți pregătit să Ne slujiți?

Am îngăimat o formulă de încuviințare. A luat act, nu fără a face o mutră oarecum ironică:

— Să primim cu resemnare hotărârile Providenței!

Continuă apoi, într-un debit accelerat, urmat cu trudă de tălmaci:

— Sfetnicul Nostru, messer Guicciardini, v-a spus câteva cuvinte despre însemnătatea a ceea ce Noi aşteptăm de la dumneavoastră. Vă vom vorbi despre aceste lucruri la momentul cuvenit. Reținеți doar că sosiți în această cetate binecuvântată în clipa cea mai grea din întreaga sa istorie. Roma este amenințată de distrugere. Mâine, când veți străbate acest oraş, îl veți simți cum creşte şi se face tot mai frumos, ca şi cum, pe creanga unui copac bătrân şi maiestuos, dar uscat, ar renaşte câțiva muguri, câteva frunze verzi, câteva flori strălucind de lumină. Pretutindeni, cei mai buni pictori, cei mai buni sculptori, scriitori, muzicieni, meşteri produc cele mai minunate capodopere, sub ocrotirea Noastră. Primăvara abia a început, dar deja iarna se apropie. Deja moartea stă la pândă. Ne pândeşte de peste tot. Dincotro ne va ajunge? Cu ce sabie ne va lovi? Doar Dumnezeu o ştie, dacă nu cumva El va binevoi să îndepărteze de la buzele Noastre o cupă atât de amară.

— Dumnezeu este mare! am spus eu spontan.

— Dumnezeu ne apără de toți sultanii! a întărit papa, cu un aer dintr-odată vesel.

În ziua aceea, întrevederea n-a mers mai departe. Leon al X-lea a promis că mă va chema din nou. Reîntorcându-mă în celulă, am descoperit că fuseseră date directive noi în legătură cu mine: uşa mea n-avea să mai fie încuiată cu lacătul până la căderea nopții, iar eu puteam circula în voie prin incinta castelului.

Când l-am revăzut pe papă, o săptămână mai târziu, pregătise pentru mine un program în toată regula: aveam să-mi împart de acum timpul între studiu şi predare. Un episcop urma să mă învețe latina, un altul catehismul, un al treilea Evanghelia şi ebraica; un preot armean avea să-mi predea în fiecare dimineață un curs de limba turcă. La rândul meu, trebuia să-i învăț limba arabă pe şapte elevi. Pentru munca aceasta, aveam să primesc un salariu de un ducat pe lună. Fără ca eu să fi formulat nici cel mai mărunt protest, binefăcătorul meu a recunoscut râzând că era vorba aici de o formă rafinată de muncă silnică, adăugând totuşi că acest program dădea glas entuziasmului său la adresa persoanei mele. I-am mulțumit, făgăduindu-i să fac tot ce-mi stă în putință spre a nu fi mai prejos de aşteptările sale.

De acum înainte, avea să mă convoace în fiecare lună, singur sau cu profesorii mei, pentru a verifica nivelul cunoştinţelor mele, mai cu seamă la catehism. În mintea lui, într-adevăr, data botezului meu era deja stabilită, la fel ca şi numele pe care urma să-l port.

*

* *

Anul meu de captivitate s-a scurs aşadar fără trudă pentru trup şi extrem de profitabil pentru minte. De la o zi la alta, îmi simţeam cunoştinţele sporind, nu doar la materiile studiate, ci şi în contact cu profesorii mei, cât şi cu elevii mei, doi preoţi aragonezi, doi francezi, doi veneţieni şi un german din Saxonia. Acesta a fost cel dintâi care a amintit în faţa mea de disputa, tot mai virulentă, care-l opunea pe Leon al X-lea călugărului Luther, eveniment care ameninţa deja să treacă întreaga Europă prin foc şi sabie şi care avea să atragă asupra Romei cea mai odioasă dintre calamităţi.

Anul ereticilor

926 de la hegira
(23 decembrie 1519 – 12 decembrie 1520)

— La ce e bun papa? La ce sunt buni cardinalii? Cărui dumnezeu i se închină oamenii în acest oraş al Romei, cufundat în lux şi plăceri?

Acestea erau vorbele elevului meu german Hans, în religie fratele Augustin, care venea după mine până în anticamera lui Leon al X-lea ca să mă câştige de partea doctrinei călugărului Luther, în timp ce eu îl imploram să-şi țină gura dacă nu voia să-şi sfârşească zilele pe rug.

Blond, colțuros, remarcabil şi încăpățânat, Hans, după fiecare lecție, scotea din coşul pe care-l căra după sine un pamflet sau o broşură, pe care se apuca să le traducă şi să le comenteze, hărțuindu-mă necontenit ca să afle ce gândeam. Aveam invariabil acelaşi răspuns:

— Oricare mi-ar fi sentimentele, nu-mi pot trăda binefăcătorul.

Hans îşi exprima părerea de rău, dar nu-şi pierdea deloc curajul, iar la lecția următoare, revenea la atac.

Asta, pentru că-şi dăduse seama că-i ascultam cuvintele cu destul interes. Măcar pe unele dintre ele, care-mi reaminteau uneori de vreun *hadith*[25] al profetului Mohamed, rugăciunea şi mântuirea fie cu El! Nu recomandă oare Luther scoaterea din lăcaşele de cult a tuturor statuilor, socotindu-le obiecte de idolatrie? „Îngerii nu intră într-o casă unde se află un câine sau o înfăţişare a unui chip", a spus Trimisul lui Dumnezeu într-un *hadith* atestat. Nu afirmă oare Luther că întreaga creştinătate nu e altceva decât comunitatea credincioşilor şi că nu trebuie redusă la o ierarhie a Bisericii? Nu dă el asigurări că Sfânta Scriptură este singurul fundament al Credinţei? Nu ia el în derâdere celibatul preoţilor? Nu ne învaţă el că niciun om nu poate scăpa de predestinarea pe care i-a dat-o Dumnezeu? Profetul n-a spus altceva musulmanilor.

În pofida unor astfel de concordanţe, mi-era cu neputinţă să urmez, în această privinţă, înclinaţiile raţiunii mele. Între Luther şi Leon al X-lea se angajase un feroce duel, iar eu nu puteam da dreptate unui necunoscut în dauna omului care mă luase sub aripa sa şi care mă trata de acum ca şi cum mi-ar fi fost părinte.

---

[25] Culegere din faptele şi cuvintele profetului Mohamed şi ale însoţitorilor săi referitoare la comentariile asupra Coranului sau la regulile de conduită.

Nu eram, firește, singurul căruia papa îi spunea „fiule”, însă mie mi-o spunea altfel. Îmi dăduse primele sale două prenume, Giovanni și Leone, cât și numele prestigioasei sale familii, de’ Medici, totul cu mare pompă și solemnitate, pe 6 ianuarie 1520, într-o zi de vineri, în noua bazilică Sfântul Petru, încă neterminată. Aceasta dădea pe dinafară de lume în ziua aceea – cardinali, episcopi, ambasadori, cât și numeroși protejați ai lui Leon al X-lea, poeți, pictori, sculptori, strălucind de brocarturi, perle și nestemate. Până și Rafaello din Urbino, divinul Rafael, cum îl numeau admiratorii artei sale, era acolo, nepărând deloc slăbit de pe urma bolii care avea să-l răpună trei luni mai târziu.

Papa triumfa sub tiară:

— În această zi de Epifanie, în care sărbătorim botezul lui Hristos săvârșit cu mâinile lui Ioan Botezătorul, în care-i celebrăm de asemenea, potrivit Tradiției, pe cei trei magi veniți din Arabia spre a se închina Domnului Nostru, ce fericire poate fi mai mare pentru noi decât să primim în sânul Sfintei Noastre Biserici un nou Rege mag, venit tocmai de la marginile Berberiei spre a-și aduce ofranda în casa lui Petru!

Îngenuncheat cu fața la altar, înveșmântat într-o lungă mantie de lână albă, eram amețit de mirosul de tămâie și strivit sub atâtea onoruri nemeritate. Niciuna dintre

persoanele adunate acolo nu ignora faptul că acest „Rege mag” fusese capturat într-o noapte de vară de către un pirat pe o plajă din Djerba şi adus ca rob la Roma. Tot ce se spunea în legătură cu mine, ca şi tot ce mi se întâmpla era atât de lipsit de noimă, atât de lipsit de măsură, atât de grotesc! Nu cumva eram victima vreunui coşmar, vreunei amăgiri? Nu cumva mă aflam, ca în fiecare zi de vineri, într-o moschee din Fès, din Cairo sau din Tombuctu, cu mintea tulburată de o lungă noapte de veghe? Deodată, în miezul îndoielii mele, se înălță iarăşi glasul pontifului, care mă apostrofa:

— Iar tu, fiule al Nostru mult-iubit, tu, Giovanni-Leone, pe care Providența te-a desemnat între toți oamenii...

Giovanni-Leone! Yohannes Leo! Niciodată nimeni din familia mea nu se mai numise vreodată astfel! Multă vreme după sfârşitul ceremoniei, tot suceam şi răsuceam litere şi silabe în cap, în gură, când în latină, când în italiană. Leo. Leone. Ciudat obicei au oamenii de a-şi lua numele fiarelor care-i înspăimântă, rareori pe cele ale animalelor care le sunt devotate. Le place să ia numele de lup, dar nu şi de câine. Oare am să izbutesc să dau uitării într-o bună zi numele de Hassan şi să mă privesc într-o oglindă spunându-mi: „Leon, ai cearcăne sub ochi”? Pentru a-mi domestici noul nume, n-am stat pe gânduri şi l-am arabizat:

Yohannes Leo a devenit Youhanna al-Assad. Aceasta este semnătura ce poate fi văzută în josul paginilor lucrărilor pe care le-am scris la Roma şi la Bologna. Însă apropiații curții pontificale, oarecum surprinşi de naşterea tardivă a unui de' Medici brun şi cu părul creț, mi-au lipit imediat numele de Africanul, spre a mă deosebi de sfântul meu părinte adoptiv. Poate şi spre a evita ca el să mă numească într-o zi cardinal, ca pe majoritatea verilor săi, unii încă de la vârsta de paisprezece ani.

În seara botezului, papa m-a chemat la el. A început prin a-mi vesti că de acum eram liber, dar că puteam continua să trăiesc la castel până aveam să-mi găsesc o locuință în exterior, adăugând că ținea să-mi continuu, cu acelaşi zel, studiile şi predarea. A luat apoi de pe masă o carte minusculă pe care a depus-o ca pe o ostie pe palma mea deschisă. Deschizând-o, am descoperit că era scrisă în arabă.

— Citeşte cu voce tare, fiule!

M-am executat, răsfoind paginile cu nesfârşite precauții:

— Carte a rugăciunii ceasurilor... încheiată în 12 septembrie 1514... în oraşul Fano, sub egida Sanctității Sale papa Leon...

Protectorul meu mă întrerupse cu glas tremurător şi nesigur:

— Cartea aceasta este cea dintâi în limba arabă care a fost vreodată tipărită într-o tipografie. Când te vei reîntoarce la ai tăi, s-o porți cu mare grijă asupra ta.

În ochii săi, am văzut că ştia că într-o bună zi aveam să plec. Părea atât de emoționat, că nu m-am putut împiedica să-mi las lacrimile să curgă. S-a ridicat. M-am aplecat ca să-i sărut mâna. M-a lipit de el şi m-a strâns la piept ca un adevărat părinte. Jur pe Dumnezeu, l-am iubit din clipa aceea, în ciuda ceremoniei pe care tocmai mi-o impusese. Faptul că un om atât de puternic, atât de venerat de creştinătate în Europa şi pretutindeni, se putea lăsa covârşit astfel de emoție la vederea unei minuscule lucrări în arabă ieşite din atelierele vreunui tipograf evreu, iată ceva ce mi se părea demn de califii de dinainte de perioada decadenței, ca de pildă al-Maamun, fiul lui Harun al-Raşid, fie ca Atotputernicul să le dăruiască mila Sa şi unuia, şi celuilalt!

Când, a doua zi după această întrevedere, am ieşit pentru prima oară slobod, legănându-mi brațele, din incinta închisorii, când am păşit pe podul Sant'Angelo spre cartierul Ponte, nu mai păstram nici amărăciune, nici resentimente asupra captivității mele. Câteva săptămâni de stat în lanțuri grele, câteva luni de servitute blândă, şi iată că redevenisem călător, făptură migratoare, ca în toate țările pe unde îmi făcusem veacul şi mă bucurasem, pentru o vreme, de plăceri

şi de onoruri. Câte străzi, câte monumente, câți bărbați şi câte femei eram însetat să descopăr, eu, cel care, timp de un an bătut pe muchie, nu avusesem parte la Roma decât de silueta cilindrică a castelului Sant'Angelo şi de nesfârşitul coridor care îl leagă de Vatican!

*

* *

Fără îndoială că am greşit lăsându-mă însoțit în prima mea vizită de indescriptibilul Hans. M-am dus mai întâi drept spre strada Vechilor Bănci, cotind-o apoi la stânga pe celebra stradă del Pellegrino, spre a admira vitrinele orfevrilor şi galantarele neguțătorilor de mătase. Aş fi stat acolo ceasuri întregi, însă germanul meu începea să-şi piardă răbdarea. M-a tras în cele din urmă de mânecă, aşa cum tragi de un copil înfometat. Mi-am păstrat cu greu cumpătul, scuzându-mă chiar pentru frivolitatea mea. Nu erau oare atâtea biserici, palate, monumente de admirat în preajma noastră? Sau poate că voia să mă ducă spre Piața Navona, aflată foarte aproape, unde se spunea că spectacolul, cel puțin acela al scamatorilor, nu se sfârşea niciodată, în niciun anotimp?

Hans nu se gândea la nimic din toate astea. M-a tras după el pe nişte ulițe înguste, pe unde era cu neputință să-ți croieşti drum fără să treci peste mormane de gunoaie. Apoi, în locul cel mai întunecat, cel mai urât mirositor, s-a oprit brusc. Eram înconjurați de gură-cască jegoşi, scheletici. De la o fereastră, o femeie ne chemă la o întâlnire în schimbul câtorva *quattrini.* Mă simțeam cât se poate de prost, dar Hans nu se clintea. Cum îl fulgeram cu privirea, a crezut de cuviință să-mi explice:

— Voiam să ai mereu sub ochi acest spectacol al mizeriei când vei vedea cum trăiesc prinții Bisericii, toți acei cardinali care au fiecare câte trei palate, în care se iau la întrecere în materie de somptuozitate şi de dezmăț, în care organizează ospăț după ospăț, cu câte douăsprezece mâncăruri de peşte, opt salate, plus cinci feluri de zaharicale. Şi papa? L-ai văzut cu ce fală a pus să fie plimbat elefantul pe care i l-a dăruit regele Portugaliei? L-ai văzut când azvârle monede de aur bufonilor lui? L-ai văzut la vânătoare, pe domeniul lui de la Magliana, încălțat cu cizme înalte din piele, gonind călare după câte un urs sau un mistreț, înconjurat de cei şaizeci şi opt de câini? I-ai văzut şoimii şi uliii aduşi pe bani grei din Candia şi Armenia?

Îi înțelegeam emoția, dar procedeul adoptat mă exaspera:

— Arată-mi mai degrabă monumentele Romei antice, cele despre care vorbesc Cicero şi Titus Livius!

Tânărul meu prieten avu un aer triumfător. Fără să zică nimic, reîncepu să meargă, cu un pas atât de ferm încât abia mă ţineam după el. O jumătate de oră mai târziu, când se hotărî în sfârşit să facă popas, lăsasem hăt-departe îndărătul nostru ultimele ulițe locuite, aflându-ne în mijlocul unui maidan uriaş.

— Aici era Forumul roman, inima cetății antice, înconjurat de cartiere pline de viață; azi i se spune Câmpul Vacilor! Iar în fața noastră, vezi muntele Palatin, şi colo, spre răsărit, muntele Esquilin, în spatele Colosseumului? Stau goale de veacuri! Roma nu mai e decât un târg mare instalat pe locul unui oraş maiestuos. Ştii ce populație are astăzi? Opt mii de focuri, cel mult nouă mii.

Era mult mai puțin decât la Fès, la Tunis sau la Tlemcen.

Întorcându-ne spre castel, am băgat de seamă că soarele era încă sus pe cer, de aceea mi s-a părut că-i pot sugera însoțitorului meu să mergem să dăm o raită spre Sfântul Petru, trecând prin frumosul cartier Borgo. Abia ajunseserăm în fața bazilicii că Hans se şi lansă într-o nouă diatribă:

— Ştii prin ce mijloace vrea papa să termine construcția acestei biserici? Luând banii germanilor.

Deja câțiva trecători se adunau ciorchine în jurul nostru.

— Am vizitat destule monumente pe ziua de azi, l-am implorat eu. O să ne întoarcem altă dată.

Şi, fără să mai aştept o clipă, am fugit să mă refugiez în tihna vechii mele temnițe, jurându-mi să nu mă mai plimb niciodată prin Roma având drept ghid un adept al lui Luther.

Pentru vizita următoare, am avut norocul să-l am companion pe Guicciardini, care tocmai se întorsese dintr-o lungă şedere la Modena. I-am împărtăşit profunda mea dezamăgire, mai ales după vizita la Câmpul Vacilor. Nu s-a arătat deloc afectat.

— Cetate eternă, Roma, dar cu absențe, constată el cu înțeleaptă resemnare.

După care continuă:

— Cetate sfântă, dar cu necuviințe; cetate trândavă, dar care, zi de zi, dăruieşte lumii câte o capodoperă.

Era o plăcere pentru spirit să merg alături de Guicciardini, să-i culeg impresiile, comentariile, confidențele. Erau totuşi şi câteva lucruri neplăcute: astfel, pentru a merge de la castelul Sant'Angelo la noul palat al cardinalului Farnese, situat la mai puțin de o milă, am avut nevoie de aproape două ceasuri, atât de mare era notorietatea companionului meu. Dacă unele personaje îl

salutau în trecere, altele descălecau pentru a începe cu el o lungă discuție între patru ochi. Odată scăpat, florentinul se întorcea spre mine cu o vorbă de scuză: „Este un compatriot, de curând instalat la Roma”, sau: „Este un slujbaş la Vatican, foarte influent”, „Este şeful serviciului de poştă al regelui Franței”, şi chiar, de două ori: „Este bastardul cardinalului Cutare”.

Nu mă arătasem deloc surprins. Hans îmi explicase deja că în capitala papilor, mişunând totuşi de călugări, de călugărițe, de pelerini din toate țările, metresele prinților Bisericii aveau palate şi servitori, progeniturile lor erau făgăduite celor mai înalte funcții, preoții de rang mai mic având şi ei concubinele sau curtezanele lor, cu care se afişau fără ruşine pe stradă.

— Scandalul stă mai puțin în luxură cât mai degrabă în lux, spuse Guicciardini, ca şi cum mi-ar fi urmărit pas cu pas şirul gândurilor.

A continuat:

— Felul de trai al prelaților Romei costă sume considerabile, când nimic nu se produce în acest oraş al clericilor! Totul e cumpărat de la Florența, Veneția, Milano sau din alte părți. Pentru a finanța nebuniile acestui oraş, papii au început să vândă demnitățile ecleziastice: zece mii, douăzeci de mii, treizeci de mii de ducați pentru a fi

cardinal! Aici, totul e de vânzare, până şi funcția de cardinal gerant al Vaticanului! Cum tot nu era de ajuns, au început să vândă indulgențe nefericiților germani! Dacă plătiți, păcatele vă sunt iertate! În fond, ceea ce Sfântul Părinte încearcă să vândă este chiar raiul. Aşa a început cearta cu Luther.

— Călugărul ăsta avea aşadar dreptate.

— Într-un anume sens, da. Numai că, nu mă pot împiedica să gândesc că banii adunați într-un mod atât de dubios trebuie să slujească la terminarea bazilicii Sfântul Petru, şi că o parte e consacrată nu chefurilor, ci, dimpotrivă, celor mai nobile creații umane. Sute de scriitori, de artişti produc la Roma capodopere în fața cărora anticii ar păli de invidie. O lume e pe cale să renască, având o privire nouă, o ambiție nouă, o frumusețe nouă. E pe cale să renască aici, acum, în această Romă coruptă, venală şi nelegiuită, cu banii extorcați de la germani. Nu e oare asta o risipă foarte utilă?

Nu ştiam ce să cred. Binele şi Răul, adevărul şi minciuna, frumusețea şi putregaiul erau atât de amestecate în mintea mea! Dar poate că asta era Roma lui Leon al X-lea, Roma lui Leon Africanul. Am repetat cu glas tare expresiile lui Guicciardini, spre a mi le întipări în memorie:

— Cetate trândavă..., cetate sfântă..., cetate eternă...

M-a întrerupt, cu voce deodată copleşită:

— Cetate blestemată, de asemenea.

În timp ce mă uitam la el, aşteptând o explicație, scoase din buzunar o hârtie mototolită.

— Tocmai am recopiat aceste câteva rânduri, scrise de Luther papei.

Citi cu voce scăzută:

— „O, tu, Leon, cel mai nefericit dintre toți, eşti aşezat pe cel mai primejdios dintre tronuri. Roma a fost cândva o poartă a Cerului, acum ea este genunea căscată a ladului".

Anul convertitei[26]

927 de la hegira
(13 decembrie 1520 – 30 noiembrie 1521)

În viața mea, ziua de 6 ianuarie din anul acela a fost o sâmbătă fericită! Cu toate astea, papa era mânios. Tuna şi fulgera aşa de violent, că am stat un lung moment nemişcat, în anticameră, la adăpost de strigătele lui îndărătul canaturilor grele şi cizelate. Însă elvețianul din garda papală

[26] În original este folosit termenul spaniol *conversa*, „convertită".

care mă însoțea primise anumite porunci. Aşa că a deschis uşa biroului fără să mai bată, m-a împins înăuntru şi a închis-o iute în urma mea.

Când m-a văzut, papa a încetat să mai strige. Însă a rămas încruntat, iar buza de jos încă îi mai tremura. Cu degetele-i netede, care băteau febril darabana pe masă, mi-a făcut semn să vin mai aproape. M-am aplecat spre mâna lui, apoi spre cea a personajului care stătea în picioare în dreapta sa.

— Leon, îl cunoşti pe vărul Nostru, cardinalul Giulio?

— Cum aş fi putut trăi la Roma fără să-l cunosc?

Nu era cel mai bun dintre răspunsuri în această împrejurare. Giulio de' Medici era incontestabil cel mai strălucit dintre prinții Bisericii şi omul de încredere al papei. Însă de ceva timp, acesta îi reproşa năzbâtiile, gustul pentru ostentație, iubirile scandaloase, care-l transformaseră în ținta preferată a adepților lui Luther. Guicciardini, în schimb, îmi vorbise frumos despre el: „Giulio are toate calitățile gentilomului desăvârşit, mecena, tolerant şi plăcut în societate. De ce dracu' vor să facă din el un călugăr?"

Înveşmântat în pelerină roşie şi purtând calotă de aceeaşi culoare, cu un breton de păr negru pe toată lățimea frunții, vărul papei părea cufundat într-o neplăcută meditație.

— Cardinalul trebuie să-ți vorbească, fiule. Aşezați-vă amândoi pe scaunele de colo. Eu am de citit nişte scrisori.

Nu cred că mă-nşel afirmând că papa, în ziua aceea, n-a pierdut o vorbă din conversația noastră, căci n-a întors nici măcar o singură pagină a textului pe care-l ținea în mână.

Giulio părea încurcat, căutând în ochii mei un licăr de complicitate. Îşi drese glasul discret.

— O tânără persoană a intrat de curând în serviciul meu. Virtuoasă şi frumoasă. Şi inteligentă, totodată. Sfântul Părinte doreşte să ți-o prezint şi să o iei în căsătorie. Numele ei este Maddalena.

După ce rosti aceste cuvinte, care, în mod evident, îl costau destul, trecu la alte subiecte, mă întrebă despre trecutul meu, despre călătoriile mele, despre viața mea la Roma. Am descoperit la el acelaşi apetit al cunoaşterii ca şi la vărul lui, aceeaşi încântare la auzul unor denumiri ca Tombuctu, Fès, Cairo, acelaşi respect față de ceea ce ținea de spirit. M-a pus să jur că într-o zi voi aşterne în scris istorisirea călătoriilor mele, făgăduind să fie cititorul meu cel mai asiduu.

Extrema plăcere pe care mi-a prilejuit-o această conversație n-a diminuat totuşi cu nimic profunda mea suspiciune față de propunerea ce-mi fusese făcută. Ca să spun lucrurilor pe nume, n-aveam niciun chef să mă

pomenesc soțul tardiv al vreunei adolescente a cărei sarcină înaintată ar face toată Roma să bârfească. Totuşi, îmi venea greu să spun „nu”, într-un singur cuvânt, papei şi vărului său. Mi-am formulat aşadar răspunsul în termeni destul de întortocheați, pentru ca sentimentele mele să nu se dezvăluie:

— Mă las în grija Sanctității Sale şi a Eminenței Sale, care ştiu mai bine decât mine ce e bun pentru trupul şi pentru sufletul meu.

Râsul papei m-a făcut să tresar. Lăsând baltă corespondența, se întorsese cu totul spre noi.

— Leon se va duce s-o vadă pe fata asta chiar astăzi, după liturghia de requiem.

*

* *

În ziua aceea, într-adevăr, trebuia să fie comemorat, în Capela Sixtină, primul an ce se scursese de la moartea lui Rafael din Urbino, pe care Leon al X-lea îl iubea mai mult decât pe toți ceilalți protejați ai săi. Îl evoca ades, cu emoție adevărată, făcându-mă să regret că-l cunoscusem atât de puțin.

Din pricina îndelungatei mele recluziuni, nu-l întâlnisem pe Rafael decât de două ori: prima oară, repede, pe un culoar al Vaticanului, a doua oară când fusesem botezat. După ceremonie, venise, ca atâția alții, să prezinte felicitările sale papei, care-l aşezase alături de mine. O întrebare nu-i da pace:

— Este adevărat că în țara ta nu există nici pictori, nici sculptori?

— Se întâmplă ca unii oameni să picteze sau să sculpteze, dar orice înfățişare a chipului este condamnată. E considerată o sfidare la adresa Creatorului.

— I se aduce o prea mare cinstire artei noastre dacă se crede că ea poate rivaliza cu Creația.

Făcuse o strâmbătură de uimire şi întrucâtva binevoitoare. Mă văzusem silit să replic:

— Nu este oare adevărat că Michelangelo, după ce l-a sculptat pe Moise, i-a poruncit să meargă sau să vorbească?

Rafael zâmbise, şiret.

— Aşa se povesteşte.

— Asta încearcă să evite oamenii din țara mea. Ca cineva să aibă ambiția de a se substitui Creatorului.

— Dar principele care are drept de decizie asupra vieții şi morții nu I se substituie lui Dumnezeu într-un mod mult

mai nelegiuit decât pictorul? Dar stăpânul care are sclavi, care-i vinde şi-i cumpără?

Glasul pictorului crescuse cu un ton. M-am străduit să-l liniştesc:

— Mi-ar plăcea, într-una din zile, să-ți vizitez atelierul.

— Dacă m-aş hotărî să-ți fac portretul, ar fi o nelegiuire?

— Deloc. Pentru mine, ar fi ca şi cum cel mai elocvent dintre poeții noştri mi-ar scrie un elogiu.

Nu găsisem comparație mai potrivită. A fost însă mulțumit.

— Foarte bine. Vino la mine când vei dori.

Îmi făgăduisem s-o fac, dar moartea fusese mai iute. De la Rafael nu mi-au rămas decât câteva cuvinte, o strâmbătură, un zâmbet şi o promisiune. Datoria mea era să mă gândesc la el, în acea zi de amintire. Dar, foarte repede, cu mult înainte de sfârşitul ceremoniei, gândurile mele zburaseră către Maddalena.

Încercam să mi-o închipui, să-mi imaginez părul ei, glasul, talia; mă întrebam în ce limbă aveam să-i pot vorbi, prin ce cuvinte aveam să încep. Mai încercam şi să ghicesc ce anume îşi putuseră spune Leon al X-lea şi vărul său înainte de a mă convoca. Papa aflase, desigur, că vărul său, cardinalul, alăturase suitei lui o femeie tânără şi frumoasă, şi, temându-se de un nou scandal, îi poruncise să se

descotorosească de ea, iute şi cu demnitate; în felul acesta, nimeni nu va putea pretinde că vărul său, cardinalul Giulio, avea intenţii vinovate în legătură cu această fată; singura sa grijă era de a găsi o soţie pentru vărul său, Leon Africanul!

Un preot pe care-l cunoşteam, şi pe care l-am văzut ieşind din capelă, mi-a oferit şi alte elemente care mi-au întărit presupunerile: Maddalena trăise vreme îndelungată într-o mânăstire. În cursul unei vizite, cardinalul o remarcase şi, la sfârşitul zilei, când trebuise să plece, o luase pur şi simplu cu el, odată cu bagajele. Procedeul şocase, iar plângerea ajunsese la urechile lui Leon al X-lea, care reacţionase imediat, în calitate de şef al Bisericii şi şef al familiei de' Medici.

Credeam că mă aflam de acum în posesia celei mai mari părţi din adevăr, însă nu deţineam de fapt decât o părticică din el.

*

* *

— E adevărat că eşti, ca şi mine, din Granada? Şi convertit, la fel ca mine?

Mă încrezusem prea mult în puterile şi în seninătatea mea. Când a pătruns agale în salonaşul îndepărtat de

zgomote în care cardinalul mă pusese să stau, mi-am pierdut pe dată orice dorință de a-i pune întrebări, de teamă că un cuvânt de-al ei m-ar putea sili să plec. Pentru mine, adevărul despre Maddalena era chiar Maddalena. Nu mai aveam decât o singură dorință, şi anume de a-i contempla pe veci gesturile şi culorile. Le întrecea pe toate femeile Romei printr-o moliciune languroasă. Moliciune în mers, în glas, în privire, de asemenea, cuceritoare şi totodată resemnată în suferință. Părul ei avea acea culoare de negru profund pe care doar Andaluzia ştie s-o dea la iveală, printr-o alchimie de umbră răcoroasă şi de pământ ars. Până ce avea să devină soția mea, era deja sora mea, suflarea ei fiindu-mi familiară.

Mai înainte chiar de a se aşeza, a început să-şi spună povestea, toată povestea. La întrebările pe care renunțasem să i le pun, ea se hotărâse să răspundă. Bunicul ei aparținea unei ramuri sărăcite şi uitate a unei mari familii evreieşti, Abrabanel. Modest fierar în mahalaua Najd, la sud de oraşul meu natal, habar nu avusese de pericolul ce-i amenința pe ai săi până la promulgarea edictului de expulzare. Pribegind apoi spre Tetuan cu cei şase copii, trăise aproape în mizerie, fără altă bucurie în viață decât să-şi vadă fiii dobândind ceva ştiință de carte, iar fiicele

făcându-se tot mai frumoase. Una dintre ele avea să devină mama *convertitei*.

— Părinții mei luaseră hotărârea să vină să se aşeze la Ferrara, îmi explica ea, unde nişte veri de-ai noştri avuseseră parte de succes. Dar, pe corabia pe care ne îmbarcaserăm, a izbucnit ciuma, decimând echipajul şi pasagerii. Când am acostat la Pisa, m-am pomenit singură. Tata, mama şi fratele meu mai mic muriseră. Aveam opt ani. M-a luat o călugăriță bătrână. M-a dus cu ea la o mânăstire unde era stareță şi s-a grăbit să mă boteze, dându-mi numele de Maddalena; tata îmi spusese Iudita. Deşi eram tristă că-mi pierdusem ființele cele mai scumpe, mă feream să-mi blestem soarta, din moment ce mâncam pe săturate, învățam să citesc şi nu încasam nicio lovitură de bici nejustificată. Până când a murit binefăcătoarea mea. Înlocuitoarea ei era fiica naturală a unui grande de Spania, închisă acolo spre a ispăşi greşeala alor săi şi care nu vedea în mânăstirea aceea frumoasă decât un purgatoriu, atât pentru ea, cât şi pentru ceilalți. Şi totuşi, domnea peste toate ca o stăpână, împărțind favoruri şi dizgrații. Mie îmi rezervase partea cea mai rea a inimii ei. Fusesem, vreme de şapte ani, o creştină tot mai plină de zel. Pentru ea, eu nu eram totuşi decât o convertită, o *conversa* cu sânge impur, a cărei prezență avea să atragă asupra mânăstirii cele mai rele

blesteme. Astfel că, sub ploaia de jigniri ce se abăteau pe nedrept asupră-mi, am simțit că mă întorc la credința mea de la început. Carnea de porc pe care o mâncam a început să-mi facă greață, nopțile fiindu-mi pline de chin din pricina asta. Am început să croiesc planuri de fugă. Însă singura mea încercare s-a isprăvit jalnic. N-am alergat niciodată prea repede, mai ales în rasă de călugăriță. Grădinarul m-a prins şi m-a adus îndărăt la mânăstire, răsucindu-mi brațul ca unei hoațe de găini. Am fost azvârlită atunci într-o temniță şi biciuită la sânge.

Mai păstrase încă ceva urme, care nu-i răpeau totuşi nimic din frumusețe, nici din blânda perfecțiune a trupului.

— După două săptămâni, când m-au lăsat să ies, mă hotărâsem să-mi schimb atitudinea. Am făcut parada unei profunde remuşcări şi m-am arătat cucernică, supusă, insensibilă la umilințe. Îmi aşteptam clipa. Ea a sosit odată cu vizita cardinalului Giulio. Stareța era silită să-l întâmpine cu onoruri, deşi mai curând l-ar fi trimis pe rug, dacă i-ar fi stat în putință. Ne punea uneori să ne rugăm pentru pocăința prinților Bisericii şi nu-şi menaja criticile împotriva „vieții dezmățate a familiei de' Medici", nu în public, ci în fața unora dintre călugărițele din anturajul ei, care nu pierdeau vremea şi spuneau mai departe şi altora. Fără

îndoială că viciile de care era acuzat mă făcuseră să-mi pun nădejdea în acest cardinal.

I-am dat dreptate:

— Virtutea devine morbidă dacă nu e îndulcită de oarecare abateri, iar credința devine lesne crudă dacă nu e atenuată de ceva îndoieli.

Maddalena mă atinse uşor pe umăr, în semn de încredere, continuându-şi apoi povestirea:

— Când prelatul a sosit, am venit cu toatele încolonate să-i sărutăm mâna. Mi-am aşteptat rândul cu nerăbdare. Planul meu era gata făcut. Degetele cardinalului, împodobite cu două inele, erau întinse princiar spre mine. Le-am apucat, le-am strâns un pic mai tare decât s-ar fi cuvenit şi le-am reținut două secunde mai mult decât trebuia. Era de ajuns spre a-i atrage atenția. Am înălțat capul, pentru ca el să-mi poată privi chipul. „Am nevoie să mă spovedesc dumneavoastră.” Spusesem acest lucru cu voce tare, pentru ca cererea mea să fie oficială, auzită de toată suita cardinalului, cât şi de stareță. Aceasta şi-a luat un ton mieros: „Dă-te la o parte, fetițo, o deranjezi pe Eminența Sa, iar surorile tale aşteaptă”. A fost o clipă de şovăială. Aveam să mă pomenesc oare aruncată pe veci în temnița răzbunării? Aveam să fiu oare în stare să mă agăț de mâinile salvatorului meu? Eram cu sufletul la gură, ochii mei

implorau. Apoi a căzut sentința: „Aşteaptă-mă aici! Am să te spovedesc!” Mi-au dat lacrimile, trădându-mi fericirea. Dar, când am îngenuncheat la confesional, vocea îmi era iarăşi fermă, pentru a rosti fără greşeală cuvintele pe care le repetasem de sute de ori. Cardinalul a ascultat în tăcere lungul meu strigăt de disperare, mulțumindu-se să dea din cap pentru a mă încuraja să continuu. „Fiica mea, mi-a spus el când am tăcut, nu cred că viața de mânăstire ți se potriveşte.” Eram liberă.

Aducându-şi numai aminte, lacrimile îi curgeau din nou. Mi-am pus mâna peste mâna ei, apăsând-o afectuos, apoi mi-am retras-o, moment în care ea îşi reluă firul istorisirii.

— Cardinalul m-a adus cu el la Roma. Asta s-a întâmplat acum o lună. Stareța nu voia să mă lase să plec, dar ocrotitorul meu n-a ținut seamă de obiecțiile ei. Ca să se răzbune, ea a pus la cale o întreagă cabală împotriva lui, a intervenit pe lângă cardinalii spanioli, care, la rândul lor, s-au adresat papei. Cele mai cumplite acuzații au fost rostite împotriva Eminenței Sale şi împotriva mea...

S-a întrerupt, căci mă ridicasem dintr-un salt. Nu voiam să aud nicio vorbă din aceste calomnii, nici măcar din gura minunată a Maddalenei. De adevăr sau de minciună fugeam astfel? Nu ştiu. De acum nu mai avea însemnătate decât dragostea care tocmai se născuse în inima mea, ca şi în

aceea a convertitei. Când s-a sculat ca să-şi ia rămas-bun, se citea nelinişştea în ochii ei. Pornirea mea precipitată o cam înspăimântase. A fost nevoită să-şi depăşească timiditatea pentru a-mi spune:

— Oare ne vom mai revedea uneori?

— Până la sfârşitul zilelor mele.

Buzele mele s-au atins de ale ei. Ochii îi erau din nou speriați, dar de fericire şi de zăpăceala speranței.

Anul lui Adrian

928 de la hegira
(1 decembrie 1521 – 19 noiembrie 1522)

Papa Leon a murit de ulcer chiar în prima zi a acestui an şi am crezut o vreme că va trebui să părăsesc deja Roma, devenită dintr-odată inospitalieră în lipsa acestui naş atent, a acestui generos protector, Cerul să-i dăruiască bogățiile sale nenumărate, precum a făcut-o el însuşi mereu!

Nu am fost singurul care m-am gândit la plecare: cardinalul Giulio s-a exilat la Florența, Guicciardini s-a refugiat la Modena, iar împrejurul meu, sute de scriitori, pictori, sculptori, negustători, dintre cei mai renumiți, au

început să părăsească oraşul de parcă ar fi fost lovit de ciumă. De fapt, a fost o scurtă epidemie, dar alta era adevărata ciumă. Numele ei era spus cu voce tare din Borgo până în Piața Navona, însoțit de un calificativ invariabil: Adrian barbarul.

Cardinalii îl aleseseră ca pentru a face penitență. Prea multe acuzații fuseseră aduse papalității în cursul ultimului pontificat, germanii aderau cu provincii întregi la tezele lui Luther, iar Leon al X-lea era ținut răspunzător. De aceea se dorea schimbarea înfățişării Bisericii: florentinului, descendent din familia de' Medici, devenit papă la treizeci şi opt de ani, un papă care transmisese Romei gustul său pentru lux şi frumusețe, i-a fost adus urmaş un auster olandez de şaizeci şi trei de ani, „un bărbat sfânt şi virtuos, plicticos, chel şi zgârcit". Descrierea îi aparține Maddalenei care n-a avut nicio clipă nici cea mai mică indulgență pentru noul şef al creştinătății.

— Mi-aduce prea mult aminte de stareța care m-a prigonit. Are aceeaşi privire meschină, aceeaşi voință de a face din viața sa şi a celorlalți o veşnică perioadă de post.

Părerea mea fusese la început mai puțin tăioasă. Deşi am fost mereu fidel binefăcătorului meu, unele aspecte ale vieții romane îmi contrariau totuşi credința intimă. Faptul că un papă afirma, aşa cum o făcea Adrian: „Îmi place sărăcia!" n-

avea cum să-mi displacă, iar întâmplarea de care făceau mare haz curtenii încă din prima săptămână a domniei lui, pe mine, unul, nu mă făcuse să râd în hohote. Când intrase în Capela Sixtină, se pare că noul pontif strigase la spectacolul oferit de bolta pictată de Michelangelo: „Asta nu e biserică, ci o etuvă umplută cu nuduri!", adăugând că era decis să acopere cu var acele înfăţişări nelegiuite. Pe Dumnezeu, şi eu aş fi putut să scot acelaşi strigăt! Contactele mele cu romanii mă dezbăraseră de unele prejudecăţi legate de pictură, de nud şi de sculptură. Dar nu în lăcaşele de cult. Acestea erau sentimentele mele la înscăunarea lui Adrian al VI-lea. Este adevărat că nu ştiam încă faptul că acest fost preceptor al împăratului Carol Quintul fusese, înainte să vină la Roma, inchizitorul Aragonului şi al Navarrei. În doar câteva săptămâni, el a făcut din mine un de' Medici pe de-a-ntregul, dacă nu prin noblețea originii, măcar prin noblețea aspirațiilor.

Acest papă a început prin a suprima toate pensiile acordate de Leon al X-lea, inclusiv a mea. A suspendat totodată orice comandă de picturi, sculpturi, cărți, precum şi orice construcție. La fiecare predică, tuna şi fulgera împotriva artei, aceea a anticilor, dar şi a contemporanilor, împotriva sărbătorilor, plăcerilor, cheltuielilor. De la o zi la alta, Roma n-a mai fost decât un oraş mort, unde nu se crea

nimic, nu se clădea nimic, nu se vindea nimic. Pentru a-şi justifica decizia, noul papă invoca datoriile acumulate de predecesorul lui, socotind că banii fuseseră risipiți. „Cu sumele înghițite de reconstrucția Sfântului Petru, spuneau apropiații lui Adrian, s-ar fi putut înarma o cruciadă împotriva turcilor; cu sumele vărsate lui Rafael, s-ar fi putut echipa un regiment de cavalerie."

De la sosirea mea la Roma, auzisem adesea vorbindu-se despre cruciade, chiar din gura lui Leon al X-lea. Dar asta se făcea, în mod evident, printr-un soi de ritual fără urmări, foarte asemănător cu acela al unor prinți musulmani care vorbesc despre *Djihad* pentru a pune un adversar în încurcătură sau pentru a calma vreun fals cucernic. Altfel stăteau lucrurile cu Adrian, blestema-l-ar Dumnezeu, la fel ca pe toți cei ce fac exces de zel! El era ferm convins că, mobilizând creştinătatea împotriva islamului, putea pune capăt schismei lui Luther şi-l putea împăca pe împăratul Carol cu regele Franței.

Suprimarea pensiei mele şi chemarea la măcel universal: iată, cu siguranță, nişte elemente care-mi răpeau orice poftă de a-l aclama pe acest papă. Şi care, pe deasupra, mă şi îmboldeau să părăsesc Roma cât mai iute, plecând spre Florența, unde cardinalul Giulio mă încuraja să-l urmez.

M-aş fi alăturat lui, de bună seamă, dacă Maddalena n-ar fi fost însărcinată. Închiriasem în cartierul Ponte o casă cu trei caturi. La ultimul era o bucătărie, la al doilea o sală de şedere cu masa mea de lucru, la primul o cameră mare care dădea spre o grădină de zarzavaturi. În această încăpere s-a născut, într-o seară de iulie, primul meu fiu, pe care l-am numit Giuseppe, adică Yussef, ca pe tatăl lui Messia, ca pe fiul lui Iacov, ca pe sultanul Saladin. Încântarea mea era nemărginită. Maddalena mă lua un pic peste picior, dar chipul ei bucălat strălucea de fericire. Stăteam ore în şir să dezmierd copilul şi pe mama sa, să-i contemplu pe amândoi în gesturile de zi cu zi, mai cu seamă la alăptat, care mă emoționa mereu. Aşa că n-aveam deloc chef să-i trag după mine pe drumurile anevoioase ale pribegiei. Nici spre Florența, nici măcar spre Tunis, aşa cum mi se sugerase în anul acela, în nişte împrejurări ciudate.

*

* *

Mă aflam într-una din zile la cardinalul Giulio, cu puțin timp înainte ca el să plece spre Toscana, când se înfăţişă un tânăr pictor. Se numea Manolo, mi se pare, şi venea de la Neapole, unde dobândise oarecare notorietate. Nădăjduia

să-şi vândă tablourile înainte de a se întoarce în oraşul său. Nu era lucru rar ca un artist să vină de departe pentru a-l vedea pe cardinalul de' Medici, orice persoană care bătea la uşa lui fiind sigură că nu va pleca înapoi cu mâna goală. Napolitanul ăsta desfăşură aşadar câteva pânze, de calitate inegală, mi s-a părut mie. Le priveam cu un ochi distrat, când deodată am tresărit. Prin faţa mea tocmai trecuse un portret pe care Manolo îl dăduse deoparte în grabă, cu un gest de enervare.

— Aş putea să mai văd o dată tabloul acela? am întrebat.

— Desigur, dar nu e de vânzare. L-am luat cu mine din greşeală. E vorba de o comandă pe care mi-a făcut-o un negustor şi trebuie să i-o predau.

Rotunjimile alea, tenul ăla mat, barba aia, zâmbetul veşnic satisfăcut... Nu se putea să mă înşel! Se cuvenea totuşi să întreb:

— Cum se numeşte omul ăsta?

— Messer Abbado. Este unul dintre cei mai bogaţi armatori din Neapole.

Abbad din Sousa! Am murmurat o înjurătură binevoitoare.

— Îl vezi curând?

— Din mai până în septembrie e deseori plecat în călătorie, dar iarna şi-o petrece în vila sa dinspre Santa Lucia.

Punând mâna pe o foaie de hârtie, am compus la repezeală un mesaj destinat celui ce-mi fusese companion. Şi iată că, două luni mai târziu, Abbad sosea în caleaşcă la mine acasă, urmat de trei servitori. Propriul meu frate de-ar fi fost şi nu m-aş fi simţit atât de fericit să-l strâng la piept!

— Te-am lăsat în lanţuri pe fundul unei cale; te regăsesc prosper şi strălucitor.

— *Alhamdulillah! Alhamdulillah!* Dumnezeu a fost darnic cu mine!

— Nu mai mult decât meriţi! Dau mărturie că nici măcar în momentele cele mai cumplite n-ai rostit vreun cuvânt împotriva Providenţei.

Eram sincer. Curiozitatea mi-o păstram totuşi intactă.

— Cum ai izbutit să ieşi de acolo atât de repede?

— Datorită mamei mele, Dumnezeu să binecuvânteze ţărâna care o acoperă! Ea îmi repeta mereu aceste vorbe pe care le-am ţinut minte: un om nu e niciodată în nevoie atâta vreme cât are limba în gură. E adevărat că am fost vândut rob, cu lanţuri la mâini şi ghiulele la picioare, dar limba nu-mi era în lanţuri. M-a cumpărat un negustor pe care l-am slujit cu credinţă, dându-i o sumedenie de sfaturi, făcându-l

să profite de experiența mea din Mediterana. A câştigat astfel atâta bănet, că după un an m-a eliberat şi m-a luat asociat la negoț.

Cum păream uimit că lucrurile fuseseră atât de simple, a dat din umeri.

— Când ai putut deveni bogat într-o țară, poți să redevii bogat pretutindeni şi oriunde. Afacerea noastră este astăzi una dintre cele mai înfloritoare din Neapole. *Alhamdulillah!* Avem câte un slujbaş reprezentant în fiecare port şi vreo zece agenții comerciale pe care le vizitez regulat.

— Ți se întâmplă să faci un ocol prin Tunis?

— Mă duc acolo la vară. Am să trec să-i văd pe ai tăi. Să le spun că te simți bine aici?

Am fost nevoit să recunosc că, deşi nu strânsesem avere, nu suferisem nicicum de chinurile captivității. Şi că Roma mă făcuse să gust două fericiri adevărate: aceea a unei cetăți antice care renaşte, îmbătată de frumusețe; şi cea a unui fiu care dormea pe genunchii femeii pe care o iubeam.

Prietenul meu se arată mulțumit. El adăugă totuşi:

— Dacă, într-o zi, oraşul ăsta nu ți-ar mai dărui fericire, ține minte: casa mea îți este deschisă, ție şi familiei tale, iar corăbiile mele te vor duce oricât de departe vei voi.

Mi-am interzis orice tentație de a părăsi Roma, făgăduindu-i lui Abbad să-l întâmpin aici la întoarcerea sa de la Tunis şi să-i ofer un ospăț pe cinste.

*

* *

Nu voiam să mă tângui în fața prietenului meu, dar, în ce mă priveşte, lucrurile începeau să se strice: Adrian hotărâse să lanseze o campanie împotriva portului bărbii. „Nu le stă bine cu barbă decât soldaților”, decretase el, poruncind tuturor călugărilor să se radă. Pe mine treburile astea nu mă priveau direct, dar, pentru că frecventam cu asiduitate palatul Vaticanului, a mă încăpățâna să păstrez acea podoabă apărea ca o afirmare insolentă a obârşiei mele maure, ca o sfidare adusă papei, cu siguranță ca o manifestare de necuviință. La italienii pe care-i întâlneam, barba nu era un lucru obişnuit, ci mai curând o dovadă de originalitate rezervată artiştilor, originalitate elegantă la unii, excesivă la alții. Unii se ataşaseră de acest ornament, alții erau mai degrabă gata să se descotorosească de el decât să vadă că li se interzice accesul la curte. Pentru mine, acest lucru nu putea decât să capete o altă semnificație. În țara mea, barba este ceva obişnuit. A nu avea barbă e un lucru

tolerat, mai cu seamă unui străin. Dar raderea bărbii după ce a fost purtată ani îndelungați este semn de înjosire şi de umilință. Nu aveam nicidecum de gând să sufăr un astfel de afront.

Oare mi s-ar da crezare dacă aş spune că, în anul acela, eram gata să mor pentru propria-mi barbă? Şi nu doar pentru propria-mi barbă, căci toate luptele se confundau în mintea mea, la fel ca în mintea papei: barba clericilor, sânii goi de pe bolta Sixtinei, statuia lui Moise, cu privirea care fulgeră şi cu buzele fremătătoare.

Fără s-o fi căutat, am devenit un pivot şi un simbol al rezistenței îndărătnice în fața lui Adrian. Văzându-mă cum trec, mângâind cu mândrie smocurile stufoase de pe bărbie, romanii cu chipurile cele mai spânatice făceau să se audă murmure de admirație. Toate pamfletele întocmite împotriva papei ajungeau mai întâi în mâinile mele, abia după aceea fiind strecurate pe sub uşile notabilităților oraşului. Unele texte nu erau decât un păienjeniş de insulte, „barbar, zgârcit, porc" şi chiar mai rău decât atât. Altele glăsuiau despre mândria romanilor: „Nicicând un neitalian nu va veni să se aşeze pe tronul lui Petru!" Oprisem orice învățătură, orice studiu, consacrându-mi timpul acestei lupte. E adevărat că eram corect retribuit. Cardinalul Giulio făcea să-mi parvină importante sume de bani însoțite de scrisori

de încurajare. Făgăduia să-şi arate întreaga recunoştinţă de îndată ce se va fi schimbat norocul.

Aşteptam clipa asta cu nerăbdare, căci situaţia mea la Roma devenea precară. Un preot care-mi era prieten, autorul unui pamflet incendiar, fusese închis la Sant'Angelo la două ceasuri după ce mă vizitase. Un altul fusese molestat de nişte călugări spanioli. Mă simţeam eu însumi veşnic pândit. Nu mai ieşeam de acasă decât pentru a face câteva rapide cumpărături în cartier. În fiecare noapte aveam impresia că dorm pentru ultima oară lângă Maddalena. Şi o strângeam şi mai tare în braţe.

Anul lui Soliman

929 de la hegira
(20 noiembrie 1522 – 9 noiembrie 1523)

În anul acela, Marele Turc, sultanul, avea să-şi redobândească în ochii mei buna reputaţie. Fireşte că el personal n-a avut vreodată habar de acest lucru, dar ce-are a face? Vrajba făcuse ravagii în mine însumi şi tot în mine avea să se resoarbă.

Fusesem nevoit să fug din cea mai puternică împărăție a islamului pentru a pune la adăpost un copil de răzbunarea unui monarh sângeros, şi-l găsisem în Roma creştină pe califul în umbra căruia aş fi vrut atât de mult să trăiesc la Bagdad sau la Córdoba. Spiritul meu se complăcea în acest paradox, însă conştiința mea nu era împăcată. Era oare deja depăşită vremea când puteam fi mândru de ai mei fără ca acest lucru să fie rodul unei biete lăudăroşenii?

Apoi a venit vremea lui Adrian. Apoi a lui Soliman. Şi mai ales s-a produs vizita aceea a lui Abbad. La înapoierea lui de la Tunis trecuse să mă vadă, fidel promisiunii făcute, şi, înainte chiar să-şi fi descleştat buzele, ochii lui mă compătimeau deja. Cum şovăia să-mi spună veştile aflate, eram dator să-l fac să capete curaj:

— Nu poți reproşa unui mesager lucrul de care răspunzătoare este Providența.

Adăugând apoi, cu un zâmbet prefăcut:

— Când ți-ai părăsit familia de ani buni, nu te poți aştepta la nicio veste bună. Chiar dacă mi-ai spune că Nur a mai făcut un copil, tot nenorocire s-ar chema.

Socotind de bună seamă că sarcina lui ar deveni încă şi mai puțin lesnicioasă dacă m-ar lăsa să continuu cu gluma, prietenul meu se decise să vorbească:

— Nevasta ta nu te-a aşteptat. N-a trăit decât câteva luni în casa ta de la Tunis.

Mâinile îmi erau jilave.

— A plecat. Ți-a lăsat asta.

Îmi întinse o scrisoare pe care am dezlipit-o. Caligrafia era îngrijită, fără îndoială aceea a unui scriitor public. Dar cuvintele îi aparțineau lui Nur:

Dacă n-ar fi vorba decât de fericirea mea, te-aş fi aşteptat ani îndelungați, chiar de-aş fi ajuns să-mi văd părul încărunțind în singurătatea nopților. Dar eu nu trăiesc decât pentru fiul meu, pentru destinul lui care se va împlini într-o zi, cu voia lui Dumnezeu. Te vom chema atunci alături de noi, ca să împărțim onorurile aşa cum tu ai împărțit cu noi primejdiile. Până atunci, eu mă voi afla în Persia, unde, în lipsa unor prieteni, Bayazid îi va avea măcar de partea lui pe duşmanii celor care-l hăituiesc.

Ți-o las pe Hayat. Ți-am purtat fiica aşa cum tu ai purtat taina mea, şi a venit vremea ca fiecare să-şi ia înapoi ceea ce îi aparține. Unii vor zice că sunt o mamă nedemnă, dar tu ştii că pentru binele ei te părăsesc, spre a o feri de pericolele care ne însoțesc paşii, mie şi fratelui ei. Ți-o las ca pe un dar, pe care să-l primeşti la înapoierea ta: când va creşte, îmi va semăna şi-ți va readuce în minte în fiecare clipă imaginea

unei prințese blonde pe care ai iubit-o şi care te-a iubit. Şi care te va iubi mereu, din depărtarea noului ei exil.

Fie că voi întâlni moartea sau gloria, nu lăsa să fie întunecat chipul meu în inima ta!

La prima lacrimă pe care o văzuse curgând, Abbad se proptise în coate la fereastră, prefăcând-se absorbit de ceva văzut în grădină. Fără să mă uit la scaunele goale care ne înconjurau, m-am lăsat să alunec jos, cu ochii înceţoşaţi. Ca şi cum Nur s-ar fi aflat în faţa mea, i-am adresat un murmur furios:

— La ce bun să visezi la un palat când poţi găsi fericirea într-o cocioabă de la poalele piramidelor!

După câteva clipe, Abbad a venit să se aşeze alături de mine.

— Mama şi fiicele tale sunt sănătoase. Harun le trimite lună de lună bani şi hrană.

După ce am mai oftat de vreo două ori, i-am întins scrisoarea. A făcut un gest ca s-o dea la o parte, dar eu am stăruit. Fără să ştiu prea bine de ce, ţineam ca el s-o citească. Poate că voiam să se abţină s-o condamne pe Nur. Poate că voiam, din amor propriu, să evit să se uite la mine cu milă, de parcă aş fi fost un soţ de rând, lăsat de izbelişte de o soţie sătulă să-l mai aştepte. Desigur că mai simţeam şi

nevoia să împart cu un prieten o taină pe care de acum înainte aveam s-o port de unul singur.

Aşa că i-am istorisit în amănunțime povestea circazienei mele, începând cu întâlnirea întâmplătoare din casa unui negustor din Khan el-Khalili.

— Îți înțeleg acum spaima atunci când ofițerul turc l-a luat pe Bayazid în brațe în portul Alexandria.

Am râs. Abbad a continuat, mulțumit că a putut să mă amuze:

— Nu-mi puteam explica de ce un granadin se temea în asemenea măsură de otomani, singurii care promit să-i redea odată şi odată oraşul.

— Nici Maddalena nu izbuteşte să înțeleagă. Ea ar vrea ca toți andaluzii, evrei sau musulmani, să fie entuziasmați aidoma ei de fiecare dată când parvine ştirea unei victorii otomane. Şi se miră că rămân atât de rece.

— Ai de gând să-i explici acum?

Abbad vorbise cu glas scăzut. Am răspuns pe acelaşi ton:

— Îi voi spune totul, treptat şi cu încetul. Nu-i puteam dezvălui mai înainte existența lui Nur.

M-am întors spre prietenul meu. Vocea mea s-a făcut încă şi mai slabă şi mai visătoare:

— Ai băgat de seamă cât ne-am schimbat de la sosirea noastră în această țară? La Fès, n-aş fi vorbit astfel despre

soțiile mele, nici măcar cu prietenul meu cel mai apropiat. Dacă aş fi făcut-o, ar fi roşit până în creştetul turbanului.

Abbad mi-a dat dreptate râzând.

— Mă foloseam eu însumi de o mie şi una de formule de scuze pentru a-mi întreba vecinul ce mai face soția sa, iar acesta, înainte de a-mi răspunde, se asigura mai întâi că nu ne asculta nimeni, de teamă ca onoarea lui să nu aibă de suferit.

După ce am râs din toată inima şi după ce s-au scurs câteva clipe de tăcere, companionul meu a început o frază, după care s-a întrerupt, şovăielnic şi încurcat:

— Ce voiai să spui?

— Cu siguranță nu e încă momentul.

— Ți-am destăinuit prea multe secrete, ca să-mi ascunzi astfel jumătate din ce gândeşti!

S-a resemnat.

— Voiam să spun că de acum eşti liber să-i iubeşti pe otomani, deoarece Bayazid nu mai e fiul tău, deoarece soția ta nu mai e o circaziană, deoarece la Roma protectorul tău i-a cedat locul unui inchizitor, deoarece la Constantinopol Selim cel Crud a murit de doi ani, iar cel care i-a luat locul este Soliman.

Într-un anume sens, Abbad spunea adevărul. Eram de acum liber în sentimentele mele, în entuziasmul meu, liber

să mă alătur efuziunilor spontane ale Maddalenei. Câtă fericire, câtă seninătate să poți trasa în mijlocul evenimentelor lumii o linie de cumpănă între motivele de bucurie şi cele de mâhnire! Fericirea asta, totuşi, ştiam că-mi era interzisă, prin însăşi firea mea.

— Dar te cunosc, reluă Abbad, fără să se uite la mine. Nu ştii să-ți duci o bucurie până la capăt.

Stătu o clipă pe gânduri.

— Cred că, pur şi simplu, nu-ți plac prinții, şi încă şi mai puțin sultanii. Când unul dintre ei obține o victorie, te pomeneşti de la bun început în tabăra duşmanilor lui, iar când câțiva proşti li se închină, asta e deja pentru tine un motiv să-i deteşti.

Şi de data asta Abbad spunea adevărul. Văzând că nu încercam să mă apăr, m-a hărțuit:

— Pentru ce să-i fii ostil lui Soliman?

Îmi vorbea cu o naivitate atât de înduioşătoare, că nu m-am putut împiedica să zâmbesc. În aceeaşi clipă a intrat în încăpere Maddalena. A auzit fraza prietenului meu, pe care acesta s-a grăbit să i-o traducă în italiană, ştiind că ea îi va sări imediat în ajutor. Ceea ce ea a şi făcut cu tărie:

— Pentru ce naiba să-i fii ostil lui Soliman?

A înaintat agale spre noi, care continuam să stăm rezemați de perete, ca nişte şcolari ce-şi recită lunga *surată*

a femeilor. Abbad s-a ridicat, îngăimând ceva. Eu am rămas pe loc, gânditor şi perplex. Însoţindu-mi gândul, Maddalena începu un pasionat elogiu al sultanului:

— De când e la putere, Soliman a pus capăt obiceiurilor sângeroase ale tatălui său. N-a pus să li se taie beregata nici fraţilor, nici fiilor, nici verilor lui. Oamenii de vază surghiuniţi din Egipt au fost aduşi acasă. Temniţele s-au golit. Constantinopolul îi înalţă osanale tânărului suveran, comparându-i faptele cu o rouă binefăcătoare; iar oraşul Cairo nu mai trăieşte cu teamă şi îndoliat.

— Un sultan otoman care nu ucide!

Tonul meu era foarte sceptic. Abbad a corectat:

— Orice prinţ trebuie să şi ucidă. Totul e să nu-şi facă din acest lucru o plăcere, cum s-a întâmplat cu bătrânul sultan. Soliman este cu adevărat din rasa otomanilor şi, în materie de războaie, nu e cu nimic mai prejos decât tatăl lui. De două luni, îi asediază pe cavalerii din insula Rhodos, folosindu-se de cea mai mare flotă pe care a avut-o vreodată islamul. Printre ofiţerii din preajma lui se află Harun, cumnatul tău, iar alături de el este fiul lui cel mare, cel care ar trebui într-o bună zi s-o ia în căsătorie pe Sarwat, fiica ta, verişoara lui. Că-ţi place ori ba, rudele tale iau deja parte la această bătălie. Chiar dacă n-ai avea niciun chef să li te alături, nu s-ar cuveni oare ca măcar să le doreşti victoria?

M-am întors spre Maddalena, care părea încântată de vorbele prietenului meu. Am întrebat-o cu oarecare solemnitate:

— Dacă aş hotărî că a sosit ceasul să luăm calea Tunisului împreună cu copilul nostru, ce ai avea de spus?

— Doar o vorbă să spui şi voi pleca bucuroasă, departe de papa ăsta inchizitor care n-aşteaptă decât un prilej ca să te înhațe!

Abbad era cel mai stârnit dintre noi trei:

— Nimic nu vă reține aici. Plecați imediat, odată cu mine!

L-am potolit:

— Suntem abia în decembrie. Dacă ar trebui s-o pornim pe mare, nu s-ar putea mai devreme de trei luni.

— Veniți la mine la Neapole, iar de acolo vă veți îmbarca spre Tunis la începutul primăverii.

— Asta se poate, am zis eu gânditor.

M-am grăbit însă să adaug:

— Am să mă mai gândesc!

Abbad n-a mai auzit ultimele cuvinte. Pentru a sărbători timida mea acceptare şi a evita să mă vadă că-mi schimb părerea, strigă de la fereastră pe doi dintre servitorii săi. Unuia îi porunci să meargă să cumpere două sticle din cel mai bun vin grecesc, iar pe celălalt îl puse să pregătească o pipă cu tutun.

— Ai gustat cumva din această dulce otravă din Lumea Nouă?

— O dată, acum doi ani, acasă la un cardinal florentin.

— Nu se găseşte de vânzare la Roma?

— Nu există decât în unele taverne. Dar acei *tabacchini* care le ţin sunt oamenii cei mai prost văzuţi din oraş.

— Curând, lumea întreagă va fi plină de *tabacchini*, iar reputaţia lor nu va fi mai proastă decât aceea a băcanilor sau a negustorilor de parfumuri. Eu însumi aduc de la Sevilla încărcături întregi de tutun pe care le vând la Brussa şi la Constantinopol.

Am tras un fum. Maddalena îi aspiră aroma, dar refuză să încerce.

— Mi-ar fi prea teamă că am să mă înec cu fumul!

Abbad din Sousa a sfătuit-o atunci să pună apă la încălzit pentru a bea tutunul ca pe o infuzie, cu un pic de zahăr.

*

* *

După ce Abbad a plecat de la noi în ziua aceea, Maddalena mi-a sărit imediat de gât.

— Sunt fericită că plec. Să nu mai zăbovim aici!

— Fii gata! Când se va întoarce prietenul meu, vom porni la drum împreună.

Abbad se dusese la Ancona cu treburi, făgăduind să fie înapoi în mai puțin de zece zile. Şi-a ținut promisiunea, fiind însă întâmpinat de o Maddalena care plângea cu sughițuri.

Fusesem arestat în ajun, pe 21 decembrie, într-o zi de duminică, pe când duceam, foarte imprudent, un pamflet pe care mi-l strecurase în buzunar un călugăr francez la ieşirea din biserica San Giovanni dei Fiorentini.

Coincidență sau jignire deliberată, când am fost dus la castelul Sant'Angelo, am fost închis în aceeaşi celulă pe care o ocupasem aproape doi ani. Dar, la vremea aceea, nu riscam decât captivitatea, pe când, de data asta, puteam fi judecat şi condamnat să-mi ispăşesc pedeapsa într-o închisoare îndepărtată sau chiar pe o galeră.

Fără îndoială că n-aş fi fost atât de afectat de acest lucru dacă n-aş fi pus la cale plecarea. Cu toate astea, în primele zile, detenția a fost mai puțin aspră decât mă temeam. În februarie, am putut chiar primi un dar de la Abbad, care, date fiind condițiile, mi s-a părut somptuos: o manta din lână şi o prăjitură cu curmale, însoțite de o scrisoare prin care îmi vestea în cuvinte abia deghizate cucerirea Rhodosului de către Soliman: *Marea i-a dus pe ai noştri în*

vârful stâncii, iar pământul a fremătat la strigătele noastre de triumf.

Văzut din celula mea, evenimentul mi-a apărut ca o revanşă personală împotriva lui Adrian şi a viselor lui de cruciadă. Iar când, în cursul lunilor următoare, detenția s-a înăsprit, când n-am mai avut nimic de citit, nimic pentru a putea scrie, nici pană, nici cerneală, nici hârtie, nici măcar o făclie ca să risipesc bezna care se instala încă de după-amiază, când nu mai aveam nicio legătură cu exteriorul, când temnicerul meu se făcea că nu pricepe nicio limbă, în afară de un vag dialect germanic, am început să mă uit la scrisoarea de la Abbad ca la o relicvă şi să repet ca pe o formulă incantatorie cuvintele referitoare la cucerirea Rhodosului.

Într-o noapte, am avut un vis. L-am văzut pe Soliman având, sub turban, un chip de copil, cel al lui Bayazid. Cobora iute de pe un munte spre a veni să mă scoată din temniță, dar, înainte să fi putut ajunge la mine, eram deja treaz, tot în celulă, neînstare să mai adorm pentru a mai visa un pic.

Bezna, frigul, lipsa de somn, disperarea, liniştea... Ca să nu-mi pierd de tot mințile, mi-am reluat obiceiul de a mă ruga, de cinci ori pe zi, Dumnezeului copilăriei mele.

Aşteptam de la Constantinopol mâna ce avea să mă descătuşeze. Însă eliberatorul meu se afla mult mai aproape, fie ca Preaînaltul să-i dea ajutorul Său în furtuna care este astăzi soarta lui!

Anul Clement

930 de la hegira
(10 noiembrie 1523 – 28 octombrie 1524)

Un tumult de paşi, o mulțime de glasuri, apoi sutele de zgomote seci şi impersonale ale unei chei care se răsuceşte şi ale unei uşi care se mişcă încet în balamalele ei ruginite. În picioare lângă pat, mă frecam la ochi, pândind siluetele care aveau să se decupeze în lumina de afară.

A intrat un bărbat. Când l-am recunoscut pe Guicciardini, am făcut un pas spre el, gata să-i sar de gât, dar m-am oprit scurt. M-am dat chiar îndărăt, împins parcă de o forță nevăzută. Poate că de vină era fața lui ca de gheață, sau poate tăcerea, prelungită câteva secunde, sau rigiditatea neobişnuită a înfățişării sale. În penumbră mi s-a părut că desluşesc pe buzele lui ceva ce aducea a zâmbet,

dar, când a vorbit, a făcut-o cu o voce distantă şi, după cât mi se părea mie, exagerat de mâhnită:

— Sanctitatea Sa doreşte să vă vadă.

Se cuvenea oare să mă tânguiesc sau să mă bucur? Pentru ce voia Adrian să mă vadă? Pentru ce mi-l trimitea pe Guicciardini în persoană? Obrazul inexpresiv al florentinului nu mi-a îngăduit să-l întreb. Am căutat spre cer. Trebuia să fi fost cam şase sau şapte dimineaţa, dar în ce zi? Şi în ce lună? L-am întrebat pe unul dintre temniceri în vreme ce străbăteam un coridor în direcţia Vaticanului. Cel care a răspuns a fost Guicciardini, cât mai sec cu putinţă.

— Este vineri, 20 noiembrie 1523.

Ajunsese la o uşiţă. Bătu şi intră, făcându-mi semn să-l urmez. Erau acolo trei fotolii roşii şi goale, în chip de mobilier. Se aşeză, fără a mă pofti să fac la fel.

Nu-mi puteam explica atitudinea lui. El care fusese un prieten atât de apropiat, un confident, el care, o ştiam bine, aprecia aşa de mult compania mea, care schimbase cu mine vorbe de duh şi înghionteli prieteneşti...

Brusc, se ridică în picioare.

— Sfinte Părinte, iată prizonierul!

Papa intrase fără zgomot prin uşiţa din spatele meu. M-am întors ca să-l văd.

— Doamne sfinte! Doamne sfinte! Doamne sfinte!

Eram incapabil să mai rostesc alte cuvinte. Am căzut în genunchi şi, în loc să sărut mâna suveranului pontif, am strâns-o la piept, mi-am apăsat-o pe frunte, pe fața scăldată în lacrimi, pe buzele-mi tremurătoare.

Se desprinse fără bruschețe:

— Trebuie să merg să țin liturghia. Mă voi întoarce aici peste un ceas.

Dându-mi drumul să alunec pe podea, ieşi. Guicciardini izbucni în râs. M-am sculat şi am înaintat către el, cu un aer amenințător.

— Să te îmbrățişez sau să te snopesc în bătaie?

A râs şi mai straşnic. M-am prăvălit într-un fotoliu fără să mă fi invitat.

— Spune-mi, Francesco, am visat cumva? Prin încăperea asta a trecut într-adevăr cardinalul Giulio, înveşmântat în alb? Lui i-am sărutat mâna?

— Cardinalul Giulio de' Medici nu mai există. A fost ales ieri în scaunul Sfântului Petru şi a luat numele de Clement, al şaptelea cu acest nume.

— Doamne sfinte! Doamne sfinte!

Îmi curgeau lacrimile fără să mi le pot opri. Am fost totuşi în stare să îngaim, printre suspine:

— Şi cu Adrian ce s-a întâmplat?

— N-aş fi crezut că dispariția sa te va afecta atât de tare!

I-am trântit un ghiont cu pumnul în umăr pe care nici măcar n-a încercat să-l evite, ştiind bine că-l merita.

— Papa Adrian ne-a părăsit cu două luni în urmă. Se spune că a fost otrăvit. Când vestea morții sale s-a răspândit, nişte necunoscuți au atârnat ghirlande pe uşa medicului său, pentru a-i mulțumi că a salvat Roma.

A murmurat o indispensabilă formulă de reprobare, după care a continuat:

— Atunci a început o luptă în conclav între cardinalul Farnese şi cardinalul Giulio. Cel dintâi părea că se bucură de mai multe sufragii, dar, după încercarea prin care tocmai trecuseră, prinții Bisericii doreau să regăsească în fruntea acestui oraş mărinimia unui de' Medici. După numeroase rânduri de scrutin, a fost ales prietenul nostru. Imediat a început sărbătoarea pe străzi. Unul dintre primele gânduri ale suveranului pontif a fost pentru tine, depun mărturie că aşa a fost. Voia să te elibereze neîntârziat, dar i-am cerut îngăduința să aranjez această mică punere în scenă. Ai să mă ierți?

— Cu greu!

L-am strâns la piept într-o călduroasă îmbrățişare.

— Maddalena şi Giuseppe n-au dus lipsă de nimic. Ți-aş fi spus să mergi să-i vezi, dar trebuie să-l aşteptăm pe papă.

Cât m-a pus florentinul la curent cu toate cele întâmplate de la întemnițarea mea, Clement al VII-lea era deja înapoi. A cerut să nu fie deranjat şi a venit să se aşeze, fără niciun fel de ceremonie, pe fotoliul pe care i-l rezervaserăm.

— Credeam că cele mai bune farse din Roma erau cele ale regretatului cardinal Bibbiena. Însă găselnițele lui messer Guicciardini merită să fie ținute minte.

S-a îndreptat uşor în jilț, iar chipul i s-a îngrijorat brusc. M-a fixat cu intensitate.

— Noaptea trecută am stat îndelung de vorbă, Francesco şi cu mine. Nu-mi poate da multe sfaturi în materie de religie, dar Providența a adăugat funcției mele pe aceea de cârmuitor al unui stat şi de proteguitor al scaunului Sfântului Petru dinaintea încălcărilor produse de puterile vremelnice. În această privință, sfaturile lui Francesco îmi sunt de mare preț, ca şi ale dumitale, Leon.

Dintr-o privire, îi dădu cuvântul diplomatului.

— Te-ai întrebat ades, Leon, care era adevăratul motiv al aducerii tale la Roma, pentru ce ne-am hotărât într-o bună zi să-l punem pe Pietro Bovadiglia să răpească un învățat maur de pe coastele Berberiei? Era un plan pe care răposatul papă Leon n-a găsit niciodată prilejul să ți-l dezvăluie. A sosit momentul astăzi.

Guicciardini tăcu, iar Clement continuă, ca şi cum ar fi recitat amândoi acelaşi text:

— Să privim lumea în care trăim. La răsărit, un imperiu de temut, însufleţit de o credinţă care nu e şi a noastră, un imperiu clădit pe ordine şi pe disciplina oarbă, iscusit în fabricarea de tunuri şi în înarmarea flotelor. Trupele lui înaintează spre centrul Europei. Buda şi Pesta sunt ameninţate, iar Viena va fi şi ea nu peste mult timp. La apus, un alt imperiu, creştin, dar nu mai puţin de temut, deoarece se întinde deja din Lumea Nouă până la Neapole şi visează să stăpânească întreaga lume. Dar, în primul rând, visează să supună Roma voinţei lui. Pe pământurile sale spaniole înfloreşte Inchiziţia, pe pământurile sale germane înfloreşte erezia lui Luther.

Diplomatul preciză, încurajat de papă, care dădea din cap în semn de încuviinţare:

— De-o parte Soliman, sultan şi calif al islamului, tânăr, ambiţios, cu putere nesfârşită, dar preocupat să facă uitate crimele tatălui său şi să apară ca un om de bine. De cealaltă parte, Carol, rege al Spaniei, şi mai tânăr încă, şi nu mai puţin ambiţios, care a izbutit să facă să fie ales pe bani grei să urce pe tronul Sfântului Imperiu. În faţa acestor doi oameni, cei mai puternici din lume, se află, spre a le ţine piept, statul pontifical, cruce uriaşă şi spadă pitică.

Făcu o scurtă pauză.

— Fireşte, Sfântul Scaun nu este singurul care se teme de această conjuncție. Mai este şi regele Francisc, care se agită pentru a evita ca regatul Franței să fie făcut bucăți. Mai este şi Henric al Angliei, cu totul devotat Sanctității Sale, dar prea departe pentru a putea fi de vreun ajutor.

Tot nu vedeam cum putea fi utilă umila mea persoană în acest concert al capetelor încoronate. Dar m-am ferit să-l întrerup pe florentin.

— Această situație delicată, la care a făcut aluzie în fața ta Sfântul Părinte Leon, era subiectul unor frecvente discuții cu cardinalul Giulio şi cu mine însumi. Astăzi, ca şi ieri, suntem convinşi că trebuie să acționăm în numeroase direcții spre a îndepărta primejdiile. Trebuie, înainte de toate, să ne împăcăm cu Francisc, ceea ce nu e un lucru uşor. De treizeci de ani, regii Franței încearcă să cucerească Italia. Sunt pe bună dreptate socotiți răspunzători de nenorocirile care năpădesc peninsula, trupele lor fiind acuzate că aduc cu ele epidemii şi distrugere. Mai trebuie să convingem Veneția, Milano şi Florența să-şi dea uitării disputele, pentru a face front comun împotriva imperialilor.

Îşi luă o voce învăluitoare şi se aplecă în față, aşa cum făcea de fiecare dată când voia să facă o confidență:

— Am socotit de asemenea că trebuie începute negocieri cu otomanii. În ce mod? Nu ştim. După cum nu ştim nici ce am putea obține. Să încetinim năvala ienicerilor pe pământurile creştine ale Europei Centrale? Fără îndoială că nu. Să restabilim pacea în Mediterana? Să punem capăt prădăciunilor piraților?

Răspunse propriilor lui întrebări printr-o strâmbătură dubitativă. Clement preluă ştafeta:

— Ceea ce este sigur e că a sosit vremea de a clădi o punte între Roma şi Constantinopol. Dar eu nu sunt sultan. Dacă aş îndrăzni să grăbesc lucrurile, aş fi năpădit de mii de critici venite din Spania şi din Germania, ba încă aş fi luat la rost şi de propriii mei colegi.

Zâmbi încurcat.

— Vreau să zic de cardinali. Trebuie să procedăm cu mare prudență, să aşteptăm ocaziile favorabile, să vedem cum acționează francezii, venețienii şi celelalte puteri creştine. Voi doi veți face echipă împreună. Leon cunoaşte acum limba turcă, pe lângă arabă; îi cunoaşte mai cu seamă pe otomani şi modul lor de a gândi şi de a acționa; a fost chiar în solie la Constantinopol; Francesco ştie totul în legătură cu politica Noastră şi poate negocia în numele Nostru.

Mai adăugă, oarecum ca pentru sine:

— Aş fi dorit doar ca unul dintre emisari să fie un preot...

Apoi, mai tare, un pic zeflemitor:

— Messer Guicciardini a refuzat întotdeauna să se lase hirotonisit. Cât despre dumneata, Leon, mă mir că scumpul Nostru văr şi slăvit predecesor nu ți-a sugerat niciodată să-ți închini viața religiei.

Eram perplex: pentru ce omul care mă prezentase Maddalenei îmi punea o astfel de întrebare? Am tras cu coada ochiului spre Guicciardini şi mi s-a părut că stătea pe ghimpi. Am tras concluzia că papa încerca să-mi verifice cunoştințele religioase înainte de a-mi încredința o misiune pe lângă musulmani. Văzând că zăboveam cu răspunsul, a stăruit:

— Religia n-ar fi fost oare cea mai bună dintre căile posibile pentru un cărturar şi erudit ca dumneata?

Am fost evaziv.

— A vorbi despre religie în prezența Sanctității Sale este ca şi cum s-ar vorbi despre o logodnică în prezența părintelui ei.

Clement a zâmbit. Fără totuşi să-mi dea drumul.

— Şi ce ai spune despre logodnică dacă tatăl n-ar fi de față?

Am hotărât să n-o mai ocolesc cu răspunsul:

— Dacă nu m-ar asculta chiar şeful Bisericii, aş spune că religia îi învaţă pe oameni smerenia, dar că ea însăşi n-are niciun pic de smerenie. Aş spune că toate religiile au dat sfinţi şi asasini, cu aceeaşi conştiinţă liniştită. Şi că în viaţa acestui oraş, există ani ai lui Clement şi ani ai lui Adrian, între care religia nu îngăduie să alegi.

— Oare islamismul îţi îngăduie să alegi mai bine?

Am fost cât pe ce să spun „noi”, dar mi-am dat seama la timp:

— Musulmanii învaţă că „cel mai bun dintre oameni este cel mai util oamenilor”, dar, în pofida unor asemenea cuvinte, li se întâmplă să cinstească falşi cucernici mai mult decât pe adevăraţii binefăcători.

— Şi adevărul unde îşi are locul în toate astea?

— E o întrebare pe care nu mi-o mai pun: între adevăr şi viaţă, eu am făcut deja o alegere.

— Trebuie totuşi să existe o Credinţă adevărată!

— Ceea ce îi uneşte pe cei ce cred nu e atât credinţa comună, cât gesturile pe care le repetă în comun.

— Aşa să fie oare?

Tonul papei era insondabil. Se gândea cumva să repună în discuţie misiunea pe care tocmai mi-o încredinţase? Guicciardini părea să se teamă că aşa stau lucrurile, aşa că interveni, cu un zâmbet cât se poate de larg:

— Leon vrea să spună că adevărul nu-l aparţine decât lui Dumnezeu şi că oamenii nu pot decât să-l desfigureze, să-l înjosească, să-l înrobească.

Cu un ton oarecum de încuviinţare, am murmurat, destul de tare ca să fiu auzit:

— Fie ca aceia care deţin adevărul să-l elibereze!

Clement lăsă să se audă un râs confuz. Apoi reluă:

— Să rezumăm. Fratele Leon nu va intra în călugărie; va intra doar în diplomaţie, la fel ca fratele Francesco.

Liniştit acum, acesta îşi împreună mâinile, luă o mutră cucernică şi rosti cu voce comică:

— Dacă fratele Leon are oroare de adevăr, să nu se teamă: nu-l va întâlni prea des în confreria noastră.

— *Amen*, am închis eu discuţia pe acelaşi ton.

*

* *

Numeroşi prieteni se adunaseră la mine acasă ca să-mi sărbătorească eliberarea, a cărei veste se răspândise încă din zori. Vecini, elevi, prieteni, cu toţii au declarat la unison că mă schimbasem prea puţin în decursul unui an de temniţă. Cu toţii, în afară de Giuseppe, care a refuzat cu îndârjire să mă recunoască şi care a stat trei zile încheiate

îmbufnat până să-mi spună pentru prima oară în viață: „Tată!”

Curând a sosit şi Abbad de la Neapole spre a-mi saluta întoarcerea, dar şi pentru a mă îndemna să părăsesc Roma fără zăbavă. Pentru mine, nici nu se mai punea problema.

— Eşti sigur că viitoarea dată când ai să vrei să pleci n-ai să fii iarăşi închis la Sant’Angelo?

— Dumnezeu va alege dacă să mă lase aici sau să mă facă să plec.

Vocea lui Abbad se înăspri brusc:

— Dumnezeu a ales deja. Nu spune El că nu trebuie să rămâi de bunăvoie într-o țară necredincioasă?

Mi-am pus asupra lui o privire încărcată de reproşuri. S-a grăbit să-şi ceară iertare:

— Ştiu că n-am dreptul să-ți dau lecții, eu care trăiesc la Neapole, care ofer de două ori pe an daruri bisericii Sfântului Gennaro, care am ca parteneri oameni din Biscaya şi din Castilia. Dar mă tem pentru tine, jur pe Cartea Sfântă! Te simt angajat în dispute care nu sunt pentru noi. Dacă pleci la război împotriva unui papă, numai moartea lui te salvează.

— Oraşul ăsta este astăzi şi al meu, iar pentru că aici am aflat ce înseamnă închisoarea, mă simt şi mai legat de soarta lui şi de aceea a oamenilor care-l cârmuiesc. Ei mă

consideră prieten, iar eu n-aş putea să-i tratez doar ca pe nişte *rumi*.

— Dar familia ta e în altă parte, iar tu o ignori de parcă treizeci de ani din viața ta şi a ei nici n-ar fi existat vreodată.

Făcu o pauză înainte de a-mi trânti vestea următoare:

— Mama ta a murit în vara asta.

Vizibil la curent, Maddalena îmi încălzi mâna cu un sărut de mângâiere. Abbad continuă:

— Mă aflam la Tunis când a căzut bolnavă pentru ultima oară. A cerut să te vadă.

— I-ai spus că eram în temniță?

— Da! Am preferat să aibă pentru tine mai curând un ultim gând de îngrijorare, decât unul de dezaprobare.

*

* *

Pentru a se face iertat că fusese încă o dată un mesager al nenorocirii, Abbad îmi adusese de la Tunis un sipet care conținea voluminoasele mele note de călătorie, datorită cărora aveam să mă pot pune pe treabă întocmind lucrarea ce-mi fusese ades cerută de la venirea mea la Roma: o descriere a Africii şi a lucrurilor care se află acolo şi sunt demne de a fi reținute.

Dar nu scrisesem încă nici măcar primul rând, când un alt proiect a venit să acapareze ceasurile mele închinate scrisului, un proiect nebunesc, dar fascinant, care mi-a fost propus cu prilejul unei vizite ce mi l-a readus pe fostul meu elev Hans, la o lună de la ieşirea mea din temniță. Hotărându-se să se întoarcă în Saxonia, venea să-şi ia rămas-bun, să mă asigure încă o dată de recunoştința sa pentru învățătura pe care i-o dădusem şi să-mi prezinte cu această ocazie pe unul dintre prietenii lui, un tipograf, saxon ca şi el, dar stabilit la Roma de mai bine de cincisprezece ani.

Contrariul lui Hans, omul nu era un adept al lui Luther. Se considera un discipol al unui cugetător olandez despre care Guicciardini îmi vorbise deja: Erasmus. Acesta îi sugerase ideea nebunească pe care el şi-o însuşise.

Era vorba de pregătirea unui uriaş lexicon în care fiecare cuvânt să figureze într-o sumedenie de limbi, printre care latina, araba, ebraica, greaca, germana din Saxonia, italiana, franceza, castiliana, turca şi multe altele. În ce mă priveşte, m-am angajat să furnizez părțile arabă şi ebraică pe baza unei lungi liste de cuvinte latineşti.

Tipograful se exprima cu o ardoare emoționantă:

— Fără îndoială că acest proiect nu va vedea niciodată lumina zilei, cel puțin nu cât trăiesc eu şi sub forma pe care

o visez. Cu toate astea, sunt gata să-i consacru viața şi banii mei. A face în aşa fel ca toți oamenii să se poată înțelege într-o bună zi nu reprezintă oare cel mai nobil dintre idealuri?

Acestui vis măreț, acestei minunate nebunii, tipograful saxon îi dăduse un nume: *Anti-Babel*.

Anul regelui Franței

931 de la hegira
(29 octombrie 1524 – 17 octombrie 1525)

Friguroasă mesageră a morții şi a înfrângerii, zăpada a căzut peste drumul meu, în anul acela, pentru a treia oară. La fel ca la Granada într-o iarnă a copilăriei mele, la fel ca în Atlas în toamna norocului meu, ea s-a întors cu viscol, suflu devastator, şoaptă nefastă a Destinului.

Mă întorceam acasă de la Pavia, în compania lui Guicciardini, după ce dusesem la bun sfârşit cea mai extraordinară dintre solii, ca şi cea mai tainică, din moment ce, dintre toți principii creştinătății, doar papa îi cunoştea cuprinsul şi doar regele Franței fusese înştiințat cum se cuvine asupra lui.

În aparență, florentinul era cel care primise de la Clement al VII-lea sarcina unei misiuni de bune oficii. Lunile din urmă fuseseră sângeroase. Trupele împăratului încercaseră să cucerească Marsilia, făcând să cadă asupra orașului sute de ghiulele de tun. Fără succes. Regele Francisc ripostase venind să se înstăpânească peste Milano, apoi asediind Pavia. Cele două armate amenințau să se înfrunte în Lombardia şi era de datoria papei să prevină o luptă devastatoare. Era de datoria sa, mi-a explicat Guicciardini, dar nu şi în interesul său, deoarece doar rivalitatea dintre cele două puteri creştine îi lăsa Sfântului Scaun o oarecare marjă de independență. „Pentru a fi siguri că nu se va face pace, trebuie să fim noi mediatorii."

Mai importantă era cealaltă misiune, cea care mă implica pe mine. Papa aflase că un ambasador al sultanului călătorea spre tabăra regelui Franței. Nu era acesta prilejul atât de aşteptat pentru a intra în legătură cu otomanii? Trebuia să ne găsim, Guicciardini şi cu mine, sub zidurile Paviei odată cu acest emisar, trebuia să-l abordăm şi să-i transmitem un mesaj verbal de la Clement al VII-lea.

În ciuda frigului, am ajuns la liniile franceze în mai puțin de o săptămână. Am fost mai întâi întâmpinați de un bătrân gentilom de rang înalt, mareşalul de Chabannes, senior de La Palice, care-l cunoştea foarte bine pe Guicciardini. A

părut uimit de vizita noastră, dat fiind că un alt trimis al papei, ofițerul de la Vatican Matteo Giberti, sosise cu o săptămână în urmă. Fără să se lase încolțit, însoțitorul meu răspunse pe un ton pe jumătate insinuant, pe jumătate amuzant, că era normal „să-l pună pe Ioan Botezătorul să-l premeargă lui Hristos".

Fanfaronadă aparent utilă, deoarece florentinul a fost primit chiar în ziua aceea de către rege. În ce mă priveşte, eu n-am fost admis la discuție, dar i-am putut săruta mâna monarhului, gest pentru care abia de a fost nevoie să mă aplec, căci mă domina cu cel puțin o palmă. Ochii i-au alunecat pe deasupra mea ca umbra unei trestii, înainte de a se risipi în mii de scântei imperceptibile, în vreme ce ai mei fixau fascinați un punct precis de pe chipul lui, acolo unde un nas imens părea că ocroteşte mustața fină, plonjând vajnic deasupra buzelor. Desigur că acest fizic făcea ca zâmbetul francezului să pară ironic chiar şi atunci când se dorea binevoitor.

Guicciardini a ieşit plin de entuziasm din cortul rotund unde se desfăşurase întrevederea. Regele îi confirmase că otomanul urma să sosească a doua zi şi se arătase încântat de ideea unui contact între Roma şi Constantinopol.

— Oare s-ar putea el aştepta la ceva mai bun decât la o binecuvântare a Sfântului Părinte atunci când este vorba de a pecetlui o alianță cu necredincioşii? comentă florentinul.

După care adăugă, vizibil încântat să mă ia astfel pe nepregătite:

— Am menționat prezența ta alături de mine şi faptul că ştii turceşte, iar Maiestatea Sa m-a întrebat dacă ai putea face oficiul de tălmaci.

Cu toate astea, când emisarul otoman a intrat şi a început să vorbească, am rămas mut, incapabil să-mi descleştez buzele, incapabil chiar şi să-mi dreg glasul. Regele mi-a aruncat o privire cumplită; Guicciardini era roşu de mânie şi de ruşine. Din fericire, vizitatorul avea propriul său dragoman care, pe deasupra, cunoştea limba lui Francisc.

Dintre toți cei de față, un singur om îmi înțelegea emoția şi o împărtăşea, deşi funcția sa îi impunea să nu lase să se vadă nimic, cel puțin nu înainte de a fi isprăvit ritualul solemn al reprezentației. Abia după ce a citit cu glas tare scrisoarea sultanului şi a schimbat cu regele câteva fraze pline de zâmbete, ambasadorul s-a apropiat de mine şi m-a strâns cu căldură la piept, spunând tare:

— Ştiam că voi întâlni în această tabără prieteni şi aliaţi, dar nu mă aşteptam să regăsesc aici un frate pe care l-am pierdut de ani îndelungaţi.

Când dragomanul soliei otomane a tălmăcit aceste vorbe, întreaga adunare n-a mai avut ochi decât pentru mine, iar Guicciardini a răsuflat uşurat. Eu însumi nu aveam pe buze decât un singur cuvânt, năuc şi incredul:

— Harun!

Mi se spusese, într-adevăr, în ajun că ambasadorul Marelui Turc se numeşte Harun Paşa. Dar nici măcar o clipă n-am văzut nici cea mai mică legătură între el şi prietenul meu cel mai bun, ruda mea cea mai apropiată, fratele meu aproape.

Am fost nevoiţi să aşteptăm până seara ca să rămânem singuri în cortul somptuos pe care escorta sa îl ridicase pentru el. Excelenţa Sa Iscoditorul purta un turban înalt şi greu din mătase albă, împodobit cu un rubin mare şi cu o pană de păun. Dar curând şi l-a scos, cu un gest de eliberare, dând la iveală un cap cărunt şi care începea să chelească.

Fără ocolişuri, începu prin a-mi potoli evidenta curiozitate:

— După călătoria noastră comună la Constantinopol, am trecut ades pragul Sublimei Porţi, ca sol al lui Aruj Barbă

Roşie, Dumnezeu să aibă milă de el! apoi al fratelui său, Khaireddin. Am învățat limba turcă şi limbajul curtenilor, mi-am făcut prieteni la *diwan* şi am negociat alipirea Algerului la sultanatul otomanilor. Cu asta am să mă fălesc până în ziua Judecății.

Mâna lui mătură aerul într-un gest larg.

— Acum, de la hotarele Persiei până pe coastele Maghrebului, de la Belgrad până în fericitul Yemen, există un singur imperiu musulman, al cărui stăpân mă onorează cu încrederea şi bunăvoința sa.

Continuă, cu un accent de reproş deloc ascuns:

— Dar tu, ce-ai făcut în toți aceşti ani? E adevărat că eşti acum un înalt personaj la curtea papei?

Am reluat intenționat propria lui formulă:

— Sanctitatea Sa mă onorează cu încrederea şi bunăvoința sa.

Am socotit nimerit să adaug, accentuând fiecare cuvânt:

— Şi pentru a te întâlni m-a trimis aici. Ar vrea să se stabilească un contact între Roma şi Constantinopol.

Cum mă aşteptam să văd oarecare agitație, oarecare bucurie sau surpriză, la această veste cât se poate de oficială, am fost profund înciudat. Harun păru brusc preocupat de o pată de noroi de pe marginea mânecii sale bufante. După ce frecă şi suflă peste ea ca să şteargă orice

urmă, catadicsi să rostească, într-o notă de pioasă frivolitate:

— Între Roma şi Constantinopol, spui tu? Şi în ce scop?

— Al păcii. N-ar fi minunat ca, jur-împrejurul Mediteranei, creştinii şi musulmanii să poată trăi şi face negoţ împreună fără războaie şi fără piraterie, să pot merge de la Alexandria la Tunis cu familia fără a fi răpit de vreun sicilian?

Iarăşi pata aia tenace de pe mânecă. O frecă şi mai zdravăn, adresându-mi apoi o privire lipsită de amabilitate:

— Ascultă-mă, Hassan! Dacă vrei să aminteşti de prietenia noastră, de anii noştri de şcoală, de familia noastră, de viitoarea căsătorie dintre fiul meu şi fiica ta, să stăm atunci liniştiți de vorbă la o masă îmbelşugată şi, pe Dumnezeu, am să gust clipa aceea mai mult decât oricine altcineva. Dar dacă tu eşti trimisul papei, iar eu cel al sultanului, atunci să stăm de vorbă altfel!

Am încercat să mă apăr:

— Ce-mi reproşezi? N-am vorbit decât de pace. Nu e normal ca religiile Cărții Sfinte să înceteze masacrele?

S-a întrerupt:

— Ține minte că între Constantinopol şi Roma, între Constantinopol şi Paris, Credința este cea care învrăjbeşte, iar interesul, nobil sau josnic, cel care apropie. Nu-mi vorbi

nici de pace, nici de Cartea Sfântă, căci nu despre asta e vorba şi nu la asta se gândesc stăpânii noştri.

Încă de pe vremea când eram copii, nu izbutisem niciodată să susțin o discuție în fața Iscoditorului. Răspunsul meu aducea a capitulare:

— Văd totuşi un interes comun între stăpânul tău şi al meu: niciunul, nici celălalt n-ar vrea să vadă imperiul lui Carol Quintul întinzându-se peste întreaga Europă, şi nici peste Berberia!

Harun a zâmbit.

— Acum, că vorbim aceeaşi limbă, îți pot spune de ce am venit aici. Aduc daruri regelui, făgăduieli, şi chiar şi o sută de călăreți valoroşi care vor lupta alături de el. Lupta noastră e aceeaşi: ştii că trupele lui Francisc tocmai l-au prins pe Ugo de Moncada, omul pe care eu însumi l-am înfrânt în fața Algerului după moartea lui Aruj? Ştii că flota noastră a primit ordin să intervină dacă imperialii ar mai încerca să cucerească Marsilia? Stăpânul meu e hotărât să pecetluiască alianța cu regele Francisc şi, în acest scop, va spori gesturile de prietenie.

— Ai să-i poți făgădui regelui că ofensiva otomană în Europa nu va continua?

Harun a părut plictisit de naivitatea mea.

— Dacă i-am ataca pe maghiari, al căror suveran nu e altul decât cumnatul împăratului Carol, regele Franței nu s-ar gândi nicidecum să ne-o reproşeze. Tot astfel, dacă vom asedia Viena, pe care o cârmuieşte propriul frate al împăratului.

— Oare regelui Franței nu i s-ar aduce critici de către pairii săi dacă ar lăsa să fie astfel cucerite pământuri creştine?

— Fără îndoială, dar stăpânul meu este gata să-i dea în schimb un drept de supraveghere asupra sorții bisericilor din Ierusalim şi a creştinilor din Levant.

Am tăcut un moment, cufundați şi unul, şi altul în gânduri. Harun s-a rezemat cu spatele de un cufăr frumos lucrat şi a zâmbit.

— Când i-am spus regelui Francisc despre cei o sută de luptători pe care i-am adus, a părut încurcat. Am crezut o clipă că avea să refuze să-i lase să lupte alături de el, dar mi-a adresat în cele din urmă călduroase mulțumiri. Şi a pus să se spună în tabără că aceşti călăreți sunt vasali creştini ai sultanului.

Adăugă fără nicio tranziție:

— Când ai să te întorci la ai tăi?

— Într-o bună zi, fără doar şi poate, am spus eu şovăielnic, atunci când Roma îşi va fi pierdut pentru mine farmecele.

— Abbad din Sousa mi-a spus, când l-am văzut la Tunis, că papa te-a ţinut la beci vreme de un an, într-o fortăreaţă.

— Îl criticasem fără menajamente.

Harun fu cuprins brusc de un acces de ilaritate.

— Tu, Hassan, fiul lui Mohamed din Granada, ţi-ai permis să-l critici pe papa în buricul Romei! Abbad mi-a mai spus că-i reproşai acestui papă că e străin.

— Nu e chiar aşa. Însă preferinţele mele mergeau într-adevăr către un italian – dacă se poate, un de' Medici de la Florenţa.

Prietenul meu era năucit să constate că îi răspundeam pe tonul cel mai serios cu putinţă.

— Un de' Medici, spui tu? Ei bine, eu, când mă voi întoarce la Constantinopol, am să cer ca demnitatea de calif să le fie retrasă otomanilor şi să-i fie redată unui descendent al lui Abbas[27].

Şi-a mângâiat cu precauţie gâtul şi ceafa, repetând ca pe un refren:

— Preferi un de' Medici, spui tu?

---

[27] Unchi al profetului Mohamed, întemeietorul dinastiei Abbasizilor, care a condus un stat feudal succesor al califatului omeiad (sec. VIII).

Pe când eu sporovăiam astfel cu Harun, Guicciardini făurea planurile cele mai extravagante, convins că legăturile mele cu trimisul Marelui Turc reprezentau o şansă nemaiîntâlnită pentru diplomaţia papală. Eram dator să-i mai temperez zelul, să-l fac îndeosebi să simtă toată indiferenţa pe care o manifestase cumnatul meu. Însă florentinul îmi îndepărtă obiecţiile cu un simplu gest al mâinii:

— În calitate de ambasador, Harun Paşa îi va raporta cu siguranţă sultanului propunerile noastre. Un pas a fost făcut şi nu peste mult timp vom primi la Roma un sol otoman. Poate că vom pleca şi noi, tu şi cu mine, la Constantinopol.

Dar, înainte de a merge mai departe, era timpul să dăm socoteală de misiunea noastră papei.

*

* *

Zoream spre Roma când viscolul de care am vorbit ne-a luat prin surprindere, la câteva mile la sud de Bologna. De la primele rafale, drama din munţii Atlas mi-a năvălit în amintire. Mă credeam reîntors la clipele acelea de groază, când mă simţisem împresurat de moarte ca de o haită de

lupi flămânzi, nemaifiind legat de viață decât prin mâna Hibei de care mă încleştasem. Murmuram necontenit numele frumoasei mele roabe numide, ca şi cum nicio femeie nu-i urmase în inima mea.

Vântul îşi sporea violența, iar soldații din escortă au fost nevoiți să descalece pentru a încerca să se adăpostească. Am făcut la fel, ca şi Guicciardini, pe care l-am pierdut curând din vedere. Mi se părea că aud țipete, chemări, urlete. Zăream la răstimpuri câte o siluetă fugară după care încercam să mă iau, dar care, de fiecare dată, se topea în ceață. Curând, calul mi-a scăpat. Alergând pe orbecăite, m-am lovit de un copac, de care m-am agățat, ghemuit şi dârdâind de frig. Când, după ce viscolul s-a potolit, oamenii au venit să mă caute, zăceam leşinat, îngropat în zăpadă, cu piciorul drept rupt de vreun cal care-şi pierduse cumpătul. Se pare că nu stătusem prea multă vreme îngropat în omăt, ceea ce m-a cruțat de amputare. Dar nu puteam merge, iar pieptul îmi ardea.

Ne-am întors aşadar spre Bologna, unde Guicciardini m-a instalat într-un han micuț, din imediata vecinătate a colegiului spaniolilor. El a plecat a doua zi, prezicându-mi că voi fi iarăşi pe picioare peste zece zile şi că voi putea să-l ajung atunci din urmă la curtea papală. Dar spunea toate astea doar pentru a mă linişti, deoarece, odată sosit la

Roma, a sfătuit-o pe Maddalena să vină cât mai iute după mine, împreună cu Giuseppe, şi să-mi aducă hârtiile şi notele ca să-mi pot îndulci plictiseala cu ajutorul scrisului. În realitate, nu mă puteam deprinde cu nemişcarea şi, în primele zile, eram veşnic pus pe harţă, blestemând cât era ziua de lungă zăpada, soarta şi pe nefericitul de hangiu, care mă slujea totuşi cu răbdare.

N-aveam să-mi părăsesc odaia decât spre sfârşitul acelui an. La început a fost cât pe ce să mor de pneumonie şi, abia refăcut, a fost rândul piciorului să-mi dea bătaie de cap. Era atât de amorţit şi de umflat, încât m-am temut din nou că mi-l vor amputa. De furie, de disperare, lucram şi iar lucram, zi şi noapte. Am putut astfel isprăvi traducerile arabe şi ebraice pe care i le făgăduisem tipografului saxon. Am mai putut de asemenea să scriu, în anul acela, primele şase cărţi din *Descrierea Africii*. După câteva luni, sfârşisem prin a mă obişnui cu condiţia mea de scrib sedentar, de călător pocăit, gustând bucuriile zilnice ale micii mele familii. Nu fără a privi cu un ochi îngrijat evenimentele care se petreceau în jurul meu.

Eram între două accese de febră când Maddalena mi-a adus la cunoştinţă, la început de martie, vestea care zdruncina deja Italia: trupele imperiale zdrobiseră armata regelui Franţei în faţa Paviei. Se răspândise mai întâi zvonul

că Francisc fusese ucis; aveam să aflu curând că fusese doar luat prizonier. Dar situația nu era mai puțin dezastruoasă: oricare urma să fie soarta monarhului, era limpede că francezii nu vor mai putea ține piept pentru mult timp de acum înainte ambițiilor împăratului.

Mă gândeam la Clement al VII-lea. Se arătase mult prea favorabil lui Francisc pentru a nu-şi avea partea lui de suferință în înfrângerea respectivă. Oare cum avea să iasă din această strâmtoare? Avea să se împace cu Carol Quintul spre a preveni mânia acestuia? Avea, dimpotrivă, să se folosească de autoritatea sa pentru a-i aduna pe principii creştinătății împotriva unui împărat devenit mult prea puternic, mult prea primejdios pentru toți?

Tare aş fi vrut să pot sta de vorbă cu papa. Şi încă şi mai tare cu Guicciardini, mai cu seamă de când îmi sosise o scrisoare de la el, la începutul verii, cu această frază enigmatică şi terifiantă prin ironia ei: *Doar un miracol mai poate salva Roma, iar papa ar vrea ca eu să fiu cel care îl va săvârşi*!

Anul Cetelor Negre

932 de la hegira
(18 octombrie 1525 – 7 octombrie 1526)

Stătea în fața mea, statuie alcătuită din carne şi din fier, din râsete puternice şi din imense izbucniri de mânie.

— Eu sunt brațul înarmat al Bisericii!

Era totuşi numit „marele diavol” şi era iubit ca atare, neîmblânzit, cutezător, avântat, luând cu asalt femeile şi fortărețele; oamenii se temeau de el şi le era teamă pentru el, de aceea se rugau lui Dumnezeu să-l ia sub ocrotirea Sa şi să-l ducă de acolo cât mai departe.

— Incorigibilul meu văr Giovanni, spunea Clement al VII-lea cu afecțiune şi resemnare.

Condottiere şi de' Medici, el întruchipa întreaga Italie. Trupele pe care le comanda erau după chipul şi asemănarea lui, venale şi generoase, tiranice şi justițiare, indiferente în fața morții. În anul acela, ele se puseseră în slujba papei. Erau numite Cetele Negre, iar şeful lor nu ca Giovanni de' Medici se făcuse curând cunoscut, ci ca Giovanni al Cetelor Negre.

L-am întâlnit la Bologna. Pentru prima mea ieşire, am ţinut să merg la palatul lui messer Jacopo Salviati, venerabil gentilom din oraş, care mă înconjurase cu întreaga sa bunăvoinţă de-a lungul bolii, trimiţându-mi necontenit bani, cărţi, veşminte şi daruri. Guicciardini îl rugase să mă ia sub protecţia sa, iar el se achitase de această sarcină cu o sârguinţă paternă, nelăsând niciodată să treacă o săptămână fără să-mi trimită pe unul din pajii săi ca să mă întrebe de sănătate. Acest Salviati era personajul cel mai de vază din Bologna şi trăia într-un lux demn de cei mai mari dintre de' Medici. E adevărat că soţia sa nu era alta decât sora papei Leon, iar fiica sa, Maria, îl luase în căsătorie pe Giovanni al Cetelor Negre. Spre nefericirea ei, trebuie s-o spunem, căci îl vedea foarte rar, între două campanii, între două idile, între două aventuri de alcov.

În ziua aceea, totuşi, venise, mai puţin pentru soţia sa cât pentru fiul lor, în vârstă de şase ani. Mă apropiam de palatul Salviati, sprijinit de umărul Maddalenei, când se făcu auzit cortegiul. Condotierul era înconjurat de vreo patruzeci de fideli călări. Trecătorii îi şopteau numele, unii îl aclamau, alţii grăbeau pasul. În ce mă priveşte, am preferat să mă dau în lături spre a-i lăsa drum liber, mersul meu fiind încă încet şi nesigur. A strigat de departe:

— Cosimo!

În cadrul unei ferestre, la etaj, se ivi un copil. Giovanni porni la trap, apoi, când ajunse în dreptul băiatului de sus, îşi scoase sabia din teacă, o îndreptă spre el şi strigă:

— Sări!

Maddalena fu cât pe ce să leşine. Îşi acoperi ochii. Eram eu însumi îngrozit. Cu toate astea, messer Jacopo, care ieşise să-şi întâmpine ginerele, nu spuse nimic. Părea, fireşte, foarte contrariat, dar aşa cum poate fi cineva în faţa unui necaz de zi cu zi, nu în faţa unei drame. Micul Cosimo nu părea nici surprins, nici impresionat. Punând un picior pe friză, sări în gol. În ultima clipă, taică-său, dând drumul spadei, îl prinse de subsuori, îl ţinu cu braţele întinse, apoi îl înălţă deasupra sa.

— Ce mai face prinţul meu?

Copilul şi tatăl râdeau, ca şi soldaţii din escortă. Jacopo Salviati se străduia să surâdă. Văzându-mă sosind, profită ca să destindă atmosfera şi arătă spre mine, prezentându-mă ceremonios ginerelui său:

— Messer Giovanni-Leone, geograf, poet, diplomat la curtea papală.

Condotierul sări din şa. Unul din oamenii săi îi aduse spada, pe care o vârî la loc în teacă, înfăţişându-mi-se cu o jovialitate excesivă:

— Eu sunt braţul înarmat al Bisericii!

Avea părul scurt, o mustață brună şi deasă, ajustată la vârfuri, şi o privire care m-a străpuns mai iute decât o lance. Pe moment, omul mi s-a părut foarte neplăcut. Dar mi-am schimbat curând părerea, sedus, ca atâția alții, de uluitoarea sa capacitate de a-şi părăsi sufletul de gladiator pentru a redeveni, odată ce trecuse pragul unui salon, un florentin, un de' Medici, uimitor prin finețe şi perspicacitate.

— Am auzit că ai fost la Pavia.

— N-am zăbovit acolo decât câteva zile, în compania lui messer Francesco Guicciardini.

— Nu eram nici eu prea departe. Îmi inspectam trupele pe drumul spre Milano. Când m-am întors, emisarul otoman plecase. Şi dumneata la fel, mi se pare.

Zâmbi complice. Pentru a evita să dau de gol secretul misiunii mele, am preferat să tac şi să-mi feresc ochii de ai lui. A continuat:

— Am aflat că de la Paris pornise de curând spre Constantinopol un mesaj prin care turcilor li se cerea să atace Ungaria spre a-l sili pe Carol Quintul să-şi mute atenția de la Italia.

— Regele Franței nu este oare prizonier în Spania?

— Asta nu-l împiedică să negocieze cu papa şi cu sultanul şi să-i trimită instrucțiuni mamei sale, regenta regatului.

— Dar nu s-a spus că e pe moarte?

— Nu mai este. Moartea şi-a schimbat planurile.

Cum mă îndărătniceam să nu exprim nicio părere personală, mărginindu-mă să pun întrebări, Giovanni mă întrebă de-a dreptul:

— Nu crezi că e vorba aici de o ciudată coaliție: papa aliat cu Francisc, care s-a aliat cu sultanul?

Încerca oare să-mi ghicească sentimentele față de otomani? Sau să afle ce s-a întâmplat cu Harun Paşa?

— Cred că sultanul, oricât de puternic ar fi, nu e în măsură să decidă asupra sorții unui război în Italia. O sută de oameni prezenți pe câmpul de luptă sunt mai însemnați decât o sută de mii de oameni de la celălalt capăt al continentului.

— Cine este cel mai puternic în Italia, după părerea dumitale?

— S-a dat o bătălie la Pavia şi trebuie să-i suportăm consecințele.

Răspunsul meu i-a plăcut în mod vizibil. Tonul lui s-a făcut amical şi chiar admirativ.

— Sunt fericit să aud aceste cuvinte, căci, la Roma, papa şovăie, iar prietenul dumitale Guicciardini îl împinge să se bată cu Carol şi să se alieze cu Francisc, chiar dacă regele Franței este prizonierul împăratului. Din poziția mea, nu-mi

pot exprima rezervele fără să dau impresia că mă tem de înfruntarea cu imperialii, dar îți vei da seama curând că nebunul ăsta de Giovanni nu e chiar lipsit de înțelepciune, iar înțeleptul ăla de Guicciardini e pe cale să făptuiască o sminteală şi să-l facă şi pe papă să făptuiască una la fel de mare.

Socotind că vorbise mult prea serios, se puse pe istorisit, cu o sumedenie de anecdote, ultima sa vânătoare de mistreți. După care se întoarse brusc la aceeaşi chestiune:

— Ar trebui să-i spui papei ce gândeşti. De ce n-ai veni cu mine la Roma?

Aveam într-adevăr de gând să pun capăt mult prea îndelungatei mele şederi forțate la Bologna. M-am grăbit să accept propunerea, spunându-mi că o călătorie alături de Giovanni va fi extrem de plăcută şi de lipsită de primejdii, deoarece niciun bandit n-ar cuteza să se apropie de un asemenea alai. Astfel că, a doua zi, pornisem deja cu Maddalena şi cu Giuseppe la drum, înconjurați de temuții războinici ai Cetelor Negre, deveniți cu acest prilej nişte însoțitori deosebit de îndatoritori față de noi.

*

* *

După trei zile de mers, am ajuns la reşedinţa lui Giovanni, un minunat castel numit Il Trebbio, unde am poposit o noapte. A doua zi devreme, am străbătut Florenţa.

— Eşti cu siguranţă singurul de' Medici care nu cunoaşte acest oraş! a exclamat condotierul.

— Când m-am dus la Pavia cu Guicciardini, am fost pe punctul să ne oprim, dar nu aveam timp.

— E cu adevărat barbar timpul ăsta care te împiedică să vezi Florenţa!

Şi adăugă pe dată:

— Şi de data asta timpul ne zoreşte, dar mi-ar fi ciudă să nu te duc să dai o raită.

Nicicând nu mai vizitasem o cetate având drept ghid o oaste. De-a lungul întregii Via Larga şi până la palatul de' Medici, unde am intrat pe neaşteptate în curtea cu colonade, s-a desfăşurat o adevărată paradă matinală. Un slujitor a venit să ne poftească să intrăm, dar Giovanni a refuzat sec:

— Messer Alessandro este aici?

— Cred că doarme.

— Dar messer Ippolito?

— Doarme, de asemenea. Să mă duc să-i trezesc?

Giovanni dădu disprețuitor din umeri şi îşi întoarse calul. Ieşind din curte, mai făcu câțiva paşi spre dreapta pentru a-mi arăta o clădire în construcție:

— Biserica San Lorenzo. Aici lucrează acum Michelangelo Buonarroti, dar nu îndrăznesc să te duc acolo pentru că s-ar putea să ne dea afară. Nu-i prea iubeşte pe membrii familiei Medici şi apoi are şi o fire afurisită. De altfel, din acest motiv s-a întors la Florența. Majoritatea marilor noştri artişti s-au instalat la Roma. Însă Leon al X-lea, care a chemat atâția oameni de valoare în preajma sa, a preferat să-l îndepărteze pe Michelangelo şi să-i încredințeze o lucrare aici.

O porni mai departe, mergând spre Dom. Pe ambele laturi ale drumului, casele mi s-au părut bine aranjate şi împodobite cu gust, dar puține erau la fel de luxoase precum cele de la Roma.

— Cetatea Eternă este plină de opere de artă, a recunoscut ghidul meu, dar Florența este ea toată o capodoperă, florentinilor datorându-li-se tot ce se face mai bun în toate domeniile.

Parcă auzeam vorbind un fasiot!

Când am ajuns în Piazza della Signoria şi când unul dintre oamenii de vază, ceva mai în vârstă şi îmbrăcat într-o

robă lungă, s-a apropiat de Giovanni spre a schimba câteva vorbe cu el, un grup de persoane a început să scandeze: „Palle! Palle!”[28], strigătul de adunare al celor din familia de' Medici, la care însoțitorul meu a răspuns printr-un salut, în timp ce-mi spunea:

— Să nu cumva să crezi că toți membrii familiei mele ar fi aclamați în felul ăsta. Sunt singurul care încă se mai bucură de oarecare favoare în ochii florentinilor. Dacă, de pildă, vărului meu Giulio, vreau să zic papei Clement, i-ar da prin minte să vină astăzi aici, ar fi huiduit şi îmbrâncit. De altfel, o ştie foarte bine.

— Dar nu e asta patria voastră?

— Ah! prietene, Florența e o iubită ciudată pentru de' Medici! Când suntem departe, ne cheamă înapoi zgomotos; când îi venim alături, ne blestemă.

— Astăzi, ce doreşte oare?

Păru îngrijat. Îşi opri calul în mijlocul drumului, chiar la intrarea pe Ponte Vecchio, pe care mulțimea se dăduse la o parte spre a-i face loc şi dinspre care veneau totuşi câteva aclamații.

---

[28] În italiană, cuvântul „palla”, având mai multe semnificații: minge, bilă, glonț, glob etc., folosit la plural, „palle”, desemna stema familiei de' Medici.

— Florența e de acord să fie cârmuită de un principe, cu condiția să fie sub formă de republică. De fiecare dată când strămoşii noştri au uitat acest lucru, au regretat amarnic mai apoi. Astăzi familia de' Medici este reprezentată în oraşul ei natal de acest tânăr îngâmfat, Alessandro. Are abia cincisprezece ani şi îşi închipuie că dacă e un de' Medici şi odraslă de papă, Florența îi aparține cu tot, cu femei şi bunuri.

— Odraslă de papă?

Surpriza mea nu era prefăcută. Giovanni izbucni în râs.

— Nu-mi spune c-ai trăit şapte ani la Roma fără să ştii că Alessandro e bastardul lui Clement?

Mi-am recunoscut ignoranța. Şi-a făcut o adevărată plăcere din a mă lămuri:

— Pe vremea când nu era nici papă, nici cardinal, vărul mau a cunoscut la Neapole o sclavă maură care i-a dăruit un fiu.

Urcam acum spre palatul Pitti. Curând am trecut pe sub Porta Romana, în fața căreia Giovanni a fost iarăşi aclamat. Dar, cu gândul la grijile sale, a neglijat să mai răspundă mulțimii. M-am grăbit s-o fac eu în locul lui, ceea ce l-a amuzat atât de tare pe fiul meu, Giuseppe, că, de-a lungul întregului drum, m-a implorat să repet la nesfârşit aceleaşi gesturi, râzând în hohote de fiecare dată.

*

* *

Chiar în ziua sosirii noastre la Roma, Giovanni al Cetelor Negre a stăruit să ne ducem împreună la papă. L-am găsit în consfătuire cu Guicciardini, care n-a părut deloc încântat de venirea noastră. Fără îndoială că tocmai îl convinsese pe Sfântul Părinte să ia o hotărâre dificilă şi se temea că Giovanni îl va face să-şi schimbe părerea. Ca să-şi ascundă neliniştea şi totodată ca să ne cerceteze intenţiile, alese, ca de obicei, modul glumeţ de discuţie:

— Nu mai putem aşadar să ne adunăm între noi, florentinii, fără să nu fie printre noi şi un maur!

Papa avu un zâmbet stânjenit. Giovanni nici măcar nu zâmbi. În ce mă priveşte, am răspuns pe acelaşi ton şi cu un gest de agasare evidentă:

— Nu ne mai putem aduna între noi, de' Medici, fără să nu ni se alăture şi poporul!

De data asta, râsul lui Giovanni răsună ca o plesnitură de bici, iar mâna îi căzu pe spatele meu într-o vajnică palmă amicală. Râzând la rându-i, Guicciardini trecu imediat la evenimentele zilei:

— Tocmai am primit un curier de cea mai mare importanță. Regele Francisc va părăsi Spania înainte de Miercurea Cenuşii[29].

S-a pornit o discuție în cursul căreia Giovanni şi cu mine am prezentat, destul de timid, argumente în favoarea unei înțelegeri cu Carol Quintul. A fost în zadar. Papa se afla total sub înrâurirea prietenului meu Guicciardini, care-l convinsese „să-i țină piept lui Cezar" şi să fie sufletul coaliției antiimperiale.

*

* *

Pe 22 mai 1526, o „Ligă Sfântă" s-a născut în oraşul francez Cognac: ea îi reunea, în afară de Francisc şi de papă, pe ducele de Milano şi pe venețieni. Asta însemna război, unul dintre cele mai cumplite pe care le-a cunoscut vreodată Roma. Căci, dacă până atunci tărăgănase, împăratul era de data asta hotărât să meargă până la capăt, împotriva lui Francisc mai întâi, care fusese eliberat în schimbul unui angajament scris, pe care se grăbise însă să-l declare nul de îndată ce trecuse Pirineii; apoi împotriva

[29] Prima zi din Postul Paştelui la catolici.

papei, aliatul „sperjurului”. Oştile imperiale începuseră să se regrupeze în Italia, spre Milano, Trento şi Neapole. Pentru a le ține piept, Clement nu se putea bizui decât pe vitejia Cetelor Negre şi a comandantului lor. Socotind că principala primejdie venea dinspre nord, acesta plecase spre Mantova decis să împiedice inamicul să treacă Padul.

Din păcate, Carol Quintul avea şi el aliați chiar înlăuntrul statului pontifical, un clan numit „*imperialista*”, care avea în fruntea sa pe preaputernicul cardinal Pompeo Colonna. În septembrie, profitând de plecarea Cetelor Negre, acest cardinal se năpustise în cartierele Borgo şi Trastevere în fruntea unei bande de jefuitori care dădură foc la câteva case şi proclamară în piețele publice că ele aveau „să elibereze Roma de tirania papei”. Clement al VII-lea a fugit să se refugieze la castelul Sant’Angelo, unde s-a baricadat, în vreme ce oamenii lui Colonna devalizau palatul Sfântului Petru. Am fost eu însumi cât pe ce să-i duc pe Maddalena şi pe Giuseppe la castel, dar în cele din urmă am renunțat, socotind că era tare imprudent să străbat podul Sant’Angelo în asemenea împrejurări. M-am ascuns aşadar acasă la mine, lăsând ca evenimentele să-şi urmeze cursul de-a lungul acelor ceasuri grele.

În realitate, papa a fost silit să accepte toate pretențiile lui Colonna. A semnat un angajament prin care făgăduia să

se retragă din Liga împotriva împăratului şi să renunțe la orice sancțiune împotriva cardinalului vinovat. Bineînțeles, de îndată ce atacatorii s-au îndepărtat, le-a dat la toți de înțeles că nu se punea problema pentru el să respecte un tratat impus prin constrângere, teroare şi sacrilegiu.

A doua zi după această agresiune, în vreme ce Clement al VII-lea nu ostenea să tune şi să fulgere împotriva împăratului şi aliaților lui, a ajuns la Roma vestea victoriei obținute de sultanul Soliman la Mohács şi a morții regelui maghiarilor, cumnat al împăratului. Papa m-a chemat pentru a mă întreba dacă eram de părere că turcii aveau s-o pornească la asediul Vienei. Am fost nevoit să recunosc că habar n-aveam. Sfântul Părinte părea foarte îngrijorat. Guicciardini considera că răspunzător de această înfrângere a creştinătății era în întregime împăratul, care se războia în Italia şi-i căuta râcă regelui Franței, în loc să apere pământurile creştine împotriva turcilor şi să combată erezia care făcea ravagii în Germania. A mai adăugat:

— De ce ar vrea cineva ca germanii să vină în ajutorul Ungariei dacă Luther le spune de dimineața până seara: „Turcii sunt pedeapsa pe care ne-o trimite Dumnezeu. A te opune lor înseamnă a te opune voinței Ziditorului!”?

Clement al VII-lea încuviință dând din cap. Guicciardini aşteptă să ieşim pentru a-mi împărtăşi extrema lui satisfacție:

— Victoria otomanului va schimba cursul destinului. Poate că acesta era miracolul pe care-l aşteptam.

*

* *

În anul acela am făcut cele din urmă retuşuri la *Descrierea Africii*. Apoi, fără să mă odihnesc nici măcar o singură zi, am decis să mă înham la cronica vieții mele şi a faptelor pe lângă care mi-a fost dat să trec. Văzându-mă că lucrez cu asemenea frenezie, Maddalena a luat-o ca pe un semn rău.

— E ca şi cum timpul ne-ar fi drămuit, zicea ea.

Iar eu aş fi vrut s-o pot linişti, dar mintea mi-era năpădită de aceleaşi temeri obsedante: Roma se stinge, existența mea italiană ia sfârşit, iar eu nu ştiu când se va întoarce pentru mine vremea scrisului.

Anul pedestraşilor germani

933 de la hegira
(8 octombrie 1526 – 26 septembrie 1527)

Am intrat atunci în al patruzecilea an al vieții mele, cel al ultimei speranțe, cel al ultimului abandon.

Giovanni al Cetelor Negre trimitea de pe front veştile cele mai liniştitoare, îmbărbătându-l pe papă, Curia şi Roma întreagă cu impresia înşelătoare că războiul era foarte departe şi că acolo va şi rămâne. *Imperialii se află la nord de Pad şi nu-l vor trece niciodată*, făgăduia condotierul. Iar din Trastevere până în cartierul Trevi, cu toții ridicau în slăvi vitejia acestui de' Medici şi a ostaşilor lui. Romani după obârşie sau doar în trecere, cu toții se luau la întrecere în a-şi arăta disprețul pentru „barbarii ăia de germani", care, cum bine se ştie, au căutat întotdeauna la Cetatea Eternă cu invidie, lăcomie şi o tenace lipsă de înțelegere.

La această euforie nebunească, eu nu mă simțeam în stare să mă alătur, atât de tare îmi rămăseseră întipărite în minte istorisirile ultimelor zile ale Granadei, când tata, mama, Sara şi întreaga mulțime a celor ce aveau să ia calea pribegiei erau convinşi că dezrobirea era sigură, când

nutreau cu toții un dispreț unanim pentru Castilia triumfătoare, când deveneau bănuitori față de oricine cuteza să se îndoiască de sosirea iminentă a ajutoarelor. Prevenit de pățania alor mei, învățasem să nu mă încred în evidențe. Când toată lumea se înghesuie în jurul aceleiaşi păreri, eu o iau lă sănătoasa; adevărul se află cu siguranță în altă parte.

Guicciardini reacționa în acelaşi mod. Numit locotenent general al trupelor pontificale, se afla în nordul Italiei, alături de Giovanni, pe care-l observa cu un amestec de admirație şi de furie: *Dă dovadă de o mare vitejie, dar îşi riscă viața în cea mai măruntă încăierare. Or, dacă i s-ar întâmpla vreo nenorocire, ne-ar fi cu neputință să stăvilim valul imperialilor.* Consemnate într-o scrisoare adresată papei, aceste doleanțe n-au fost cunoscute la Roma decât atunci când rămăseseră fără obiect: atins de o ghiulea de la un tun uşor, şeful Cetelor Negre se pomenise cu gamba piciorului drept zdrobită. Se impunea să-i fie amputată. Era noapte, iar Giovanni pretinse să țină el însuşi torța în vreme ce medicul îi secționa piciorul cu un ferăstrău. Chin zadarnic, deoarece rănitul avea să-şi dea duhul la puțin timp după operație.

Dintre toți oamenii pe care i-am cunoscut, Tumanbay circazianul şi Giovanni al Cetelor Negre erau cu siguranță cei mai de valoare. Cel dintâi a fost ucis de sultanul

Răsăritului, al doilea de împăratul Apusului. Cel dintâi nu putuse salva oraşul Cairo; al doilea nu a putut cruța Roma de supliciul care îi era menit.

În oraş, de îndată ce această moarte a fost cunoscută, a început panica. Inamicul nu înaintase decât câteva mile, dar impresia era că el se găsea deja la porțile cetății, ca şi cum dispariția lui Giovanni ar fi făcut să dispară fortificațiile, ar fi secat fluviile şi ar fi făcut munții una cu câmpia.

În realitate, nimic nu părea că trebuie să oprească năvala. Când fusese ucis, şeful Cetelor Negre încerca cu disperare să împiedice joncțiunea, în nordul Italiei, a două puternice armate imperiale: una, alcătuită mai ales din castilieni, care se găsea în regiunea Milano; cealaltă, de departe cea mai primejdioasă, alcătuită din pedestraşi germani, aproape toți adepți ai lui Luther, adunați din Bavaria, Saxonia şi Franconia. Aceştia trecuseră Alpii şi invadaseră regiunea Trentino având convingerea că primiseră o misiune divină: pedepsirea papei, vinovat de a fi corupt creştinătatea. Zece mii de eretici dezlănțuiți, mergând împotriva papei sub flamura unui împărat catolic: aşa arăta flagelul care a lovit Italia în anul acela.

Moartea lui Giovanni, urmată de retragerea precipitată a Cetelor Negre, le dăduse tuturor imperialilor răgazul să se regrupeze şi să treacă Padul, decişi să înainteze până la

palatul Sfântului Petru. Erau aproape treizeci de mii de soldați, prost îmbrăcați, prost hrăniți, prost plătiți, şi care aveau de gând să trăiască şi să ia tot ce le trebuie de pe spinarea țării. Mai întâi s-au apropiat de Bologna, care a oferit o însemnată răscumpărare pentru a fi cruțată; a venit apoi la rând Florența, unde izbucnise ciuma şi care a plătit de asemenea un greu tribut pentru a scăpa de jaf. Guicciardini, care jucase un rol în aceste învoieli, l-a sfătuit cu promptitudine pe papă să negocieze o înțelegere asemănătoare.

Din nou s-a manifestat euforia: se dădeau asigurări că pacea era la îndemână. Pe 25 martie 1527, viceregele de la Neapole, Charles de Lannoy, a sosit la Roma ca emisar extraordinar al împăratului, spre a încheia un acord. Mă aflam în mijlocul mulțimii, în Piața Sfântul Petru, pentru a asista la acest moment de eliberare. Era vreme frumoasă, o superbă zi de primăvară, când îşi făcu apariția demnitarul, înconjurat de propria-i gardă. Dar, în clipa când trecu de poarta Vaticanului, un fulger a brăzdat cerul, urmat de un potop care s-a abătut peste noi cu un vacarm de sfârşit de lume. Surpriza odată depăşită, am fugit să mă adăpostesc sub un portic, curând năpădit de o mare de noroi.

Lângă mine, o femeie se jeluia, deplângând acest semn rău. Iar eu, auzind-o, mi-am amintit de potopul de la

Granada, pe care-l trăisem prin ochii mamei mele, Dumnezeu să aibă milă de sufletul ei! Să fi fost şi de data asta un semn al Cerului, prevestitor de dezastre? Totuşi, n-am avut parte în ziua aceea nici de revărsarea Tibrului, nici de valuri nimicitoare, nici de vreo hecatombă. Ba chiar, spre sfârşitul după-amiezei, acordul de pace a fost semnat. Pentru ca oraşul să fie cruțat, el specifica totodată că papa va scoate din vistierie o importantă sumă de bani.

Banii au fost într-adevăr vărsați, şaizeci de mii de ducați cu totul, mi s-a spus, iar pentru a-şi dovedi bunele intenții, Clement al VII-lea a decis să-i trimită înapoi pe mercenarii pe care-i recrutase. Dar, cu toate astea, armata imperială nu şi-a oprit înaintarea. Ofițerii care au cutezat să vorbească de retragere au fost amenințați cu moartea de către propriile lor trupe; în toiul disputei, şeful suprem al pedestraşilor germani a fost doborât de un atac de apoplexie, iar comanda i-a revenit conetabilului de Bourbon, văr şi duşman declarat al regelui Franței. Era un om fără mare autoritate, care mai curând urma decât conducea armata imperială. Absolut nimeni nu mai avea vreo influență asupra acelei hoarde, nici măcar împăratul, care se găsea de altfel în Spania. Necontrolată, neînduplecată, nimicind totul pe unde trecea, hoarda înainta aşadar spre Roma, unde speranțele de pace cedaseră locul panicii, pe zi ce trecea tot mai smintită.

Cardinalii, îndeosebi, nu se gândeau decât la modul în care să se ascundă sau s-o ia la sănătoasa împreună cu avuțiile lor.

Cât despre papă, el se îndărătnicea să creadă că înțelegerea sa cu viceregele va fi în cele din urmă respectată, fie şi în ultima clipă. Abia la sfârşitul lui aprilie, când trupele imperiale ajunseră la Tibru, la câteva mile în amonte de oraş, Sfântul Părinte se hotărî să organizeze apărarea. Vistieria pontificală fiind goală, el înălță la rangul de cardinal şase negustori bogați, care vărsară, pentru a dobândi acest privilegiu, două sute de mii de ducați. Cu aceşti bani, s-a putut alcătui o armată de opt mii de oameni: două mii de gărzi elvețiene, două mii de soldați din Cetele Negre şi patru mii de voluntari luați dintre locuitorii Romei.

La patruzeci de ani, nu mă simțeam în stare să mai pun mâna pe arme. M-am oferit totuşi să mă ocup de administrarea depozitului de arme şi muniții de la castelul Sant'Angelo. Pentru a mă achita cât mai bine de îndatorirea asta, care cerea o prezență atentă zi şi noapte, m-am decis să locuiesc o vreme în fortăreață, aranjând să-i instalez acolo şi pe Maddalena cu Giuseppe. Era, într-adevăr, locul cel mai bine apărat din întreg oraşul şi, curând, refugiații dădură şi ei năvală. Îmi ocupasem fosta cameră, ceea ce m-a făcut să trec drept un om care avea de toate, deoarece nou-

veniții erau de acum siliți să se înghesuie, familii întregi, pe coridoare.

În primele zile din mai, o atmosferă stranie domnea în acest cantonament improvizat, propice celor mai nebuneşti provocări. Am să-mi aduc mereu aminte de clipa când un fluieraş din orchestra pontificală veni gâfâind şi țipând cât îl ținea gura:

— L-am omorât pe Bourbon! L-am omorât pe Bourbon!

Era un anume Benvenuto Cellini, din Florența. Unul dintre frații săi luptase în rândurile Cetelor Negre, dar el, de meserie gravor de medalii, nu făcuse nicicând parte din vreo oaste. Se dusese să se războiască, povestea el, împreună cu doi prieteni, spre poarte Trittona.

— Era ceață deasă, declară el, dar am putut desluşi silueta conetabilului călare. Am tras un foc de archebuză. Câteva clipe mai târziu, ceața s-a risipit în locul acela şi l-am văzut pe Bourbon lungit pe jos, în mod vizibil mort.

Când l-am auzit, m-am mulțumit să dau din umeri. Alții l-au repezit cu asprime: lupta era în toi pe zidurile oraşului, mai cu seamă spre Borgo, iar împuşcăturile nu fuseseră niciodată mai dese; strigăte de luptă, de suferință şi de teamă se înălțau din oraş; nu era momentul să te umfli în pene cu fantasmagorii.

Cu toate astea, înainte de sfârşitul zilei şi, trebuie s-o recunosc, spre marea mea surpriză, vestea se confirmă: conetabilul de Bourbon fusese într-adevăr ucis în vecinătatea porții Tritona. Când un cardinal veni să ne dea vestea, cu un zâmbet larg luminându-i chipul tras, se auziră câteva strigăte de victorie. Alături de mine stătea un bărbat care nu-şi exprimă defel bucuria. Era un veteran al Cetelor Negre, care fierbea de furie.

— Aşa a ajuns războiul în zilele noastre? Cu blestematele astea de archebuze, cel mai viteaz dintre cavaleri poate fi doborât de departe de un fluieraş oarecare! Ăsta-i sfârşitul cavaleriei! Sfârşitul războaielor onorabile!

În ochii gloatei, totuşi, fluieraşul florentin a devenit un erou. I s-a dat de băut, a fost implorat să-şi istorisească iarăşi isprava, a fost luat pe sus şi dus în triumf. Sărbătorire fără rost, din moment ce moartea conetabilului de Bourbon nu întârziase nici măcar cu o secundă asaltul imperialilor. Ba dimpotrivă, s-ar fi zis că dispariția şefului armatei îi dezlănțuise şi mai tare pe oameni. Folosindu-se de ceața care făcea inutilă artileria instalată la Sant'Angelo, pedestraşii germani escaladară zidurile în mai multe locuri şi se răspândiră pe străzi. Câțiva dintre oamenii care reuşiseră să scape cu viață izbutiră să ajungă la castel,

privirile lor grăind deja despre primele orori. Aveau să urmeze şi alte mărturii.

Mă jur pe Dumnezeu care m-a făcut să străbat lumea largă, pe Dumnezeu care m-a făcut să trăiesc supliciul oraşului Cairo, ca şi pe cel al Granadei, că nicicând n-am întâlnit atâta bestialitate, atâta ură, atâta înverşunare sângeroasă, atâta satisfacție în măcel, distrugere şi sacrilegiu!

Oare mi se va da crezare dacă voi spune că au fost violate călugărițe pe altarele bisericilor înainte de a fi sugrumate de pedestraşii germani cuprinşi de veselie? Mi se va da crezare dacă voi spune că mânăstirile au fost devastate, călugării despuiați de veşmintele lor şi siliți sub amenințarea biciului să calce în picioare crucifixul şi să proclame că se închinau lui Satana Blestematul, că manuscrisele vechi din biblioteci au alimentat imense focuri de bucurie în jurul cărora țopăiau soldați beți, că niciun sanctuar, niciun palat, nicio casă n-a scăpat de jaf, că au pierit opt mii de orăşeni, mai cu seamă dintre cei săraci, în vreme ce bogații erau ținuți ostatici până la plata unei răscumpărări?

Privind de pe zidul castelului coloanele de fum dens care se înălțau din oraş, tot mai numeroase, nu-mi puteam alunga din minte chipul papei Leon care, la prima noastră întâlnire, mi-a prezis acest dezastru: Roma tocmai a

renăscut, dar deja moartea îi dă târcoale! Moartea era acolo, în fața mea, răspândindu-se în trupul Cetății Eterne!

*

* *

La răstimpuri, câțiva oameni din milițiile populare, câțiva dintre membrii Cetelor Negre scăpați teferi încercau să se pună stavilă la câte o răspântie, dar erau foarte curând înecați sub valul asediatorilor. În cartierul Borgo şi mai cu seamă în preajma palatului Vaticanului, gărzile elvețiene au rezistat cu o admirabilă vitejie, jertfindu-se cu zecile, cu sutele, pentru fiecare stradă, pentru fiecare clădire, şi întârziind astfel cu câteva ceasuri înaintarea imperialilor. În cele din urmă, însă, au cedat sub numărul covârşitor al atacatorilor, iar pedestraşii germani au dat năvală în Piața Sfântul Petru, zbierând:

— Luther papă! Luther papă!

Clement al VII-lea se afla în capela sa, nerealizând încă pericolul. Un episcop a venit să-l tragă de mânecă fără menajamente:

— Sanctitate! Sanctitate! Sosesc! Au să vă ucidă!

Papa era îngenuncheat. S-a ridicat şi a început să alerge spre coridorul care duce la Sant'Angelo, episcopul ținându-i

poala robei ca să nu se împiedice. În goana sa, a trecut prin dreptul unei ferestre, iar un soldat imperial a trimis o salvă în direcția lui, fără ca totuşi să-l nimerească.

— Veşmântul Vostru alb e prea vizibil, Sanctitate! îi spuse însoțitorul său, grăbindu-se să-l acopere cu propria sa mantie, de culoare mov, mai puțin vizibilă.

Sfântul Părinte ajunse la castel teafăr şi nevătămat, dar epuizat, plin de praf, cu un aer rătăcit, cu chipul descompus. Porunci să fie coborâte grilajele mobile din fier pentru a bloca accesul în fortăreață, apoi se închise singur în apartamentele sale ca să se roage, poate şi ca să plângă.

În oraş, lăsat pe mâna pedestraşilor germani, prădăciunile s-au ținut lanț încă vreme de câteva zile nesfârşite. Dar castelul Sant'Angelo a fost puțin încercat. Imperialii îl împresurară din toate părțile, fără a se încumeta vreodată să-l atace. Avea ziduri solide; piesele de artilerie erau numeroase şi variate, bombarde, tunuri cu țeavă scurtă, tunuri cu țeavă lungă; iar apărătorii săi erau decişi mai curând să moară până la ultimul decât să sufere soarta nefericiților orăşeni.

În primele zile, se aşteptau încă întăriri. Se ştia că italienii aparținând Sfintei Ligi, sub comanda lui Francesco della Rovere, duce de Urbino, nu erau departe de Roma. Un episcop francez veni să-mi şoptească la ureche că sultanul

trecuse Alpii cu şaizeci de mii de oameni şi că avea să-i atace pe imperiali din spate. Ştirea nu s-a confirmat, iar oastea Ligii n-a cutezat să intervină, deşi ar fi putut recuceri Roma fără nicio greutate şi i-ar fi putut decima pe soldații germani, care se lăsaseră acum cu totul în voia jafurilor, orgiilor şi beției. Demoralizat de nehotărârea şi de laşitatea aliaților săi, papa s-a resemnat să ducă tratative. Încă din 21 mai, el a primit un sol al imperialilor.

A urmat un alt emisar, două zile mai târziu, pentru o vizită scurtă. În timp ce urca rampa castelului, am auzit rostindu-i-se numele însoțit de câteva calificative foarte răuvoitoare. Este adevărat că era vorba despre unul dintre şefii familiei Colonna, văr al cardinalului Pompeo. Un preot florentin s-a pornit să-l ocărască, însă toți cei de față l-au făcut să tacă. Mulți ştiau într-adevăr, la fel ca mine, că acel om, de o mare rectitudine, nu se putea bucura de dezastrul care se abătuse asupra oraşului, că regreta cu siguranță mişelia de care se făcuse vinovată familia sa, şi că el va face tot ce-i stătea în putință pentru a repara această greşeală, încercând să salveze ce mai putea fi salvat din Roma şi din demnitatea pontificală.

Venirea acestui Colonna nu mă surprindea aşadar. În schimb, nu bănuiam nicidecum că, în cursul întrevederilor sale cu papa, emisarul avea să vorbească de mine. Nu-l mai

întâlnisem niciodată înainte, iar când unul dintre oamenii miliţiilor populare a venit să mă cheme de urgenţă în apartamentele pontificale, nu aveam nici cea mai mică idee despre ceea ce avea să mi se ceară.

Cei doi bărbaţi stăteau aşezaţi în bibliotecă, pe nişte fotolii apropiate. Papa Clement nu se mai bărbierise de două săptămâni, în semn de doliu şi de protest împotriva sorţii care îi era menită. Îmi ceru să mă aşez şi mi-l prezentă pe vizitatorul său ca „fiu foarte drag, prieten preţios şi devotat". Colonna avea un mesaj pentru mine, pe care mi-l dădu cu oarecare condescendenţă:

— Preotul militar al pedestraşilor din Saxonia m-a rugat să vă asigur de prietenia sa şi de recunoscătoarea sa amintire.

Un singur saxon îl putea cunoaşte pe Leon Africanul. Numele lui mi-a scăpat ca un strigăt de victorie, oarecum indecent în împrejurarea de faţă:

— Hans!

— Unul dintre foştii dumneavoastră elevi, dacă am înţeles eu bine. Ţine să vă mulţumească pentru tot ce l-aţi învăţat cu atâta răbdare şi să vă arate gratitudinea lui ajutându-vă să ieşiţi de aici împreună cu soţia şi cu fiul dumneavoastră.

Înainte ca eu să fi putut reacţiona, a intervenit papa:

— Bineînțeles, nu mă voi opune în niciun chip deciziei pe care o vei lua, oricare ar fi aceasta. Dar sunt dator să te previn că plecarea ta nu se va face fără mari riscuri pentru tine şi pentru ai tăi.

Colonna mi-a explicat:

— Printre trupele care împresoară castelul, există un mare număr de furioşi care vor să meargă până la capăt în umilirea scaunului apostolic. Este vorba mai ales de germani fanatizați de Luther, urmări-l-ar mânia lui Dumnezeu până la sfârşitul veacurilor! Alții, în schimb, ar vrea s-o termine cu asediul şi să găsească o soluție care să pună capăt umilirii creştinătății. Dacă Sanctitatea Sa ar încerca să iasă astăzi, cunosc regimente care n-ar şovăi să pună mâna pe persoana sa şi să-l facă să sufere chinurile cele mai cumplite.

Clement se făcu livid, în vreme ce vizitatorul său continua:

— Acest lucru, nici eu, nici împăratul Carol nu l-am putea împiedica. Va trebui mult timp încă să negociem, să recurgem la persuasiune, la şiretenie, să nu dăm deoparte niciun mijloc. În primul rând, însă, ar fi foarte util să dăm un exemplu. Avem azi şansa nesperată de a-l putea face să iasă pe unul dintre asediați la cererea anume a unui predicator lutheran. Vă aşteaptă dimpreună cu un

detaşament de saxoni, cu toții eretici ca şi el, şi spune că este gata să vă escorteze el însuşi departe de aici. Dacă totul se petrece cu bine, dacă toată oastea află mâine că preotul militar al pedestraşilor din Saxonia l-a eliberat pe unul dintre cei asediați la Sant'Angelo, ne va fi mai puțin greu să propunem, peste câteva zile sau câteva săptămâni, eliberarea altor persoane, poate chiar a Sanctității Sale, în condiții de demnitate şi de siguranță.

Clement al VII-lea a intervenit iarăşi:

— Repet, nu trebuie să ignorăm riscurile. Eminența Sa îmi spune că unii soldați fanatizați v-ar putea face bucăți, pe tine, familia şi escorta ta, fără a-l cruța nici măcar pe acel preot. Hotărârea care îți este cerută nu e uşoară. Pe deasupra, nici n-ai vreme să stai să chibzuieşti. Cardinalul se pregăteşte deja de plecare şi ar trebui să-l însoțeşti.

Prin firea pe care o aveam, era preferabil pentru mine să-mi asum un risc imediat, dar de scurtă durată, decât să mă eternizez în închisoarea asta aflată sub asediu şi care, în orice clipă, putea fi invadată şi trecută prin foc şi sabie. Singura mea şovăială era legată de Maddalena şi de Giuseppe. Nu-mi era lesne să-i duc de bunăvoie în mijlocul hoardelor de asasini şi de jefuitori. Pe de altă parte, lăsându-i la Sant'Angelo, cu sau fără mine, nu le asiguram nicidecum securitatea.

Colonna mă zori:

— Ce-aţi ales să faceţi?

— Mă las în voia lui Dumnezeu. Mă duc să-i spun soţiei mele să se ocupe de cele câteva lucruri pe care le-am adus cu noi aici.

— Nu veţi lua nimic cu domniile voastre. Cel mai mic balot, cel mai mic coş i-ar putea aţâţa pe pedestraşi aşa cum mirosul sângelui aţâţă fiarele. Veţi pleca aşa cum sunteţi, în veşminte uşoare, cu braţele libere.

N-am încercat să argumentez. Era scris că voi trece dintr-o patrie într-alta aşa cum trece cineva de la viaţă la moarte, fără aur, fără podoabe, fără alt avut decât resemnarea mea în faţa voii Celui de Sus.

Când i-am explicat, în câteva cuvinte scurte, despre ce era vorba, Maddalena s-a ridicat în picioare. Încet, după obiceiul ei, dar fără nicio şovăială, de parcă ar fi ştiut dintotdeauna că o voi chema după mine în pribegie. L-a luat de mână pe Giuseppe şi a pornit în urma mea spre a ne duce la papă, care ne-a binecuvântat, ne-a lăudat curajul şi ne-a încredinţat ocrotirii lui Dumnezeu. I-am sărutat mâna şi i-am lăsat în grijă toate scrierile mele, cu excepţia acestei cronici, pe atunci neterminată, pe care o făcusem sul şi o strecurasem sub cingătoare.

Hans ne aştepta cu braţele deschise la intrarea în cartierul Regola, pe unde ne preumblaserăm odinioară şi care nu mai era acum decât un şir de ruine arse. Purta o tunică scurtă şi sandale decolorate; pe cap avea o cască pe care s-a grăbit să şi-o scoată înainte de a mă strânge în braţe. Războiul îl albise înainte de vreme, iar chipul îi era mai colţuros ca niciodată. În jurul lui stăteau vreo doisprezece pedestraşi, în veşminte bufante şi cu panaşe pline de pete, pe care mi-i înfăţişă drept fraţii săi.

Abia făcuserăm câţiva paşi că un ofiţer castilian veni să se posteze împreună cu oamenii săi de-a curmezişul drumului. Făcându-mi semn să nu mă mişc, Hans i se adresă militarului pe un ton ferm, dar lipsit de provocare. Apoi scoase din buzunar o scrisoare la vederea căreia strada a fost pe dată degajată. Oare de câte ori am fost opriţi în acelaşi mod înainte de a ajunge la destinaţie? De douăzeci de ori cu siguranţă, poate chiar de treizeci de ori. Dar în nicio clipă Hans n-a fost luat pe nepregătite. Organizase admirabil această expediţie, obţinând un teanc de permise de liberă trecere, semnate de viceregele de la Neapole, de cardinalul Colonna, cât şi de diverşi şefi militari. În plus, era înconjurat de „fraţii” lui saxoni, nişte zdrahoni bine clădiţi, gata să-şi îndrepte armele asupra numeroşilor ostaşi beţi

care dădeau târcoale pe drumuri, pândind prilejul de a se mai deda la vreun jaf.

Când a fost sigur de eficacitatea dispozitivului său, Hans a început să-mi vorbească despre război. În mod ciudat, afirmațiile pe care mi le făcea nu corespundeau cu imaginea pe care o păstrasem în privința lui. Se plângea de întorsătura pe care o luaseră evenimentele, își amintea cu emoție de anii petrecuți la Roma și condamna prădarea orașului. Vorbea la început în cuvinte acoperite, dar, în a treia zi, pe când ne apropiam de Neapole, veni să călărească alături de mine, atât de aproape că ni se ciocneau picioarele.

— Pentru a doua oară, noi am descătușat niște forțe pe care nu le-am mai putut controla. Mai întâi, răzmerița țăranilor din Saxonia, născută din învățămintele lui Luther și pe care am fost nevoiți s-o condamnăm și s-o înăbușim. Iar acum, distrugerea Romei.

Rostise primele cuvinte în arabă, apoi continuase în ebraică, limbă pe care o știa mai bine. Un lucru era sigur: nu voia ca soldații care-l însoțeau să-și dea seama de îndoielile și de remușcările lui. Mi se părea chiar atât de stingherit în rolul lui de predicator lutheran, încât, atunci când am ajuns la Neapole, m-am simțit obligat să-i propun să mă însoțească la Tunis. A zâmbit amar.

— Războiul ăsta este războiul meu. L-am dorit, mi-am târât în el frații, verii, pe tinerii din episcopia mea. Nu mai pot fugi de el, chiar de m-ar duce drept la osândirea de pe urmă. Cât despre tine, tu n-ai fost amestecat decât dintr-un capriciu al Providenței.

La Neapole, un puşti ne-a dus la vila lui Abbad şi doar când acesta a venit să ne deschidă poarta, Hans ne-a părăsit. Am fost gata-gata să-i exprim dorința mea de a-l revedea într-o bună zi, undeva în lumea largă, dar nu voiam să stric prin formule amăgitoare sincera recunoştință pe care o simțeam față de acest om. M-am mulțumit doar să-l strâng cu putere la piept, apoi să-l privesc cum pleacă, nu fără o părintească afecțiune.

A fost rândul celui din Sousa să mă îmbrățişeze cu căldură. De luni întregi aştepta în fiecare zi sosirea noastră. Îşi anulase toate călătoriile din anul acela, jurându-se că nu va pleca fără noi. De acum, nu-l mai reținea nimic. Am mai zăbovit cât să facem o baie, să luăm o masă bună, să tragem un pui de somn, şi ne-am regăsit cu toții în port, înveşmântați cu straie noi şi dați cu parfumuri. Cel mai frumos galion al lui Abbad ne aştepta, gata să ridice ancora spre Tunis.

Un ultim cuvânt scris pe cea din urmă filă, şi iată deja coasta Africii.

Albe minarete din Gammarth, nobile rămăşiţe ale Cartaginei, acolo la umbra lor mă pândeşte uitarea, spre ele se abate viaţa mea după atâtea naufragii. Devastarea Romei după pedepsirea oraşului Cairo, focul de la Tombuctu după căderea oraşului Granada: oare nenorocirea e cea care mă cheamă sau eu sunt cel care chem nenorocirea?

O dată mai mult, fiule, sunt dus de marea asta, martoră a tuturor peregrinărilor mele şi care te duce acum şi pe tine spre prima ta pribegie. La Roma, erai „fiul Africanului"; în Africa, vei fi „odraslă de rumi". Oriunde ai fi, unii vor dori să-ţi cerceteze pielea şi rugăciunile. Fereşte-te să le măguleşti instinctele, fiule, fereşte-te să cedezi sub presiunea gloatei ! Musulman, evreu sau creştin, vor fi nevoiţi să te accepte aşa cum eşti sau să te piardă. Atunci când mintea oamenilor ţi se va părea strâmtă, spune-ţi că lumea lui Dumnezeu e mare, după cum mari sunt mâinile Sale şi inima Sa. Nu şovăi niciodată să pleci departe, peste mări şi ţări, dincolo de orice fruntarii, patrii sau credinţe.

Cât despre mine, eu am ajuns la capătul călătoriei mele. Patruzeci de ani de aventuri mi-au îngreunat suflarea şi paşii. Nu mai am altă dorinţă în afară de aceea de a trăi, înconjurat de ai mei, îndelungi zile liniştite. Şi de a fi, dintre

toți cei pe care-i iubesc, cel dintâi care o să plece. Spre acel Loc din urmă unde nimeni nu e un străin în fața Ziditorului.